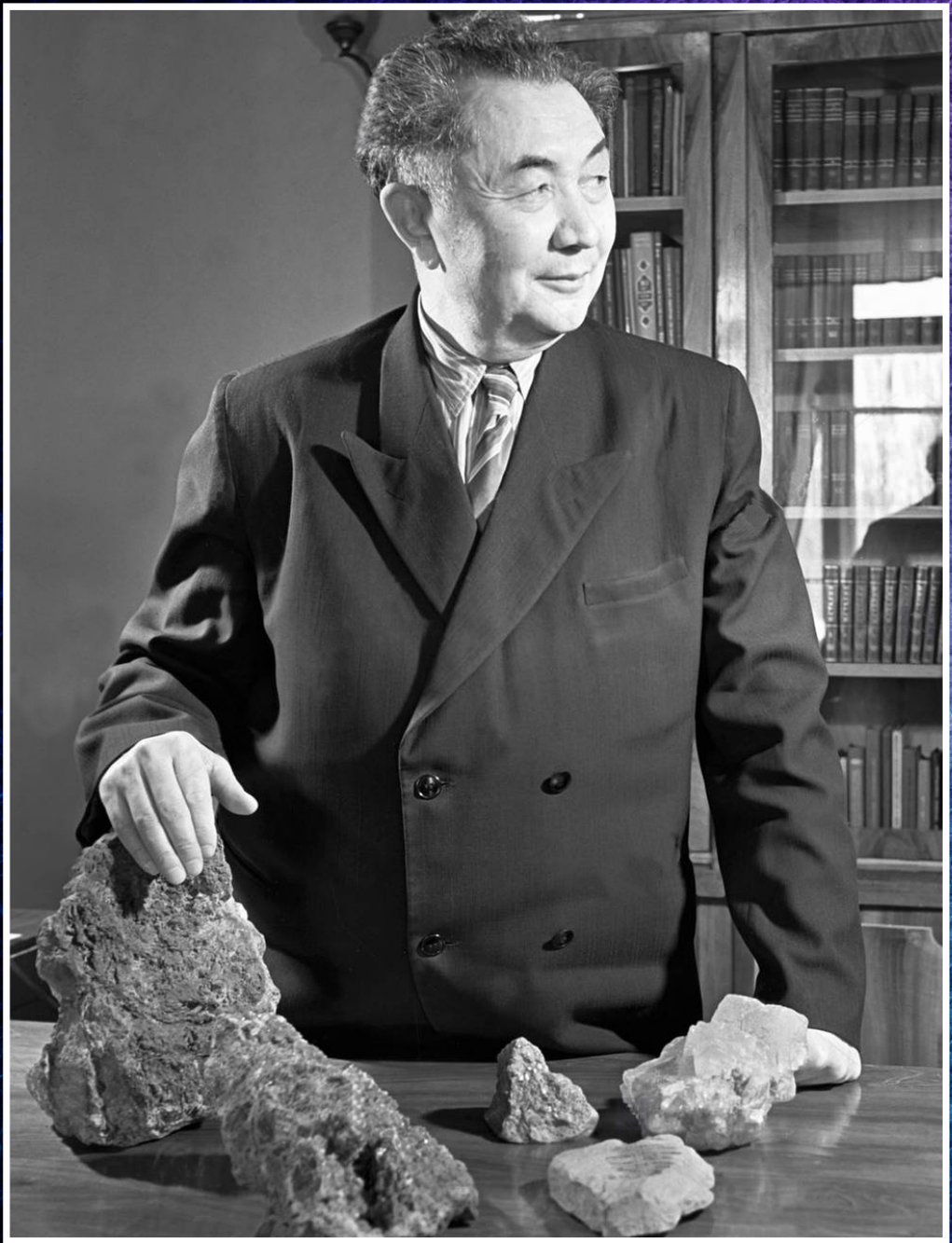

XX SÁTBAEV OQÝLARY

XX САТПАЕВСКИЕ ЧТЕНИЯ

QAZAQSTAN RESPÝBLIKASYNYŃ BILIM JÁNE ǴYLYM MINISTRLIGI
S. TORAIǴYROV ATYNDAǴY PAVLODAR MEMLEKETTIK ÝNIVERSITETI

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ПАВЛОДАРСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ С. ТОРАЙГЫРОВА

TORAIGHYROV UNIVERSITY

Jas ǵalymdar, magıstranttar, stýdentter men mektep oqýshylarynyń

«XX SÁTBAEV OQÝLARY» atty Halyqaralyq ǵylymı konferensıasynyń MATERIALDARY

МАТЕРИАЛЫ

международной научной конференции молодых ученых, магистрантов, студентов и школьников

«XX САТПАЕВСКИЕ ЧТЕНИЯ»

ТОМ 3

Pavlodar, 2020

QAZAQSTAN RESPÝBLIKASYNYŃ BILIM JÁNE ǴYLYM MINISTRLIGI
S. TORAIǴYROV ATYNDAǴY PAVLODAR MEMLEKETTIK ÝNIVERSITETI

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ПАВЛОДАРСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ С. ТОРАЙГЫРОВА

JAS ǴALYMDAR, MAGISTRANTTAR, STÝDENTTER MEN MEKTEP OQÝSHYLARYNYŃ «XX SÁTBAEV OQÝLARY» ATTY HALYQARALYQ ǴYLYMI KONFERENSIASYNYŃ MATERIALDARY

МАТЕРИАЛЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ, МАГИСТРАНТОВ, СТУДЕНТОВ И ШКОЛЬНИКОВ «XX САТПАЕВСКИЕ ЧТЕНИЯ»

ТОМ 3

ПАВЛОДАР
2020

ӘОЖ 001.2 (063)
КБЖ 72 (5 каз)
Ж 33

Редакция алқасының мүшелері:
Абишев К.К., Ахметов К.К., Бегимтаев А.И., Бексеитов Т.К., Испулов Н.А., Кислов А.П., Кудерин М.К., Эрназаров Т.Я.

Жауапты хатшылар:
Авилхан А., Акылбекова Р.А., Гафиулина Ю.О., Даут Ж., Досумбеков К.Р., Еликпай С.Т., Ельмуратова Б.Ж., Ерофеева Р.Ж., Жуманбаева Р.О., Жаксалыков К.Н., Жумабекова Д.К., Имангалиева И.Т., Калыбаева М.М., Каскабасова А.А., Кашканова Р.С., Каппасова Г.М., Кайдарова Г.Ш., Камашев С.А., Курманова А.Б., Коспаков А.М., Мажитова А.Ә., Машрапова Г.Н., Омарова Г.М., Оралтаева А.С., Рахимов Е.К., Садыкова А.О., Шарипова А.К., Тайбулатов К.М., Токжигитова А.Т., Толокольникова Н.И., Ысқақ Б.Ә., Юн А.А.

Ж 33 «Жас ғалымдар, магистранттар, студенттер мен мектеп оқушыларының «ХХ Сәтбаев оқулары» атты Халықаралық ғылыми конференциясының материалдары. – Павлодар: С. Торайғыров атындағы ПМУ, 2020.

ISBN 978-601-345-038-4 (жалпы)
Т. 3 «Оқушылар». – 2020. – 322 б.
ISBN 978-601-345-041-4

Жинақ көпшілік оқырманға арналады.
Мақала мазмұнына автор жауапты.

ӘОЖ 001.2 (063)
КБЖ 72 (5 каз)

ISBN 978-601-345-041-4 (Т. 3)
ISBN 978-601-345-038-4 (жалпы) © С. Торайғыров атындағы ПМУ, 2020

12 Секция. Педагогика

ОРГАНИЗАЦИЯ ПОДВИЖНЫХ ИГР НА ПЕРЕМЕНЕ С МЛАДШИМИ ШКОЛЬНИКАМИ

ВЕРТЕПА Н.
ученик 10 класса, СОШ с ГК Щербактинского района, с. Шарбакты

Игра имеет большое значение в формировании каждого ребенка. Игры оказывают постоянное влияние на развитие умственной деятельности ребенка. Нет другой более любимой деятельности у детей, чем игра. Игра не бесцельная забава. Именно здесь дети знакомятся с поведением и взаимоотношениями людей. Именно здесь они приобретают основные навыки общения, качества, необходимые для установления контакта со сверстниками.

С психологической точки зрения во время проведения игр дети получают заряд положительной энергии. Игровая деятельность влияет на развитие внимания, памяти, мышления, воображения. Через игру дети осваивают игровые права и обязанности, берут на себя роли, стремятся быть как все, или лучше, чем все. Удачное завершение игры вызывает радостное чувство, а это так важно для позитивной самооценки [1, с. 51].

Всем детям для нормального роста и развития необходима двигательная активность. Ее значение трудно недооценить: она восстанавливает работоспособность, повышает физические качества, улучшает обмен веществ и возможности разных систем организма, помогает освоить полезные и красивые движения. Игры развивают мышцы, формируют осанку, улучшают координацию движения. Для эффективной организации перемены необходим контроль за её проведением, определенный эмоциональный подъем. При проведении подвижных перемен необходим дифференцированный подход к мальчикам и девочкам, к детям с разной физической активностью [2, с. 33]. Для организации и проведения игр требуется не менее – 10 минут. Обязательным условием является окончание игр за 3 минуты до звонка на урок.

Учащихся надо учить играть. Успех игры в значительной мере зависит от её объяснения. Приступая к объяснению, организатор обязан ясно представить себе всю игру. Объяснения игры может быть следующим:

1 название игры;

2 роли играющих и их расположение;

3 содержание игры;

4 цель игры;

5 правила игры.

Особенность использования подвижных игр заключается в том, что самостоятельность действий учащихся включает кроме выполнения двигательных действий, обусловленных правилами игры ещё и самостоятельный контроль, и оценку своих игровых действий, так как перед игрой осуществлялся разбор игровых правил, распределялись роли. После окончания игры обязательно подведение итогов.

Нежелательным вариантом проведения перемен является любой вид умственной деятельности: подготовка к следующему уроку, чтение художественной литературы, игры, требующие умственного напряжения (шашки, шахматы, электронные игры) [3, с. 24].

Наблюдения показали некоторую закономерность: после первого урока детям не требуется организация перемены, потому что в это время они еще не успели устать от учебной деятельности; после второго урока школьники посещают столовую, а оставшееся время они используют по своему усмотрению; к концу третьего урока дети устают больше всего и им необходимо сбросить физическое утомление, эмоционально «зарядиться» [4, с. 39].

Таким образом, после третьего урока необходима подвижная перемена. Но если организатор видит, что небольшая кучка ребят занята другим делом, не надо отрывать их от этого, так как принуждение при отказе детей от игры недопустимо, важны доброжелательность, двигательный и эмоциональный «комфорт», желание детей участвовать в игре [5, с. 67].

В ходе наблюдения за особенностями поведения детей младшего школьного возраста на перемене было выделено 3 группы учащихся:

1 группа: включает детей подвижных, эмоциональных, которые большую часть свободного времени бегали друг за другом, выявляли самого сильного, некоторые дразнили девчонок;

2 группа: дети, предпочитающие игры средней подвижности. Они более серьезно относятся к учебной деятельности. Дети этой группы играют в игры, связанные с умственной деятельностью;

3 группа: дети, которые заняты игрой с малой подвижностью. В эту группу входят, практически, только девочки. Они проводят почти всю перемену сидя за партой, просто общаются между собой.

Был проведен опрос классных руководителей 1-4 классов. По их мнению 59 % были заняты организованной деятельностью, остальные 41% бегали по коридору или ходили по классу, мешая детям (Диаграмма 1).

Диаграмма 1 – Показатель занятости детей на перемене

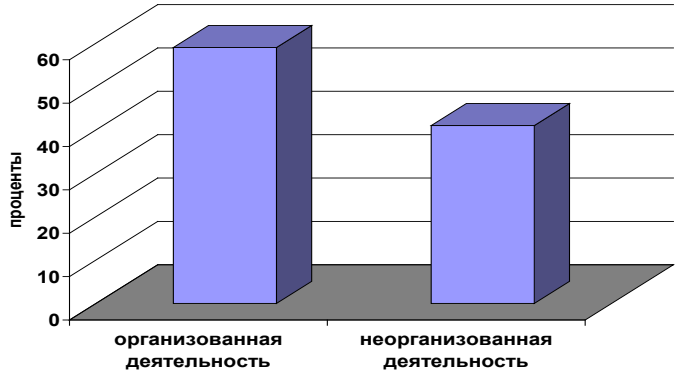

Таким образом значительная часть учащихся неорганизованны на переменах, что свидетельствует тому, что они не отдыхали на перемене, а значит, у них была снижена трудоспособность на уроках.

Кроме того, было проведено анкетирование. Было опрошено 38 учащихся 1-4 классов. Из них 12 мальчиков и 26 девочек.

Анкета включала в себя следующие вопросы:

1 Устраивает ли вас продолжительность перемен. Если нет, то почему?

2 Нравится ли тебе как проходят перемены в нашей школе?

3 Если нет, то чем бы хотел заниматься на перемене?

4 В какие игры ты любишь играть больше всего:

- подвижные;
- ролевые;
- настольные;
- компьютерные;
- конкурсы, соревнования.

5 Сколько ты знаешь подвижных игр?

На первый вопрос «Устраивает ли вас продолжительность перемен. Если нет, то почему?» ответили положительно – 92%. Так же были и отрицательные ответы – 8%. Например, «Нет, потому что после бега нет времени отдышаться» (Диаграмма 2).

Диаграмма 2 – Устраивает ли вас продолжительность перемен?

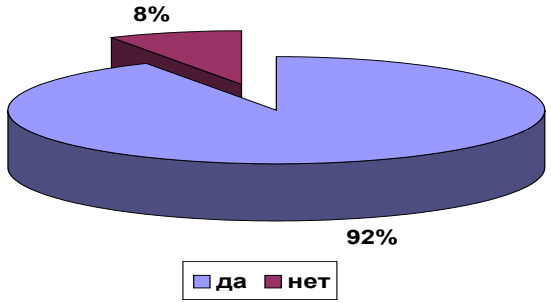

На второй вопрос: «Нравится ли тебе как проходят перемены в нашей школе?» 11 учащихся (29 %) ответили, что нравятся, не очень нравится - 7 учащимся (18 %), и не нравится, как они проводят время на переменах 20 учащимся – это 53 % опрошенных (Таблица 1).

Таблица 1 – «Нравится ли тебе как проходят перемены в нашей школе?»

Ответы	Количество человек	%
Нравится	11	29
Не очень нравится	7	18
Не нравится	20	53

На третий вопрос «Чем бы ты хотел заниматься на перемене?». Ответы были разные, например, «Играть», «Сидеть, общаться», «Читать журналы», «Слушать музыку», «Играть в Барби», «Танцевать», «Лежать на диване», «Разгадывать кроссворды, ребусы, загадки», «Гулять на улице».

Из ответов на четвертый вопрос мы создали классификацию игр, в которые дети хотели бы играть на переменах (Диаграмма 3).

Диаграмма 3 – Классификация игр, в которые хотели бы играть дети на перемене

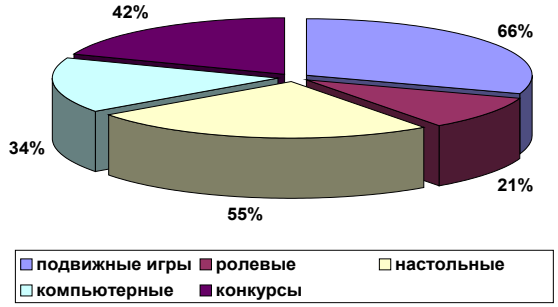

Из диаграммы видно, что 25 опрошенных учащихся (66 %) желали бы играть на переменах в подвижные игры, 8 учащихся (21 %) в ролевые игры, 21 учащийся (55 %) – в настольные игры, 13 учащихся (34 %) – в компьютерные игры и 16 учащихся (42 %) желали, чтобы на переменах для них организовывали конкурсы и соревнования.

На вопрос: «Сколько ты знаешь подвижных игр?» самое большое количество было названо 5.

Таким образом, большинство учащихся 1–4 классов не устраивает, как организованы перемены в нашей школе. Многие из них желали бы играть в подвижные, настольные игры и участвовать в конкурсах и соревнованиях, но знают мало игр.

Обработав все данные, полученные в результате наблюдения, анкетирования и изучение литературы мы выбрали, на наш взгляд, более подходящие игры, в которые учащиеся начальных классов могут играть на переменах.

Дети перемены проводят в классе или в рекреации и поэтому играть в подвижные игры не безопасно. Поэтому мы решили, что в нашу игротеку войдут игры средней и малой подвижности, так как их можно очень быстро организовать на перемене, без спортивного инвентаря, специально оборудованных площадок и опасности для здоровья детей.

Мы классифицировали на игры средней подвижности, малоподвижные, игры забавы и аттракционы. Игротека получилась из 3 папок. Мы распределили по цветам:

- *красный цвет* означает, что это игры средней подвижности;
- *желтый* - малоподвижные игры;
- *зеленый* - игры забавы и аттракционы.

Я не только узнал новые игры, но и смог подключить своих одноклассников взять шефство над ребятами младших классов. Организовали торжественную презентацию игротеки. Где рассказали учащимся начальных классов, как надо работать с копилкой, какую помощь она может оказать ребятам и учителям на перемене. Каждому классу вручили копилку. На переменах организуем с ними игры. А чтобы их как–то привлечь – в конце каждой игры всегда поощряем. Сначала мы приносили конфеты, печенья, затем открытки, делали медали для победителей. Это привлекает ребят в участии игры, особенно вначале. Постепенно ребята «зажигаются» от игры других ребят, втягиваются и игры переходят в привычку. Решили продолжить пополнять нашу копилку новыми играми.

Активная работа по организации подвижных игр на перемене по мнению классных руководителей показала, что часть детей, которым были свойственны совсем неорганизованные действия, переключились в группу детей, которые заняты организованной деятельностью (Таблица 2).

Таблица 2 – Показатель занятости детей на перемене

	Неорганизованная деятельность	Организованная деятельность
ноябрь	59 %	41 %
февраль	91 %	9 %

Таким образом, в результате включения во время перемен новых игр и привлечения к ним детей, в школе образовалась совершенно иная атмосфера: дети стали более организованными, стало меньше происходить конфликтных ситуаций между детьми, меньше стало пассивных детей.

ЛИТЕРАТУРА

1 Железняк Ю. Д. Основы научно-методической деятельности в физической культуре. – М. : Изд.центр «Академия». – 2005. – 272 с.

2 Туманян Т. С. ЗОЖ и физическое совершенство: учеб. пос. для студ. высш. учеб. зав. – М. : Изд.центр «Академия». - 2006. – 336 с.

3 Жуков М.Н. Подвижные игры. – М. : Изд.центр «Академия». – 2002.– 160 с.

4 Железняк Ю. Д., Портнов Ю. М. Спортивные игры. – М. : Изд.центр «Академия». 2006. – 520 с.

5 Павлов И. Б. и др. Гимнастика: учебник. – М. : Изд. «Феникс». - 2011.– 336 с.

МЕНІҢ ТҮСІНІГІМДЕГІ РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ

ҚАЙРОЛЛА А.
7 сынып оқушысы, № 17 ЖОББСОБМ, Павлодар қ.
ХАЖИХАН Б.
тарих пәнінің мұғалімі, № 17 ЖОББСОБМ, Павлодар қ.

Елім бар деп айтатын бір туды күн,
Елім бар деп шырқатамын мен бүгін,
Еркелеймін кең даламда баладай.
Қазақстан дейтін менің бар елім,

«Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» мақаласында жастардың үлгі алуына, заманауи Қазақстанның келбетін танытуға мүмкіндік беретін «100 жаңа есім» жобасы ұсынылған. Бұл жоба жайында Елбасы «Жастар өмірге шынайы көзбен қарап, өз тағдырларына өздері иелік ете алатын азаматтар болуы үшін оларға үлгі ұсынуымыз керек» деп ескерткен болатын. «Жаңа есім» жобасы батырлар мен ақындарды айқындайтын қалың жұртшылық тарапынан кең қолдау тауып, республикалық деңгейдегі үздік тұлғалармен қатар, әрбір облыстың, әрбір ауданның, тіпті әрбір мектептің, ұжымның үздік жүз тұлғасын тізімдеп шығу бастамасы көтерілді. Адамгершілігі мол адамның қарапайым келетіндігі де белгілі. Ақылымен, дарынымен заманауи қазақстандық қоғамды қалыптастыруға үлес қосқан тұлғалардың санаты жетерлік. Қазақстанның жаңа заманғы келбетін қалыптастыруға ұмтылған тұлғалардан өнеге алған жастар да өзін жетістік жолында, елге еңбек сіңіру мақсатында өмірін сарп етеуге дайын. Елі үшін, жері үшін қандай да бір сауапты іс сіңіріп кетуге ұмтылады. Әрбір адамның мақсаты - туған елі мен кіндік қаны тамған атамекеніне еңбек сіңіру, бұл өмірге келуінің де басты миссиясын сезіне білуі.

Еліміздегі ең танымал есімдер «100 жаңа есім» жобасының мәні қандай? деген сұраққа келетін болсақ, өз жетістіктері туралы айтып, табысқа жету құпиясымен бөлісу – жобаның нағыз пайдалы тұстарының бірі екені анық. Себебі, Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында жоба арқылы замандастар жетістігіне назар аудару керек екенін айтты. Сондай-ақ, тұңғыш президент «Қазақстанның 100 жаңа есімі» жобасына бағытталған, біріншіден, ақылымен, қолымен, дарынымен бүгінгі Қазақстанның дамуына үлес қосқан тұлғаларды халыққа таныту; екіншіден, оларға ақпараттық қолдау білдіру; үшіншіден, жобаның өңірлік нұсқасын жасау секілді негізгі үш мәселені де атап өтті.

Дешті-Қыпшақ даласында тұяғына шаң ілеспейтін тұлпарлар мен батырлар арлы – берлі елдің берекесі мен ырзығы үшін шауып, білектің күшімен, найзаның ұшымен жан беріскені туралы әдеби және тарихи деректерден білеміз. Мысалы, Қаракерей Қабанбай, Қанжығалы Бөгенбай, Шапырашты Наурызбай батыр, Шақшақұлы Ер Жәнібек сынды батырлардың жауға шапқанда 15-16 жас шамасында еді. Ұлттық нақышта мифтік сарындағы шыны аралас дастандары мен тарихи туындылары, аңыз-әңгімелері жетіп артылады. Соның ішінде «Алпамыс батыр». Туа салып сағат санап, ай санап ержетіп кетеді. Дастандағы бейнесіне қарайтын болсақ, бейне бір тумасынан батыр атанатын бала секілді. Дешті-Қыпшақ заманында қайсар айбатты батырлар дастандары белгілі. Олар сағат санап өспесе де, «Алпамыс» жырының легін жалғады.

Ал, бүгінгі ұрпақ Дешті – Қыпшақ дәуірінен тыс осы күннің өзінде бертінгі ғасырлардағы бабалар мирасын жалғай алды ма?! XXI ғасыр заманауи технология мен нарық заманы. Әр заманның өзіне тән атауы болғанғандай деп те тұжырым жасауға болады. Біздің ұрпақ осы технология заманында тыныстауда. Заман өзгеріске ұшырап, ғылым мен білім де арта түсуде. Сонымен қатар, адам тегәне әсер етер факторлар да бар [1].

Менің зерттеу тақырыбымда бір болмысы бөлек, елімізді өнерімен тәнті етіп жүрген батыр тұлға, болашақ ұрпаққа өнеге болар ағамыз – Жеңісбек Қадырұлы жөнінде болмақ. Жеңісбек ағай біздің мектебіміздің құрметті қонақтарының бірі. Ең алғаш ағаймен Потанин атындағы музейге барғанда таныстым. Маған Жеңісбек ағайдың өткізген экскурсиясы керемет ұнады. Музейдегі әрбір тарихи ескерткіш пен бірегей жәдігерлерге жан біткендей керемет түсіндірді.

Осы орайда «Түгел сөздің түбі бір, түп атасы Майқы би» дейтін қанатты сөз арқылы атадан балаға таралып келе жатқан Майқы би бабамыз:

«Кімнен кім туады?» деген сұраққа
«Тұлпардан тұлпар туады,
Сұңқардан сұңқар туады,
Асылдан асыл туады,
Жалқаудан масыл туады,
Масылдан мал бақпас туады...», – деп жауап берген екен [1].

Жеңісбек ағамыздың айтуынша, мұндай ерекше қасиет ата-бабасынан дарыған. Бір күні түсінде атасы аян бергенін естіген әкесі бабаларының бойында осындай ерекше қасиет бар болғанын айтқан.

Жанбазар атамның Ақтай, Бозтай, Кәрібай, Ырысбай деген төрт ұлы болған екен. Бірде әкелерінің жақсы көретін жалғыз ақ түйесін аю жарып жеп кетіпті. Содан екі ұлы Ақтай мен Бозтай түз тағысынан кек алуды ойлап, ақылдасып, аюдың апанын тауып, шығатын мезетін аңдыған. Ағасы інісіне «аю ақырып жүгіргенде менм екі құлағынан бас салам, сен шабын пышақпен жарып жібер», – дейді. Осылайша екеуі аюды жеңген екен. Ата тегінің батырлығы мен күш-жігері тарихта қалған. Көбеген деген бабасы 200 кг тасты көтерген.

«Алып анадан туады», – деп, ананың сүтімен, атаның тегімен дарыған тектілік бір жағынан, алланың берген қасиеті.

Жеңісбек Қадырұлы 1972 жылы Моңғолияның Баян-Өлгей аймағынның Қызылқайың ауылында салмағы 5 кг боп дүниеге келген. Тіл-көзден сақтап, алып сәбиді анасы көпке дейін ешкімге көрсетпей өсірген. Себебі, алдында егіз ұл тіл-көзден қайтыс болған екен. Араға 6-7 жыл салып барып дүниеге келген Жеңісбекті анасы беріге дейін ұшықтағап өсірген. Өзі жеті ағайынның кенжесі. Батырдың дүниеге келер алдында Күлбан әпкесі түс көріпті. Түсінде биік шыңның басында қыран бүркіттің ұясы бар екен. Сол ұядағы екі балапанды ұстай бергенде, екіншісі қолынан шығып кетіп, бір балапанды ұстап қалған. Болашақ батырдың анасы қыран сияқты алғыр ұлды болармын деп қызының түсін жорыған екен.

Әкесі Қадыр да баласының бойындағы ерекше қасиетті ерте байқап, қабілетіне көзі жетіп, разы болып, шын ниетімен тәлім берген. Жеңісбек ағамыздың палуан күші үш жасында байқалған, үлкен қозылардың үстіне мінгенде белі сынып кеткен қозыны мойнынан құшақтағанда қозы тұншығып кетеді екен. Бір күні әкем тойған қозының аштан өлуі мүмкін емес! Мұның себебі неде? – деп бір төбенің басына шығып, қарап отырса, қозылардың менің құшағымнан өліп қалғанына таң қалып, ерекше күш қасиетімнің сырын білген екен, Содан бері мені жанынан тастамай, биік тау асуларына шығарып, алып тастарды сындыртып, қыста қарға жуындырып, қара күш қабілетімнің артуына ерекше көңіл бөліп, тәрбиеледі, – дейді Жеңісбек ағай.

Мұндай алып күш бабамыз Қажымұқан Мұңайтпасұлында да болған. Ол жастайынан байларға жалданып, ауыр жұмыс істеген. Сол кезде батпаққа батып қалған өгізді жалғыз өзі тартып шығарып алғаны жайлы әңгіме ел ауызында сақталған.

Қажымұқан Мұңайтпасұлы 17 жас мөлшерінде мықты палуан ретінде әйгілі болды. 1905 жылы Қажымұқан Харбинде

өткен жарыста Мұнайтпасұлы «джиу-джитсу» күресінен алтын медаль жеңіп алды. Осы додадан кейін «Маньчжурия чемпионы « деген атаққа ие болды. Ал бір жылдан кейін Алманияда өткен дүниежүзілік жарыста топ жарды. Сөйтіп, осы күрес бойынша әлем чемпионы атанған алғашқы қазақ болды.

1910 жылы Қажымұқан европалық және ресейлік палуандардың үлкен тобымен Америкаға аттанған. Оңтүстік Америка қалаларына жасалған турнеде Қажымұқан Аргентина астанасы – Буэнос-Айрес қаласында алтын медальмен мараппатталды. Қажымұқан Мұнайтпасұлы қандай қиын сынақтар болса ел намысын қорғаған, исі қазақ атын әлемге паш еткен палуанның есімі аңызға айналды. Қажымұқан теңдессіз күштің иесі болғанына мына бір оқиға дәлел. Бірде палуандарға үлкен сейфті апарып тастау өтініші түсті. Жолдастарының бұл жұмысты атқара аламай жатқанын көрген Қажымұқан арқан жіптің көмегімен сейфті арқасына салып, екінші қабатқа көтеріп кеткен. Сонда сейфтің салмағы 450 кг болған.

Осылайша, төрт жылдың ішінде Қажымұқан 100 мың рубль жинап, қорғаныс қорына аударып, бұл ақшаға бүйіріне Амангелді Имановтың аты жазылған ұшақ жасатты. Осындай аталарымызбен ағалардан үлгі алатын жастар көп.

«Қазақстанның 100 жаңа есім» жобасы жастарды жігерлендіріп, жақсы істерге жұмылдыратыны анық. Сол себепті де бұл жобаның болашағы баянды болатынына сенімім мол.«Асыл тек» медалінің иегері Жеңісбек Қадырұлына қазақ спорты мен циркі өнерінің дамуына қайталанбас өзгеше өнер қосып, «Гиннес рекордтар» кітабына есімі алтын әріппен жазылып, қазақ руханиятының дамуы мен рухани жаңғыру жолында зор еңбек сіңіргені талантты жастардың қатарында.

«Он екі жасқа толғанда ауылдың сыртында қой бағып жүріп, ұйықтап қалыппын. Жаз айы болатын. Түсімде үстіне аппақ киім киген, ұзын бойлы ата маған жақындап: «Балам, бойында күш пен жігер бар. Денеңді пышақпен кескенде қан шықпайды. Ештеңеден тайсалма, қорықпа!» – деді. Ұйқымнан оянып, аян түс екенін білдім, кешке қойды өрістен үйге айдап әкелгенде, анама көрген түсімді айтып бердім», – дейді Жеңісбек ағай.

Осыдан Жеңісбек ағайдың анасы баласының бойындағы ерекше қасиеттің арта түскенін біліп, «Қасиетінді жоғары бағала, балам!», деп ақ батасын берген екен.

Жеңісбек ағай: «Әкемнің пышағын ұрлап алып, оңаша жерге барып, денемді кесіп көргенім бар. Шынымен денемнен қан шыққан

жоқ. Алдымен қолымды кесіп көрдім. Бірақ іздері ғана қалды. Кейін араның өткір жүзіне арқаммен жатып, үстіме адам шығарып немесе ауыр тастарды қойғызып, денемнің беріктігін тексеріп көрдім. Денеме өткір заттың кіргенін сезгенімен, қан шыққан жоқ. Тіпті шалқамнан жатып, биіктіктен өткір пышақтарды тастаттым. Араға арқаммен жатып, Шегінің өткір жүздерін кеудеме төсеп, ауыр бетон тасын қойдырып, кубальмен сындыртқан кезімде болған... », – деп балалық шағын еске алады.

Балалықпен ол оған мән де бермеген. Бірақ балалық шағында өзі ескермей, зор мән бермеген күйде уақыт зырылдап өтті. «Бірде еденге жатып, серіктесім маңдайыма кірпіш қойып, балғамен ұрып соғуы керек еді. Бірақ одан кірпіш сынбай қалғаны бар. Сол кезде ел «өлді, өлді» деп шу ете қалды. Орнымнан атып тұрып, сахнадан шығып кеттім. Бірақ еш жерім ештеңе болмаған. Маңдайымды кішкене жырып кеткені бар. Оны байқамай істегендіктен бе, әлде ұрған кісіге байланысты ма білмедім. Бұл алғаш кірпіш сындыртқаным еді. Басқа үлкен жарақат алғаным жоқ, – дейді Жеңісбек Қадырұлы.

Он алты жасында Шәкірт ақсақалдың таңданғаны есінде. Ол кезде жылқыны айдап әкеліп, бие байлағанда құлындарға құрық салып ұстайды екен. Бірде үлкен құлын үркіп, секіргенде Жеңісбек аттың үстінде отырып-ақ арқанды жібермеген. Оны көрген ақсақал «білегінде күшің бар екен» деп басын шайқап, таңданыпты.

Мектеп қабырғасында жүгіргенде алдына жан салмайтын желмая болған, жеңіл атлетикамен айналысып аудандық, облыстық жарыстарға қатысып, жүлделі орындарға ие болып, күреспен де айналысады.

Ақиқаттың терең бойда танылатыны бәрімізге мәлім, тағдырдың сыйы- сырлы қабілеті 1995жылы Ұлы Абайдың 150-жылдығы мен Мәлік Ғабдуллиннің 80-жылдығына орай Көкшетауда өткен облыстық «Жігіт сұлтаны» байқауында Жеңісбек Қадырұлы 24 жасында алғаш рет денесінің пышақ кеспейтін қасиетін сахнада көрсетіп, жеңімпаз атанды. Жеңісбек ағай сахнада моральдық тұрғыдан берік болу үшін дем арқылы жасалатын адамның жүйкесін тыныштандыратын жаттығуларға зор мән береді.

«*Спорт – менің өмірім...* Жалпы кез келген еңбектің нәтижесі маңдай термен қажырлы дайындықтың жемісі. Сахнаға шыққанда көрермендерге пышақты да, араны да ұстап көріп, тексеруіне мүмкіндік беремін. Ағашты пышақпен жонып, арамен кесіп көрсетемін», – дейді ағамыз.

«Жігітке жеті өнер де аз» деген ұстаныммен өмір сүретін Жеңісбек ағай еш қиындықсыз саусақтың әлсіз бөлігі екі шынашағымен 16 кг кіртасын еркін ойнатып, тісімен 32 кг көтереді.

Республикалық «Аймақтар аламаны» «Хабар» телеарнасының жобасындаекі пышақпен денемді кескілеп көрсеттім. «Аймақтар аламаны» тележобасының жеңімпазы атанғаным мен үшін ірі жетістіктерімнің бірі. Көптен күткен асқақ арманым орындалған күн. Бұл өнерімді көрген театр сыншысы марқұм Әшірбек Сығай «Өнердің биік шыңы деп осыны айтуға болады» деген. Осы нөміріммен Асқар Наймантаевпен бірге гастрөлдік сапарға шықтым. Күніне екі рет өнер көрсеткенде еш қиналмадым. Болашақта менің ұрпақтарыма осы қабілет дарып, олар меннен де биік белестерге жетсе екен деген арманым бар», – дейді Жеңісбек Қадырұлы.

Қазақ Елінің заманауи батырларының бірегейі Жеңісбек Қадырұлы сияқты экстремалды шоу көрсететін азаматтар жоқтың қасы. Батырымыздың айтуынша, үлкен дайындықты қажет ететін пышақ суық қару болғандықтан онымен кез келген адам жұмыс жасай алмайды. Сондықтан оны өзімен жолда алып жүру қиындық әкеледі. Айтуынша, құқық қорғау қызметкерлері тексерген кездері болған. Сөмкемде арнайы сахналық киімдермен бірге пышақтарды қойып, көрсетіп дәлелдеуге тырысамын.

Елімізде үшкір шегенің немесе үгітілген шынының үстіне жататын, қолымен темір иетін жігіттер бар. Бұл экстремалды өнердің алғашқы сатысы ғана. Ал Қазақстан көлемінде өткір араға жатып, денесін пышақпен кесетін белгілі тұлға тек Жеңісбек Қадырұлы.

Танымал өнер иесі фильм түсірушілер назарында. Павлодар облыстық телеарнасының «Туған жерге тағзым» бейнебаянында Жеңісбек Қадырұлы Абылай ханның рөлін сомдаған. Сонымен қатар, кино саласында да ерекше дарындылық танытқан Жеңісбек Қадырұлы 40 минуттық қысқа метражды фильмде Жүсіпбек Аймауытовтың рөлін асқан шеберлікпен ойнаған. Хабар арнасы түсірген «Ауылдың алты ауызы» фильмінде, «Ұлттық арна» ұйымдастырған «Жұлдызды сәт» жобасына да қатысты. Он екі сериядан тұратын «Даналар ізімен» республикалық телевизиялық киноға түсті.

Бала кезінен тау-тасты аралап өскен Жеңісбек тек өткір заттарды ғана емес, тастарды да талқандап жүр. Кеудесінеүлкен тастарды қойғызып, зілді балғамен ұрғызады. Ал кірпішті басына қойғызып, сындыртады. Ресейдің Омбы қаласының 300 жылдық мерейтойында үш күн қатарынан өнер көрсеткен батырымыздың қабілетіне тәнті болған Омбы жұртшылығы елімізден жалғыз

экстремал жанрындағы шоу бағдарламасын ұсынған Жеңісбек Қадырұлына «Батыр Жеңісбек» атағын берді.

Жеңісбек Қадырұлы Қазақтан шыққан «Темір адам» ретінде Қазақстанның рекордтар кітабына енген, арнайы сертификатын иеленді. «Аймақтар аламаны» телебайқауының жеңімпазы, «Мәдениет майталманы» медалінің иегері, «Қазақстанның ерекше бес адамы» қатарына енген. Ертіс-Баян өңірінің мақтанышы.

Қорытындылап айтқанда, «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» мақаласы менің ойымша бүгінгі күннің жастарының үлгі алуына, заманауи Қазақстанның келбетін танытуға мүмкіндік беретін «100 жаңа есім» жобасы екеніне көз жеткіздім. Біз осындай ғажайып адамдармен бірге өмір сүріп жатқанымызға мақтанып, жас ұрпақ арасында көбірек насихаттауымыз керек. Әр адамның тағдыры өз қолында. Қай заман қай дәуірде өмір сүрсеңде еліне пайда әкелу біз үшін парыз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 https://massaget.kz/blogs/

2 Абай. Энциклопедия. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакциясы, «Атамұра» баспасы, ISBN 5-7667-2949-9

3 https://sputniknews.kz/spravka/20190623/10647449/Alyp-ksuh-iesi-Qazhymuhan-turaly-qyzyqty-derekter.html

МАҒЖАН ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ ТӘРБИЕЛІК МАҢЫЗЫ

ҚАЙЫРТАСОВА А.
8 сынып оқушысы, № 17 ЖОББСОБМ, Павлодар қ.
ХАЖИХАН Б.
тарих пәнінің мұғалімі, № 17 ЖОББСОБМ, Павлодар қ.

«...Өлеңге тәтті күй, нәзік сезім, майда тіл тудыру жағынан Мағжаннан артық қызмет істегені жоқ. Мағжан өлеңдерінің оқушының сезімін де, ойын да тәрбиелейтін өзгеше артық күші бар.»
«Еңбекші қазақ» газеті 1923 жыл, қаңтар.

Ұлтты сүю, кісілік деңгейге дейін көтерілу, туған халқының мүддесі үшін құрбандыққа баруға әзірлік – Мағжан Жұмабаевтың өмірлік мұраты. Жас ұрпаққа арналған «Педагогика» оқулығында ол: «Өзінің елін сүюі, яғни еліне жауыздық тілемей, ізгілік тілеу, пайда келтіріп, зиян келтірмеуді» әрбір адамның қасиетті борышы

ретінде атап көрсетеді. Бүгінгі XXI ғасыр ақпарат заманы деп те айтамыз. Әр заманның өзіннің озық салт дәстүрі мен технологиясы болады. Қазіргі таңда кішкентай сәбилер телефонның тілін бес саусығындай жақсы біледі және кез – келген бала меңгеруге қабілетті болып келеді. Мұның сыры Еліміз тәуелсіздік алып, жарты әлемге есігімізді айқара ашып, олардың кейбір дүниелерін өзімізге таңсық көре бастағандықтан деп ойлаймын.

Замануи және жақандық деген сөздерді жиі естиміз.Бүгін менің қозғап отырған тақырыбым қай заман қай дәуірде болмасың халқымыздың ажырамас бөлшегіне айналған қыз балалардың тәрбиесі жөнінде болмақ.

Ата бабаларымыз «Қызға қырық үйден тию» деп айтып отырады. Менің де үйде әжем бар. Әжем әрқашан осы киелі халық нақыл сөздерімен мен тәрбилеп келеді. Сонымен осы сөздің мағынасына тоқталсам жастардың мінез-құлқы, жүріс-тұрысы, үлкендер алдында өзін-өзі ұстай білуі, мәдениетті сөйлеу... т.с.с имандылыққа шақыра отырып жан-жақты білімді-білікті азамат болып қалыптасуға, білімге қызығушылығын арттырып даму, өзін-өзі жетілдіру деген ұғымдарды білдіреді.

Мағжан Жұмабаев атамызда болашақ ұлт тағдырына алаңдап, тәрбие тақырыбына көп еңбектерін арнаған еді.

Ақын мына өлеңінде:

«Кітап әпер, оқысын, балаң қолына,
Малды аяма оқу-білім жолына.
Өнер алып, басқалармен қатар бол,
Қосыл бірдей азаматтың тобына!» – деп, қазақ ұлтының әлемдік өркениет көшіне қосылуының жолын өнер-білімнен, жас ұрпақты өзге елдердегі замандастарымен бәсекеге түсе алатындай етіп тәрбиелеу ісінен іздейді. Бүгінде кітаппен достасып, кітап оқитындардың қатары сиреп кетті.

Бүгінгі күннің басты мәселесі біздің дос құрбылырымызды кітаппен достасуға жақын болуға мемлекет және мектеп тарапынан көптеген жұмыстар жүргізіліп жатыр. Оған «Абайды оқы жалықпа» мектепішілік мәңерлеп оқу сайысы, Махамбет, Мәшһүр Жүсіп, Қалижан Бекқожин Ақберен, Қаныш Сәтпаев т.б...оқулар мен ғылыми жобалар ұйымдастырылып барынша көп жасөспірімдерің қызығушылығын арттыру іс-шаралар ұйымдастырылуда.

Мағжан Жұмабаев – тек бір ұлттың ішкі әлеуметтік проблемаларымен шектеліп қалмаған ойшыл. Дана ақын ойы қазақтың кең даласынан жоғары көтеріліп, бүкіл әлемді шарлап кетеді:

«Адамзат баласына енді көштім:
Япыр-ай, осындай-ау адамдағы
Бірі күшті, біреуі жамандағы
Күштісі әлімжеттік қылғаннан соң,
Дүние де жақсылықтан амандағы».

Иә, адамзат қауымындағы Мағжан заманында болған негізгі қайшылықтар бір ғасыр өтсе де шешімін тапқан жоқ. Керісінше, жиырма бірінші ғасырдың басында олар әлдеқайда күрделене түскен сыңайлы. Бұлай дейтінім қазір қоғам арасында материалдық дүниеге деген көзқарас басымдыққа ие болды. Барлық дүниенің өлшемі байлықпен өлшенетін болды. Жаһандану заманда өзіміздің ұлттық құндылығымыз пен кодымызды сақтап қалу қажеттілігі пайда болды.Осыған байланысты тұңғыш Елбасымыздың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты халықтан қызу қолдау тапқан кешегі тұғырнамасын ширек ғасырды артқа тастаған Тәуелсіз Қазақстанның жаһандану дәуіріндегі рухани кеңістігіміздің жаңа бастауы басталды.

Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың бұл мақаласы ел дамуының жарқын үлгісі мен нақты қадамдарын көрсететін келелі ой, салиқалы пікір, батыл шешімдерге құрылған маңызды құжат. Бұл мақалада сананы жаңғырту, ұлттық болмыстан, ұлттық кодтан айырылып қалмай, оны әлемдік құндылықтармен үйлестіріп, Қазақстанның игілігіне жарату жолындағы мақсат-мүдделер туралы өзекті мәселе көтеріліп отыр.

Онда ел Президенті Қазақстан үшін қайта түлеудің айырықша маңызды екі үдерісі – саяси реформа мен экономикалық жаңғыруды қолға ала отырып, Біртұтас Ұлт болу үшін болашаққа қалай қадам басатынын және бұқаралық сананы қалай өзгертетіні жөнінде алысты болжайтын көзқарастарымен бөліседі.

«Жаңғыру атаулы бұрынғыдай тарихи тәжірибе мен ұлттық дәстүрлерге шекеден қарамауға тиіс. Керісінше, замана сынынан сүрінбей өткен озық дәстүрлерді табысты жаңғырудың маңызды алғышарттарына айналдыра білу қажет. Егер жаңғыру елдің ұлттық-рухани тамырынан нәр ала алмаса, ол адасуға бастайды. Сонымен бірге, рухани жаңғыру ұлттық сананың түрлі полюстерін қиыннан қиыстырып, жарастыра алатын құдіретімен маңызды». Саяси, экономикалық реформаларда егеменді еліміз бірқатар жақсы нәтижелерге қол жеткізгені баршаға мәлім. Ол адами құндылықтар, рухани қазына, жастарды тәрбиелеу, олардың бойына патриоттық рухты сіңіре білу жұмысында рухани салаға

басымдық берудің қажеттілігін алға қойып отыр. Бұл дегеніміз – ұлтымыздың барлық ұлттық салт-дәстүрлерін, мемлекеттік тіліміз бен әдебиетімізді, мәдениетімізді, ұлттық рухымызды жаңғырту деген асыл ұғымға келіп саяды. Елбасымыздың рухани жаңғыруға, руханиятқа, білім, ғылымға маңыз беруі – үлкен көрегендік пен ұлттың алға ілгерлеуін жылдам қарқынмен жылжытатын қозғаушы күш. Бұл – тәуелсіз еліміздің бақытты болашағы мен алаңсыз келешегі үшін жасалып жатқан жұмыс. Өйткені, рухани байлықтың кемел болғаны бұл жеке азаматтарымыз үшін де, әрбір жеке тұлғадан құралған қоғам, туған еліміз үшін де өте маңызды үдеріс.

Осы орайда мектебімізді атқарылған Ұлы ақын Абай Құнанбайұлының 175 жылдық мерейтойын қала деңгейінде, Ұлы ғұлама әлемнің екінші ұстазы атанған Әбу Насыр Әл Фараби бабамыздың 1150 жылдық мерейтойын республика деңгейінде атап өттік.

Бұл іс-шараларға дайындық барысында рухани жан дүниеміз көптеген мағыналы, астарлы оймен тың мәліметтермен сусындады. Осы орайда мектебіміздің қос жұлдызына айналған Айбек пен Азиз сыныптастарымды айтып өткенім жөн болар. Айбек «Қобланды» батыр жырын жаттап барлығын таңдай қақтырса, Азиз Махамбеттің «Ереуіл атқа ер салмай» өлеңін нақышына келтіріп оқығанда өң бойына қайсарлық пен жігерлілік отанға деген сүйіспеншілігі мен рухани байлығын сезіне аласын. Осындай дарынды балалар көп болса ғой шіркін...

Құндылық – тәрбие мен оқытудағы адамгершілікке бағытталған мұраттар. Оларға: меймандостық, кісілік, сыйластық, имандылық, кішіпейілділік, салауаттылық, қайырымдылық, ізгілік, еркіндік, өнерпаздық, шешендік, ақынжандылық, сыпайылық, мәдениеттілік, шығармашылдық, рухани байлық, махаббат сынды қасиеттер жатады.

Тарихқа үңілер болсақ әрбір халықтың, әрбір ұлттың өз мәдениеті, тұрмыс тіршілігі, салт-санасы, әдет-ғұрпы, дәстүрі, тәрбиелеу тәсілі болатынын білеміз. Халық тәрбиесі – ғасырлар бойы сараланып сан сыннан өткен, сол халықтың ой-арманымен, тіршілік тынысымен, шаруашылық кәсібімен, ұлттық тәлім-тәрбие дәстүрімен тығыз байланыста туып, өсіп-өркендеп, дамып және ұрпақтан ұрпаққа жалғасып жеткен тарихи және мәдени мұрасы. Әр халықтың ұрпақ тәрбиелеудегі сан ғасырларға созылған өзіндік тарихи тағылымы, ой-пікір қорытындылар түйіні бар. Ал ол жазу-сызудан, оқу құралынан, ауыз әдебиетінен, ұлттық өнер тағылымынан, халықтың дәстүрі мен әдет-ғұрпынан, бір сөзбен

айтқанда мәдени мұраларынан өзекті орын алып, көрініс береді. Өткеннің бай рухани мұрасын тал бойына дарытқан озық өнегелі дәстүрсіз, ұрпақтар сабақтастығынсыз тарихи процесті елестету мүмкін емес. Рухани мұрамыз неғұрлым бай болса, алуан арналы болса, өткен мен бүгінгінің мәдени мұралары жарасымды жалғасып жатса, соғұрлым өміріміздің мән мағынасы терең, мақсатымыз айқын, ұлттық идеямыз жоғары, тарихи үлгі өнеге тұтар парасатты ой толғаныстары күшті ұрпақ тәрбиеленуі еш күмән тудырмайды. Күмбірлеген күміс күйімен, сыбызғы, сырнай үнімен асқақтата салған әсем сазды әнімен де ата-бабаларымыз өзінің рухани жан дүниесінің мұң шерін, асқақ арманын келер ұрпақтың зердесіне жеткізіп көкірегіне ұялатқанын ұмытуға болмайды. Еліміздің ежелден дәріптеп, қастерлеп келген рухани-мәдени мұрасының тегін тектеу, болмысын тану, оның асылын тарихтың рухани көш-керуеніне ілестіріп отыру арқылы бүгінгі және болашақ ұрпақ қамын қамдау өскелең өмір талабы болып отыр.

2019 жылдың 13 маусымында № 17 мектебінің «Ынтымақ» жазғы бағдарлы тобы «Ұлы даланың жеті қыры» өркениеті балалар көзімен атты жобасы аясында оқушылыр өзінің қоршаған әлемге көзқарасын шығармашылық жұмыстарын ұсынған еді.

Оқушылар «Ұлы даланың жеті қыры» өркениеті ұғымын сурет, кескіндеме, композиция, мозайка, аппликация бойынша бейнелеу, мүсін, дизайн жасау арқылы өздерінің танымдық білімдерін көрсетеді.

Бұл жоба барлық жасақтардың қолданбалы өнері арқылы шығармашылық көрме ретінде жарнамаланды. Бұл «Ынтымақ» жазғы бағдарлы тобының «Өлкетану» бағыты бойынша атқарылған жұмысының нәтижесі.

Бұл жобаның мақсаты патриоттық сананы ынталандыратын ұлттық құндылықтарды жаңғырту;оқушылардың бойында ұлттық сананы ояту, жас ұрпақ санасына, туған халқына деген құрмет, сүйіспеншілік, мақтаныш сезімін ұялату, ұлттық рухты бойына сіңірту оқушыларға өздерінің ұлы даланың ұрпағы екенін және оның тарихы, мәдениеті туралы тың мағлұматтарды жан-жақты беру.

Жоба бірнеше кезеңді қамтыды..Алдымен «Ұлы даланың жеті қыры» өркениеті оқушылардың қөзқарасы олардың түсініктерін анықтау үшін дөңгелек үстел ұйымдастыру кезінде Бұқар жырау атындағы облыстық мұражай қызметкері шақырылады.Балалар өздерін қызықтырған немесе терең мағынасы бар ұғымдар жөнінде сұрақ қойып жауап алуға мүмкіндік беріліп, сансыз сұрақтарға жауап алған еді.

Ұлт тағдыры, ұлыс бірлігі туралы «он ойланып, жүз толғанған» қазақ ақыны бірте-бірте әлемдік ойшылдар қатарына көтеріліп, жалпыадамзаттық проблемаларға өзінше үн қатады. Адамдардың жаппай пайда кууы, өнер-білімнің өзін пайда табудың, біреуге зорлық жасаудың құралына айналдыру – адамзатты апатқа соқтыратын жол екенін Мағжан сол кезде-ақ сезінген. Пайдакүнемдік рационалдық ойлауға негізделген Батыс өркениеті ақынды қатты шошындырады. Шығыс философиясындағы сезімдік таным әдісі, пайдалылыққа емес, руханилыққа басымдық беру дәстүрі Мағжанды қатты қызықтырған.

Мағжанның көзқарасы бойынша, адамның әдемі пішіндерді, табиғаттың сұлулығын көру қабілеті, терең ойлау мен қиялдың ұшқырлығы күрделі таным процесі арқылы жүреді. Ақын жалпы «таным» деген ұғымды әртүрлі әдемі түстерден рақат алу, табиғат құбылыстарының жаратылысы, ондағы дыбыстардың сан алуандылығынан ерекше әсер алу деп ұғады. Сұлулықты сезіну адамның өмірге деген қызығушылығын арттырады.

Ол эстетикалық талғамы бар адамның барлық уақытта жамандықтан жиреніп, ізгіліктің, жақсылықтың қажеттілігін сезіне білетіндігін баса айтады: «Сұлулық сезімдері адамның дұрыс, сұлу, ләззат іздеуіне, сұлу нәрсені сүюіне, көріксіз нәрседен жиренуіне, хатта жақсылыққа ұмтылып, жауыздықтан тыйылуына көп көмек көрсетеді». «Шолпы» өлеңіндегі: Сылдыр, сылдыр, сылдыр, Қанымды қайнатты құрғыр. Шық - шық жүрекке тиеді, Күлпәра талқан боп сыңғыр, – деген жолдардағы қазақ қызының шашына таққан шолпысының сыңғыры әркімнің құлағына қазір де жетіп тұрғандай әсер береді. «Шолпы» өлеңінде бір жағын әзіл, бір жағын шын етіп, ақын киіз үйді айнала жүретін ауыл қыздарының шаштарына таққан шолпы сылдырының көңіл ынтықтырар әсерін жазады:

Сылдыр, сылдыр, сылдыр...
Өзекті өртеді құрғыр.
Әдейі іргеден жүреді
Сұлу қыз санадан солғыр!

Риза болып, сүйсінген көңіл көрінеді. Шолпы сылдырлаған сайын естушінің жаны кіріп, құлағы да, жүрегі де еленеуде. Бұрынғы ауыл тұрмысының осы кішкене бір этнографиялық суреті қазірдің өзінде көңіл толқытады. Шолпы иесінің сұлу кескіні көз алдыңызға келгендей [1].

Кейде бұрымға тағылған шолпы мен шашбаулардың салмағы үш келіге дейін жеткен, сөйтіп ол қыздардың жүрісі мен бойын

тік ұстау мәнерін қалыптастырған. Сонымен қатар, шолпы бойжеткеннің бойында ойлылық, зерделілік, биязылық тәрізді қасиеттерді қалыптастырады [2]. Шолпының тәрбиелік мәні де зор. Жас қыздарға аналары: «Секеңдеп қатты жүруге болмайды. Шолпыңның сылдырлаған дауысы қатты естілсе, сені әдепсіз қыз екен деп айтады» деген сияқты тәлім – тәрбие беріп отырған.

Бойжеткен қыз баланың жүрісін, қимылын түзеу үшін қоңыраулы шолпыны бұрымына таққан. Содан қоңыраулы шолпы таққан қыз бала үй арасында жүргенде, жүгіргенде, күлгенде ол сыңғырлап дыбыс беріп, үйдегі үлкендерқалжыңын қойып, әдеп сақтаған, бойжеткен жұрт назарын өзіне аударғанына ұялып, жүгіріп, секіруін тиған. Шолпыны қыздарға мезгілсіз жүрмеуі үшін де тағып қояды. Өйткені, кешкілік оның сыңғыры қыз баланың әлі далада қыдырып жүргенін жан - жағындағыларға «хабарлап» тұрады деп санаған. Сол себептен қазақ қыздарының мезгілсіз уақытта далада жүрмеуіне де көп көңіл бөлген [3].

Қазақтар адамның шашын кез келген жерге тастамайды. Олар әйел шашының ұшында тіршіліктің күші бар деп есептейді. Осы наным - сенімге сәйкес қыздардың шашын қимай, бұрым етіп өсіріп қояды. Оның ұшына шолпы, шашбау байлайды.

Қазақтардың ежелгі наным - сенімі бойынша, бұрымдағы шолпы сыңғыры бойжеткенді қара ниетті күштерден қорғауға көмектеседі деп ойлаған. Халық арасында «Адам жанының бір ұшы шашының арасын мекендейді» деген наным сақталған. Сондықтан да шолпының ұшына бәле – жаланы маңайлатпайды деп қоңыраулы сылдырмақ тағатын болған.Бұрымға тағылған шолпы сыңғыры қара ниетті күштерден қорғауды көздеген [4, 118].

Біз қазір төртқұл дүниенің Батысы мен Шығысы, Солтүстігі мен Оңтүстігі арасындағы тайталастың тым өршіп кеткенінің куәсі болып отырмыз. Не жасаса да пайдалылық принципін ғана ұстанған АҚШ пен Батыс әлем байлығының басым бөлігін бауырына басып қана қоймай, ғылым мен техниканың барша жетістіктерімен мұздай жарақтанып алып, енді жұмыр жер бетіндегі адамзатты бірегейлендіруді көздеген жаһандану процесін бастап кетті.

Мағжан қазақ халқының шынайы өкілі ретінде әлемді, тарихты, кеңістікті «адам мен адам», «адам мен қоғам» және «адам мен табиғат» арасындағы үйлесім арқылы бейнелейді. Ұлы ойшыл адамның жандүниесіне керекті бірден-бір қасиет – қиялдың қалыптасуына жағдай тудыратын оның қоршаған ортасы деп санаған. Адам халықтың мүддесі тұрғысынан шынайы қиялдай

білуге тәрбиеленуі керек, сонда ғана арман мен қиял адамды жақсылыққа, ізгілікке жетелейді.

Адам баласы қашанда тәрбиеге мұқтаж. Тәрбие еліміздің, ұлтымыздың бүгіні мен болашағы баянды болу үшін қажет. Сондықтан да алдымен, бүгінгі қоғам келбетімен үндесетін ұлт болашағының бағытын анықтап алу керек. Әр ұлттың баяғы заманнан келе жатқан тәрбиелеу жүйесінің өзіндік жолы бар. Тәрбие ұлттық табиғи тамырынан кіндік үзсе, тәрбиелік қасиетін жоғалтады. Сондықтан оны рухани тұрғыда ұлт тағдырымен байланыстыра отырып, бүгінгі қоғам келбетімен санаса отырып, алға бастыру қажет. Мақсатқа жету үшін алдымен нақты теориялық негіз керек. Осындай негіз тәжірибеден жинақталған белгілі бір дәлелдемелерге арқа сүйейді. Ал бұл дәлелдемелер педагогика ғылымының ғана құзырында жатқан жоқ. Ол ұрпақтан ұрпаққа жетелейтін, биік те құнды, рухты болуы тиіс. Тәрбиелік мәнді идея қанша жерден құнды болғанымен, ол өмірлік іс-әрекеттен өз орнын таппаса, оның нәтижесі жоқтың қасы деуге болады. Демек, тәрбие негізі – ұлттық үрдісте. Халқымыздың мәдениеті ұлттық ерекшелігімен қасиетті де қадірлі. Жаңа ғасыр бастауында әлемдік мәдени сұхбат пен өркениеттердің ұлы тоғысуы дүниежүзілік даму процесінің ең басты критерийлеріне айналып отырғанда, ұлттық идеяны әлемдік өркениетпен өзара үйлестіру мәселесі заман ағымына сай туындаған өзекті мәселе ретінде күн тәртібіне қойылып отыр. Сондықтан мәдени дамудың шыңына жетіп, өркениетті елге айналу халқымыздың табиғи қасиеттеріне, күш-қуатына, менталитетіне, даналығына, көрегендігіне, қабілетіне және т.б. ұлттық ерекшеліктерімен тығыз байланысты болмақ. Әсіресе қазақтың шешендік сөздері тәрбие берудің аса қасиетті де құнарлы қаруы болып табылады. Себебі «шешендік сөз өнері өмір шындығымен, әлеуметтік уақыттың қатал да құбылмалы мінезімен бетпе-бет келгенде, адамға рухани жәдігер болып, көзден алыс, көңілге жақын құбылыстарды түсінуге жетелейді». Мұның мәні қазақ даласында аузы дуалы, елге беделі бар адамның белгілі бір мәселеге қатысты айтқан ұтымды сөзі, пайымды пікірі ауыздан ауызға жылдам тарап, көпшілікке үлгі болған. Сондықтан «шешендік сөз өнерін – қазақтың әдеп кодексі деп айтуға болады.

Екінші сөзбен айтқанда қазақ би-шешендерінің ұлттық моральдық құндылықтарды қалыптастыру әдіснамасының өзіндік қалпын білдірмек».

Тәрбие мақсаттарының бірі – адамды, ұлтты зиялы, мәдениетті, бақытты етіп баулу. Ұлт мүшесі – әрбір адам бақытты болса, адамзат дүниесі бақытты.

Тәрбие – қоғамдық, өндірістік және мәдени өмірдің белсенді қатысушысын даярлауды мақсат етіп қойған, жеке адамды қалыптастырудың жүйелі процесі. Тәрбие білім берумен тығыз байланысты. Сонымен бірге ол адамға қоғам құбылысы, ғылым мен техниканың дамуы, әдебиет, өнер, бұқаралық ақпарат және насихат құралдары (баспасөз, радио, телевизия) арқылы ықпал етеді. Тәрбиенің негізгі түрлері – отбасы тәрбиесі және қоғамдық тәрбие. Жас буын мен аға буын арасындағы байланыс пен мирасқорлық тәрбие арқылы жүзеге асады. Тәрбиенің мақсаты, мазмұны, ұйымдастыру түрі, әдісі қоғамдық қатынастардың тарихи, мәдени дамуына сәйкес өзгеріп отырады. Тәрбие мәселесінде айрықша мән беріп сол жайында қазақ тілінде алғаш «Педагогика» атты еңбек жазған Мағжан Жұмабаев: «Тәрбие, кең мағынасында алғанда, қандай да болса бір жан иесіне тиісті азық беріп, сол жан иесінің дұрыс өсуіне көмек көрсету деген сөз. Ал енді адамзат туралы айтқанда адамның баласын кәміл жасқа толып, өзіне-өзі қожа болғанша тиісті азық беріп, өсіру деген мағынада жүргізіледі деп байлам жасайды. Адамзат қауымының ғасырлар бойғы тарихы имандылық, ғибраттық, әдет-ғұрып, салт-дәстүр, ұлттық тағылым ұрпақ тәрбиесінің қыруар үлгілерін мұралыққа қалдырғаны бәрімізге белгілі.

Қазіргі таңда сол құндылықтарымыз қаншалықты сақталып, ұрпақ санасына қаншалықты беріліп жатқандығы басты мәселе. Адам өміріндегі тәрбие,ұлттық сана басты мәселе болуы тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Әшімханов Д. «Бес арыс» Алматы. «Жалын» 1992 ж. 264 б.
2 Әлімқұлов Б, Әбдіраманов Е «Әдеби этнографиялық таным»
3 https://adebiportal.kz/kz/authors/view/985

AREXPERIMENT – AR ТЕХНОЛОГИЯСЫ БОЙЫНША ХИМИЯ ПӘНІН ОҚЫТУ

МАГАУИН К. М.
информатика пәнінің мұғалімі,
ХББ Назарбаев Зияткерлік мектебі, Павлодар қ.
ТОКТАГАНОВ Т., БЕКБОЛАТ А., ЕЛЖАН Е.
11 «В» сынып оқушылары, ХББ Назарбаев Зияткерлік мектебі, Павлодар қ.

Осы жобаның басты мақсаты – бұл AR технологиясы арқылы жұмыс істейтін мобилді қосымшаны жасау болып табылады. Бағдарлама оқушыларға мектеп бағдарламасындағы химияны оқытатын болады. Біздің ойымызша, бұл технологияны білім жүйесіне енгізу арқылы, оқушылар сабақты қызығып оқитын болады. Елімізде осыған ұқсас жобалардың болмауы біздің жобамыздың өзектілігі болып табылады. Біздің оқыту жүйеміздің програмасы Назарбаев зияткерлік мектепетреінің бағдарламасы бойынша дайындалған. Сабақ қазақ тілінде түсіндірілетін болады. осыған ұқсас жобалар бар. Бірақ олар жас балаларға арналған және оларға сабақ бермейді.

Жобаны біз Павлодар қаласының эксперт мұғалімдерінің көмектері арқылы жасадық. Павлодар облыстық университетінің профессоры бізге зерттеу барысында көп көмегін тигізген. Жобаны толығымен жасау үшін біз Android Studio, Unity, Xcode бағдарламаларын оқыдық. Осы бағдарламалар арқылы біз Android және IOS платформаларына арналған бағдарламаны жасадық. оған қоса, біз Blender бағдарламасын 3D модельдерді жасау үшін қолдандық.

Жобамызды біз виртуалды машиналарда және шынайы планшет пен смартфондарда тестен өткіздік. Ең ықтималды нәтижеге жету үшін біз кодтың әртүрлі нұсқаларын жасадық. Тағы да біз 5 - 10 сыныптар балаларына арналған сауалнамалар жүргіздік. Бұл сауалнамада біз оқушылардың қандай пәндерді осы технология арқылы оқығысы келетінін білдік.

Тестлеуді біз 9 сынып оқушыларының көмегімен өткіздік. Тестілеу кезінде оушылар өздерінің көптеген ұсыныстарын және қай жерлері ұнағандығын айтты. Қорытынды бойынша біздің жабдықтамамыз балаларға көп көмегін тигізгенін байғадық. Сабақты AR технологиясы арқылы оқыған оларға қызықты әрі пайдалы болды.

Біздің мақсатымыз оқушылар өздері үйреніп әрі қайталай алатын жаңа ұялы смартфонға арналған қосымшаны жасап шығару.

Біз балалардың виртуалды мұғалімге сабақты түрлі анимациялармен түсіндіруін қадағалау қызықты болатынын түсіндік. Қосымшаны жасай отыра, мұғалімдерді толық алмастыра алмайтындығымыз белгілі, бірақ оқушыға ғылымның қаншалықты қызықты екендігін тұс-тұсынан көрсете отыра, қызығушылығын оятатындығымыз белгілі. Біз оқушының кез-келген уақытта оқу материалын қайталап, санасына құйып алғандығын қалаймыз. Сауалнамаға сәйкес, осы технологиямен сабақты түсіну оқулықтан қарағанда тиімідірек.

Гипотеза: Егер біз осы тақырып бойынша барлық материалдарды зерттеп, осы бағдарламалармен қалай жұмыс істеуге болатынын зерттер болсақ, болашақ өнімнің жұмыс істеу прототипін толықтай жасап шығара аламыз. Биология бойынша бір оқу жылына барлық карталарды жасай аламыз және жобаны жақсарту үшін кері байланысты да қарастырамыз.

Зерттеу кезеңдері:

Нарықты талдау

Бағдарламаны жасау

Сайтты аяқтау

Өзіндік тұжырым жасау

Жобаның өзектілігі жаңа технологияларды қолдана отыра білім алуды қызықты қылу. Бүгінгі нарықта осындай қосымшалар жоқтың қасы. Тек қана суреттері ба бірең-сараң қолданбаларды көзіңіз шалып қалу мүмкін, бірақ жаңа технологиялармен жабдықталыған өнімді таба алмайсыз. Сонымен қоса осындай бағдарламала білім жүйесіне арналмаған. Сондықтан біздің қосымшамыз сынды қолданба әлі жарық көпмеген. Қолданбамызды қолдану оңай, мысалы биология пәнін алып қарастырайық. Студент үшін жүректің немесе басқа белгілі бір органның құрылысын толық білмесе немесе түсіну қиын болса, онда ол 3d форматында оның әр бұрышынан қарап, әр тетігін көріп, оңай жаттап алады. Ал осы кезде виртуальді мұғалім оған анимациялық тұрғыда көптеген құбылстарды көрсете отыра, дауыс арқылы тақырыпты түсіндіріп беруге көмектеседі.

Технология заманымызда жаңа қосымша кеңістік технологиясы пайда болды. Қосымша кеңістік технологиясы смартфондар немесе арнайы көзілдіріктер арқылы жұмыс істейді. ол арқылы 3D нысандарды көруге болады. Көптеген корпорациялар оны өздерінің қызмет салаларына жеткізуді жоспарлап отыр. Мәселен, енді адамдар жиhазды тасымалдауға және пропорцияларды алаңдатуға мұқтаж емес. Сіздің болашақ үйіңізді және заттарыңызды іс жүзінде көре алатын компания бар. Сіз осы заттарды жылжытуға және ең қажетті

нәтижеге қол жеткізе аласыз. Одан кейін ғана барлық жиһаздарды үйге алып келе аласыз. Бұл AR-ды пайдаланудың бір ғана мысалы болды. Мысалы, Audi модельдерді компьютерде 3D модельдеудің көмегімен емес, арнайы көзілдіріктер мен джойстиктер көмегімен жасайды. Біз бұл технологияны білім жүйесіне енгізгіміз келеді.

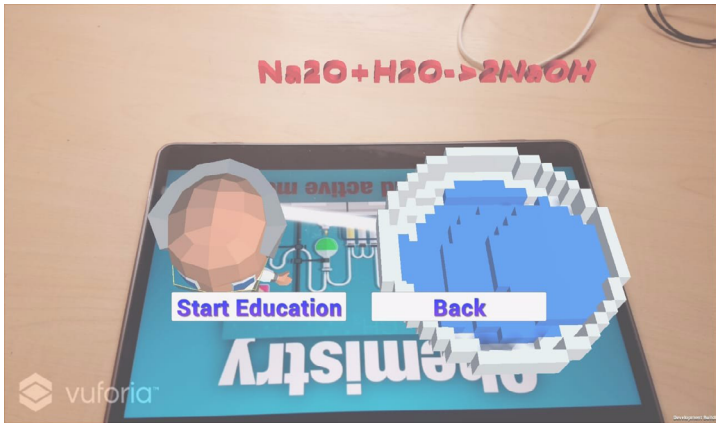

Сурет 1 – Біздің жобамыздың атауы – «ARexperiment»

AR – Қосымша кеңістік, Experiment эксперимент ретінде қысқартылған. Біздің интернет-дүкеніміз әр сынып үшін арнайы заттар орналасады. Адамдар химия бойынша жеке тақырыптарды немесе бүкіл оқу жылын сатып ала алады. Сатып алғаннан кейін оларға сабақтарды жүктеу үшін код беріледі. Бағдарламаны App Store немесе Play Market-тен тегін алуға болады. Бірақ бұл олардың құрылғысының платформасына байланысты. Біріншіден олар жүктеу кодын енгізеді, содан кейін сатып алынған сабақ негізге экранда пайда болады. Бұл қарақшылықпен күресу үшін жасалды. Карталарды интернет-дүкеннен тапсырыс беруге немесе сайттан көшіріп алуға және оны басып шығаруға болады (формат маңызды емес). Бала карточканың алдына смартфонның камерасын қойса, виртуальды мұғалім пайда болып, сабақты түсіндіре бастайды. 3D бейнені кідіртуге және кері айналдыруға болады.

Қорытындылай келсек, осы бір жыл аралығында толық барлық мақсаттарымызға жеттіп, пайдалы кеңестер алдық. Ең бастысы - бұл біз осы барлық жабдықталармен жұмыс істеуді үйрендік. Көптеген пайдалы әдебиеттерді оқу арқылы осы жобамызды өмірге алып келдік. Келешекте жобамызды одан әрі дамытып, жаңа сабақтарды жасаймыз.

Жұмыс барысында көптеген қиындықтарен кездесіп, оларды шешуге тырыстық.

Дұрыс экспорттау, анимация, дерекқор, камера және тағы сол секілді бас қатырарлық мәселелердің барлығын шеше білдік. Бұл біздің тәжіребиеміздің артқанын білдіреді.

Жұмыстың қорытындысы бойынша, бізге әрбір сабақтан кейін білім тексеруге арналған тест сұрақтарын қоссын деп кеңес беруде. Оның барлығын жақын болашақта істейтін боламыз.

Осылайша, біз жобамыздың оқушыларға үлкен пайдасын тигізетіне көзіміз жетті. Ары қарай басқа сыныптарға да бірнеше пәндерді жасап, оны Қазақстанда сату деген мақсат қойдық.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 James Chronister. Blender Basics 4th Edition, шығарылды: 5 Мамыр 2011 жыл. Қолданылған беттер: 81–143 б.

2 Автор: Thomas Finnegan. Learning Unity Android Game Development, шығарылды: 30 Сәуір 2015 жыл. Қолданылған беттер: 245–250 б.

3 Автор: Thomas Finnegan. Learning Unity Android Game Development, шығарылды: 30 Сәуір 2015 жыл. Қолданылған беттер: 155–163 б.

4 Автор: Donny Wals. Mastering iOS 11 Programming: Build professional-grade iOS applications with Swift 4 and Xcode 9, 2nd Edition, шығарылды: 27 Қазан 2015 жыл. Қолданылған беттер: 550–555 б.

5 Авторы: Craig, Clifton, Gerber, Adam. Learn Android Studio, шығарылды: 3 Желтоқсан 2015 жыл. Қолданылған беттер: 20–35 б.

6 Автор: Matthew MacDonald. Creating a Website: The Missing Manual Third Edition, шығарылды: 13 Мамыр 2011 жыл. Қолданылған беттер: 200–354 б.

7 Автор: John Wiley. HTML and CSS: Design and Build Websites, шығарылды: 8 Қараша 2011 жыл. Қолданылған беттер: 300–350 б. (ред.)

ЖАҺАНДАНУДЫҢ ҚАЗАҚСТАННЫҢ БІЛІМ ЖҮЙЕСІНЕ ӘСЕРІ

МАШРАПОВА А. С.
тарих пәнінің мұғалімі, ХББ Назарбаев Зияткерлік мектебі, Павлодар қ.
КАИРГЕЛЬДИНА Л. К.
12 сынып оқушысы, ХББ Назарбаев Зияткерлік мектебі, Павлодар қ.

Елімізде жаһанданудың әсері қоғамдық өмірдің барлық салаларында, оның ішінде білім беру саласында байқалады [1]. Білім беру саласы - жаһандық парадигманың ықпалына неғұрлым бейім қоғамның саласы. Білім беру әлемнің барлық өркениетті елдеріндегі дамудың негізгі индикаторы болып табылады. Елдер тек тауарлар мен қызметтермен ғана бәсекелесе алмайды-олар қоғамдық құндылықтар жүйелерімен және білім беру жүйесімен бәсекелеседі.

Елбасы Н. Ә. Назарбаев атап өткендей, кез келген мемлекеттің бәсекеге қабілеттілігі, оның экономикалық табысы бүгінде тауарлардың және 25 қызметтің қосымша ғылыми-технологиялық құнының үлесімен анықталады [2]. Алайда, бұл миссияның орындалуы үшін университеттерді инновациялық, зерттеу институттарына айналдыру қажет. Демек, жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру деңгейлерін жаңғырту білім беру процесінің құрылымына, мазмұнына және ұйымдастырылуына қатысты. Осылайша, бұл: біріншіден, мамандарды даярлаудың үш сатылы құрылымына көшу - «бакалавр - магистр - доктор»; екіншіден, орта білімнен кейінгі білімнің екі деңгейлі құрылымын сақтау (жоғары - жоғары оқу орнынан кейінгі); үшіншіден, оқытудың кредиттік технологиясын қолдану (КТҚ).

Сондай-ақ, еліміздегі болып жатқан үдерістің, яғни жаһанданудың Қазақстанның білім жүйесіне әсеріне байланысты еліміздің алға жылжуының арқасында миллиондаған адамдардың өмір салтында өзгерістер болды.

Зерттеудің мақсаты – ақпараттық технологияларды дамыту контексінде әлемдегі жоғары білім беру жүйесінің өзгерістерін қадағалау, жаһандану контексінде әлемде және Қазақстанда білім берудің даму үрдістеріне талдау жүргізу, тиімді ұлттық білім беру жүйесін қалыптастыруға әсер ететін факторларды анықтау.

Зерттеу сұрақтары:

- жаһандану үрдісі дегеніміз не?
- жаһанданудың Қазақстанның білім жүйесіне әсері қандай?
- жаһанданудың Қазақстанның білім жүйесіне әсерінен қандай артықшылықтары мен кемшіліктері пайда болады?

Өндіріс пен қызмет көрсетудің барлық салаларын қозғаған жаһандану білім беру саласына, ең алдымен, қазіргі заманғы ақпараттық-коммуникациялық технологиялар ресурстарын пайдалана отырып, айтарлықтай әсер етті. Еуропа, сондай-ақ барлық әлемдік қоғамдастық сияқты, теріс әлеуметтік салдарлары бар әлемдік экономикалық және қаржылық дағдарыстың салдарын еңсереді [3]. Осының барлығы стратегиялық басқару және жалпы білім беру жүйесін, атап айтқанда, жоғары оқу орындарын құру қажеттігіне алып келді. Алдымен даму стратегиялары белгілі брендтерге ие жоғары оқу орындарын қалыптастыра бастады, алдағы уақытта бұл процесс барлық жоғары оқу орындарына кеңінен тарады.

Әлемде жоғары білім беру саласында әртүрлі өзгерістер мен өзгерістермен белгіленген бірнеше академиялық революциялар болды. Бұл революциялар білімді таратуға ықпал ететін ақпараттық технологиялардың дамуымен тығыз байланысты.

Соңғы 20 жылда Болон процесін жүзеге асыру барысында анықталған жоғары білім беруді дамытудың басым бағыттары мен өзгерістерге ұшырады [4]. Алдағы кезеңде тек екі принцип өзгеріссіз қалды – бұл ұтқырлық және өмір бойы оқуды жалғастыру. Білім беру жүйесін дамытудағы жаңа екпін халықаралық ашықтыққа, білім алушылардың қажеттіліктерін есепке алуға, қаржыландыру көздерін әртараптандыруға және статистикалық деректерді жүйелі жинауға және оларды жариялауға жасалған [5].

Сонымен қатар, Қазақстандағы білім беру қызметтері нарығының перспективасы мынадай факторларды сипаттайды: жоғары оқу орындары санының қысқаруы, ұлттық біліктілік шеңберінің қалыптасуы, білім беру мазмұнын анықтаудағы академиялық еркіндік, академиялық ұтқырлық, екіжақты және желілік өзара іс-қимыл шеңберінде бірлескен білім беру бағдарламаларын дамыту, Болон процесінің қағидаттарын іске асыруға бағыттылығы.

Осылайша, ҚР жоғары білім беру жүйесі тәуелсіздік жылдары елеулі өзгерістерге ұшырады. Жоғары білім беру жүйесінің алдына жаңа мақсаттар мен міндеттер қоятын жаһандану осы үдерістің себептері мен катализаторларының бірі болып табылады.

Білім беру сапасын бағалаудың ең танымал тетіктері аккредиттеу және рейтингтер болды. Сол және басқа тетіктер саяси-білім беру трендтеріне сәйкес келетін табысты университеттерді іздестіруге және анықтауға бағытталған. Дәл осы рейтингтер қазіргі таңда жоғары оқу орындарының белсенді маркетингтік компанияларының құралына айналды. Мемлекеттік деңгейде қазақстандық жоғары оқу

орындарын әлемдік рейтингтерге жылжытуға бағыттау Қазақстанда білім экономикасының дамуына қолайлы жағдай жасайды [6].

Зерттеуді жүргізу барысында зерттеудің сапалық пен сандық әдістерін колдандым. Сапалы зерттеу әдістері менің тақырыбымды талдау үшін көбірек мүмкіндіктерді береді. Яғни, бұл мәселенің оң жақтарын мен кемшіліктерін анықтауға және оны шешудің жолдарын табуға мүмкіндік береді. Жалпы, халықтың пікірін анықтауға көмектеседі, себебі жауап бергенде шектеулері жоқ, респонденттер кез келген түрінде жауап бере алады. Ал сандық әдістер арқылы жаһандану мәселесімен байланысты статистиканы жинауға болады, мысалы, жаһанданудың Қазақстанның білім жүйесіне әсері жағымды деп санайтын адамдар санын анықтауға болады.

Сонымен қатар, мен қайталама көздерді, үкіметтің ресми веб-сайттарын, EBSCO хості және тағы басқа веб-сайттардан алынған ақпараттарды пайдаланып, түрлі статистикалық деректерді талдадым. Осы көздерді пайдаланып, Қазақстанның білім жүйесі туралы ақпарат талдадым, жаһандану үдерісі және оның білім жүйесіне тигізетін әсері туралы ресурстарды талдадым.

Келесі кезекте, сұхбат сұрақтары зерттеу сұрақтарына негізделді. Сұхбатқа 12 оқушы қатысты, олардың барлығы НЗМ оқушылары. Олармен сұхбаттасуымның себебі, қарапайым халықтың пікірін анықтау үшін және сонымен бірінші зерттеу сұрағына жауабын толықтыру. Қатысушылардың көбі 12 сынып оқушылары болды.

Сұхбаттың жауаптарын талдап, келесі қорытындыға келдім:

Жаһандану дегеніміз дүниежүзілік экономикалық, саяси, мәдени және діни интеграция мен біріздендіру процессі. Сонымен қатар, жаһандану әлемдік шаруашылық құрылымының өзгеру үрдісінің өзіндік ерекшелігі болып табылады. Қазіргі уақытта жаһандану әлем мемлекеттерінің білім беру саясатына өсіп келе жатқан әсерін тигізуде. Мектебіміздің үштілдік саясаты, шетелдік мұғалімдер, жалпы оқу бағдарламасы жаһанданудың нәтижесі. Жаһандану әлемдік шаруашылықтың бір-бірімен Халықаралық еңбек бөлу жүйесімен, экономикалық және саяси қарым-қатынастармен байланысты Ұлттық шаруашылықтардың жиынтығы ретінде жақын арада түсінілетін және транснационализация мен аймақтандыру негізінде олардың экономикаларының тығыз өрлеуі процесін білдіреді. Бүкіл әлемді біріктіретін жаһандық мәдениет туындайды. Ол елдер арасында қарым-қатынас орнату үшін керек. Халықаралық академиялық алмасулар, әлемдік академиялық инфрақұрылымның (интернационалдық форумдар, журналдар, баспалар) дамуына ықпал ететін жаһандық ғылым қалыптасады.

Сауалнама жас аралығы бойынша ешқандай шектеулерсіз өтті. Онда 51 корреспондент қатысып, олардың көбісі (61 %-ға жуық) 19 бен 30 жас аралығындағы жастар болып шықты. Демек, жаһандану мен білім деңгейі тақырыбы дәл осы жас аралығындағы тұлғалар ішінде өте ауқымды талқыланып, үлкен қызығушылыққа ие.

Келесі сұрақтың бағыты корреспонденттердің жаһандану саласындағы білімін айқындау болды және жауап берушілердің 77 %-ға жуығы бұл термин жайлы естулері бар екендігін атап өткен болатын.

Үшінші сұрақтың нәтижелеріне келетін болсақ, сауалнамада пікірін білдіруші 51 адамның 32-сі жаһандану үрдісінің Отандық білім беру жүйесіне әсері бар деген ойда, ал тек 7 қатысушы ғана оның әсері жоқ деп санайды екен, яғни отандастарымыз білім беру мен жаһандану саласында хабардар.

Соңғы сұрақ корреспонденттердің сол әсерге деген қарым-қатынасының қанда екенін ашу үшін құрастырылған. Жауап берушілердің 65 %-ға жуығы жаһандану үрдісінің Қазақстан Республикасының білім беру жүйесіне деген әсері оң екендігін және олар сол әсерді қолдайтынын белгілеп кетті.

Зерттеу нәтижелерін құрастыру үшін мен 51 адамнан өткен сауалнаманы талдап, кейбір өткендерден қосымша сұхбат алдым. Сауалнаманың қорытындысын негізіне ала отырып, мен жаһандану үрдісісінің нәтижесінде жоғары білім берудің өзекті мәселелері анықталдым, яғни Қазақстанның ЖОО-а жаһандану үрдісінің әсері болды деген қорытындыға келдім. Көпшіліктің пікірінше, жаһанданудың әсерін ұмытуға болатын нәрселерге жатқызуға болмайды, себебі бұл процесс күн сайын әрекет етеді және біздің өмірімізді түбегейлі өзгертеді.

Талдау барысында PEST талдаудың менің тақырыбымды жақсы ашатынына көзім жетті. Біріншіден, саясат саласын талқыласам: жаһандану үрдісі білім беру жүйесінде тәжірибе алмасу мен жүйенің ортақтануына алып келе алады. Мысалы, Қазақстан Республикасының үздік Назарбаев Зияткерлік Мектептерінің білім беру жүйесі Ұлыбританиядағы Кэмбридж Колледжінінің жүйесінде негізделген және сол мектептерде Германия, Малайзия немесе Америка елдеріндегі мектептермен студент алмасу бағдарламасы белсенді жүзеге асуда. Бұл ұлтаралық ынтымақтастық пен көпұлттылықтың дамуына, саяси тұрақтылыққа алып келеді. Әрине, бұндай үрдістердің кері әсерлері де бар. Мысалға алатын болсақ, жас мамандардың жаппай шетелге кетуі, ұлттық құндылықтардың жойылуы немесе басқа елдерден тәуелділіктің пайда болуы. Екінші

аспект – экономикалық. Жаһандану үрдісін қолдана дамыған білім беру жүйесі басқа елдердің қызығушылығын тартады, яғни Әлемдік стандарттарға сай болған білім ордаларына тек отандық студенттер емес, шетел азаматтары мен азаматшалары да түсуге ниеттенеді. Келесі тұрғыдан, яғни әлеуметке әсер жағынан қарасақ, әлемдік стандарттарға сай болуға тырысу мәдениет, қызмет көрсету және халықтық сана сезімінің деңгейінің дамуына алып келе алады, бірақ одан төнетін ең үлкен қауіп – ұлттық құндылықтар мен патриотизмнің жойылуы. Технология саласында жаһандану өте үлкен мүмкіншіліктерге ие, себебі ғалымдардың өзара тәжірибе бөлісуі ғылымның қарқынды дамуына алып келеді. Білім беру жүйесінде ақпарат алмасу даму үрдісін тездетеді және әртүрлі жаңа технологиялардың қолданысын көптеген елдерге тарата алады. Дегенмен, сол технологиялар барлық жерлерде қолданысқа жарамды емес, себебі ауылды аймақтарда оларға байланыс жоқ және оларды транспорттау оңайға соқпайды.

Бұдан әрі стратегиялық жоспарлау құралдарының бірі болып табылатын SWOT-талдау жүргіземіз, себебі ол жаһанданудың Қазақстан білім жүйесіне әсерінің күшті жақтарын, әлсіз жақтарын, барлық мүмкіншіліктер мен қауіптерді қамтып, ақпарат береді.

Біріншіден, Қазақстан білім жүйесінде пайда болған артықшылықтарына өсу нүктесінің болуы - «Назарбаев Университеті» ААҚ-әлемдік класс университеті жатады. Сонымен қатар, «Болашақ» бағдарламасы; халықаралық серіктестікке ұмтылу; мемлекеттің академиялық ұтқырлықты қаржыландыруы; көптілді білім беру; академиялық ұтқырлықты қаржыландыру бағдарламасы; қазақ халқы менталитетінің бөлігі көші-қон деп аталады; дайындықтың үшдеңгейлі жүйесіне көшу; Болон үрдісі қағидасын жетілдіру; Қабылданған шешімнің ашықтығы; ғылыми мәліметтер қорына жазылу.

Алайда, оның әлсіз жақтары да бар. Олар: тұрақты мамандардың азаюы; білім беру жүйесінің төмендеуі; білім беру жүйесіне шығын – 3,8 % болуы, ЮНЕСКО-ның ұсынысы – 5-7 %; мектеп менеджементінің сапасының төмендеуі; ЖОО-ң бизнеспен ынтымақтастығының төмендігі; гранттың дұрыс таратылмауы;

Келесі тұрғыдан, мүмкіндіктерді қарасақ, мемлекеттің білімге көңіл бөлуі; халықаралық грантпен және бағдарламамен оқыту; білім саласына жергілікті бюджеттен қаржы бөлу; оқу орындарының беделін және рейтингін көтеру.

Ал осы үрдісінен білім жүйесіндегі қауіп-қатерлерге дарынды оқушылардың азаюы; білімді жаһандандыруға бәсекелестіктің

өсуі; қашықтықтан оқытудың басым болуы; еңбек ресурстарының теңсіздігі; демографиялық дағдарыс т.б. жатады

Жаһанданудың Қазақстан білім жүйесіне әсерінен шетелдік жоғары оқу орындарына үздік мидың кетуінің қаупі бар. Алайда, күштің көмегімен қауіп-қатерлерді жою жөніндегі шешімдер бар: дарынды студенттер үшін арнайы инидвидуалды жоспарларды құру және студенттерді ақылы ғылыми-зерттеу жұмыстарына тарту. Сонымен қатар, жеткіліксіз қаржыландыру қаупі бар. Осы жағдайда, қауіп-қатерден арылу үшін, арнайы қор құруға болады, жаһандану арқасында алмасу бағдарламалары бар, гранттық қаржыландырудың мүмкіндігі бар, МА және PhD-ға баса назар аудару керек.

Сонымен қатар жаһанданудың арқасында Қазақстан білім жүйесінде әлсіз жағы бар: кепілді жұмысқа орналастыру жоқ; ақылы оқытудағы студенттердің төмен деңгейі. Соған байланысты келесі шешімдер көмектесу мүмкін: дуалды білім беруді енгізу, техникалық бағыттағы студенттердің нақты жұмыс кәсіптерін алуы. Сонымен бірге, басқа бір әлсіз жағы бар: кадрлық әлеуетті дамытудың жеткіліксіз қарқыны. Соған байланысты шешімдер: шетел жоғары оқу орындарда ПОҚ-ның перспективалық дайындығы; келісім-шарттарды жасау; шетелдік мамандар үшін қолайлы жағдайлар жасау.

Ал PEST талдау барысында жас мамандардың жаппай шетелге кетуі байқалды. Осы мәселені шешу үшін шетелдегі отандастармен қарым-қатынасын орнатып, ұйымдар құру, кәсіби байланыстарды нығайту және бірлескен ғылыми-техникалық зерттеулер бағдарламаларын жүзеге асыру керек.

Содан кейін жас мамандардың жеткіліксіз қаржыландыру мәселесі анықталды. Соған байланысты ғылым мен техниканың жастарына арналған тұрғын үй бағдарламасын іске қосу немесе несиелік жеңілдіктерін енгізу.

Технологиялық жақтан шешімдерін талдасақ, еліміздің білім беру орталықтарында көбірек жаңа технологияларды орнату керек, зерттеулерді өткізу үшін қажетті құрал-жабдықтарын алу қажет.

Жаһандану үрдісі негізінде білім беру ұйымдарында жүйелі қайта құруды талап ететін себептерді анықтай отырып, ұсыныстар жасаймын:

1) қол жетімді және бар білім арасындағы алшақтық. Бұл жағдайда білім беру міндеті-жаһандық көздер негізінде білім алуға мүмкіндік беру;

2) осы алшақтықты жеңу үшін адами ресурстардың болуы. Бұл жағдайда басымдықтар жоғары оқу орнынан педагогикалық кадрларды даярлауға ауысады;

3) жоғары оқу орындары халықаралық білім беруді университетті басқаруға интеграциялау бойынша тұжырымдамалық және құрылымдық шаралар қабылдау үшін барлық күш-жігерін жұмсауы тиіс, оның басымдығын мойындай отырып;

4) студенттердің кез келген елдің еңбек нарығында лайықты орын алуға көмектесетін білім, білік және дағды алудың маңыздылығы мен қажеттілігін түсінуі;

5) халықаралық білім тек мамандарды даярлаудан гөрі кең: неғұрлым кеңірек міндеттерді орындай отырып, халықаралық білім экономика, бизнес, маркетинг, халықаралық қатынастар сияқты салалардың басым бағыттарында лайықты орын алуы тиіс [7].

Аккредиттеу және рейтингтің тәуелсіз агенттігінің ұлттық рейтингі қазақстандық жоғары оқу орындарына өз позицияларын анықтауға, білім беру қызметтерінің бәсекеге қабілеттілік деңгейін бағалауға, жоғары оқу орнының сапалы жұмысына ықпал етуге, ең бастысы – білім алушылардың көп санын тартуға және жұмыс берушілер үшін тартымдылық шеңберін кеңейтуге мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Мемлекет басшысы Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. 2017 жылғы 31 қантар. http://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-nnazarbaevtyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-2017-zhylgy-31-kantar

2 М. М. Манасова, Б. Қ. Рақымжанов, Жаһандану феномені және мәдениет мәселесі, 2010 // Қарағанды университетінің хабаршысы.

3 Долгова К. О. Процессы глобализации и их влияние на казахстанское образовательное законодательство // Юридические науки: проблемы и перспективы: материалы IV Междунар. науч. конф. (г. Казань, май 2016 г.). – Казань: Бук, 2016. – С. 287-291.

4 Святов С. А. Современное состояние отечественного бизнес-образования: проблемы и перспективы развития / С. А. Святов // Современное образование. – 2014. – №2. – С. 37-42.

5 Составлен рейтинг 20 лучших вузов Казахстана 2018 года // https://www.inform.kz/ru/sostavlen-reyting-20-luchshih-vuzov-kazahstana-2018-goda_a3254075

6 Реформа и развитие высшего образования. Программный документ ЮНЕСКО Париж, 1995 – с. 13.

7 Косов В. Н., Скиба М. А. Системное проектирование образовательного процесса в деятельности школы: монография. – А. : ТОО Print-S, 2008. – 192 с.

СОЦИАЛЬНАЯ АДАПТАЦИЯ И ПРОФОРИЕНТАЦИЯ УЧАЩИХСЯ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ

МҰРАТБАЙ Б. Қ.
учитель специальной организации образования, СОШИ № 4, г. Павлодар
МҰРАТБАЙ Д. Қ.
ученик 11 «А» класса, СОШ № 37, г. Павлодар

Профессиональное самоопределение выпускников с особыми образовательными потребностями всегда была острой проблемой. Выбор профессии важный момент в жизни любого молодого человека, а особенно, для данной категории подростков. Вчерашнему выпускнику специальной организации образования, необходимо привыкнуть к самостоятельному существованию, к ответственности за свою жизнь, разобраться в себе, определить свой путь.

Современная экономическая и политическая обстановка заставляет предъявлять все более высокие требования к индивидуальным психофизиологическим особенностям человека, что обуславливает повышение требований к кадрам. Рыночные отношения кардинально меняют характер и цели труда: возрастает его интенсивность, усиливается напряженность, требуется высокий профессионализм, выносливость и ответственность. В этих условиях людям с особыми потребностями, сложно конкурировать со здоровыми людьми, от них требуется постоянное доказательство того, что они выполнят работу лучше, поэтому необходимо выявить: насколько значима и эффективна работа по профессиональному ориентированию данной категории подростков. Своеобразие профориентации определяется спецификой контингента профориентируемых и конкретных условий ее реализации (в данном случае речь идет о детях с нарушениями интеллекта, обучающихся в специальных организациях образования). Жизненное самоопределение, план того, чего человек хочет достигнуть, а профессиональное самоопределение играет в этом ключевую роль и является важным для социальной адаптации детей с особыми образовательными потребностями.

Сущность профессионального определения связана с самореализацией человека в важных сферах жизни и происходит поэтапно:

- осознание ценности общественно-полезного труда;
- общая ориентировка в социально-экономической ситуации в стране;
- общая ориентировка в мире профессионального труда;
- выделение дальнейшей профессиональной цели;
- получение знаний о профессиях и специальностях;
- представление о внешних препятствиях, осложняющих достижение цели, а также знание своих достоинств, способствующих реализации намеченных планов, т.е. - самопознание;
- поиск путей и способов преодоления препятствий;
- наличие системы резервных вариантов выбора на случай возможной неудачи по основному варианту самоопределения;
- практическая реализация личностной профессиональной перспективы и постоянное совершенствование намеченных планов.

Одним из приоритетных направлений специального (коррекционного) обучения детей с особыми образовательными потребностями наряду с общим образованием является обеспечение для них реальной возможности получения трудовой подготовки. Обусловлено это тем, что большинству выпускников только трудовое обучение в специальных (коррекционных) общеобразовательных школах, направленное на профессиональную подготовку, коррекцию и компенсацию их умственного и физического развития, обеспечивает возможность трудоустройства в сфере материального производства.

Отличия трудовой подготовки детей с особыми образовательными потребностями по сравнению с их нормально развивающимися сверстниками вызваны необходимостью ее усиления в целях коррекции отклоняющегося развития и подготовки выпускников к полноценному участию в трудовой жизни в современных условиях экономического развития общества.

Задачами социализации и профориентации учащихся с отклонениями в развитии являются:

– воспитание мотивированного жизненно-заинтересованного отношения к труду и формирование соответствующих качеств личности (умения работать в коллективе, чувства самостоятельности, самоутверждения, ответственности;

– коррекция и компенсация средствами трудового обучения недостатков физического и умственного развития;

– профессиональная подготовка к производительному труду, которая позволяет выпускникам, окончившим школу работать на производстве.

Эти задачи, являющиеся основополагающими для всех категорий детей с особыми образовательными потребностями, особое значение приобретают в отношении учащихся с нарушениями интеллекта, которые в силу своих интеллектуальных и психофизических особенностей и возможностей являются наиболее уязвимыми в плане обеспечения им общего образования, трудовой подготовки и особенно трудоустройства.

Дальнейшая судьба выпускников специальных (коррекционных) школ проблематична, так как на рынке труда они не выдерживают конкуренции со своими нормально развивающимися сверстниками. Особенно остра проблема трудоустройства, так как помимо снижения интеллекта, учащиеся имеют, как правило, сопутствующие психоневрологические, физические и соматические осложнения, мешающие становлению профессиональных навыков, ведущих к квалификационным умениям. Особенности памяти и мышления у умственно отсталых учащихся ведут к затруднениям при формировании технико-технологических знаний, что в свою очередь влияет на осознанность и мобильность навыков и умений.

Человек с проблемами в интеллектуальном и физическом развитии, как гражданин ничем не отличается в праве на труд от других членов общества. Но ему нужна особая помощь в развитии своих способностей к трудовой деятельности и реализации своих прав на нее с обоюдной пользой для себя и окружающих (Г. М. Дульнев, С. Л. Мирский, Б. И. Пинский).

Наличие отклонений в умственном развитии сказывается в том, что выбор профессии для умственно отсталых учащихся, как и для других детей с отклонениями в развитии, суживается до трудоустройства по ограниченному числу доступных им специальностей. Поэтому главным направлением профориентационной работы является воспитание у учащихся интересов и склонностей к рекомендуемым видам труда при учете их потенциальных возможностей, реализация которых обеспечивается коррекционным характером обучения. Решение этой задачи осложняется своеобразием самой трудовой деятельности, ее особой спецификой в учебном процессе (В. И. Бондарь, Г. М. Дульнев, И. Г. Еременко, Б. К. Клюшников, В. В. Коркунов, С. Л. Мирский, Б. И. Пинский, А. В. Политова, А. М. Щербакова). Выраженное недоразвитие у умственно отсталых детей психофизиологии трудовых процессов и формирования технико-технологических знаний, речемыслительной деятельности, определило необходимость разработки специфических требований к организации их трудового

обучения, его практической и коррекционной направленности (Г. М. Дульнев, С. Л. Мирский, Б. Н. Пинский и др.).

Осознанный выбор профессии возможен только в результате личностного самопознания, социальной направленности. Одна из трудностей приспособления выпускников специальных школ к жизни заключается в несоответствии их профессиональных, физических, интеллектуальных возможностей той оценке, которую они себе дают, их притязаниям. Поэтому, важной стороной подготовки к труду и самостоятельной жизни школьников с интеллектуальной недостаточностью является воспитание у них адекватной оценки своих возможностей выполнения конкретной работы в том или ином производстве. Незнание собственных возможностей и того, какие качества требуются для овладения той или иной профессией, может усугубить трудности последующей социально-трудовой адаптации.

Одной из причин социально трудовой дезадаптации является осложнённость интеллектуального дефекта различными нарушениями поведения, расстройствами влечений, несформированностью личностных качеств. Тяжесть дезодаптации и необратимый ее характер объясняется многофакторностью, сложностью патогенеза и многообразием форм нарушений поведения, осложненными формами олигофрении. Черты, не способствующие успешной социально-трудовой адаптации:

- иждивенчество, непонимание материальной стороны жизни, вопросов собственности, личностных проблем;
- отсутствие коммуникабельности;
- инфантилизм, замедленное самоопределение в жизни, неспособность к сознательному выбору своей судьбы и принятие ответственности за нее;
- перегруженность, негативный опыт, отсутствие информации.

Немаловажное значение в подготовке учащихся специальных школ к обучению в профессиональных колледжах имеет постоянная связь школы и колледжа. Педагоги специальных школ, как правило, не знают и не могут знать всех требований, предъявляемых индивиду различными профессиями. Тем более сложно им охарактеризовать особенности и условия труда по той или иной профессии, перспективы профессионального развития личности. Поэтому профессиональная ориентация на рабочие профессии должна проводиться, школами и колледжами совместно. Только такая совместная работа позволит эффективно формировать у школьников с интеллектуальной недостаточностью

профессиональные представления, которые являются основной предпосылкой формирования профессиональной направленности.

Социализация детей с интеллектуальной недостаточностью представляет собой процесс становления человека как общественного существа. Он включает в себя как овладение навыками, умениями, знаниями, связанными с природными объектами, так и формирование ценностей, идеалов, норм и принципов социального поведения. Особенно велика роль целенаправленного воспитания, осуществляемого в школе. Прежде всего, это должна быть единая система многофакторного воздействия на учащихся. Ее составляют специальные занятия по социально-бытовой ориентировке, обучение труду и воспитательная работа, осуществляемая на уроках и во внеурочное время.

Накопление социально-бытовых знаний и умений, а также трудовых навыков должно идти постепенно, последовательно и систематично. Последнее предполагает разностороннюю, каждодневную (а не эпизодическую) работу с детьми. Обязательным условием является практическая направленность обучения, вариантность его содержания и форм.

Показателем качества жизни лиц с умственной отсталостью может быть комплекс факторов, определяющих качество жизни любого человека, независимо от ограничений здоровья, трудностей социализации, наличия инвалидности.

1 Здоровье (знание правил здорового образа жизни и их реализация);

2 Материальное благосостояние;

3 Работа, творчество (практическая готовность к бытовому и производственному труду, наличие хобби);

4 Отношения с близкими людьми (умение поддерживать родственные отношения: частота и характер общения, добровольность и самостоятельность контактов);

5 Безопасность (знание и выполнения норм безопасности в различных общественных местах, в собственном жилище, в экстремальных ситуациях);

6 Непосредственная включенность в сообщество (осознание собственной социальной роли и готовность ее выполнять в общении и взаимодействии с разными группами людей);

7 Эмоциональное здоровье (понимание собственных ощущений, чувств и эмоций других людей, умение контролировать свои эмоции и адекватно выражать их). Все эти факторы определяют понятие «качество жизни».

Таким образом, возможности социализации в процессе трудовой деятельности, огромны, необходимо уметь правильно выстроить работу с детьми с особыми образовательными потребностями.

Основными направлениями работы, способствующими решению задач социальной адаптации интеллектуально неполноценных школьников, являются социально-трудовая адаптация и социально-бытовая адаптация.

Хотя социальную адаптацию учащихся обеспечивает изучение всех предметов, входящих в учебный план специальной (коррекционной) школы, но направленное формирование социально - бытовой компетентности осуществляется в ходе занятий СБО.

Социально-бытовая ориентировка – специальные коррекционные занятия, направленные на практическую подготовку учащихся к самостоятельной жизни и труду, на формирование знаний и умений, способствующих социальной адаптации, на повышение их общего развития.

Первоочередная цель СБО – формирование знаний, умений, навыков, направленных на социальную адаптацию выпускников специальных организаций образования, повышение уровня общего развития учащихся и их всесторонняя подготовка к ведущей самостоятельной жизнедеятельности.

При правильной организации уроков значительно расширяется бытовой и социальный опыт умственно отсталых детей. Учащиеся знакомятся с организациями и учреждениями, в которые им придется обращаться по различным вопросам, начав самостоятельную жизнь. У детей развиваются умения пользоваться услугами предприятий службы быта, торговли, связи, транспорта, медицинской помощи.

Бытовой труд, как и любая трудовая деятельность, требует умения анализировать предстоящую работу, планировать ее, осуществлять самоконтроль. В таких случаях на первое место выходит наличие в школе специально оборудованного кабинета СБО. Хорошо оборудованный по тематическим зонам кабинет СБО – это основа организации работы учителя и учебной деятельности учеников Условия учебного кабинета благоприятствуют повышению эффективности коррекционно-воспитательного процесса, развитию познавательной деятельности, выработке навыков самостоятельности и сознательной дисциплины учащихся. Занятия в кабинете помогают учителю реально показать учащимся, в каких жизненных ситуациях или видах деятельности они могут применить полученные знания и умения. Чем больше

возможностей предоставляет кабинет для варьирования жизненных ситуаций, тем больше учитель может полагаться на то, что ученик использует полученные знания в новой, измененной ситуации, что является всегда особо сложным для детей с ООП.

Для формирования компетентности в сфере социально-трудовой деятельности, в том числе умения анализировать ситуацию на рынке труда, оценивать собственные возможности занятия проходят в форме тренинга, например, «Я ищу работу, работа ищет меня». В процессе тренинга учащиеся выполняют проблемно-ситуационные задания, моделирующие различные ситуации устройства на работу, работают с реальными объявлениями о предложении рабочих мест в местной печати, анализируют информацию, учатся правильно построить разговор, задать нужные вопросы, самому правильно составить объявление и предложить свои услуги на рынке труда с учетом получаемой специальности.

Достичь желаемых результатов в процессе социально-бытовой ориентировки детей с ООП помогает воспитательная работа. Во внеурочное время повторяются, закрепляются и расширяются знания и умения учащихся, полученные на уроках. Проведение внеурочных мероприятий по СБО (проведение бесед, посещение концертов и кинофильмов, различные конкурсы, экскурсии по городу, на предприятия города) способствует социальной адаптации учащихся.

Роль семьи в подготовке детей к самостоятельной жизни ограничена. Но родители совместно с педагогами должны формировать у детей ценности, нормы и правила поведения, принятых в обществе. В школе проводятся консультации с родителями, родительские лектории о семейном укладе, о значении семьи для ребенка, о распределении семейных обязанностей, как правильно готовить детей к самостоятельной жизни и др.

Изучение предмета СБО в специальных организациях образования является важным звеном в жизни детей с особыми образовательными потребностями. Как говорил Даниель Дефо: «Самая высокая степень человеческой мудрости - это умение приспособиться к обстоятельствам и сохранять спокойствие вопреки внешним угрозам». Уроки социально-бытовой ориентировки помогают детям с особыми образовательными потребностями становиться более адаптированными к жизни, стрессоустойчивыми, открытыми к общению, способными к созданию полноценной семьи.

ЛИТЕРАТУРА

1 Аксёнова Л. И. Социальная педагогика в специальном образовании: Учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений. – М. : Академия, 2001.

2 Воспитание и обучение детей во вспомогательной школе / Под ред. В. В. Воронковой. – М. : «Школа – пресс», 1994.

3 Мирский С. Л. Индивидуальный подход к учащимся вспомогательной школы в трудовом обучении. - М. : Педагогика, 1990.

4 Мудрик А. В. Социализация и воспитание. – М. : Сентябрь, 1997.

5 «Учебно-методический кабинет профессиональной ориентации: Книга для учителя» / Л. В. Ботякова, А. Е. Голомшток, С. С. Гриншпун и др. М. : Просвещение, 1986 г.

6 Чистяков Н. Н., Буянова Г. А., Касаткина Н. Э. «Профессиональная ориентация в УПК»; М. : Педагогика, 1985 г. (Педагогический поиск: Опыт, проблемы, находки);

7 «Школа и труд» / под ред. П. Г. Атутова, В. А. Кальнес. - М. : Педагогика, 1987 г.

8 «Школа и выбор профессии» / под ред. В. А. Полякова, С. Н. Чистяковой, Г. Г. Агановой. - М. : Педагогика, 1987 г. (Библиотека учителя и воспитателя);

9 www.infomost.ru/pmuz/number

ТӘРБИЕЛІ ҰРПАҚ – ҰЛТ КЕПІЛІ

ОМАРОВА Н. Д.
тарих пәнінің мұғалімі, Луганск ЖОББМ, Павлодар ауданы
ЕРУБАЕВА А. Т.
10 сынып оқушысы, Луганск ЖОББМ, Павлодар ауданы

Әр ұлттың қай кезеңде болмасын алдында тұратын ұлы міндеттерінің ең бастысы өзінің ісін, өмірін жалғастыратын тәрбиелі, саналы ұрпақ тәрбиелеу.

Бүгінгі таңда ғасырлар қойнауында қалыптасқан ұлттық тәрбиені,озық өнегелі дәстүрді, адамгершілігі бар асыл қасиеттерді жастар бойына қалыптастыруда,оны ұтымды пайдалану аса маңызды міндеттердің біріне айналып отырғаны даусыз. Сондықтан ұлттық мәдениеттің, әдебиеттің, тілдің, халықтық педагогиканың тарихы мен болашағы да мектептегі жас ұрпақ тәрбиесіне байланысты.

«Ұрпақ тәрбиесі - ұлттың тағдыры өз ұрпағының тәрбиесін өз жолына қоя алған ұлт қана өз тағдырын өзі ойдағыдай қамдай алмақ», - деп айтқандай ұрпақ тәрбиесі ұлт кепілі.

Тәрбие – халықтың ғасырлар бойы жинақтап, іріктеп алған озық тәжірибесі мен ізгі қасиеттерін жас ұрпақтың бойына сіңіру, жастарды қоршаған ортадағы қарым-қатынасын, дүниетанымын, өмірге деген көзқарасын және соған сай мінез-құлқын қалыптастыру мақсатында жүргізіледі [1, 67 б]. Тәрбиенің негізгі мақсаты – дені сау, ұлттық сана-сезімі оянған, рухани ойлау дәрежесі биік, мәдениетті, парасатты, ар-ожданы мол, еңбекқор, іскер тұлғаны қалыптастырып, оның бойына басқа да игі қасиетерді сіңіру [2, 7 б.].

Өскелең ұрпаққа адамзат тарихына да ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан патриоттық тәрбиені, отаншылдықты, елжандылықты дамыту – қазіргі кездегі көкейкесті мәселелердің бірі болып отыр.

Ұрпақ жалғастығымен адамзат баласы мың жылдар жасап келеді, сәт сайын өзгеріп, өрлей дамыған саналы тірлік жалғасуда. Адамзат еншісіне ғана тиісті сол тірлік дамуының бағбаншысы – тәрбие. Тәрбие дегеніміз – аға буынның кейінгі ұрпаққа мирас етіп табыстар озық тәжірибесі, үлгі - өнегесі, әдет – ғұрып, рухани байлығы болса, халық педагогикасы – қазақ халқының сан ғасырдан бері атадан балаға қалдырған өлмес мұра [3, 12 б.].

Қоғамымыздағы кездесетін кейбір келеңсіз жағдайларға: тілден, діннен, арбау мен алдау, кісі өлтіру мен ұрлық, әділетсіздік пен қайырымсыздық, нашақорлық атаулыға тосқауыл болатын жол табу қажеттігі туындайды. Оның тиімді жолы – халық педагогикасына сүйенген ұлттық тәрбиенің болашағы зор.

Ұрпақ тәрбиесі – бұл болашақ тірегі. «Адамзат ұрпағымен мың жасайды», - дегендей ұрпақ тәрбиесі – қай кезде де халықтың мәселе болған. Бүгінде, мектеп оқушыларының түрлі тәртіпсіздікке жол бермеуде, үлкен мен кішінің жарасты сыйластығын қалыптастыруда, ағайын – туыстардың ауызбіршілігін орнықтыруда әкелердің ықпалы ыдырап, үлкендердің тыйым салмауы олардың тәрбиесіне балта шабуда.

Тәрбие – халықтың ғасырлар бойы жинақтап, іріктеп алған озық тәрбиесі мен ізгі қасиеттерін жас ұрпақтың бойына сіңіру, дүние танымын, өмірге деген көзқарасын және соған сай мінез – құлқын қалыптастыру», - делінген тәлім – тәрбие тұжырымдамасында. [4]. Тәрбиенің ең маңызды түрінің бірі – ең алдымен өз халқын, өз Отаннын сүюден басталуы да ерекше.

Ұлттық тәлім тәрбиенің іргетасын дұрыс қалай білу мұғалімдер мен ата-аналардың ортақ ісі. Өйткені бірінші кезекте ұлттық тәрбиенің ошағы – отбасы, одан кейін мектеп болғандықтан, қос тарап та жастар тәрбиесінде бірін-бірі үнемі толықтырып отыруы тиіс. Бұл бүгінгі ұрпақты халқымыздың ұлттық құндылықтары негізінде тәрбиелеудің жалпыұлттық міндет екенін айқындайды. Ал бұл міндет ұлтымыздың асыл қазынасын тиімді пайдаланудағы, салт-дәстүріміз мен мәдениетімізге құрметпен қараудағы жауапкершілігімізді арттырады.

Жас ұрпақты сапалы білім, саналы тәрбиемен сусындату қай кезде де өзектілігін жоғалтпаған. Кезінде ата-бабаларымыз жас өренді туған елін, қасиетті жерін, оның баға жетпес құндылықтарын сүюге тәрбиелеуді басты ұстаным еткен. Осы рухани ұстаным бізді бүгінгі күнге жеткізді. Нақтылай айтқанда, тәуелсіз Қазақ елінің туын жықпай, алға бастайтын ұрпақтың негізін қалап кетті.

Қазіргі таңда жас ұрпақты азамат ретінде қалыптастыру барысында біз олардың бойларына жаһанданудың теріс ықпалдарын жұқтырмауды көздеуіміз керек. Осы арада ата-ана мен мектептің өзара байланысы шешуші рөл атқарады. Бұл еліміздің тұтастығына, кері әсер етуші ішкі және сыртқы күштермен күрестің тиімді жүргізілуіне оң ықпалын тигізеді.

Отансүйгіштік сезімнің басты нысаны – Отан, туған жер, табиғат, тіл, дәстүр, тарихи ескерткіштер, ұлттық игіліктер мен басқа құндылықтар. Ұлттық сана-сезім ана тілін білу, ел тарихына зер салу, төл мәдениетін игеру арқылы дамиды. Ана тілін білмейтін немесе оған атүсті қарайтын адам өзінің де, халқының да қадір-қасиетін бағалай алмайды.

Жалпы, адам бойында патриоттық сезімнің қалыптасуы, орнығуы отбасынан берілген ұлттық тәрбиеге байланысты. Ұлттық тәрбиемен сусындап өскен әрбір жас ұрпақтың дені сау, білімді, ақылды, ұлтжанды, еңбекқор, сыпайы, кішіпейіл болып өсетініне күмән жоқ. Сондықтан да ұлттық тәрбие – елдіктің ұстыны, болашақтың кепілі. Қазақтың ұрпақ тәрбиелеудегі жасампаз тәжірибелері бізге мәдениет, ұлттық әдет-ғұрып, салт-дәстүр, халық шығармашылығы, ауыз әдебиеті, тұрмыстық фольклор арқылы жетіп отыр. Мәселен, «Жеті атасын білген ұл, жеті жұрттың қамын жер» деген аталы сөз содан қалса керек. Бабаларымыз перзентінің шыққан тегін білуі оның азаматтық, елжандылық, отансүйгіштік қасиеттерін қалыптастырады деп санаған. Негізі атам қазақ балаға тек жеті атасына дейінгі бабаларының атын жаттатып қана қоймаған, олардың адами қасиеттерін, елі үшін жасаған

еңбектерін, басқа да өнегелерін үлгі еткен. Сондай-ақ осы арқылы отбасы шежіресін жалғастыруды үйреткен. Осы арада айта кетейік, жеті атаға дейін қыз алыспау салты қанның тазалығына, яғни ұлттың таза болуына тікелей әсер ететіні медицинада дәлелденген.

Қазақтың салт-дәстүрлерінің ұрпақ тәрбиесіне қосар үлесі зор. Сондықтан ұрпаққа тәлім-тәрбие, білім беру ісінде ұлттық салт-дәстүрлерімізді кеңінен пайдалану өте маңызды. Бала санасына халқымыздың тәрбие қайнары, асыл қазынасы – салт-дәстүрлердің мән-мағынасын дұрыс жеткізе білсек, олар ұлтжанды азамат болып өседі. Қазақ шаңырақтарының осы іспеттес өнегелі тәрбие беру үрдістері жеке бастың мінез-құлқы мен рухани-мәдени құндылықтарын қалыптастырудың негізгі бастаулары болды.

Өскелең ұрпақтың білім мен ұлттық тәрбие негіздерін өзінің ұлттық мектебінен алғаны маңызды. Ұлттық мектеп, ол – ұлттық болмысқа негізделген рухта тәрбие беретін орын. Ол өзінің қызметін халқымыздың тамыры тереңде жатқан мәдени-рухани құндылықтары негізінде жүзеге асырғанда ғана оң нәтиже көрсетпек. Бұл өз кезегінде ұлттық сана-сезімі жетілген, ана тілін еркін білетін, ұлттық сипаты мен ұлттық рухын жоғалтпаған жас буынды тәрбиелеп шығаруға жол ашады.

Бүгінгі өзгерістер заманында тек білімді болу аздық етеді. Сондықтан біз жас ұрпақты рухани ойлау дәрежесі биік, мәдениетті, ар-ожданы мол, еңбекқор, бойына басқа да ізгі қасиеттер сіңген азамат болып өсіруге де күш салғанымыз абзал.

Тағы айтар кетер болсақ, отбасы қоғамның негізі болып табылады. Өйткені, қоғамды құратын адамзат атаулы отбасында өсіп-өрбиді, тұлға болып қалыптасады. Қоғамдық әлеует, қоғамдық ақыл-ой биігі өз тамырын осы ұядан тартады, ұлттың діні де осы отбасы. Қоғамды жекелеген адамдар, жеке тұлғалар құрайды. Яғни, салауатты қоғамның негізі қуатты, өнегелі, рухани мықты отбасы болып табылады. Отбасы – Отанымыздың ошағы. Өйткені, адам ең алғаш дүниеге шыр етіп келген сәтінен бастап, осында ер жетіп, отбасының тәрбиесін алады. Сондықтан да, отбасы – адамзаттың аса қажетті, әрі қасиетті мектебі. Отбасы мүшелерінің жас шамасы әр түрлі болса да, олардың арасындағы бір-бірімен рухани жақындығы, мақсат, ынтымақтастығы бар. Отбасы – ол да бір шағын мемлекет. Әр мемлекеттің өзіне тән өндірісі мен өнім бөлісі, сыртқы және ішкі саясаты, кіріс-шығыс бюджеті, қастерлеп ұстанатын рәміздері т.б. болатыны сияқты әр отбасы болмыс тіршілігінің де соған ұқсас жақтары бар, оның жаратылысы да басшылық пен қосшылықты

қажет етеді [5]. Сондықтан, отбасының құрамына зор мән беріп, мәнін қорғаған, отбасының ар-намысын сақтауға, сырын ашпауға, мүшелерін бір-біріне қатысты адалдыққа тәрбиелеген. «Отан – отбасынан басталады» деген сөздің мәні де осында.

Әрбір әулеттегі үлкен адамдар мен балалардың қарым-қатынас әдебін жолға қоймайынша инабаттылыққа, және парасаттылыққа жету мүмкін емес. Үлкендердің балалармен, балалардың үлкендермен арадағы сәлемдесулері, сөйлесулері, ізеттілік әдеттері, қимыл іс-әрекет әдебі, әулеттің қалыптасқан үлгілі әдеттері мен ғұрпы, сыйласымдылығы, бір-бірімен арадағы құрмет, мейірім, өз ата-анасының және үлкендердің тапсырмасын жауапкершілікпен орындауы т. с.с

Ұрпақ тәрбиесі тек ұстаздың ғана емес баршамыздың парызымыз, жалпы қарызым деп түсіну ләзім. «Ұяда не көрсең, ұшқанда соны ілесің» деп бекер айтылмаған. Қайсыбір ата-ана өз баласының әлсіздігін мектептен, мұғалімнен көріп жатады, ал мектептегілер керісінше ата-ананы кінәлайды. Тәрбие сапалы болу үшін балаға мектептің, ата-ананың, қоғамның жан-жақты қамқорлығы қажет. «Бала тәрбиесінің үлкен мектебі – ер мен әйелдің, әке мен шешенің бір-бірімен қарым-қатынасы» деп тамаша педагог-ұстаз Сухомлинский айтқандай, ата-анасы өз баласының тәрбиесі үшін қоғам, ел, халық алдында жауапты [6].

Қазақ халқының ұлы перзенті Мұстафа Шоқай «Ұлттың мәдениеттен жұрдай рухпен тәрбиеленген ұрпақтан халқымыздың қажеті мен мүддесін жақтайтын пайдалы азамат шықпайды»- деп, ұлт болашағын ұлттық мектепте, ұлттық рухта тәрбиелеу керектігін көрсеткен. Сөз соңында айтарым, жастар – еліміздің болашағы, жастардың болашағы – Отанымыздың ертеңгі, тағдыры.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Педагогика және психологиядан түсіндірме сөздігі. – Алматы : Мектеп, 2002.

2 Қожахметова К. Ж. Ұлттық мектептердің тәрбие жүйесіне қойылатын талаптар.

3 Беркімбаева Ш. К., Қалиев С. Қ. Қазақ тәлім-тәрбиесі. Алматы; 2005.

4 https://allrefrs.ru/1-46418.html

5 https://egemen.kz/article/211258-tarbieli-urpaq-–-keleshegi-kemel-memleket

6 https://kaz.zakon.kz/4915574-aza-balasyn-alay-t-rbielegen.html

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ АБАЯ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ

ПОПАНДОПУЛО А. К.
ученик 6 класса, Школа-лицей № 16, г. Павлодар
МАРТА Д.
учитель казахского языка, Школа-лицей № 16, г. Павлодар

В этом году исполняется 175 лет со дня рождения Абая. Произведения великого поэта не потеряли актуальности и приоритетности в современном образовании.

В данной статье анализируются философские размышления и умозаключения взгляды Абая Кунанбаева на образование и воспитание, нашедшие своё отражение в его произведениях. Постижение педагогических взглядов Абая невозможно без изучения национальных истоков его творчества, без понимания того, что Абай впитал в себя все прогрессивное, что было в жизни самого казахского народа, в его народной педагогике, народной мудрости. Он был за светское образование и воспитание, развивающие ум, формирующие в человеке человеческое достоинство.

Абай Кунанбаев известен как классик казахской литературы, композитор, общественный деятель, просветитель, демократ, вложивший своим творчеством большой вклад в развитие литературы и культуры казахского народа. В Казахстане написано немало исследований об Абае Кунанбаеве. Это работы М. Ауэзова, К. Бейсембиева, Е. Бекмаханова, С. Муканова, Н. Смирновой, К. Жарикбаева К., К.Кенжегалиева и др.

Елбасы Нурсултан Абишевич Назарбаев подчеркивал непреходящую ценность наследия поэта: «Ведь несмотря на то, что изменился мир, народ не потерял интереса к Абаю. С каждой новой эпохой раскрываются новые грани его величия, а творчество играет новыми красками. Абай будет всегда жить вместе со своим народом. И на протяжении веков будет призывать казахский народ и страну к новым высотам и достижениям». Обращаясь к произведениям Абая, можно проследить его отношение за развитие и процветание нации. Как известно, основу прогресса составляют образование и наука. Абай искренне желал, чтобы казахский народ неустанно учился и развивался. «Не постигнув наук, не хвались» – наставлял он, говоря о необходимости получения знаний для достижения высот. Словами «Мы не стремимся овладеть знаниями в целях наживы», – он подчеркивал, что основу благополучия страны составляют

образованные граждане. Именно в таком контексте следует понимать изречение великого Абая: «Не думай о выгоде, думай о чести, стремись знать, как можно больше». Эти умозаключения актуальны и сегодня. Более того, их значимость стала гораздо выше.

М. Ауэзов подчеркивал, что в произведениях Абая раскрывается «ряд принципов обучения и воспитания: взаимосвязь между трудовым, нравственным, умственным, эстетическим воспитанием; признание ведущей роли воспитания в формировании личности» [2]. Поэт призывал молодежь к учению, к овладению наукой, различными новыми ремеслами, советовал трудиться честно, на благо общества.

Абай неустанно призывал народ к знаниям, утверждая: «Лишь знаньем жив человек, Лишь знаньем движется век! Лишь знанье – светоч сердец!». Он подчеркивал, что отсутствие знаний, невежество делают человека неполноценным. По его мнению, духовное совершенствование личности во многом зависит от приобретения знаний, просвещения. «Знание человека, – писал он, – это мерило человечности» [1]. Только обладая необходимой суммой знаний, человек может познавать мир, отличать добро от зла, полезное от вредного, и лишь тогда от него можно ждать пользы. Чтобы успевать за растущими знаниями человеческого общества, необходимо учиться, пополнять свои знания каждый час.

В «Словах назидания» Абай пишет: «Без науки нет блага ни на том ни на этом свете». «Сорок пятое слово», заканчивается словами: «Тот, у кого больше знаний... тот и обладает миром» [1]. Абай учил молодых людей находить свое место в обществе и свои знания направлять на то, чтобы помочь народу освободиться от невежества и бесправия. Назидания Абая и сегодня имеют большое воспитательное значение [4]. Абай учит, что основой всего на земле, в том числе и для науки, является человечность, гуманность. Она, как и любовь, душевность, справедливость, составляет сущность человека. Великий просветитель и педагог раскрывает связь умственного воспитания с эстетическим развитием и нравственным становлением личности молодого человека. «Качества духовные, – писал Абай, – вот что главное в человеческой жизни» [1]. Самыми лучшими человеческими качествами поэт считал любовь к своей родине, к своему народу, любовь к человеку, постоянство в дружбе, любви, доброту, правдивость, справедливость, любовь к труду, стремление к знаниям.

По мнению К. Кенжегалиева, по своей значимости «Слова назидания» Абая Кунанбаева стоят вровень с такими произведениями классической педагогики, как «Эмиль или о воспитании» Ж. Ж. Руссо, «Воспитание джентльмена» Дж. Локка, «Великая дидактика» Я. А. Коменского, «Педагогическая поэма» А. С. Макаренко, «Труд в его психическом и воспитательном значениях» К. Д. Ушинского [3].

Наука и образование в XXI веке развивается очень стремительно и быстро. Современная образовательная задача – не только идти вперед, но и занять лидирующие позиции. Соответственно, нужно развивать систему образования в соответствии с современными трендами. Несомненно, в сфере образования в Казахстане проделана масштабная работа. Принятие закона «О статусе педагога» – одна из инициатив в этом направлении. Это шаг к совершенствованию системы образования, повышению его качества. Педагог и наставник занимают особое место в любом обществе. Учителя играют важную роль в воспитании молодого поколения. Дань уважения наставнику – это долг каждого из нас. Абай особо призывал к изучению иностранных языков. Об этом он емко высказался в двадцать пятом слове назидания: «Изучив язык и культуру других народов, человек становится равным среди них, не унижается никчемными просьбами». Чтобы стать вровень с нацией, обогнавшей нас в какой-либо области, мы должны изучить ее язык. В новых исторических условиях мы все должны уделить внимание развитию и популяризации родного языка, следует повысить его статус. Одновременно с этим необходимо отдать приоритет изучению английского языка. Важно, чтобы молодые люди обязательно знали родной язык. Но чем больше разных языков будет знать наша молодежь, тем более широкими будут ее возможности. Если подрастающее поколение, как сказал Абай, осваивает науку, знает и уважает родной язык, при этом молодые люди являются полиглотами – это и есть формула благополучия для нашей страны. Современный мир меняется не ежедневно, а ежечасно. Во всех сферах жизни ставятся новые задачи и требования. Научные открытия двигают человечество вперед. Пришло время, когда развиваться можно только благодаря интеллекту и образованию. Нам необходимо открытое и мобильное сознание, чтобы не отставать от лидеров. Нужно научиться сочетать передовые достижения цивилизации с национальными интересами. Мы должны отказаться от негативных стереотипов и привычек. Именно в них кроется причина недовольства и критического отношения Абая к своим соотечественникам: «Не ищут ни знанья, ни мысли глубокой, наветы и сплетни взбивая, как шерсть». Поэт

призывал народ к самосовершенствованию, освоению новых навыков. Он раньше всех понял, что это требование времени.

Идея формирования интеллектуальной нации, о которой мы говорим сегодня, также отсылает нас к Абаю. Каждым своим словом великий мыслитель стремился развивать национальное сознание. Именно поэтому глубокое изучение наследия Абая так важно для нас. Познание Абая – это познание самого себя. А знание себя, наряду с непрерывным развитием и образованием, дарует мудрость. Это и есть рецепт интеллектуальной нации. В этой связи, слова Абая должны стать ориентиром поколений. Абай призывал воспитывать казахских детей патриотами своей Родины. Его наследие – это школа здорового патриотизма, основа уважения своей государственности. Если хотим видеть своих граждан образованными и просвещенными, то мы не должны переставать изучать труды Абая. Мы должны любить свой народ так же, как Абай. Великий поэт хоть и критиковал недостатки соотечественников, но ставил перед собой единственую цель – вести народ к процветанию и высоким достижениям. Богатое наследие Абая служит формированию нового качества казахской нации. Его произведения помогают воспитать чувство патриотизма и любви к Родине, своему народу и земле в каждом молодом казахстанце.

Основные идеи Абая нужно укреплять в сознании молодежи и превращать их в жизненное кредо. Это один из главных шагов на пути к модернизации нации. В этой связи не лишним будет еще раз обратиться к наследию Абая. Великий поэт в своих произведениях возвышает мечту о единстве нации и создании справедливого общества.

Взгляды Абая созвучны основополагающим для благополучия казахстанского общества в XXI веке принципам. Мировоззрение Абая предвосхитило идеологию современного цивилизованного общества

Абай – гениальный сын казахской земли и личность глобального масштаба. Он подарил человечеству плоды своего уникального разума. Исследователи, глубоко вникнувшие в творчество Абая, говорят о том, что Абай черпал свое неиссякаемое вдохновение в казахском фольклоре, устном творчестве народов Востока и Запада, русской литературе и исторических произведениях. Уникальность мысли Абая можно проследить и по его религиозным взглядам. «И сам Он, и слово Аллаха верны, не верить же истине мы не вольны», – говорил Абай.

Елбасы Нурсултан Абишевич Назарбаев сказал: «Абай – это не только ученый, внесший неоценимый вклад в духовную сокровищницу казахского народа, также он мудрец, безгранично служивший на пути становления государственности. Абай – удивительная личность из

числа мыслителей мирового уровня». Действительно, произведения мудрого поэта могут обогатить духовную жизнь не только казахского народа, но и всего человечества. Произведения Абая пронизаны общечеловеческими ценностями и гуманистическими идеалами. Его «Слова назидания» – общее достояние для народов всего мира. Это – кладезь этико-философских мыслей в классическом их понимании. Крылатые изречения, слова назидания. Стержень его слов назидания – человечность, культура, добродетель. Слова назидания великого мыслителя – уникальный и чрезвычайно ценный памятник культуры. Достойное представление наследия Абая в мировой культуре позволит возвысить наш народ. Слова Абая должны найти отклик в душах большинства, особенно сегодня в век глобализации и информационных технологий. Глубокие мысли Абая про человека и общество, образование и науку, религию и традиции, природу и окружающую среду, государство и власть, язык и взаимоотношения не теряют своей актуальности даже спустя столетия.

Мудрость Абая – эта такая мощная духовная опора, которая не теряет своего блеска и по сегодняшний день. Ведь именно он в свое время говорил, что спасение нации только в его духовном возрождении. В его мыслях есть ключ к очищению и модернизации общественного сознания. В своём философском учении «Толык адам» Абай представил модель полноценного человека. Великий поэт воспевал такие человеческие качества, как ум, нравственность, справедливость и милосердие. Память о нём увековечили в Париже, Лондоне, Москве, Стамбуле и Пекине.

Творчество Абая наполнено глубоким нравственным смыслом. Еще более века назад он задумывался над общечеловеческими идеалами, такими, как просвещение, труд, духовное единство народа. Поэтому образовательное и воспитательное значение его произведений представляет особую ценность в современном образовании.

ЛИТЕРАТУРА

1 Абай. Слова Назидания. Алма-ата : Жарын, 1961. 135 с.

2 Ауэзов М. О. Абай Кунанбаев. Статьи и исследования (на рус. и каз. языках). Алма-Ата : Гылым конца XIX и начала XX веков. // Фундаментальные исследования, 2013. № 10 (часть 3). – С. 659, 1967.

3 Кенжегалиев К. К. Психология «Слов назидания» Абая Кунанбаева – казахского просветителя - 664.

4 Фазилова К. Б. Художественные особенности произведений Абая Кунанбаева. // Научный журнал № 6 (7), 2016. – С. 115-116.

САДАҚ АТУ ӨНЕРІ – ЖАУЫНГЕРШІЛІККЕ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

САГАНДЫКОВ Е. С.
дене тәрбиесі пәнінің мұғалімі, Astana Garden School, Нұр-Сұлтан қ.
ӘНУАР Ә.
10 «А» сынып оқушысы, Astana Garden School, Нұр-Сұлтан қ.

Елбасы Н. Ә. Назарбаевтың «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты жолдауында «Ұлттың әлеуетін арттыру үшін мәдениетіміз бен идеологиямызды одан әрі дамытуымыз керек. «Рухани жаңғырудың» мән-маңызы да нақ осында. Өзінің тарихын, тілін, мәдениетін білетін, сондай-ақ заманына лайық, шет тілдерін меңгерген, озық әрі жаһандық көзқарасы бар қазақстандық біздің қоғамымыздың идеалына айналуы тиіс» [1], – деп атап көрсетеді.

Еліміздің рухани жаңғыруы жағдайында, ұрпағымызға патриоттық тәрбие беру, оның ішінде жауынгершілік рухын көтеруі үшін ұлттық ойындарымыздың алатын орын ерекше. Соның бірі, қадым заманынан бері көшпелілердің иығынан түспеген, қазақтың дәстүр-салтымен біте қайнасқан мұра – садақ. Қазақ тарихында оқ пен жебені жанына серік етіп, құралайды көзге атқан мергендер әр заманда болған. Бірі адырнасын сайлап, аңға шықса, екіншілері соғыста жаудың бетін қайтарған. Алайда XXI ғасырда садақ атудан қазақ жастарының айы оңынан туар емес.

Қазақ халқы – материалдық (қазба байлық) мұраға қоса мәдени-рухани қазынаға да аса бай халықтардың бірі. Ұлттық ойындарды бүгінгі замандастарымыз бен жас ұрпақтарымыздың оқып-үйірене отырып, өздерінің кім екендіктеріне барлау жасауына, ата-бабаларының психологиялық болмысы мен ойлау жүйелеріне зер салуларына, көздеген мақсаттарына саралап, жете білуіне, дәстүрлер жалғастығын өрістете отырып, өткен мен бүгінін байланыстыра білуіне септігін тигізбек.

Садақ – қарудың ең көне түрлерінің бірі. Біздің алғашқы ата-бабаларымыз оны аң аулау немесе жаулардан қорғау үшін пайдаланған. Атыс қаруының ойлап табылғаннан бастап садақ ату спорт өнері ретінде танылы бастады. Бүгінде ол олимпиадалық спорт түрі мәртебесіне ие. Садақ ату – мергендік спортының бір түрі. 1900 жылдан бастап жазғы Олимпиада ойындарының тізіміне кірген. Шыдамдылық, жүйке мықтылығы, өткір көз және қуатты қол – осының барлығы садақпен атқанда жеңіске жету үшін қажет. Бүгінгі

күні осы спорт түрімен әлемнің 140 елінде айналысады, ал садақ ату көп күшті қажет ететін, соңғы жебеге дейін жалғасатын жарыс [2].

Садақ атудан жарыс орта ғасырларда бастау алады. Олар мерекелер мен халықтық мерекелердің ажырамас бөлігі болды. Ал ежелгі қытай еркектері ақсүйектерден оқ атуды үйреніп, тұрып, ат үстінде немесе дөңгелекте пиязды меңгере білуге міндетті болды. Садақ ату адамзат қоғамы дамуының алғашқы кезінен аң аулауда, сондай-ақ оқпен атылатын қарулар шыққанға дейін соғыста кеңінен қолданылған. Садақ тарту башқұрт, қырғыз, бурят, қазақ, т. б. халықтардың жамбы ату, алтын қабақ, теңге ату сияқты ұлттық ойындарында кең таралған [3].

Қазақстанда садақ тарту спорты 1967 жылдан дами бастады. Қазақстандық В. Шин КСРО командасы құрамында 1986 ж. Еуропа чемпионы болды. А.Кислицин КСРО біріншіліктерінің бірнеше дүркін жеңімпазы және КСРО халықтары 7-спартакиадасының жүлдегері; сонымен бірге КСРО кубогін жеңіп алды (1979-1981). Ал, И. Леонова КСРО біріншілігінің жеңімпазы атанса (1979), 13-ші Азия ойындарының қола жүлдегері (1998) және әлем чемпионатының күміс жүлдегері (1997) болды. С. Мурнов «Буревестник» құрама командасының сапында 1981 ж. КСРО кубогін жеңіп алды және командалық құрамда КСРО біріншілігінің алтын медаліне ие болды. В. Шикарев әлем чемпионы (1989) және күміс жүлдегер (1991) атанып, әлем рекордын жаңартты (1991). Әйелдер командасы 1995-1996 ж., ерлер командасы 1995 ж. Гран-при жарысында Еуропаның күміс жүлдесіне ие болды. М. Елисеев жастар арасында жабық залда әлем рекордын жаңартты (1999). С. Мартынов (1995) және О. Пилипова (2004) Азия чемпиондары атанды.

Садақ ату жарысы ғимаратта не көшеде болсын әрқилы арақашықтықтарда өткізіледі. Сондай-ақ әртүрлі ату түрлері болады. Нысанаға садақ атуда ойыншылар нысанаға бірнеше жебеден жібереді. Содан кейін нысана жаңа арақашықтыққа жылжытылады, мергендер оған қайтадан жебелер жібереді. Далада садақ атқан кезде мергендер кезекпен қозғала отырып, статикалық (қозғалмайтын) нысаналарға атады, олар кейде аңдар пішінде болулары мүмкін.

Садақ атудан әйелдер үшін нысана 30, 50, 70 м, ерлер үшін 30, 50, 70, 90 м қашықтыққа қойылады. Жарыс бағдарламасына сәйкес мерген 72 жебе тартады. Әр команда құрамында 4 адам болады да, оның үшеуінің нәтижесі есепке алынады. Садақ атудың классикалық және еркін тәсілдері бар. Классикалық түрінде мерген нысанаға бір қырымен, ал еркін тәсілде өзіне қолайлы жағдайда тұрып садақ атады:

• мергендер нысанаға жіберу үшін садақты пайдаланады.

• нысана шеңберлер жиынтығынан тұрады және әр шеңберге әртүрлі ұпайлар саны беріледі.

• ең көп ұпай санын жинаған ойыншы ұтады.

• мергендер жарысқа бір кіргенде үш немесе алты жебе атады. осындай бір кіру «энд» деп аталады. «эндтер» раундты құрайды. жарыстарда эндтер саны әртүрлі болуы мүмкін. спорт кещендерінде өткізілетін матчтарда 20 эндтен болады.

• мергендер команда бойынша бастайды. оларға ату үшін шектелген уақыт беріледі.

• жебе жіберіле салысымен, ойыншылардың ұпайлары санала бастайды.

Мерген – көздеген нысанаға дәл тигізетін шебер атқыш. Мылтықпен не садақпен оқ атып, көздеген затына дәл тигізу – мергендік өнер. Ежелгі және орта ғасырларда садақшылардың ішінде «құралайды көзге атқан» атқыштардан арнаулы әскер тобы – «мергендер тобы» құрылған. Олардың қызметі қазіргі заман әскеріндегі мергендер (снайперлер) тобының қызметі іспетті болды. Мергендердің міндеті жаудың қолбасы, әскербасы, басты батырларын жою, т.б. болды. Мысалы, Кенесары әскерінде мергендерден құрылған ерекше әскери топ болып, оның басшысы «мергенбасы» деп аталған. Екінші дүниежүзілік соғыс жылдары мергендер даярлауға зор көңіл бөлінді. Олар оптикалық аспабы бар мылтықпен жау әскерін құртуға атсалысты. Қазіргі кезде мергендік – спорттық өнер сайысының бірі.

Қазіргі тарихи ғалымдардың дәлелдеуі бойынша, күні бүгін бізге жеткен ұлт ойындарының қалыптасу кезеңі сонау адамзат баласы жаратылған күннен, демек Қазақстан жеріне қалыптасқан алғашқы қауымдастық құрлыстан басталады.

XVII-XVIII ғғ. қазақтардың қару-жарағы құрылымында жетекші орын садақ пен жебелер – қашықтықтан соғыстағы қол лақтыратын қару болды. Орта Азия мен Қазақстан көшпенділерінің тарихы бойынша садақ пен жебелер, садақ ату отрядтары бірнеше рет кездеседі. Қазақтың ауыз әдеби фольклорында жауынгер-батырдың қару-жарағының міндетті атрибуты – садақ пен жебе. XVII ғ. аяғындағы орыс мемлекетінің құжаттарының бірінде қазақтың қаруы мынадай түрде сипатталған: «олар ұрыс барысында садақ пен жебені тиімді қолдана білген, қарудың ұсақ түрлерін қолданбаған, үлкен Бұқарадан оқ-дәрі, қорғасын мен садақтар әкеліп отырған...».

VIII-XIX ғ. соңына дейін садақ пен жебе қазақтардың жауынгерлік құралдарында бірінші дәрежелі мәнге ие болды. Маңғышлақ пен Үстірттің мемориалдық-ғибадат ескерткіштерінің сақталған заттай-бейнелеу көздеріне қарағанда, қазақ садақтары өз конструкциясы бойынша күрделі құрамды класына жатқызылды. Олардың нақты мөлшерлері туралы әзірге ештеңе айту мүмкін емес [4].

Ағылшындық Дж. Кэстли суреттерін негізге ала отырып, суреттерде, қазақ садағының кейбір үлгілері өте үлкен мөлшерге - шамамен 120-130 сантиметрге жетті. Мұндай пікірдің заңдылығы туралы ең алдымен автордың суреттерінде садақ пен фитильді мылтықтың бейнесі шамамен бірдей екенін айтады. Қазақтың мылтығының ұзындығы 150 сантиметрге дейін болғаны белгілі.

Садақшыны жаттықтыру барысында садақшы келесі ұстанымдарды басшылыққа алады:

– садақ ату өнерін жетілдіру үшін өмір бойы шұғылдану қажет;

– «зиянды» болып табылмайтын, етін тамаққа жеуге болмайтын немесе киім дайындау үшін пайдаланылмайтын жануарларды атуға болмайды;

– Заңмен рұқсат етілген аң аулау кезінде ғана жануарларды атуға;

– адамдарға бағыттап атуға болмайды;

– бейтаныс жерлерде немесе өрістік жерлерде атуға болмайды;

– садақ атуға кірісу үшін ең алдымен адамда рух болуы керек.

Садақшыны жаттықтыру келесі компоненттерден тұрады:

1 Дене шынықтыру дайындығы;

2 Дұрыс тыныс алу;

3 Дайындау және ату техникасын өңдеу;

4 Садақ ату кезіндегі қауіпсіздік ережелері [5].

Садақ ату өнері – ол жауынгершілікке тәрбиелеу құралы ретінде. Садақшының ержүректігі, батылдығы, шыдамшылығы, еңбекқорлығы, мақсатының айқындылығы – бұл жауынгердің, батырдың бейнесі. Ал, батырлық, жауынгершілік бұл патриоттықтың белгісі.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 ҚР Президенті Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері», 2018 жылғы 10 қаңтар.

2 Қазақстан Энциклопедиясы. 7-том. // http://kk.encyclopedia.kz/index.php.

3 Куватов, А. Ж., Степанова, Н. М. Қазақтың ұлттық ойындары жастарды тәрбиелеу құралы ретінде: Оқу құралы. - Павлодар, 2008. – 61 б.

4 Кушкумбаев А. К. Военное дело казахов в XVII–XVIII веках. Алматы : Дайк-Пресс, 2001. – 172 с.

5 Тарасова Л. В. Силовая подготовка стрелков из лука на этапе углубленной тренировки. Автореф.дис. докт.пед.наук. - М., 2006. - 24 с.

НАЗАРБАЕВ ЗИЯТКЕРЛІК МЕКТЕПТЕРІНІҢ БІЛІМ САЛАСЫНА ҚОСАТЫН ҮЛЕСІ

ТУЛЕБАЕВА Б. Т.
Қазақстан тарихы пәнінің мұғалімі,
ХББ Назарбаев Зияркерлік мектебі, Павлодар қ.
ТУЛЕНОВ Д. Ж.
12 сынып оқушысы, ХББ Назарбаев Зияркерлік мектебі, Павлодар қ.

XXI ғасырдың басындағы Қазақстанның қарқынды әлеуметтік-экономикалық дамуы жоғары техникалық, басқарушылық және көшбасшылық құзіреттілігі бар мамандарға жедел қажеттілік туғызды, сондықтан 2008 жылы Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н. Назарбаевтың бастамасымен Зияткерлік мектептерді (НЗМ) құру жобасы басталды. Ал, 2011 жылы 19 қаңтарда «Назарбаев Университеті», «Назарбаев Зияткерлік мектептері» және «Назарбаев Фонды» мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының Заңы қабылданды. НЗМ бағдарламасын GCE AS/A-level халықаралық бағдарламасының мазмұнымен сәйкес келе жата, халықаралық және ұлттық тәжірибені біріктіретін ерекше білім бағдарламасы болып табылады. НЗМ - бұл жоғары деңгейлі және жетістіктері бар Қазақстан үшін бірегей білім беру жүйесі екендігіне күмән келтіру қиынға соғады. Мысалы, ол SAT және IELTS секілді халқыаралық сынақтарының жақсы нәтижелеріне ие [1].

Алайда, кейбір ақпарат көздерінде Назарбаев мектептері қарапайым мектептер үшін жағдайды нашарлатып жатқандығы алаңдатарлық мәселе ретінде бейнеленеді. Зияткерлік мектептер қарапайым мектептермен салыстырғанда әлдеқайда жоғары деңгейде, бұл НЗМ жүйесін ең жақсы мұғалімдер мен оқушыларға тартымды етеді. Сонымен қатар, жалпы білім беретін мектептерде 11 жылдықтан 12 жылдық оқытуға көшу министрліктің бюджетіне ауыр

салмақ түсіреді, себебі бұл жүйеде жаңа оқу жоспары және де мүлдем өзге оқу материалдары қажет болады. Осы көшуді жүзеге асыру үшін НЗМ тәжірибесі қолануда. Алайда, НЗМ білімі мен тәжірибесі жалпы білім беру жүйесіне енуі бұл жердегі білім сапасын жақартудың орнына керісінше теріс залалың тигізуі мүмкін деген қауіп бар [2].

Зерттеу жұмысының мақсаты:

Назарбаев Зияткерлік мектептерінің білім беру саласына қосқан үлесін анықтай отыра, талдау жасап және халықаралық тәжірбиемен салыстыру.

Мақсатқа жету үшін, келесі зертеу сұрақтарды анықталды:

1 НЗМ мектептерінің білім беру жүйесіне косқан үлестері қандай?

2 НЗМ мектептерінің білім беру бағдарламасы халықаралық тәжірибемен қалай салыстырылады?

3 НЗМ мектептерінің бағдарламасы қалай жарсартуға болады?

Осы сұрақтарға жауап табу мақсатында екінші реттік ақпарат қолданылатын болады. Сонымен қатар, сұхбат пен сауалнама зерттеу әдістері қолданамын.

Назарбаев Зияткерлік мектептерінің ерекшеліктері

НЗМ ұстаздары тек қана өз пәнін оқытумен ғана айналысып қоймай, жергілікті ұстаздарға бейресми түрде сабақта өткізіп, озық тәжірбиесімен бөлісіп және сыни ойлау мен бірлескен оқу қызметі дағдыларына үйретеді. Осы нақты мәселені талдау үшін сауалнамалар таңдаған бірнеше себептер бар. Біріншіден, зерттеулер үлкен популяцияның сипаттамаларын сипаттау үшін пайдалы. Зерттеудің ешбір басқа әдісі қорытынды жасауға және маңызды шешімдер қабылдауға болатын мақсатты нәтижелерді жинау үшін неғұрлым дәл іріктеуді қамтамасыз ететіндей үлкен мүмкіндіктер бере алмайды. Екіншіден, сауалнамалар көптеген режимдерде жүргізілуі мүмкін, соның ішінде: онлайн-сауалнамалар, электрондық пошта бойынша сауалнамалар, әлеуметтік желілердегі сауалнамалар, қағаз бетіндегі сауалнамалар, ұялы телефондағы сауалнамалар, жеке сұхбаттар үшін телефондағы сауалнамалар мен қарапйым сауалнамалар. Үшіншіден, сауалнаманың анонимділігі респонденттерге барынша ашық және негізделген жауап беруге мүмкіндік береді. Ең дәл мәліметтер алу үшін респонденттер өз жауаптарында барынша ашық және адал болуы тиіс. Анонимді сауалнамалар зерттеу әдістемелерінің басқа түрлеріне қарағанда, әсіресе, сауалнамаға жауаптардың толық құпия болып қалатыны анық көрсетілген болса, неғұрлым адал және мағынасыз жауаптар алуға мүмкіндік береді

Сұғбат нәтижелері

Диаграмма 1 – «Сіз НЗМ білім беру жүйесімен таныссыз ба?» сұрағына жауап

Бұл сұрақ респонденттердің НЗМ жүйесімен таныс еместігін анықтауға арналған. Шықты, олардың көпшілігі шынымен де бар. Осылайша, нәтижелер құндылығы бар, өйткені олар не туралы айтып берді.

Диаграмма 2 – «НЗМ жалпы білім беру жүйесіне қаншалықты жағымды әсер етеді деп ойлайсыз?» сұрағына жауап

Бұл мәселенің негізгі мақсаты жұртшылықтың НЗМ жүйесіне жалпы қатынасын және оның жалпы білім беруге әсерін анықтау болды. 0 саны қарым-қатынас өте теріс, ал 10 өте оң дегенді білдіреді. Барлық басқа нөмірлер тиісінше орналасқан. Жоғарыда келтірілген диаграммадан көрініп тұрғандай, адамдардың көпшілігі өзінің қатынасын айтарлықтай жоғары деп атап өтті. 156 респонденттің орташа мәні 7,6 құрайды. Бұл жалпы қарым-қатынас оң.

Келесі екі мәселе НЗМ жүйесінің оң және теріс аспектілері туралы жұртшылықтың пікірін білу үшін құрылды. Соңғы екі сұрақтың нәтижелерін қымбат тұратын талдау негізінде НЗМ жақсы және жаман сипаттамаларының тізімі жасалды.

Оң:

1 Тілдік аспектілер
2 Халықаралық талаптар
3 Академиялық адалдық
4 Оқыту сапасы
5 Білім берудегі жеке тәсіл
6 Интеграцияланған оқу бағдарламасы
7 Жоғары білім беру саласындағы одан әрі мүмкіндіктер
8 Студенттердің өзіндік жұмысы

Теріс:

1 Стресс
2 Он екі жыл білім

НЗМ мектептерінің бағдарламасын қалай жақсартуға болады?

Бұл сұраққа жауап беру үшін алдымен дәстүрлі халықаралық білім беру жүйесін НЗМ жүйесімен салыстырайық. Талдау барысында табылған кейбір ұқсастықтар:

Тәжірибе алмасу. Бір-бірімен тәжірибе бөлісетін жас және тәжірибелі мұғалімдер бар. Бұл жас мұғалімдердің тез дамуына ықпал етеді, жалпы білім сапасына жақсы әсер етеді. Мектеп қабырғасындағы жылдар бойғы тәжербиесі бар ардагер ұстаздардың берері мол. Ал жас мұғалімдер болса заманауи технологиялармен таныс болғадықтан олардың да үйретері мол болып табылады. Осы арқылы ұстаздар өзара қоян-қолтық жұмыс жасап, біріне-бірі қол ұшын созып, көмектесе алады

IT қолдану. Бұл оқушыларға ақпаратты жылдам тауып, өздігінен білім алуға мүмкіндік береді. Осы арқылы екі жүйеде де оқушылар дайын асқа тік қасық болмай, іздеу мен сараптау сынды дағдыларын жақсартады. Сонымен қоса, ең соңғы жаңалықтармен, ақпараттармен таныс болады.

Талдау барысында анықталған кейбір айырмашылық:

НЗМ мектептерінде сабақтарды шектеулі таңдауы табылды. Айта кету керек, қарапайым мектептермен салыстырсақ, оқушылардың НЗМ таңдау нұсқалары көбірек. Алайда, халықаралық мектептерді алып қарасақ, НЗМ сабақ таңдауда кемшіліктері байқалады. Біріншіден, таңдау мәселесі тек 11 сыныпта туындайды, ол көптеген халықаралық мектептерде 9 немесе 5 сыныптардан басталады.

Сондай-ақ, гуманитарлық пәндерді таңдауда әлсіз екендігі көрінеді. Екінші шет тілін таңдауға болатынына қарамастан, ағылшын немесе ана тілін оқытуда қиындық деңгейін таңдауға мүмкіндік жоқ.

Қорытындылай келе, зерттеу жұмысының мақсатына жету үшін, дәлірек айтқанда, Назарбаев Зияткерлік мектептерінің білім саласына қосқан үлесін анықтау үшін үш зерттеу сұрақ анықталды, олар:

1 НЗМ мектептерінің білім беру жүйесіне қосқан үлестері қандай?

2 НЗМ мектептерінің білім беру бағдарламасы халықаралық тәжірибемен қалай салыстырылады?

3 НЗМ мектептерінің бағдарламасы қалай жақсартуға болады?

Бұл сұрақтарға жауап беру үшін екі түрлі зерттеу әдісі қолданылды, Алғашқысы бірінші сұраққа жауап бері үшін қолданылған сандық әдіс болып табылады. Бұл жерде жеті сұрақтан тұратын сауалнама НЗМ оқушылары мен жұмыскерлерінен алынды. Осы арқылы жүйеге әртүрле қырдан қарап, сұлбасын салуға мүмкіндік береді. 153 сауалнамашыны қамытқан екен. Олардың жауаптары бойынша біз тұжырымдама жасадық. Білім жүйесінің негізгі артықшылықтары тілдік аспектілер, халықаралық бағдарлама, академиялық адалдық, білім сапасы, ерекше жүйе, университеттерге дайындық, жеке жұмыс болып табылады. Ал, кемшіліктері ретінде стресстік күйзеліске итермелеуі мен білім алудың қосымша бір жылын атап өтуге болады.

Екінші сұраққа жауап табу үшін сапалық әдіс қолданылып, Сингапур студентінен сұхбат алынды. Жалпы сұхбаттың басты артықшылығы мәселенің толық бейнесін көріп, сарапталған толық ақпаратты алуға болады. Сұрақтарымыз арқылы, жүйе жайлы ресми ақпараттарда жазылмаған терең мағұлыматтармен таныстық. Солардың бірі және бірегейі IT-дің кеңінен қолданылуы екен. Екіншіден, ұстаздардың тәжірбиелерінің бірінен-біріне беріліп отыруы. Өзіне сай пәндерді таңдауға мүмкіндік беретін оқу бағдарламасының икемділігі жайлы да ақпарат алдық.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 «Назарбаев Университеті», «Назарбаев Зияткерлік мектептері» және «Назарбаев Қоры» мәртебесі туралы заң, Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 19 қаңтардағы № 394-IV Заңы.

2 Қазақстан - 2030 Барлық Қазақстандықтардың өсіп-өркендеуі, қауіпсіздігі және әл-ауқатының артуы, Ел Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы.

13 Секция. Психология

ИНТЕЛЛЕКТ-КАРТА КАК СРЕДСТВО БОРЬБЫ С КЛИПОВЫМ МЫШЛЕНИЕМ

АХМЕТОВА М.
ученик 11 класса, Чернорецкая СОШ № 1, г. Павлодар
СЕРЕДКИН В. П.
учитель математики, педагог-мастер, Чернорецкая СОШ № 1, г. Павлодар

«Я слышу – я забываю.
Я вижу – я запоминаю.
Я делаю – я понимаю.»
Конфуций

Информации в современном мире становится все больше и больше. Поэтому, чтобы не утонуть в море этой информации, необходимо уметь ее эффективно анализировать, усваивать и запоминать.

Для систематизации информации и знаний есть много необычных способов, которыми все чаще стали пользоваться на уроках математики.

К таким способам относится методика построения ителлект – карт.

В чем их преимущества? Как показали исследования ученых, человек запоминает только 10 % того, что он читает, 20 % того, что слышит, 30 % того, что видит, 50-70 % запоминается при участии в групповых дискуссиях, 80 % при самостоятельном обнаружении и формулировании проблем, и лишь когда ученик непосредственно участвует в реальной деятельности, в самостоятельной постановке проблем, выработке и принятии решения, формулировке выводов и прогнозов, он запоминает и усваивает материал на 90 %.

Текст, таблица, список, диаграмма – проверенные временем визуальные формы представления информации. Актуальность использования технологии визуализации информации очевидна. Современные исследования психологов говорят о том, что около 85 % населения земного шара – визуалы.

В начале 70-х годов прошлого века английский психолог Тони Бьюзен, (тщательно изучив опыт мышления лучших умов человечества, таких как Леонадро да Винчи, Альберт Эйнштейн,

Томас Эдисон, Джеймс Джойс и др., пришел к выводу, что эти гении максимально использовали все ментальные способности своего мозга. Соединив опыт, накопленный лучшими умами человечества с достижениями современной психологии в области памяти и мышления, Бьюзен разработал технологию мышления и запоминания информации, которую он назвал «интеллект-карты» («mind maps» майнд – мэп). По-английски «Метод интеллект-карт» называется «МАЙНД МЭП». Буквально слово «МАЙНД» означает «ум», а слово «МЭП» – «карты». В итоге получаются «карты ума». В переводах книг Т. Бьюзена чаще всего используется термин «интеллект-карты», хотя по способу построения карты отражают процесс ассоциативного мышления, поэтому их уместнее было бы называть картами ассоциаций.

Интеллект-карты – это метод графического выражения процессов восприятия, обработки и запоминания информации, творческих задач, инструмент развития памяти и мышления.

Для более эффективного применения данного метода обучения необходимо следовать трём принципам:

1 «Принимай» – сначала внимательно изучи все достоинства интеллект-карт, правила и инструкции по их созданию;

2 «Применяй» – начни применять эту технологию, составь не меньше 100 интеллект-карт;

3 «Приспосабливай» – пропусти эту технологию через себя, совершенствуй свои навыки.

Интеллект-карты имеют следующие отличительные свойства:

- наглядность;
- привлекательность;
- своевременность;
- запоминаемость;
- творчество;
- возможность пересмотра.

Этапы составления интеллект-карт:

1 этап – определение объекта изучения (центрального образа интеллект-карты), подбор ассоциаций (запись любых слов, образов, символов, пришедших в голову при взгляде на центральный объект карты).

2 этап – построение первичной интеллект-карты В центре листа рисуется центральный образ (объект изучения), символизирующий основную идею. Основные темы и идеи, связанные с объектом изучения, расходятся от центрального образа в виде ветвей первого

и второго уровней. Везде, где возможно, добавляются рисунки, символы и другая графика, ассоциирующиеся с ключевыми словами. Наносятся стрелки, соединяющие разные понятия на разных ветках. Для большей понятности нумеруются ветки и добавляются ореолы.

При составлении интеллект-карты желательно использовать наибольшее количество цветов, тем самым, увеличивая наглядность материала и развивая творческие способности ученика.

3 этап – «Реконструкция и ревизия»: повторный подбор свободных ассоциаций – пересмотр интеллект-карты – проверка способности к вспоминанию информации, содержащейся в интеллект-карте.

С переходом на обновленное содержание среднего образования учитель должен научить ребёнка добывать информацию самостоятельно и использовать её.

Как же дети создают интеллект-карты? В центре листа рисуют центральный образ (объект изучения), символизирующий основную идею. Основные темы и идеи, связанные с объектом изучения, расходятся от центрального образа в виде ветвей первого и второго уровней. На каждой линии записывают одно ключевое слово. Везде, где возможно, добавляют рисунки, символы и другую графику, ассоциирующиеся с ключевыми словами. Наносят стрелки, соединяющие разные понятия на разных ветках.

Текст, список, таблица, диаграмма – более привычные нам формы представления материала, но у них присутствуют существенные недостатки:

1 Информацию трудно запомнить;

2 Большие временные потери;

3 Отсутствие творчества, которого так не хватает на уроках алгебры и геометрии.

Автор методики интеллект-карт Тони Бьюзен обнаружил, что проблема кроется в механизме работы человеческого мозга. Известно, что левое полушарие мозга отвечает за логические аспекты: речь, операции с последовательностями, линейным представлением информации, операции с перечнями, списками, числами. Правое же решает абстрактные задачи: пространственную ориентацию, целостность восприятия, воображение, восприятие цвета и чувство ритма. Традиционные способы переработки информации трудоёмки и неэффективны. Бьюзен утверждает: «Традиционное конспектирование ведет к неоправданным потерям времени, а именно:

– записывается много ненужной информации;

– теряется время на прочтение впоследствии этой ненужной информации;

– теряется время на повторное прочтение ненужной информации;

– теряется время на поиск ключевых слов».

Ментальные карты (Mind Mapping) – это способ систематизации знаний с помощью схем. Уникальность этого способа в том, что он одновременно включает в работу левое и правое полушарие головного мозга, тем самым, позволяя использовать в полной мере наш потенциал.

Создавать интеллект-карту не сложно; к тому же при этом вы экономите время и получаете удовольствие от творчества. Информацию легче воспринимать и запоминать, когда она наглядно, структурно представлена на одном листе. Интеллект-карта отражает связи (смысловые, ассоциативные, причинно-следственные и другие) между понятиями, частями. Когда вы создаете, вы убиваете сразу нескольких зайцев: записываете информацию, запоминаете ее, развиваете мышление (ассоциативное, творческое, логическое), память, при этом задействуете весь потенциал своего мозга! Да и сама интеллект карта по форме напоминает работу мозга (нейроны мозга).

Рассмотрим примеры применения интеллект карт для учителя:

Тематическое планирование;

Проведение уроков и презентаций.

Интеллект-карта лекции (урока, темы) может быть составлена преподавателем в процессе подготовки к уроку или к учебному курсу. Такую карту гораздо проще потом перевести в линейную структуру, например, презентации. Также интеллект-карту лекции (урока, темы) преподаватель может использовать для демонстрации учащимся в процессе самой лекции для того, чтобы учащиеся смогли увидеть структуру изучаемого материала.

Хорошие мнемонические качества интеллект-карты позволяют преподавателю легко вспомнить содержание лекции и при необходимости дает возможность ее дополнить. Учитель так же может использовать такую карту для повторения и закрепления пройденного материала (на последующих уроках, а также при подготовке к итоговой аттестации):

– Проведение проверочных и контрольных работ;

– Интеллект-карта может быть использована как метод контроля знаний.

Особенно это касается обобщающих уроков. Интеллект-карта, составленная учеником может продемонстрировать учителю его способность оперировать учебным материалом, его слабые и сильные

стороны в изученной теме. Кроме того, учитель может с первого взгляда определить те вопросы, в которых ассоциативная цепочка по каким-то причинам оказывается нарушенной. Благодаря интеллект-карте учитель получает ясное и объективное представление о знаниях учащегося. Кроме того, этот метод обеспечивает экономию времени, которое уходит на проверку традиционных письменных заданий и упражнений.

Подведем итог. Использование интеллект карт даёт учащимся:

– адаптироваться к условиям экзамена;

– задействовать оба полушария головного мозга;

– повышать работоспособность;

– осуществлять контроль собственной интеллектуальной деятельности;

– улучшать все виды памяти;

– развивать мышление, интеллект, речь, познавательную активность;

– формировать орфографические и пунктуационные навыки;

– обогащать словарный запас, а главное - повышать результативность.

Данный метод дает возможность учителю:

– повышать мотивации, качество знаний, конкурентоспособность учащихся;

– развивать предметные и коммуникативные компетенции, творческие способности;

– активизировать деятельность;

– выявлять причины когнитивных затруднений;

– корректировать знания учащихся.

Области применения интеллектуальной карты. Обучение:

– создание ясных и понятных конспектов лекций;

– максимальная отдача от прочтения книг/учебников;

– написание рефератов, курсовых проектов, дипломов.

Запоминание:

– подготовка к экзаменам;

– запоминание списков: что сделать/кому позвонить.

Презентации:

– вы за меньшее время даете больше информации, при этом вас лучше понимают и запоминают;

– проведение деловых встреч и переговоров.

Планирование:

– управление временем: план на день, неделю, месяц, год;

– разработка сложных проектов: нового бизнеса.

– Мозговой штурм:
– генерация новых идей, творчество;
– коллективное решение сложных задач.
– Принятие решений:
– четкое видение всех «за» и «против»;
– более взвешенное и продуманное решение.

«КЛИПОВОЕ МЫШЛЕНИЕ» КАК МАССОВОЕ ПОВЕРХНОСТНОЕ ВОСПРИЯТИЕ ИНФОРМАЦИИ

КУДАЙ-БЕРГЕНОВА К.
ученик 11 класса, Чернорецкая СОШ № 1
СЕРЕДКИН В. П.
учитель математики, педагог-мастер, Чернорецкая СОШ № 1

Слыша слово «клип», люди, чаще всего, соединяют его с музыкой, видео и это не случайно, поскольку в переводе с англ. «clip» – «отсечение; вырезка (из газеты); отрывок (из фильма), нарезка». Слово «клип» отсылает читателя к принципам построения музыкальных видеороликов, точнее к тем их разновидностям, где видеоряд представляет собой слабо связанные между собой образы. По принципу построения музыкального клипа строится и клиповое мировоззрение, то есть человек воспринимает мир не целостно, а как череду почти не связанных между собой частей, фактов, событий. Обладатель клипового мышления затрудняется, а подчас не способен анализировать какую-либо ситуацию, ведь её образ не задерживается в мыслях надолго, он почти сразу исчезает, а его место тут же занимает новый. В настоящее время СМИ активно муссируют слово «клип» в контексте мышления. Произошло это явление не одномоментно, сам термин «клиповое мышление» в философско- психологической литературе появился еще в конце 90-х гг. XX в. и обозначал особенность человека воспринимать мир посредством короткого, яркого посыла, воплощенного в форме либо видеоклипа (отсюда и название), либо теленовости.

Впервые феномен «клиповой культуры» (от англ. «to clip» – обрезать, обрывать, делать вырезки) как принципиально нового явления, был отмечен американским футурологом Э. Тоффлером, рассматривающим данное понятие в качестве составляющей общей информационной культуры. Она формирует такие уникальные формы восприятия, как «зеппинг», когда путем безостановочного

переключения каналов телевидения создается новый образ, состоящий из обрывков информации и осколков впечатлений. Этот образ не требует подключения воображения, рефлексии, осмысления, здесь все время происходит «перезагрузка», «обновление» информации, когда всё первоначально увиденное без временного разрыва утрачивает свое значение, устаревает. Он также ввел термин «блип – культура», («blip» – выброс сигнала) означающий фрагментарно-мозаичный характер представлений о мире, возникающих у постоянных потребителей аудиовизуальной электронной информации в условиях ее демассификации, причем хаотичность блип - культурной информации с трудом укладывается в сознании людей, привыкших к логической стройности и целостности массовых вещательных программ. В отечественной науке первым употребил термин «клиповое мышление» Ф. И. Гиренок, полагая, что понятийное мышление перестало играть важную роль в современном мире: «…вот вы спросили, что сегодня происходит в философии. А происходит замена линейного, бинарного мышления нелинейным. Европейская культура выстраивается на системе доказательств. Русская культура, поскольку корни ее византийские, на системе показа. И мы в себе воспитали, может быть, после Дамаскина, понимание картинок. Мы формировали в себе не понятийное мышление, а, как я его называю, клиповое»

Современные сериалы, фильмы и мультфильмы создаются для клипового потребителя. Сцены в них идут маленькими блоками, часто сменяя друг друга без логической связи. Пресса наполняется короткими текстами, в которых авторы лишь очерчивают контуры проблем. Телевидение преподносит новости, которые между собой не связаны, потом рекламу, ролики которой тоже никак друг к другу не относятся. В результате человек, не осмыслив одну тему, переходит к потреблению другой. Мир обладателя клипового мышления превращается в калейдоскоп разрозненных фактов и осколков информации. Человек привыкает к постоянной смене сообщений и требует новых. Усиливается желание искать цепляющие заголовки и вирусные ролики, слушать новую музыку, «чатиться», редактировать фотографии и так далее.

Можно выделить 5 основных причин появления клипового мышления:

1 Развитие современных технологий, и, соответственно, увеличение информационного потока;

2 Необходимость принимать больший объем информации;

3 Многозадачность;

4 Ускорение ритма жизни и попытки успеть за всем, чтобы быть в курсе событий;

5 Рост демократии и диалогичности на разных уровнях социальной системы.

Таким образом, плюсы клипового мышления – это:

- быстрота реакции;
- способность решать несколько задач одновременно;
- защита мозга от перезагрузки информаций;
- желание охватить как можно больше информации.

Помимо плюсов, такой тип мышления обладает и рядом минусов. В чем же состоят эти минусы?

- снижена способность к анализу информации;
- снижена способность к концентрации внимания;
- снижена эффективность обучения и усвоения знаний;
- усилена подверженность чужому влиянию;
- снижено чувство сопережения.

Как же можно найти выход из сложившейся ситуации?

А выход только один – минусы развернуть на сторону плюсов. Так, тренировка памяти способствует развитию способности усваивать большие объемы информации. Развитие воображения делает мышление более гибким. Существует разнообразные психологические методики и специальные приложения (игры, головоломки) для тренировки памяти, внимания, воображения, которые находятся в просторах интернета в открытом доступе и совершенно бесплатно. Также нужно читать художественную и философскую литературу, оно тренирует умение анализировать понимать содержание текста. Для выработки усидчивости новичкам рекомендуется ставить на время чтения будильник. Сначала можно прерываться от книги каждые 10 минут, потом 20, 30 и так далее. В паузах полезно пересказывать прочитанные отрывки и анализировать поступки героев, а ещё лучше – тезисно конспектировать прочитанное. Результат – аналитический ум и порядок в голове.

Итак, в результате междисциплинарного анализа исследований по проблеме клипового мышления нами было выявлено следующее: клиповое мышление – это процесс отражения множества разнообразных свойств:

– объектов, без учета связей между ними, характеризующийся фрагментарностью информационного потока, алогичностью, полной разнородностью поступающей информации, высокой

скоростью переключения между клипами информации, отсутствием целостной картины восприятия окружающего мира;

– феномен клипового мышления по своей сущности во многом соприкасается с понятием когнитивного стиля;

– когнитивные стили «дифференциальность-интегральность» связаны с индивидуальными особенностями понимания учебного материала, например, необходимо разделять материал на короткие смысловые фрагменты и предъявлять конкретные рабочие требования для учащихся с дифференциальным когнитивным

То, что происходит с людьми наряду с развитием информационных технологий – это тоже ступень эволюции и конкретного ответа на вопрос: «Как бороться с клиповым мышлением?» – нет, потому как это неизбежность времени. Но то, на какую информацию тратить свое время – этот выбор человек совершает индивидуально. Оградить себя от ненужного информационного мусора можно соблюдая следующие рекомендации:

– перестать следить за новостями (кроме негатива и незначительных событий они не несут);

– любую сомнительную информацию подвергать критике и анализу;

– отписаться от соцсетей (для начала, если это тяжело, то от 1–2);

– начать читать книги в бумажном варианте, информация усваивается лучше на 25 %, нежели чем с электронных носителей, как альтернативу можно слушать аудиокниги;

– 1–2 раза в неделю устраивать дни без гаджетов, насколько это является возможным

Клиповое мышление – психология этого феномена еще не раскрыта и подлежит наблюдению и исследованию. Но как оставаться сосредоточенным на текущих задачах в век клипового фрагментарного мышления, когда на человека обрушивается тонна информации, исходящая с мониторов современных гаджетов. Итальянский психолог с 35-летним стажем Л. Д. Палладино в своей книге «Максимальная концентрация. Как сохранить эффективность в эпоху клипового мышления» делится простыми и работающими рекомендациями:

1 При отвлечении внимания от дела на смартфон или новости в интернете важно начать осознанно наблюдать за собой и задать вопрос: «Чего я сейчас не делаю? – это помогает осознать беспокойство и избегание.

2 Борьба с прокрастинацией.

3 Начать развивать в себе уверенность.

4 Развивать эмоциональный интеллект – клиповое мышление приводит к «скудности» эмоций.

Воспитывать в себе и детях духовность, прививать непреходящие во времени ценности.

Чтобы ребенок в общении не ограничивался только социальными сетями и чатами, записать, например, его в какой-нибудь кружок, где он сможет получать удовольствие от живого общения.

Побуждать ребенка как можно больше пересказывать, высказывать свое мнение устно и письменно. При выполнении домашних заданий, например, при решении задач необходимо, чтобы ребенок сам себе или родителям объяснил суть задачи и вслух рассказал ход ее решения.

Чтобы ребенок увлекся книгой, заинтриговать его рассказом интересной главы из нее. При этом он должен не просто читать, а читать, пересказывать и объяснять причину событий или явлений, высказывать свое мнение.

Таким образом, по мнению специалистов, клиповое мышление – не ущербность, не вина ребенка, а естественный ответ на условия жизни. Клиповое мышление – это особенность мышления современного человека и это надо знать, чтобы помочь ребенку научиться мыслить полноценно.

АРТТЕРАПИЯ – КАК СРЕДСТВО КОММУНИКАЦИИ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

КЕНЖЕБАЕВА Г. С.
научный руководитель, учитель начальных классов, Гимназия № 3 для одаренных детей. г. Павлодар
МУХАТАЕВА Г. Т.
ассистент. кафедра «Персональной медицины и педиатрии», ПФ НАО «МУС»
БАСЕПОВА Ж., ОСТРОВСКИЙ Ж.
ученики 5 класса, Гимназия № 3 для одаренных детей, г. Павлодар

В нашей гимназии постоянно проводятся акции «Забота», «Твори добро», в которой принимают участие ученики всей школы. Нам объяснили, что есть дети, которые нуждаются в нашей поддержке и помощи. Моя мама врач – педиатр, лечит детей. Она много рассказывает о том, что есть дети, у которых проблемы со здоровьем, предложила мне с одноклассниками пообщаться с такими

детьми. Она сказала, что они нуждаются в общении с ровесниками потому, что не имеют такой возможности, так как находятся на домашнем обучении. Мой одноклассник Ждан поинтересовался, как можно помочь таким детям, и мы совместно стали навещать их. Беседовали с ними, играли игры на развитие речи, лепили, рисовали. Конечно, дети были с разными диагнозами, но мама нам помогала подбирать перед встречей конкретное задание. Перед нашим уходом, дети всегда говорили или показывали взглядом, что будут нас ждать. Мама с психологом проводит занятия арттерапии, мы помогали им, поняли, как важно всем детям общение. Особенно, когда находишься постоянно только дома. Ведь коммуникативные качества развиваются только, если есть условия для их развития. Из всех методик мы выбрали изотерапию, потому что эмоции, которые наши друзья проявляли во время работы, помогали забыть о недуге.

Арт-терапия является междисциплинарным подходом, соединяющим в себе различные области знания – психологию, медицину, педагогику, культурологию и др. Ее источником выступает художественная практика, поскольку в ходе арт-терапевтических уроков клиенты вовлекаются в изобразительную деятельность. Слово арт-терапия стало впервые использоваться в 1940 гг. в англоязычных странах такими авторами, как М. Наумбург и А. Хилл, для обозначения тех форм клинической практики, в рамках которых психологическое сопровождение клиентов с эмоциональными, психическими и физическими нарушениями осуществлялось в ходе их занятий изобразительным творчеством с целью их лечения и реабилитации. Иногда в разных публикациях арт-терапию необоснованно смешивают с психотерапией выразительными искусствами или психотерапией искусством, связывая ее с применением разных форм творческого самовыражения с целью достижения лечебно-коррекционных и развивающих результатов.

Но большинство отечественных авторов, использующих идею арт-терапии, следуют принятому в международной литературе определению и рассматривают ее как одну из форм психотерапевтической и психологической практики, основанную на использовании человеком визуальных, пластических приемов самовыражения в контексте психотерапевтических отношений.

Итак, мы считаем, что арт-терапия представляет собой способ коррекции и развития посредством творчества, а также развитие коммуникативных качеств.

Существует достаточно много отдельных видов и направлений в арт-терапии. Более того, все время появляется что-то новое. Но к основным видам лечения творчеством можно отнести:

– Изотерапию – лечение при помощи средств рисования, изобразительного искусства. Материалы для такой терапии – бумага, кисти, краски, реже – карандаши, ручки, мелки;

– Песочную терапию – занятия с использованием специально организованной песочницы. Кроме непосредственно ящика с песком, в терапии используются маленькие фигурки, природные материалы и прочее;

– Библиотерапию – специальной работы с текстом. Так, можно читать текст, выбирать и выписывать запомнившиеся слова, сочинять из них предложения и т.д.;

– Сказкотерапию – лечебное воздействие с помощью терапевтической метафоры. Клиенты сказкотерапевта изучают готовые сказки, проигрывают их, меняют начало или окончание, пишут свои сказки;

– Музыкотерапию – занятия с помощью прослушивания музыки, создания собственных ритмов, игры на музыкальных инструментах;

– Тканевую терапию – при помощи работы с тканями;

– Цветотерапию – использование для терапии разных цветовых сочетаний и образов;

– Куклотерапию – она подразумевает создание кукол из различных материалов, и дальнейшее взаимодействие с ними: проигрывание историй, сочинение сюжетов и т.д.;

– Мандалотерапию – занятия с детьми с помощью создания мандал. Их можно рисовать на бумаге или на песке, создавать из разных материалов;

– Фототерапию – создание фотографий и дальнейшей терапевтической работы с ними;

– МАК – занятия при помощи работы с метафорическими ассоциативными картами;

– Тестопластику – терапию с помощью воздействия на пластилин, тесто, глину, другие пластичные материалы;

– Коллажирование – лечение и наполнение ресурсами с помощью создания коллажей;

– Кинотерапию – терапия при помощи кинофильмов и роликов;

– Танцевально-двигательная терапия – лечение с помощью танца.

Почему мы выбрали именно изотерапию?

Изотерапия – это направление арт-терапии, применяющее в своей работе методы изобразительного искусства, один из эффективных инструментов в психологической работе, использование которого дает ребенку естественную возможность для развития воображения, гибкости и пластичности мышления, зрительно-моторной координации, главное развивает коммуникативные качества, когда работает в группе.

Рисунок 1

На что обращали внимание при выполнении работ:

Какое чувство передает рисунок, коллаж, скульптура? Что выглядит странным?

Чего не хватает у данного объекта? Где на рисунке расположены «барьеры», то есть вертикали? Что находится в центре? Есть ли растушевка? Где расположено изображение по отношению к краю листа? Радуется ли, когда оказывают помощь?

Основные этапы изотерапии:

1 Предварительный ориентировочный этап. Исследование обстановки, изобразительных материалов, изучение ограничений в их использовании.

2 Выбор темы рисования, создание коллажа или скульптуры, эмоциональное включение в процесс творчества.

3 Поиск адекватной формы выражения.

4 Развитие формы в направлении все более полного, глубокого самовыражения, ее конкретизация.

5 Разрешение конфликтно травмирующей ситуации в символической форме.

Мы представили несколько техник изотерапии, которые применили в исследовании, для того, чтобы попробовать их воздействие на развитие коммуникативных качеств.

Техники рисования:
- рисование пальчиками;

Рисунок 2

- рисование ладошкой;
- оттиск печатками из картофеля;

Рисунок 3

- оттиск поролоном;
- оттиск смятой бумагой;
- восковые мелки (свеча) и акварель;
- монотипия предметная;

Рисунок 4

- монотипия пейзажная;
- цветной граттаж;

Рисунок 5

- кляксография обычная; кляксография с трубочкой; кляксография с ниточкой;
- набрызг;

Рисунок 6

- отпечатки листьев.

После завершения сеансов изотерапии мы увлеклись теми видами, техниками и способами творческой деятельности, с которыми познакомились на занятиях.

Каждый рисунок уникален. Каждая новая работа – это естественный способ рассказа о себе, о своих чувствах и мыслях в текущий момент времени, а также о своем опыте и переживаниях, не нашедших словесного выражениях и ставших для нас эмоциональным грузом. Все, что беспокоило, волновало. Девочки смогли выразить на бумаге или на другом специально подобранном для этого материале.

Весь процесс творческой деятельности является важным элементом развития коммуникативных качеств. На занятиях в нас открывались такие творческие начала, о которых мы ранее и не подозревали. Мы не задумывались о конечном результате, мы получали удовольствие от самого процесса, мы учились выражать свои чувства, справляться с переживаниями, давали возможность

выходу своей накопившейся энергии, а также развивали творческие способности. Именно поэтому арт-терапия так эффективна при работе для развития коммуникативных качеств в обществе разного контингента детей.

Мы можем сказать, что практически все, что было задумано, получилось. Например, мы провели все запланированные исследования, подобрали интересные и эффективные арт-терапевтические упражнения, которые были бы посильны для наших друзей.

Работа показала нам, что увлечение рисованием не только доставляет эстетическое удовольствие, развивает фантазию, творчество, но и помогает выразить свои мысли и чувства, помогает снять нервное напряжение, справиться со своими психологическими проблемам, восстановить эмоциональное равновесие.

Мы теперь точно знаем, что все дети должны быть в центре внимания общества. Человек живет общаясь. Без общения жизнь будет очень скучной. А дети, которые обучаются не в стенах школы, очень ограничены в этом благе. Общество должно сделать все, для того, чтобы они не чувствовали одинокими. Девочки всегда нас ждали, они стали улыбаться, увидев нас. Хотя мы были младше их, но помогая в организации занятий, чувствовали, как важна им наша поддержка, взаимопонимание. Наши одноклассники тоже примают участие в их жизни. Они подарили нашим друзьям альбомы со своими работами, чему очень обрадовали девочек. Потому что внимание им было очень приятно. Они внимательно рассмотрели работы и выразили слова благодарности.

Рисунок 7

Мы будем продолжать общаться с ними.

ЛИТЕРАТУРА

1 Богоявленская Д. Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества [Текст] / Д. Б. Богоявленская // Издательство Ростов-на-Дону, 1983. - 274 с.

2 Комарова Т. С. Коллективное творчество детей Творческое мышление, восприятие и личность [Текст]. С. Комарова // М. ИПП, Воронеж, 1997. - 4 7с.

3 Копытин А. И. «Практикум по арт-терапии». – С.-Пб., 2000 г.

4 Луговых Н. И. «Об эмоциональном раскрепощении в процессе художественного творчества». – Д.в., 2006.

5 Степанов С. С. «Диагностика интеллекта методом рисуночного теста». – М., 1996.

6 Смирнова Е.О. // Школа - Пресс, 1997. - 38-41 с.

7 Смирнова С. А. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии [Текст] / С.А. Смирнова // Под ред. – М. : Академия, 1999. - 544 с.

ИНСТАГРАММ КАК ОТРАЖЕНИЕ ВНУТРЕННЕГО МИРА

КУСАИНОВА А. У.
педагог-психолог, Областной многопрофильный лицей-интернат для одаренных детей, г. Павлодар
ТЕМИРТАСОВА А. Т.
ученик 10 класса, Областной многопрофильный лицей-интернат для одаренных детей, г. Павлодар

Данная тема имеет практическую значимость. Интернет пространство ширится и развивается, появление на рынке все более современных технический новинок еще теснее вплетает его в повседневную жизнь человека.

На сегодняшний день, одним из самых востребованных интернет-ресурсов являются социальные сети. Найти молодых людей, не зарегистрированных хотя бы в одной из них, практически невозможно. Отмечается увеличение как количества, так и разнообразия данных ресурсов. Занимаясь проблемой самопрезентации и стремления к публичности личности в сети, мы обратили внимание на социальную сеть «Инстаграм». По своей сути это компьютерная программа, предполагающая размещение ее пользователями своих фотографий.

Суть данной сети в том, что пользователи выкладывают свои фотографии, смотрят снимки других, как своих знакомых, так и просто наиболее популярные записи, а также оценивают их с помощью «лайков» (символ того, что человеку нравится данный снимок) и комментариев к нему.

Актуальность исследования обусловлена тем что в настоящее время Инстаграмм по сущности считаются большой базой данных с очень различной информацией о сотнях миллионов людей по целому миру, которая к тому же хорошо структурирована.

Чем больше человек общается в Инстаграмм, тем больше информации о нем можно собрать без каких-либо трудов.

Практическая значимость работы состоит в том, что можно использовать материалы исследования для создания характеристики о школьниках и узнать нынешнее психологическое состояние о нем.

Гипотеза: если изучить страницу Инстаграмм, то можно узнать о внутреннем мире человека.

Целью написания данной работы является рассмотрение вопроса – социальная сеть «Инстраграмм» как изучение духовно-внутреннего мира человека.

Цель проекта: Выяснить, насколько через сеть Инстаграмм можно узнать о внутреннем мире человека.

Что такое Инстаграмм?

Инстаграмм сейчас является одной из самых широко используемых соцсетей и имеет огромное значение как для рядовых пользователей, так и для организаций –коммерческих, некоммерческих, общественных и т.д. [7].

Для людей: каким бы странным это ни казалось, но в некоторой степени эта соцсеть служит для социализации и благодаря ей люди учатся рассказывать о своей жизни, показывать ее моменты, делиться новостями и мыслями. Хоть иногда и совершенно зря. Возможность создать собственный виртуальный образ, выглядеть для подписчиков только наилучшим образом, хоть и носит деструктивный характер, но уже неизбежно является частью жизни –даже работодатели иногда предпочитают просмотреть ваш аккаунт, чтобы сформировать мнение [1].

Более того, необходимо признать, что Инстаграм так или иначе может учить воспринимать прекрасное –даже фотографии еды переходят на совершенно другой уровень, и даже самые далекие от эстетики натюрмортов и портретов люди мало-помалу осваивают основы композиции, выдержки, изучают свет и создают собственные фото-шедевры на радость друзьям и знакомым.

Для бизнеса: сейчас почти каждый стартап и крупный бренд стремится обзавестись страницей в Инстаграм, просто потому, что так надо –но надо не всем. Создают аккаунты абсолютно все – маленькие IT-стартапы, крупные бренды косметики и одежды, производители габаритной техники и другие.

Фотографии –первая и самая яркая информация, которую человек предоставляет миру посредством интернета.

Фотографии в профиле можно разбить на следующие группы:

Разнообразные селфи. Под обилием селфи в профиле скрывается гипертрофированная потребность в признании и одобрении окружающих, зацикленность в первую очередь на самом себе, самовлюбленность и изрядная склонность к самолюбованию [4].

Фото в компании. Если в вашем профиле большая часть фото – это фото тусовок, фото, где вы весело проводите время в компании, то это может свидетельствовать о внутренней пустоте и одиночестве. А еще о том, что принадлежность к какой-то общности людей льстит вашему самолюбию.

Природа. Речь снова не об аккаунтах профессиональных фотографов. Если в вашем профиле много фото пейзажей, то это может свидетельствовать об удовлетворенности жизнью. Но может говорить и об усталости от бешеного повседневного ритма, потребности в уединении и созерцании красот природы.

Фото из путешествий. Для кого-то фото из поездок свидетельствует о желании подчеркнуть свой статус (или стремление к нему), возможности. «Посмотрите, как и где я могу позволить себе отдыхать», – транслируют фото.

Фото еды. Речь не о профессиональных фуд-блогерах. Фото изысканной еды из дорогого ресторана –попытка самоутверждения, социального самопродвижения. А если это фото в профиле мамы в декрете или домохозяйки, то это стремление доказать, что дела обстоят не хуже, чем у других [5].

Экстремальные фото. Прыжки с парашютом, покорение горных вершин или волн на серфе – это про трансляцию миру истинно мужских качеств: смелости, силы, надежности, выносливости. А вот за экстремальными селфи (селфи на крыше небоскреба, поезда, с хищником) стоит потребность в признании, потребность быть замеченным, почувствовать себя живым.

Свои забавные фото. Судя по всему, хозяин (или хозяйка) странички уверен в себе и обладает самоиронией. Потому что выложить «перекошенные» фото себя, особенно если речь идет о девушке, –это требует смелости.

Фото в рабочем кабинете. Если в профиле часто встречаются фотографии в рабочем кабинете, в официальной обстановке, то для человека явно важна его профессиональная жизнь, реализация в социуме, он полон амбициозных и честолюбивых планов [6].

Психология выбора никнейма.

Никнейм (сокращенно – ник) –придуманное пользователем имя для общения в интернете. Художественный образ из букв, цифр и знаков, которые помогают пользователю находить друзей и презентовать себя в социальных сетях, форумах и других ресурсах.

Для чего используют никнейм

Раньше ник (псевдоним) придумывали для того, чтобы быть анонимным. Теперь же все изменилось. Много людей с одинаковыми именами, а пользователи всемирной паутины должны различаться.

Когда на сайте нужно придумать логин, то он должен быть уникальным. Часто логин и никнейм совмещены. Из-за этого новый пользователь в любом случае должен придумать новое имя, а может и несколько.

Несколько наиболее распространённых категорий ников в Instagram:

1 Обычные имена, в которых некоторые буквы заменены специальными символами (например, K@terinka, V@ler@).

Такие имена довольно несложно разгадать: в них наиболее часто используется символ @ или же замена некоторых букв имени цифрами. Скорее всего, это настоящие реалисты, практики, а не летающие в облаках мечтатели. Большая часть их желаний и мечтаний касается материального мира. Одним из главных достоинств таких пользователей является то, что при общении в Интернете они остаются такими же, как и в обычной реальной жизни.

2 Уменьшительно-ласкательные имена (Львёнок, Солнышко, Танюшка и т.п.)

В качестве таких ников могут выступать любые слова и имена, непременно обладающие смягчающими суффиксами. Столь нежные имена характеризуют их владельцев как натур утончённых, весьма ранимых, сентиментальных.

3 Фан–имена

Здесь пространство для воображения практически безгранично. Это имена многочисленных киногероев, литературных персонажей, всевозможные эльфы, демоны, покемоны и прочая. В данном случае психология выбора ника довольно проста и поясняется стремлением его обладателя к сходству с этим персонажем. Отождествляя себе с героем, пользователь стремится перенять и его характерные черты.

4 Имена мифических героев (Венера, Геркулес, Пифия и т.п.)

Хотя изначально о пользователе с таким именем складывается впечатление как о весьма эрудированном человеке (как-никак, а ведь знаком с древними мифологиями и их персонажами), это может оказаться далеко не так. Обычно такие имена выбираются людьми методом научного тыка: открыл словарь, попал пальцем в какое-то имя, понравилось – вот и взял его как свой псевдоним для общения в Сети.

Практическая часть

В школе было проведено анкетирование учеников с целью выяснения вопросов актуальности инстаграмм:

На данную анкету ответили 100 учеников. Возрастные категории: 12-16 лет, из них 12 лет – 20 учеников, 13 лет – 27 учеников, 14 лет – 15 учеников, 15 лет – 18 учеников, 16 лет – 20 учеников. Из 100 учеников 12 % не зарегистрированы в Инстаграмм. Из этого следует что основная масса учеников зарегистрированы в инстаграмм.

На вопрос «как часто переписываются в инстаграмм?» 66 % ответили редко, а 34 % общаются в инстаграмм каждый день.

13 % учеников редко выкладывают фотографии, 80 % выкладывают фотографии часто, остальные 7 % вообще не выкладывают фотографий. Значит основную информацию об учениках мы можем взять изучая фотографии.

45 % учеников сидят с целью узнать что-то новое, 35 % сидят в инстаграмм без какой-либо причины, 1 5% учеников следят за жизнью других людей, 5% сидят в целях выкладывания своих фото. Из этого следует, что многие сидят, чтоб узнать что-то новое для себя.

На вопрос «как часто выкладывают историю?» 50 % учеников ответили, что редко выкладывают истории в инстаграмм, 40 % выкладывают часто, остальные 10 % вообще не выкладывают истории.

40 % считают, что преимущества инстаграмма в возможности смотреть за другими людьми, 15 % учеников считают, что преимущество в общении, 5 % видят в инстаграмме плюсы в том, что можно выкладывать свои фото и более 32 % не знают, в чем его преимущество и 8 % видят в инстаграмме способ заработка.

50 % учеников редко используют тесты-опросники, 33 % учеников вообще не используют тесты-опросники и оставшиеся 17 % довольно часто используют тесты-опросники. Многие ученики используют тесты-опросники.

32 % учеников подписаны на развлекательный контент (мемы, вайны, шутки), 8 % учеников подписаны в основном на своих друзей, близких, знакомых, 33 % учеников подписаны в основном на знаменитостей и на популярных блоггеров, а 15 % подписаны на страницы, связанные с учебой, политикой и 12 % вообще ни на что не подписаны.

Исходя из опроса, можно считать, что подростки в возрасте от 12 до 15 лет очень положительно относятся к Инстаграмм и часто выкладывают фотографии, сторисы.

Но, нельзя забывать, что некоторые подростки и вовсе не зарегистрированы и их не интересует Инстаграмм.

После опроса я изучила несколько страниц с целью разузнать внутреннего мира ученика с помощью инстаграмм.

Аккаунт 1. Абенова Дильназ

Описание аккаунта: ~ Pavlodar ~OMLIOD ~16 y.o ~будь собой. *Название аккаунта* ffiggle, стремится прикрыть собственное несовершенство. *Аватарка*: не уверена в себе, так как на аватарке картинка чужого человека, в данном случае известной личности. Фотографии: *Фотографии* себя, красиво запечатленные моменты на память, но в основном не показывает свое лицо. По данным фотографиям, мы можем сказать, что пользователь не совсем открытая личность, так как в основном она смотрит в сторону и скрывает свое лицо. Вероятнее всего, человек не уверен в себе в некоторых внешних аспектах. А когда мы провели тест на определение характера-это подтвердилось. *Актуальные истории:* повседневная школьная жизнь, музыкальные видео. Выкладывает истории редко, что также говорит о том, что пользователь не любит лишний раз показывать себя *Подписки:* знаменитости, блоггеры, магазины косметики и одежды, страницы по урокам стиля. Человек увлечен знаменитостями и ищет продвижения в своих вкусах и манере одеваться

Аккаунт 2. Ринат Томирис

Название аккаунта: rinatt_s. По названию аккаунта мы можем видеть, что человек не стесняется собственного имени. *Описание аккаунта:* Painter, Make up artist. Brow master, Work page: @tomiris.beauty_ss, Для записи перейти по ссылке: mssg.me/tomiriss.03. *Аватарка:* меняет часто. *Фотографии:* красивые видео и фотографии себя под фильтрами (в основном селфи), значит она самодостаточна и открыта.. *Актуальные истории:* истории с посещенных стран и мест, еда, домашние посиделки, подарки с дня рождения, подарки от мамы, школьные фотографии, видео с прогулок. Можно сказать что ей нравится выставлять себя напоказ, так, чтобы как можно больше людей знали, кто она, чем живет и дышит. *Подписки:* блоггеры красоты и обзоры на косметику, страницы мастеров по поддержанию красоты, знаменитости, отделы косметики и одежды, странички фитнеса и ведения здорового

образа жизни, образование, научные факты, модели мирового уровня, страницы рецептов и уроки кулинарии, страницы стиля и правильного интерьера По подпискам человека сразу можно сказать, чем он увлекается и дышит

Аккаунт 3. Абдуалиева Дарига

Название аккаунта: abdualiyevad_*Описание аккаунта:* Dariga, реалист, практик

Фотографии в профиле: фотографии достопримечательностей городов и стран, в которых она побывала, и красивых мест в разное время суток, фотографии себя и друзей в малочисленном количестве, подача себя с смешной стороны, она является больше реалистом, так как не видит смысла выкладывать себя, когда может показать окружающим невероятную природу разных уголков мира. По большей части практик

Актуальные истории: видео с концерта, красочный и яркий салют. *Подписки:* знаменитости музыкального направления, актеры, популярные фотографы, сериальные страницы, аккаунты съемочных каналов, модели мирового уровня.

Изучив ответы на опросник и страницы аккаунта решила взять анализы тестирование у школьного психолога и сопоставить результаты. И результаты сошлись.

Аккаунт 1. Интроверт, в себе не уверенна, ко всему новому подходит с осторожностью, старается оградить себя, избегает конфликтных ситуации.

Аккаунт 2. Открытая, экстраверт, общительная, в себе уверенна, любит быть в центре внимания, завышенная самооценка.

Аккаунт 3. Реалист, в основном пытается скрыть свою истинную личность, желание быть не хуже других, самостоятельная.

Заключение

Анализ материалов позволил определить, что большинство участников пользуются инстаграммом. Пользователи сети используют «Инстаграм» лишь как профиль для фотоснимков, выкладывают свои снимки и смотрят на фотографии других пользователей. А мы, изучая фото, можем составить характеристику.

Цель проекта была выяснить, насколько через сеть Инстаграмм можно узнать о внутреннем мире человека. Для достижения цели собрала информацию о социальной сети Инстаграмм, прочитала научные публикации; провела опрос, тестирование и сделала вывод. В результате цель была достигнута.

Таким образом гипотеза о том если изучить страницу Инстаграмм, то можно узнать о внутреннем мире человека подтвердилась. Изучая страницу инстаграмм, мы можем дать характеристику о человеке и психологическое состояние на тот момент.

Рекомендую данный проект классным руководителям, учителям, потому что заранее можно предотвратить суицидальное поведение, если изучить аккаунт ребят. Как показал опрос, мы видим, что основная масса учеников сидят в инстаграмме и часто обновляет фото, выкладывают сторис.

ЛИТЕРАТУРА

1 Козлова Н. С., Сушков И. Р. Стремление к публичности и самопрезентации как проявление специфических потребностей, реализуемых личностью в интернет-среде // Информационный гуманитарный портал «Знание. Понимание. Умение». 2013. № 6 (ноябрь – декабрь). URL: http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2013/6/Kozlova_Sushkov_ Publicity-Self-Presentation.

2 Как пользоваться инстаграмм // главный портал Россия Instagram http://instagrama.net/pro-instagram/kak-polzovatsia-instagram

3 Ланговой А. Число пользователей Instagram достигло 200 млн http://www.3dnews.ru/814146/ 4. Названа самая депрессивная социальная сеть // Newsru.com Технологии http://hitech.newsru.ru/article/25jul2013/instagram

4 Пристрастие к «селфи» официально признано психическим расстройством. http://adindex.ru/news/offtop/2014/06/30/112156.phtml

5 Фотографии чужой еды в Инстаграме портят аппетит. http://www.factroom.ru/facts/43849

6 Бронников И. А. Особенности сети Интернет как фактора политической коммуникации [Текст] / И. А. Бронников- дисс. Канд. Полит. Наук. – М., 2011. – 254 с.

14 Секция. Өнертану
14 Секция. Искусствоведение

СОЗДАНИЕ ИНТЕРЬЕРА СВОИМИ РУКАМИ

ЖАКУПОВА Ж. М.
ученик 5 класса, Узынсуская СОШ, Иртышский р-н
ЖАКУПОВА А. Ж.
руководитель, учитель начальных классов

В связи с глобализацией и приходом интернета в нашу жизнь, современные люди всё чаще стали задумываться о дизайне интерьера квартиры, дома или офиса. Конечно, исходя из своего материального положения, не все могут позволить себе нанять дизайнера и профессионально оформить интерьер. Поэтому люди всё чаще выбирают самостоятельный подход к дизайну интерьера. Это дешёвый путь и не требует особых материальных затрат. Дизайн интерьера – отрасль дизайна, направленная на интерьер помещений с целью обеспечить удобство и эстетическое оформление.

В последнее время появился новый современный тренд в оформлении различных интерьеров цветами из изолона и фоамирана.

Мне захотелось сделать такие цветы. Моя главная потребность заключалась в том, чтобы они не только украшали мою комнату, но и выполняли полезную функцию.

Цель моей работы: Изготовить стилизованное декоративно-прикладное изделие, которое будет не только красивым, но и функциональным.

Объект моего исследования: дизайн интерьера моей детской комнаты.

Предмет исследования: декоративно-прикладные изделия.

Задачи:

1) Подобрать модель.

2) Изготовить эскиз.

3) Подобрать материалы и инструменты.

4) Выполнить работу на хорошем художественно-эстетическом и технологическом уровне.

Интерьер (по словарю Ожегова) - внутреннее убранство дома, декорирование (по Далю) - «украшение обстановки», а всё вместе это создание красоты, уюта и гармонии в доме.

История возникновения «украшения обстановки» дома парадоксальна: украшения существовали уже тогда, когда еще нечего было украшать - собственно дома, как такового, еще не было. Например, раскопки первобытных стоянок человека в областях с теплым климатом показали, что во времена палеолита жилищем служила поляна с костровищем посередине, но поляна уже была «декорирована» скорлупой страусиных яиц с нанесенными на них рисунками, а также костей мамонта разложенных, то тут, то там.

Освоение новых территорий на севере стало возможным благодаря усовершенствованию охотничьего вооружения, люди научились строить как прочные постоянные жилища на зиму, так и переносные легкие шатры из шкур. Появилась сшитая сухожильными нитями меховая одежда, быт усложняется, становится более удобным. Таким образом, закладывалось будущее разнообразие декорирования внутреннего убранства жилья [1].

При выборе цвета, я поняла что, детская комната сложное место для оформления интерьера, так как цвет должен благоприятно воздействовать на творчество и обучение, и должен быть адаптирован к возрасту ребенка.

Главным освещением является *общее.* Для такого освещения светильники помещают в центре потолка. Если необходимо осветить какую – то зону, применяют *местное* освещение [2].

Для помещений небольшой площади применяют *комбинированное* (сочетание общего и местного освещения). Чтобы передать эстетический замысел используют *декоративное* освещение. В ночное время удобно освещение светильника – *ночника.*

Основное правило, которому нужно следовать при выборе искусственного освещения – это обязательное наличие равномерно рассеянного мягкого света по всему пространству. В детской комнате не должно быть резкого, слишком яркого освещения, темных углов – допускаются только плавные световые переходы.

Handmade

Термин «Handmade» в переводе с английского языка обозначает:

1) рукодельный;
2) сделанный вручную;
3) ручное изделие;
4) ручной работы.

Handmade – это украшения для дома своими руками, уют, созданный самостоятельно при помощи различных вещиц, поделок, собственных новаторств в общем интерьере дома:

- при которой от автора требуется применение логики, мышления, внимательности, аккуратности, фантазии, креативности, творческого подхода;
- основанием, которой может быть как шаблон, так и авторская задумка;
- в процессе, которой используется самый разнообразный материал, нередко авторского изготовления;
- для выполнения, которой достаточно знать лишь общие инструкции, детали остаются на авторское усмотрение;
- которая оказывает положительное психологическое воздействие: развивает логику, мышление, мелкую моторику, речь, фантазию, терпение, креативность; способствует росту уверенности в себе и своих силах; процесс работы успокаивает, расслабляет, приносит радость и удовольствие;
- которой, ежедневно могут заниматься все, не зависимо от возраста, положения, интеллекта, здоровья, физических сил [3].

«Handmade» – является не просто хобби-это новый способ зарабатывать деньги, занимаясь тем, что приносит удовольствие. В тоже время «Handmade» – это не только самореализация, но и превосходная терапия. Когда человек сам создает что-либо своими руками, то это поднимает настроение и приносит гармонию во внутренний мир. Создавая красивые вещи своими руками, человек учится не только определенному виду мастерства, но еще и развивает фантазию, чувство стиля и учит вас применять творческий подход к решению проблем.

План работы над проектом

1) Выбрать изделия для проекта.
2) Придумать дизайн изделия и определить, что для этого понадобится.
3) Сделать эскиз.
4) Закупить материалы, для изготовления изделия.
5) Изготовление деталей.
6) Соединение всех деталей.

<u>Изделие должно отвечать следующим требованиям:</u>

- Изделие должно быть выполнено аккуратно;
- Изделие должно соответствовать выбранной стилистике;
- Изделие должно быть красивым;
- Изделие должно быть функциональным;
- Изделие должно быть экологически чистым.

2.3 Банк идей [4].

Рисунок 1 – Модель № 1 | Рисунок 2 – Модель №2 | Рисунок 3 – Модель № 3 | Рисунок 4 – Модель № 4

Из всех моделей (Рис. 1-4) мною просмотренных, я остановилась на моделях номер № 1 и № 2, так учитывала несложность в изготовлении и наличие необходимого материала. Затем выполнила эскизы будущих изделий (Рис. 5-6)

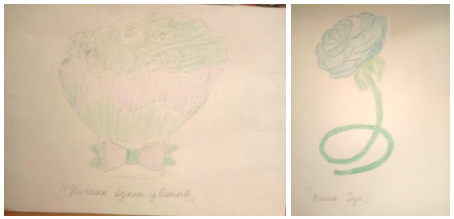

Рисунок 5-6 Эскизы будущих работ

Для изготовления изделий нам понадобилось:

- Изолон ППЭ (голубой и зеленый) толщиной (3 мм) – 1м2
- Изолон ППЭ (мятный) толщиной (2 мм) - 1м2
- Фоамиран (сиреневый) толщина (1,5 мм) – 50 см2
- Труба металлопластиковая Ø 16 мм – 1,5 м.
- Электрика (мне собирал папа в целях безопасности):

• Кабель (провод) -2 м.-2 шт.
• Вилка 6А 250 Вт (белая)-2 шт.
• Переключатель бра (белый)-2 шт.
• Патрон с кольцом для лампочки Е14, Е27 -2 шт.
• Лампочка Е14 Led, Е27 Led (светодиодные) – 2 шт.
• Круглый пластмассовый плафон с подставкой-1 шт.
• Строительная муфта Ø 20 мм – 1 шт.

Что представляет собой Изолон и фоамиран:

Изолон – изоляционный материал, который пользуется большим спросом в силу своей универсальности. Применяется для изготовления товаров для спорта и отдыха, декоративных цветов, ковриков, одноразовых тапочек, пазлов.

Представляет собой эластичный пенополиэтилен с ячеистой структурой. Может иметь разную толщину: от 0,2 мм до 1 см. Ширина материала составляет 1-2 м. Цветовая гамма довольно разнообразная: белый, зеленый, желтый, красный, синий, розовый.

Изолон – материал, наделенный множеством преимуществ:

• Отличается прочностью при растяжении. Не рвется и не ломается
• Без проблем режется ножницами и резаком, за счет чего на нем можно вырезать тонкий рисунок.
• Легко склеивается.
• Стойко выдерживает механическое воздействие.
• Легкий вес.
• Возможность комбинации с материалами любого типа.
• Выдерживает любые условия окружающей среды.

Фоамиран (сокр. фоам, фом) – это декоративный пенистый материал, применяемый в различных видах рукоделия. Имеет другие названия: пластичная замша, вспененная резина, ревелюр, фом ЭВА. В состав фоамирана входит полимер этиленвинилацетат.

Фоамиран или фом это тонкие листы вспененной резины. За нежную и шелковистую текстуру этот материал часто называют «искусственной замшей» или «пластичной замшей» [5].

В продажу фом поступает в рулонах, подобных рулонам креповой бумаги, или в виде мягких тонких листов (средняя толщина - 1 мм). Фоамиран изготавливается в палитре от 20 до 24 цветов (в зависимости от производителя).

Нам понадобятся клеевой пистолет, фен и ножницы.

Обратить внимание необходимо на то, чтобы фен имел относительно большую мощность. В противном случае изолон не будет плавиться, и мы не сможем придать форму лепесткам будущей розы. Вместо обычного парикмахерского фена можно использовать строительный фен или газовую плиту.

Таблица 1 – Технологическая карта: Ночник «Букет цветов»

№	Последовательность выполнения работ	Эскиз или графическое изображение	Инструменты, оборудование, материалы
	Из мятного изолона вырезаем лепестки роз (Рис. 7-8)	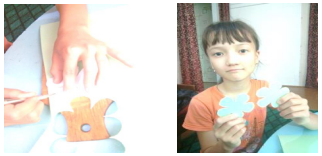 Рис.7-8	Трафарет лепестков с диаметром 8 см, изолон 2 мм, ножницы
2.	Из двух лепестков собираем цветок при помощи термоклея, сначала склеиваем листики на одном лепестке, потом соединяем со 2 лепестком и собираем цветок в бутон розочки (Рис. 9-12) 40 штук	Рис. 9-12	Мятный изолон 1х1 м., ножницы, клеевой пистолет
3.	Вырезаем 2 круга. 1й круг вырезаем из фоамирана диаметром 16-17 см.2й круг вырезаем из изолона диаметром 13-14 см. В каждом круге в центре обводим круг – основание плафона и вырезаем. Надеваем на плафон сначала большой круг и приклеиваем к плафону под углом 90 градусов, затем 2й круг из изолона приклеиваем на 1й. (Рис. 13-15)	Рис. 13-15	Изолон, фоамиран, Ножницы, клеевой пистолет, Круглый пластмассовый плафон.-1 шт

4.	Бутоны розочек термоклеем приклеиваем к плафону. Таким образом, собирая букет. (Рис. 16-17)	Рис. 16-17	клеевой пистолет, Круглый пластмассовый плафон.-1 шт бутоны розочек 40 шт
5.	Украшаем подставку для плафона бантом из изолона и фоарамина. (Рис. 18)	Рис. 18	Изолон, клеевой пистолет
6	Закручиваем лампочку в подставку с проводом, с переключателем и вилкой. Закручиваем плафон в подставку. (Рис. 19)	Рис. 19	Переключатель бра, вилка А6, ножницы, патрон Е27, лампочка Е27 провод 2м.

Данное изделие состоит из неэкологичных материалов (клей, пластик), но при эксплуатации оно не несет никакого вреда человеку и окружающей среде. Пластик необходимо будет правильно утилизировать. Изолон не провоцирует аллергию у человека, не выделяет токсичных веществ при горении, в нём не заводятся патогенные микробы и плесневые грибки.

Светодиодная лампочка не содержит в своей конструкции тяжелых металлов и других вредных соединений, поэтому она не вредит здоровью человека и окружающей среде.

Выполнив изделие, я подвожу итог своей работы. Считаю, что с работой и с задачами, стоявшими передо мной в начале пути, я справилась. Мне эта работа доставила эстетическое и душевное удовольствие.

Чему я научилась:

Во-первых, я усовершенствовала в себе такие качества как усидчивость, образное и абстрактное мышление, воображение, аккуратность.

Во-вторых, я освоила для себя что-то новое, чего раньше не умела.

Сам процесс изготовления декоративно прикладных изделий – это не только сложный труд, но и творчество, в ходе которого развивается множество качеств.

Оформление интерьера современных помещений все чаще требует поиска нестандартных подходов. Причем, чтобы сделать обстановку своего жилья оригинальной, совсем не обязательно обращаться за помощью к дизайнерам.

Зачем покупать дорогущую вещь в магазине, если можно сделать это своими руками?

Светильники, из изолона создадут в вашем доме уют и романтику!

Это изделие может быть оформлено в виде подарка, использовано для участия в выставках или в коммерческих целях.

Если изделие выполнено на высоком художественно-эстетическом и технологическом уровне, то оно вполне может быть выставлено на выставке. Подобного рода изделия, часто пользуются спросом и может быть продано.

А ещё это интересное занятие, полезное хобби позволяет завести новых друзей и определится в выборе профессии дизайнера.

ЛИТЕРАТУРА

1 Н. В. Дворниченко «Как изготовить искусственные цветы».

2 Н. Гликина «Искусственные цветы. Полезная книга для начинающих».

3 Е. Сухорукова «Искусство делать цветы».

4 https://lavka.club/journal/cvetok-svetilnik-iz-izolona-dlya-vashego-interera-5b67e6c8c8f68c321e0083af.

5 https://zen.yandex.ru/id/5a3b11603c50f7c06bfd2739.

6 https://yandex.ru/video/search?text=цветы%20светильники%20из%20изолона&path=wizard&parent-reqid.

ЕКІБАСТҰЗ ШАҺАРЫНДАҒЫ – БИ ӨНЕРІНІҢ ОЗЫҚ ҮЛГІЛЕРІ

КУЛЬМАГАНБЕТОВА Р. А.
тарих пәнінің мұғалімі, № 18 ЖОББМ, Екібастұз қ.
ЖҰМАЖАН М.
9 «А» сынып оқушысы

«Адамдардың мінез – құлқын, ішкі жан дүниесін, әрекетін көрсететін таза ырғақтың көрінісі, себебі бұл қимылдары туар кезде ырғақтық сурет әдетте оны тұғызған сезім күйіне сәйкес келеді»

ҚР Тұңғыш президенті Н. Ә. Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында қазіргі Қазақстанның басты рухани құндылықтары айқын көрініс тапқан. Бұл – мақала ғана емес, мазмұны терең, ауқымы өте кең, ұлт руханиятын XXI ғасыр биігіне көтеретін рухани жаңғыру бағдарламасы деуге болады. «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясы – балалар мен жастар тәрбиесіндегі стратегиялық бағдар беретін мектепте және мектептен тыс қосымша білім беру ұйымдарында қабылданған тағылымы зор тарихи құжат. «Рухани жаңғыру» идеясы би үйірмелерінің де мазмұнында толықтай кіріктіруді қажет етеді. Қазақтың би ырғақтарын үйрену барысында бала бойында ұлттық құндылықтардың қалыптасу жолдары жүзеге асырылады.Ұлттық өнердің даму ерекшеліктері мен мәдениетінің өзгешеліктері жайлы меңгереді. Қазіргі уақытта халықтық педагогика үшін аса маңыздысы, көпэтносты Қазақстан қоғамында толерантты қатынас орнатуға мүмкіндік туғызатын дәстүрлерді сақтау болып табылады. Демек, ұлттық тәрбие беруді қазақ этнопедагогикасы негізінде қарастыру тиімді.

Сурет 1 – «Қазақ биі»
Жұмажан Меруерт

Мәселен, бұл тұрғыда қазақтың тарихи әуендері мен халық әуендерін тыңдай отырып, би арқылы шығарманың мазмұны мен шығу тарихын, құрылымын, сипатын, осыған орай билеу әдісін де толық меңгеріп шығады. Сонымен қатар шығармада кездесетін

ерекшеліктерді ұғынып, талдай алады.Қазақ би өнерінің түп тамыры ғасырлар қойнауынан нәр алатыны белгілі. Бүгінде бишілер де, би ансамбльдері де, би студиялары да жоқ емес баршылық. Бірақ, кәсіби жеке бишілеріміз саусақпен санарлықтай. Мені көптен бері осы мәселе ойландырады. Біздің би әлі әлемге таныла қойған жоқ. Солай бола тұрса да қазақ биі ұлттық дәстүр, салтты танытатын ең бір өнердің тиімдісі. Ол халықтың табиғатында, болмыс, тірлігінде әуелден бар. Қанымызға сіңіп қалған дүние. Сондықтан да болар би халықтың жүрек қалауы. Ол онымен бірге жасап келеді. Екібастұз қаласындағы би үйірмелері «Джуманджи», «Нәзік», «Нұр-шашу», «Очеравание», «Радость», «Серпантин», «Пакаление Next», «Тарту», «StepFo». Мен би үйірмесіне 6 жастан бастап қатысамын. Мен би саласына ҚМ «Өнер» орталығындағы «Нәзік» Үлгілі Хореографиялық Ансамбліне 2011 жылы келген болатынмын. Осы уақыт аралығында қазақ билерімен қатар өзге ұлттардың билерін де жақсы үйрендім. Қала, облыс, республика көлеміндегі шаралармен қатар халықаралық би жарыстарына да қатыстым.

Сурет 2 – «Ұйғыр биі»
«Нәзік» би тобы

Осы жылдар бойы мен өте көп мағлұмат алып, көпке үйрендім. Бидің көп өзіндік түрлері, яғни стилі болады, соның ішінде мен «Ұлттық» биді таңдаған болтынмын. Біз өз ансамблімізде көптеген ұлттардың билерін билейміз, оларды атап өтсем : қазақ биі, ұйғыр биі, неміс, орыс, түрік, өзбек және қытай билері. Мен қатысатын «Нәзік» атты би ансамбліне биылғы жылы 10 жыл толады. Осы уақыт аралығында жеткен жетістіктеріме тоқталар болсам «Ақ көгершін» VII халықаралық байқауы 1 орын, Астана 2013 жыл, «Звездочки Ыссык-куля» VII халықаралық байқау 1 орын, Қырғызстан елі, Ыссык-куль 2014 жыл, «Зимняя сказка в Алматы» республикалық байқау Гран-При, Алматы 2012. Би өнері билеуді ғана емес, ел көруге, тануға және өз табиғи жаныңды ашуға көмектеседі. Ол арқылы жан-жақты бола аласың. Менің мұғалімім Арыстанова Диана Мұсақызы бізге биден басқа, сахнада өз-өзіңді ұстау, тәртіп, ақылға үйретеді. Жалпы айтқанда мен би өнеріне келгеніме мүлдем өкінбеймін. Керісінше

болашақта хореограф болуды кішкентай кезімнен бастап армандап келемін. Шара Жиенқұлова апамыз сияқты еліміздің биік, үлкен сахналарында өнер көрсеткім келеді. Қазақ би өнерінің түп тамыры ғасырлар қойнауынан нәр алатыны белгілі. Бүгінде бишілер де, би ансамбльдері де, би студиялары да жоқ емес баршылық. Бірақ, кәсіби жеке бишілеріміз саусақпен санарлықтай. Көптен бері осы мәселе ойландырады. Біздің би әлі әлемге таныла

Сурет 3 – «Аралар биі»
«Нәзік» би тобы

қойған жоқ. Солай бола тұрса да қазақ биі ұлттық дәстүр, салтты танытатын ең бір өнердің тиімдісі. Ол халықтың табиғатында, болмыс, тірлігінде әуелден бар. Қанымызға сіңіп қалған дүние. Сондықтан да болар би халықтың жүрек қалауы. Ол онымен бірге жасап келеді. Әрине, тоқырау кезеңдерінде мәдениеттің басқа салалары сияқты ұлттық дәстүрлі би өнері де қиындықты бастан кешкені белгілі. Бір кездері көптеген әлем халықтарының билерін меңгерген «Салтанат», «Гүлдер», «Айгүл» сынды елімізге және одан да тысқары елдерге кеңінен танымал ән-би ансамблдерінің беделі бәсеңсіп, көрермендермен жүздесуі саябырлап кеткені ешкімге жасырын емес. Оның үстіне, әсіресе, ежелгі қазақ биіне ерекше мән беру назардан тыс қалды. Халқымыздың тек өзіне ғана тән қазақ биі – әлем билерінің ішіндегі ең жасы десек те болады. Ол өзінің шарықтау шегіне әлі жете қойған жоқ. Бірақ оның белгілі бір бөлігі классикалық деңгейге көтерілді. Мәселен, халық биі «Қамажай», «Маусымжан», «Қаражорға», «Келіншек», «Айжан қыз» тәрізді ұлтымыздың болмысын танытатын билер біздің мақтанышымыз емес пе.

Бұл жайдан-жай көңіл жұбату үшін айтылған жалған мақтан деуден аулақпын. Біз тілге тиек етіп отырған қазақ би өнері бірнеше дәуірді бастан кешті. Халқымыздың бұл өнерінің болашағы бүгінде осы сала өнерпаздарын қатты толғандырып отыр десем қателесе қоймаспын. Оларды ойландырып, аландатып отырғанда ұлттық биіміздің философияға бай мағынасы, әсерлі де тартымды көріністері болса керек. Жалпы біздің елдің би өнерінің мүмкіндігі мен өрісі өте зор әрі биік. Демек жоғары дәрежеде өркен жаюына керемет қуатты күш бар. Сайып келгенде, қазақ биі оның арқауы халықтың жан дүниесі, оның таным түсінігі, табиғатпен байланысы,

оның философиясы. Міне, осының бәрі кез келген бидің құрылымынан, болмысынан айшықты көрініс тауып жататынына өз басым күмәнім жоқ. Әрине, бұны былайғы қарапайым жұрт аңғара бермейді. Қай өнер саласы болсын, оның біз білмейтін жақтары, өзіндік сырлары, әдіс-тәсілдері болатынын ешкім жоққа шығармайды. Билер де жақсылыққа, ізгілікке, әсемдікке құрылатынын білеміз. Олар адамның бойындағы асыл қасиеттерді мадақтаудан тұрады десем қателесе қоймаспын. Енді бір сәт қазақ биінің жүріп өткен жолына үңілсек оның аумалы-төкпелі, өрлеу мен тоқырау кезеңдері аз болмапты. Бірақ Шара сынды саңлақтың арқасында біздің биіміз әлемдік сахнаға азды-көпті шыққанын әсте жоққа шығаруға болмас. Осы дара тұлғаның еңбегінің нәтижесінде қазақ биінің әр өрнегі халыққа жетті. Ол өзінің түсінікті де тартымды, әсерлі де мәнерлі билерімен сол өзі өмір сүрген заманның талабын орындады, жүгін көтерді. Сөйтіп, Шара апамыз қазақ би өнерінің қайталанбас жарық жұлдызына айналды десем менімен бәрі келісер. Әрине, Шара Жиенқұлова, Дәурен Әбіров, Зауыр Райбаев, Болат Аюханов, Гүлжан Талпақова сынды бишілер қалыптастырған салт та, дәстүр де қазақ биінің өзіне тән ерекшеліктерді бойына сақтаған әрі оны басқа елдердің билерімен салыстыруға әсте келмейді. Қай жағынан алсаңыз да оның ұлттық иірімдері, билеу мәнері дараланып тұрады. Себебі, біздің табиғатымыз даламен, еркіндікпен, кеңдікпен тікелей байланысты. Қазақ оның төсінде өскен төл баласы. Бұл қасиет оның өнеріне де тән құбылыс әрі заңдылық. Сондықтан да би өнерінің негізі, қалыптасуы, тууы міне осыдан бастау алып жатады. Бұған «Қазақ биі», «Айжан қыз», «Қаражорға», «Былқылдақ» сияқты ондаған ұлттық билеріміз куә. Бұлардың дені классикалық өнер туындыларына, бишілеріміз үшін би үлгілеріне баяғыда-ақ айналып кеткен. Олар халық өмірін би тілімен баяндайды, соны мың бұралған әсем қимылдармен көрерменге жеткізеді. Қазақ биінің түп төркінінде халықтың рухани таным түсінігінің жиынтық көрінісі жатқандай көрінеді маған. Біздің

Сурет 4 – Жұмажан Меруерт және Мұқатай Нұриза Халық әні «Тойға шашу»

ұлттық мәдениетіміз оның ішінде өзіміз тілге тиек етіп отырған би де еліміздің қоғамдық өмірінде орын алған өтпелі кезең кезінде басқа өнер түрлері тәрізді біраз қиындықтарды бастан кешіргені рас. Бірақ ол ертеден келе жатқан желісін үзіп алған жоқ, классикалық негізінен адасып, оны жоғалтқан жоқ. Өйткені оның тамыры тереңде, халықтың санасында жатыр. Шара апамыз көздің қарашығындай сақтап, талмай, қажымай тірнектеп жинаған інжу-маржан дүниелерін қайта жаңғыртып, тәуелсіз елдің игілігіне айналдыру бүгінгі бишілерге парыз, әрі аманат.«Қазақ биін классикалық деңгейге көтере алмадық» деп бір кездері өкінгендерге енді сол мақсатты жүзеге асырудың сәті туды. Бізді енді ешкім қолымыздан қақпайды. Әлемге қазақ биін танытатын зор мүмкіндіктерге жол ашылды. Бұған дәлел АҚШ, Қытай, Жапония, Франция, Түркия елдерінің сахналарында өнер көрсетіп, ұлттық биіміздің айшықты өрнегімен таңқалдырып жүрген таланттар. Шетелдік көрермендер «мынау нағыз классикалық би ғой» деп тамсанғандарын бишілеріміз мақтаныш етіп айтып жүргендерінің талай рет куәсі болдық. Жателдіктердің де көңілін аулап, сезімін баурап алған ең алдымен би өнеріміздің әрі мен нәрі, мағынасы мен мазмұны болса керек. Қазақ билері – көбіне-көп нақты белгілі бір тұрмыс – тіршілікке құрылады да халықтың бейне болмысының айнасына айналады. Ол елдің сән – салтанатын, жастардың махаббатын, ерлігін, елдігін, қайғы – мұңын, әл-қуатын дәлме-дәл сан мыңдаған қимылмен, қозғалыспен баяндап тұратын болғандықтан биші сахнада оны бар шеберлігімен, бар жан тәнімен жеткізуге тырысатыны хақ. Хореографиялық білім алған кәсіпқой биші де биді қойған кәсіпқой балетмейстер де жаңа дүниенің сапасына бірдей жауапты. Биші «биді әйтеуір билеп шықсам болды» деп ойламай, бидің көріністік әсерінен гөрі оның ішкі айтайын деген табиғи сұлулығына көбірек мән беріп, халықтың назарын соған аударуға ден қойса, онда ол бишінің биі көңілден шықты деген сөз. Әр бидің де адам сияқты өзіндік ерекшелігі, мінез-құлқы бар екенін биші әсте естен шығармауы керек. Ол сіз бен біздің бар өміріміздің қозғалыстарымен өрілген көркем өрнегі, оның маңызы мен мазмұны сияқты болып көрінеді. Сол себептен де ұлттық би қазынамыздың ортаймауын оның жаңа билермен толыға, байи түсуін ойлайтын жанашыр жандар қанша ма? Жалпы өнердің бұл саласынан біздің сауатымыз шамалы. Көбіне-көп атүсті пікір айтып, бидің тұла бойындағы көз ілеспес алуан түрлі бейнелі қимылдар қандай жайды меңзейді, нені айтқысы келеді. Бірақ көрермен оған назар аударып,

мән беріп жатпайды. Оған әйтеуір ұнаса болды. Бұл жерде барлық көрермен осындай деуден аулақпыз, Көкірек көзі көреген өнердің жақсысын «жақсы», жаманын «жаман» деп айтатындар да бар. Өйткені бір биді екі адам екі түрлі түсінуі мүмкін. Мәселен, қос білектің ширатыла өрілген қимылына, үзіліп кеткелі тұрған белдің нәзік қозғалысына ғана сүйсініп, одан әріге өресі жетпей жатқан жандарды да кінәлауға болмайды. Зер салып, зерделеп қарасаңыз, кез келген би адамның жан дүниесінің сезімі мен сыры іспетті. Осы жерде Шара апамыздың би туралы айтқан бір әңгімесін еске алудың реті келіп тұр. Күй, қол өнері, ағаш үйдің өзі, ою, кілем тоқу, өрмек тоқу, ши орау, осының бәрі қимыл, осының бәрін ойлап, музыкасын тауып, күйін тауып сәйкестірсең би болып шығады. Енді «Айман-Шолпанда» сен мына «Қоян биінен» баста,-деп өтініш айтты. Сонымен екі қызбен қоян болып билеп, кейінірек «Қаражорғаны» билеп, би өнерін бастадым, – деген еді сонда. Ұлттық би өнерімізге қамқоршы болған заңғар жазушының сол бір көреген қасиетінің өміршеңдігіне бүгінде көзіміз жеткендей. Ұлы тұлғалар негізін қалап кеткен ұлттық дәстүрлі би мектебіміз де бар, тек оны өз халқымыздың дүние танымына сәйкес туындылармен, ұлттық бояумен өрнектей білсек болғаны. Сонда ғана «осы қазақта би болмаған», «би деп жүргендері түсініксіз бірдеңе» деген ұлттың намысына тиетін қаңқу сөз тиылады. Біздің қазақ халқы дарынды, өнерпаз халық, ән, күй деген мұрамызда шек жоқ. Ал бұл қазақ халқынан қалған биден мұра өте аз. Жаңа ұрпақ осы биді қолға алғаны жөн. Менің байқауымша осы өнерге талпынып жүрген Шара сияқты жастар бар көрінеді. Одан бір нәрсе шығатын түрі бар. Ал қай өнерді алсақ та, опера болсын, музыка театры болсын, оның бәрі бисіз болмайды. Қазақтың мидай даласы… Көкпарды көз алдыңызға елестетіп көріңіз. Бәйгені көрдіңіз бе? Жорғаның жүрісін көрдің бе? Міне, осының бәрі қимыл-қозғалыс. Аттың желісі, жәй жүрісі, сылбыр жүрісі, шабыс жүрісі осының бәрі би емес пе, би. Қазақтың күйін тыңдап көріңіз, қандай әуен иірімдері, ырғақтар жатыр. Қол өнері, ағаш үйдің өзі, ою, кілем

Сурет 5 – «Неміс биі»
«Нәзік» би тобы

тоқу, өрмек тоқу, ши орау, осының бәрі қимыл, осының бәрін ойлап музыкасын тауып, күйін тауып сәйкестірсең би болып шығады. Қазір ұлттық биді билейтін бишілер аз. Бұл – бір. Екіншіден бұрын бишілерді отыз сегіз жаста, ер адамдарды отыз тоғыз жаста зейнеткерлікке шығаратын. Қазір елу сегіз-алпыстар шамасында шығаратын болыпты. Бұл – мүлде дұрыс емес. Үшіншіден, біздегі жақсы бишілердің барлығы шет мемлекеттерге кетіп жатыр. Кетпес үшін талантты бишілерді мемлекет барлық жағынан қамтамасыз етіп отыруы керек. Бір қуанарлығы, талантты жастар көп шығып жатыр. Оның сексен пайызы қазақ балалары. Бір ғана хореографиялық училищенің өзінде Қазақстанның түкпір-түкпірінен келген балалар оқиды. Ендеше, теледидардан танымайтын әншілердің клиптерін көрсете бергенше, сол балалардың өнерін халыққа жеткізбей ме! Өзім үйренген би өнерінің құпия сырларын кейінгі балаларға үйрету. Қазақ би өнерін жоғары дәрежеге көтеруге ат салыссам деген арман бар көкірегімде. Көп адамдар қазақта би болмаған деген сөздерді шығарып алған. Қазақта би болмаған деген сөзді айту – біз үшін үлкен ұят іс. Өзіміздегі бар нәрсені қалай жоққа шығарамыз. Қайта жоғалтқанымызды тауып, жарыққа шығаруымыз керек емес пе? Би – қазақтың өзімен бірге өніп-өскен, әлмисақтан келе жатқан өнер. Ол аспаннан салбырап түсе салған нәрсе емес. Қазақтың өзінің тұрмыс-тіршілігінен туған өнер. Ән – музыка да солай ғой. Өмірден алған әсеріңізден, қуанышыңыздан, қайғы – күйінішіңізден ән немесе саз тумай ма? Композиторлар көңілінің әуенін – сазбен, ал ақын-жазушылар сөзбен білдіреді. Би де сол сияқты. Бірақ мұндағы ішкі сезімдерді бейнелеу құралы – қимыл-қозғалыс. Әрине, ойды тілмен емес, қимылмен жеткізу қиын нәрсе. «Қазақта би болмаған» дейтіндердің аузына біржолата құм құйылды. Олай дейтініміз, көнеден келе жатқан ұлттық «Қара жорға» биі әйгілі Гиннесстің рекордтар кітабына алтын әріптермен жазылды. Ғасырлар қойнауында қалып, бертін келе арамызға қайта оралған осынау би үлгісі бүгінгі ұрпақтың орындауында тіпті жандана түскендей. Еліміздің басына екіталай күн туғызған сонау бір зар-заман нәубет жылдары қазақ қазақ болғалы бергі рухани байлығымыздан кәдімгідей ажырап қалдық. Қылышынан қан тамған Кеңес өкіметі де қазақтың небір жауһар дүниелерін өз қолымен жоюға тырысып-ақ бақты. Әйтсе де жылдар өте келе етек-жеңін жиған Алаш жұрты Тәуелсіздік алғаннан кейін шетте шашылып жүрген қандас бауырларын азат шаңырақ астына жинап, біріктіре бастады. Бөркімізді аспанға атқызған «Қара жорға» да атамекеніне оралған

қазақтармен бірге келген мол қазынамыздың бірі еді. Енді, міне, сол мұрамыз мерейімізді үстем етіп отыр. Әдетте әр халық өзінің бір өнерімен өзгелерден ерекшеленіп тұрады. Шынтуайтына келгенде, қазақта «Қамажайдан» бастап, «Аққу», «Қыз ұзату», «Асау үйрету», «Киіз басу», «Алқақотан» деп аталатын дәстүрлі билерінің бел ортасында «Қара жорға» биінің алатын орны ерекше. Себебі бұл биді әдеттегідей қыз-келіншектер ғана емес, үлкен-кіші ерлер мен бала-шаға бірігіп орындай береді. Қытайдағы қандастарымыздың өзі бұл биді ұмытылып барып, соңғы 10-15 жылдың аясында ғана қайта жарыққа шығара бастаған. Алтайдың арғы жағындағы бауырларымыз биді түрлендіріп, оның әуен-сазын өңдеп, әсерлі мәтін жазды. Осылайша, «Қара жорға» қазақпен қайта қауышты. Қытайдың Синьхуа ақпараттық агенттігінің мәліметінше, аспан асты еліндегі Алтай аймағының Шіңгіл аудандық партия комитетінің хатшысы Жаужиен жергілікті ақпарат көздеріне жасаған мәлімдемесінде: «Қазақ ұлтының дәстүрлі биі «Қара жорғаны» 10 мыңнан астам адамның билеп шығу салтанатын Қытай коммунистік партиясының алда келе жатқан 60 жылдық тойына орайластырып өткіздік, сонымен бірге ұзақ тарихқа ие қазақ дәстүрлі мәдениетін Гиннесстің рекордтар кітабына енгізе отырып, әлемге танытуды көздедік», – деген екен. Өнер рекорды жасалған Шіңгіл ауданында «Қара жорға» топтық биіне, негізінен, қазақ, қытай, моңғол ұлттарынан құралған 13288 адам қатысқан. Рекордтарды тіркейтін әккі мамандар келмей тұрып биге деген дайындық үш ай көлемінде жүргізілген. Ақыры төгілген тер мен еңбек ақталды. Бірақ бұл жетістік қытайлықтардың есебіне жазылып отыр. Дерек Өнер зерттеушілері «Қара жорға» («Буын биі») биінің тарихы XII ғасырдан арыға кететінін айтады. Ал Қазақстанға осы биді ең алғаш әкеліп, ел арасына дәріптеп, насихаттаған – Арыстан қажы Шәдетұлы. Көпшіліктің делебесін қоздырып, бірден үйіріп әкететін бұл бидің басқа туысқан ұлттардың немесе қазақтың басқа да билеріне ұқсамайтын өзіндік дара қасиеті – оны билеген кезде адамның барлық буындары дерлік қозғалысқа түсетіндігінде. Кезінде Алтай асып Қытайға барған, одан Түркияға жетіп, қазақтардан түрік жұрты «өздеріне тиесілі мәдениеттеріңді көрсетіңдер» дегенде, Арыстан ағамыз «Қара жорға» биін билеп, талайлардың таңдайын қақтырып, қазақты мойындатқан екен. P.S. Қытайдың Алтай аймағындағы жеті бірдей ауданындағы көптеген мектептерде сабақ арасындағы түпнұсқалық биден әуені мен сөзі де өзгешелеу «Қара жорға гимнастикасы» деп аталатын арнайы

жаттығу түрі қолданылады екен. Аймақтық әкімшілік жағынан мақұлданып әрі ресми бекітілген «Қара жорға» әр мектептің міндетті түрде орындайтын радиогимнастикасына айналған. Сондай-ақ біздің бұл ұлттық биіміз Қытай компартиясының мерейлі тойына арналыпты. Солай болса болсын-ақ, бірақ «Қара жорғаның» даңқын бірінші шығаратын біз болуымыз керек еді, бауырлар. Игілігімізге бұл жолы да иелік ете алмадық. Жоғарыда айтқанымыздай, халқымыз өзінің ұлттық би өнері арқылы қазақы тұрмысқа берік енген әдеп-ғұрыптар мен алуан түрлі тәрбиелік бағыттағы іс-әрекеттерді бейнелеп қана қоймай, сондай ұлағатты һәм сындарлы өнерді жастардың бойына сіңіре білген. Қазақтың би өнері туралы ұлы жазушы Мұхтар Әуезов: «Біздің қазақ халқы дарынды, өнерпаз халық, ән, күй деген мұрамызда шек жоқ. Ал бұл қазақ халқында биден қалған мұра өте аз. Жаңа ұрпақ осы биді қолға алғаны жөн. Менің байқауымша, осы өнерге талпынып жүрген Шара (Ш. Жиенқұлованы айтады. Ж.М.) сияқты жастар бар көрінеді. Одан бір нәрсе шығатын түрі бар. Ал қай өнерді алсақ та, опера болсын, музыка театры болсын, оның бәрі бисіз болмайды. Қазақтың мидай даласы… Көкпарды көз алдыңызға елестетіп көріңізші. Бәйгені көрдіңіз бе? Жорғаның жүрісін көрдің бе? Міне, осының бәрі қимыл-қозғалыс. Аттың желісі, жәй жүрісі, сылбыр жүрісі, шабыс жүрісі осының бәрі би емес пе? Би. Қазақтың күйін тыңдап көріңіз, қандай әуен иірімдері, ырғақтар жатыр. Қол өнері, ағаш үйдің өзі, ою, кілем тоқу, өрмек тоқу, ши орау, осының бәрі қимыл, осының бәрін ойлап, музыкасын тауып, күйін тауып сәйкестірсең, би болып шығады, – деп қазақ биінің өмірдің өзінен алынғандығын алға тартқан. Алайда ұлттық би, өзінің өміршеңдігін сан ғасырдан кейін қайтадан дәлелдеді. Бұл да болса, қазақ би өнерінің мәңгі өшпейтін өнер екендігінің дәлелі. «Қазақ биі» секілді ұлттық байлығымыздың ғұмыры да ұзағынан болғай!

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Танцы друзей (Ш. Жиенкулова) «Мектеп баспасы» - 22-33 б.
2 Танцы друзей (Ш. Жиенкулова) «Мектеп баспасы» - 35-77 б.
3 Танцы друзей (Ш. Жиенкулова) «Мектеп баспасы» - 86-108 б.
4 Пять казахских танцев (Всеволодская-Голушкевич О) «Өнер баспасы» 16-119 б.

УКРАШЕНИЕ ДЛЯ ИНТЕРЬЕРА ИЗ ПОДРУЧНЫХ МАТЕРИАЛОВ

НЕЧАЙ В. Д.
ученик 6 класса, Розовская СОШ, Павлодарский р-н, Павлодарская обл.
АНТОНЕНКО И. В.
руководитель, учитель технологии художественного труда, Розовская СОШ, Павлодарский р-н, Павлодарская обл.

Прекрасное!.. Оно везде – в окружающей нас природе, наших поступках, в творениях человека и в искусстве. Только не всегда и не все люди замечают эту красоту.

Творческие люди – совершенно особые. Они устроены так, что из любого, даже самого бросового материала, самых, казалось бы, «не стандартных и ненужных» материалов, создают своими руками очень интересные вещи. В нашем доме присутствует множество изделий, выполненных своими руками: куклы, подушечки, коврики, картины, вазы, которые сделала моя любимая мамочка. Она делает из подручного материала необычные предметы, которые украшают наш дом. В школе на уроках технологии и в кружке «Мастерица» мы тоже занимаемся различными видами рукоделия, и мне это очень нравится.

В настоящее время существует множество техник, используя их, комбинируя, можно создать настоящие шедевры для украшения интерьера. В начале учебного года, посетив библиотеку, я нашла книжку под названием «Декор жилых помещений». Прочитав её, я поняла, что декор - один из самых распространенных видов рукоделия, и это так, видимо, потому, что данное искусство не требует особых материальных затрат, ведь для изделий из подручного материала можно использовать старые, ненужные использованные вещи (бутыли, баночки, ведерки, ткань, одноразовую посуду, природный материал и.т.д).

И тогда я решила, что хочу создать красивую вещь своими руками. Для этого мне потребуется только усидчивость, трудолюбие и, самое главное - желание... Я хочу, чтобы среди наших с мамой работ моё изделие заняло достойное место.

Актуальность выбранной темы: Существует немало способов поддержания уюта в доме, а некоторые интересные идеи можно реализовать даже без больших затрат - это самодельные поделки из подручных средств которые станут оригинальным дополнением к интерьеру.

Цель: Изучить история появления первой вазы и выполнить творческую работу на тему «Украшение для интерьера из подручных материалов» в виде вазы

Задачи:

- изучить понятие «декор», «интерьер»;
- рассмотреть виды декора, способы украшения дома современными изделиями «своими руками;
- познакомится с историей появления первой вазы;
- рассказать о своем увлечении, сделав презентацию работы.

Гипотеза: Украшения для интерьера сделанные своими руками – это один из видов искусства, достойный восхищения, который развивает воображение, творческие и умственные способности у людей в любом возрасте, а также украшает помещение и создает уют.

Украшение вещей, предметов интерьера, самых разнообразных тканей и материалов при помощи нитки, иголки и рук свойственно человеку с глубокой древности и называется рукоделием. История рукоделия берет свои корни в далеком-далеком прошлом. Многие века наши предки использовали его для того, чтобы создавать особую защитную атмосферу в доме, а также для каждого члена семьи в отдельности. В последнее время, изделия, сделанные своими руками, так называемый «hand-made», приобретают все большую популярность, увлечение рукоделием перерастает в любимое дело или даже доходный бизнес.

В каждом помещении для создания уюта используют всевозможные способы. Одним из них является украшение интерьера изделиями, изготовленными своими руками. Поэтому необходимо изготовить то, что будет сочетаться с любым интерьером, радовать глаз и вызывать особое восхищение окружающих, так как изготовлено своими руками.

Ваза – это как раз та «мелочь», которая создает особый уют и шарм в любой комнате. Конечно, купить эту изящную вещицу можно повсюду. Однако по-настоящему изысканные вазы стоят недешево.

Рисунок 1

Она стояла в антикварном магазине,
Среди старинных дорогих вещей,
И, то и дело, на себе ловила
За взглядом взгляд восторженных людей.
- Да, ваза красоты довольно редкой,
В ней узнается Мастера рука.
- Искусная, изящная работа,
Не мудрено, что высока цена.
Но ваза не гордилась тем участьем,
Её заслуги нет в том никакой,
И не была б она такой прекрасной,
Не прикоснись Художник к ней рукой [1]..

Трудно удержаться от восторженного возгласа, глядя на красивую вазу, украшенную цветами. Главным в определении вазы, о чем часто забывают люди, когда, к примеру, дарят вазу в подарок, является не столько красивая отделка или материал (хотя это тоже важно), сколько изящная форма. Тогда ваза становится вазой, а не просто сосудом, и на нее приятно смотреть – и это и будет одним из ее предназначений. Загадочное в вазе – её древний символизм источник процветания, здоровья и долгой жизни. Сегодня вазы используют, в основном, для того, чтобы ставить в них цветы – практично, но с этой целью можно использовать любую емкость, поэтому все-таки главным остается общее впечатление: то, как смотрятся в вазе цветы, и то, как ваза смотрится в интерьере (пусть и без цветов).

Из истории

Ваза (с итальянского – сосуд, посуда) – традиционная форма ёмкости для жидкости – воды, масла. Появилась в 4 тыс. до н. э. без изменений существовала до наших дней. В отличии от других сосудов форма вазы обязана своим появлением гончарному кругу, а позднее в 1 в.н.э. – стеклодувной трубе. До этого архаические сосуды изготавливали обмазыванием глиной плетёных корзин из ивовых прутьев. Лепка сосуда на вращающемся столе позволила не только достичь идеальной симметрии, но и эстетически оценивать такую форму как совершенную, правильную. Позднее глиняные сосуды стали изготавливать из фарфора, стекла, мрамора, золота и серебра. Декорировали рельефами и росписью. Форма ваз имеет символический характер. В Древней Греции, Индии, Китае округлая форма вазы – образ женский фигуры, источник жизни. В традиционном искусстве Китая ваза – символ «вечной гармонии»;

«закрытость» ваза с узким горлом – символ «нерастекаимости», сохранения тайн мировоздания, превосходства высшего разума над силой рождения и смерти. В буддизме ваза один из символов. На буддийских алтарях стояли вазы с цветами. В языческих племенах символизировала союз воды и огня. Мир ваз многолик и представляет собой как бы повторение истории архитектуры в миниатюре. В нашем современном мире вазы приобретают более декоративный характер, поражая всех нас своим разнообразием форм и декоров [2].

Украшение интерьера своими руками

Русское слово декор заимствовано через французское décor. **Декор** (франц. **décor,** от лат. (латинский) decoro – украшаю), система украшений сооружения (фасада, интерьера) или изделия [3].

Виды декора

1 Декоративные предметы: вазы, кашпо, цветочные горшки
2 Декорирование стен: настенный декор, картины, часы, зеркала
3 Декорирование окон: ламбрекены, занавеси, шторы
4 Другие украшения: подсвечники, статуэтки, фоторамки.

Со значением слова «интерьер» знаком каждый из нас. Так что же обозначает это слово? Интерьер – это внутреннее пространство помещения, которое заключается в его архитектурном, художественном и функциональном оформлении.

Также интерьер – это цветовое оформление. Он может быть агрессивным с яркими контрастами или же, наоборот, спокойным и загадочным. При выборе цвета важную роль играет стилистика комнат. Поэтому надо соблюдать все тонкости при выборе стиля оформления своего жилища, чтобы он способствовал сохранению внутренней гармонии и здоровья людей в нём.

Современные виды рукоделия

Довольно сложно сказать, какие виды рукоделий являются современными, а которые старинными, ведь большинство из новомодных видов хэндмейда — хорошо забытое старое или новые течения старинных ремёсел.

Из прошлого века до наших дней сохранились вышивка и вязание, но новые виды рукоделия заполонили пространство для творчества и способствуют творческому самовыражению человека.

1. Декупаж Техника декорирования различных предметов, основанная на присоединении рисунка к предмету, а затем покрытая лаком.

2. Скрапбукинг Вид рукодельного искусства, заключающегося в изготовлении и оформлении семейных или личных фотоальбомов.

3. Карвинг Данное слово переводится, как резьба по дереву, камню или кости. Сейчас так называют резьбу по фруктам. Это древнее восточное ремесло, которое совсем недавно вошло в моду в Европе.

4. Квиллинг Еще одно старинное рукоделие, которым когда-то развлекалась европейская знать. Квиллинг – это бумагокручение или бумажная филигрань. Сейчас оно используется для создания картин, отделки альбомов, открыток, сувениров и ювелирных украшений.

5. Фелтинг Создание изделий из войлока. Даже обычные валенки можно превратить в произведение искусства, если проявить немного фантазии. Из войлока можно делать всё – от игрушек и украшений, до обуви и мебели.

6. Топиарии Топиарии, это искусственные деревца. Это современный вид рукоделия, который появился из моды на фигурную стрижку живых деревьев и кустарников.

7. Полимерная глина Это современный пластичный материал. После изготовления изделий из неё, их обрабатывают высокими температурами, и они приобретают крепость пластмассы

8. Кукла Тильда Создание кукол из ткани.

9. Пэчворк Создание изделий из лоскутков ткани.

10. Поделки из бросового материала. На сегодняшний день из одноразовой посуды и полимерных материалов, искусственных цветов, прессованной бумаги создают самые разные вещи, например, аксессуары для праздников и украшения, которые радуют глаз и подходят для подарка самым близким, при этом сфера их применения постоянно расширяется.

Если вы не можете найти вазу подходящую вашему интерьеру, то стоит подумать о том, что бы смастерить её собственными руками. Интересную деталь интерьера можно сделать из подручных материалов, которые найдутся в каждом доме. На первый взгляд, их внешний вид может несоответствовать конечной цели, но в умелых руках, из бросового материала можно сотворить настоящий шедевр прикладного искусства. Это очень просто и увлекательно – вы даже не заметите, как пролетит время за столь интересной работой, а понадобится для нашего шедевра совсем немного материалов. Даже такой элемент как труба от линолеума, которая остается после того, как покрытие будет застелено – может быть использован в качестве украшения после должной обработки. При упаковке линолеума в рулоны в середину добавляется полая труба из прочного картона, которая после настила чаще всего выбрасывается – она послужит основным материалом для будущей вазы.

В данной статье будет подробно описана инструкция о том, как сделать из этого материала напольную вазу для украшения интерьера.

Материалы и инструменты изготовления вазы

Рисунок 2

1 Труба от линолеума
2 Материал для основы вазы
3 Тесьма для украшения
4 Клей пистолет
5 Диск
6 Искусственные цветы

Этапы выполнения работы:

1 Отмерить нужный размер трубы от линолеума по высоте вазы, отпилить с помощью пилы.

2 Подготовить, отмерить и отрезать материал по диаметру трубы.

3 Приклеить материал вокруг трубы встык к срезу.

4 Вырезать по диаметру диска круг с припуском на подгибку 1,5 см, приклеить к нижней части вазы.

5 Верхнюю и нижнюю части вазы украсить лентой и тесьмой.

6 Прикрепить цветы в той последовательности которая вам больше нравится, тем самым распределив цветы по вазе.

На изготовление этой вазы у меня ушло 2 часа.

Заключение

Роль рукоделия в создании интерьера дома очень велика. Создание изделий способствует творческому самовыражению человека. Например, когда он вяжет, вышивает, лепит, делает то, что ему нравится, творит, он отдыхает душой и телом. Его настроение улучшается. Свои изделия он может подарить или продать, а может оставить дома и они будут радовать глаз, создавать атмосферу уюта, тепла, радости...

Таким образом, красота: коврики, картины, салфетки в интерьере дома помогают человеку расслабиться, отдохнуть, набраться сил и энергии, и поделиться положительными эмоциями с другими людьми.

Я думаю, что моя работа заинтересует других детей, и они будут неравнодушны к поделкам из подручного материала и обязательно захотят сделать сами что-нибудь красивое и интересное для своего интерьера.

Пусть наша ваза станет уникальным предметом интерьера и привлекает внимание гостей.

ЛИТЕРАТУРА

1 https://multiurok.ru/files/tvorcheskii-proekt-izgotovlenie-vazy-iz-podruchnog.html

2 https://vseuroki.pro/doc/5-klass-ty-sam-master-dekorativno-prikladnogo-iskusstva-izgotovlenie-vazy.html

3 https://gufo.me/dict/bse/%D0%94%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D1%80

ВОСТОЧНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ В АРХИТЕКТУРЕ Г. УРАЛЬСКА

ОПРЯ О. В.
к.ф.н., доцент, учитель-эксперт, Назарбаев Интеллектуальная школа
КУЛЬБЕКОВА Ж. С.
учитель-модератор искусствоведения, Назарбаев Интеллектуальная школа
ДОЩАНОВА А. Н.
ученик 11 класса, Назарбаев Интеллектуальная школа, г. Уральск
ХАБИЕВА Г. К.
ученик 9 класса, Назарбаев Интеллектуальная школа, г. Уральск

Уральск – исторический город на территории Западного Казахстана. В казахстанском искусствоведении, краеведении последние годы активно поднимается вопрос о необходимости восстановления и сохранения восточного облика города. Архитектор Р. Вафеев много раз обращал внимание на нужность сохранения облика города [5, 6]. Доктор архитектуры М. Глаудинова обращает внимание в отзыве на нашу работу на тот факт, что реконструкции прежнего внешнего вида исторических зданий представляют интерес для архитектурной истории Казахстана. Цель нашей работы – выделить восточные элементы в зданиях г. Уральска, имеющих историческую ценность, и создать 3Д модели зданий, утраченных в настоящее время. Гипотеза исследования: мы предполагаем доказать, что в уральской архитектуре присутствуют могольский и мавританский стили. Методы исследования: работа с историческими источниками, описание нынешнего состояния исторических объектов, их внешнего облика, фотографирование и сравнение прежнего и нынешнего облика, сравнение аналогов зданий, создание 3Д модели на компьютере.

На первом этапе исследования мы собирали информацию об исторических зданиях г. Уральска. Таких зданий в нашем городе немало, но о них нет практически никаких сведений. Произошло это потому, что здания строились в XVIII–XIX веках, сведения о них хранились в Государственном архиве, а этот архив в Гражданскую войну был утрачен [3]. Поэтому нам приходилось опираться на книги краеведов [1] (которые пересказывают одни и те же сведения), на мнения местных искусствоведов [7] и на собственные исследовательские компетенции. Мы собрали сведения о зданиях, сфотографировали их, сравнили с прежним обликом, описали нынешнее состояние.

На втором этапе исследования нам потребовалось сделать классификацию этих зданий. Мы разделили их на разрушенные и существующие, а в существующих еще выделили те, которые подверглись изменениям внешнего облика. Полностью разрушенные здания: дача атамана А. Д. Столыпина, медресе Мутыйгия, Караван-чай, Царские ворота (арка Цесаревича), павильон Цесаревича, Белая мечеть. Существующие с измененным внешним обликом: Русско-киргизская школа, дом купцов Ванюшиных. В этом списке мы выделили еще те, которые были построены в могольском стиле: дача атамана А. Д. Столыпина, павильон Цесаревича и Русско-киргизская школа, и те, что были построены в мавританском стиле: арка Цесаревича и дом купцов Ванюшиных. Элементы могольской и мавританской архитектуры мы определяли, руководствуясь списком, предложенным различными искусствоведческими энциклопедиями. Могольские элементы: большие луковичные купола, белый мрамор и красный песчаник, деликатный орнамент, монументальные здания в окружении сада, надписи из Корана, айваны на двух или четырех сторон, куполообразные павильоны. Мавританские элементы: подковообразная и луковицеобразная арки, сталактитовые формы сводов, фасады с орнаментами различной формы, облицовка колонн при помощи керамических плиток [4].

На третьем этапе исследования мы решили самостоятельно сравнить здания. Нас особо заинтересовала дача атамана Аркадия Столыпина, от которой сохранилась только одна, очень выцветшая фотография довоенной поры. Войсковая дача – летняя резиденция наказного атамана Аркадия Столыпина построена по принципу русской усадьбы. Усадебный парк с жилыми и декоративными архитектурными постройками, составляющий один единый комплекс. Обычно усадьбы строятся в наиболее эстетически выгодных

условиях месторасположения, органически вписывая архитектуру в готовый ландшафт, преобразовывая и адаптируя его. Одной из важнейших черт русской усадьбы является ее полифункциональность «жизнеустроения». Тип и назначение усадьбы обуславливали специфику ее функционирования, однако на протяжении всего своего развития усадьба органично сочетала две составляющие - хозяйственную и культурную, поскольку благосостояние обитателей усадьбы, богатство и разнообразие их культурной жизни во многом зависели от доходности имения. Каждый владелец усадьбы стремился показать роскошь и успешность в своем строении. Здание дачи имело по 4 углам небольшие башенки-минареты, арочные окна, широкий купол, на флагштоке было изображение коня. Архитектура усадьбы – достаточно свободная интерпретация средневековой индийской архитектуры. Мы обнаружили, что Летняя резиденция наказного атамана по архитектуре напоминает индийскую архитектуру. Существует аналог архитектурного строения данной усадьбы - это Соборная мечеть Джами-масджид – основная мечеть Старого Дели, заложена при Шахе Джахане в 1656 г, также по его приказу построена мавзолей-мечеть Тадж-Махал в Агре [4], является одним из примеров стиля моголов. Мы считаем, что войсковая дача является уменьшенной копией храма в Дели, в строении изменены только два боковых минарета на небольшие башенки, а также уменьшенный пиштак и уменьшенный айван. В данном случае они не несут религиозного смысла, а играют исключительно декоративный характер (Таблица 1)

Таблица 1 – Фото дачи и соборной мечети.

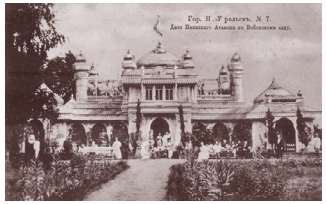

Рисунок 1 – Дача наказного атамана А. Д. Столыпина

Рисунок 2 – Соборная мечеть Джами-масджид – основная мечеть Старого Дели

На четвертом этапе исследования мы собирали доказательства их схожести. Для доказательства нашей теории мы взяли интервью у известного уральского краеведа, ныне жителя Санкт-Петербурга

профессора Государственный академии архитектуры Рустама Вафеева. Он объяснил нам, что приезжие архитекторы (поляки, немцы, итальянцы) из Санкт-Петербургской академии художеств интересовались восточной архитектурой, тогда господствовала эклектика – смешение стилей. Возможно, в уральском архиве были альбомы с гравюрами. На них и опирались архитекторы. В книге «Уральск: древний и современный» (Авторы: К. М. Байпаков, И. В. Ерофеева, В. А. Иночкин, С. С. Кривобокова, М. Н. Сдыков. Уральск, 2012) мы прочитали о Уральске начала и середины XIX века следующее: «Сюда нередко приезжали купцы из России, Ирана, Индии и других отдаленных стран. Они приобретали у яицких казаков рыбу и привозили в город золото и серебро в индийских, иранских и среднеазиатских монетах, хлопчатобумажные и полотняные ткани, бухарские каракулевые шкурки, камень ляпис-лазурит» [2, 151]. В Интернете мы разыскали сайты, на которых расположены изображения монет Ирана и Индии. Изучив монеты, мы пришли к выводу, что купцы могли привезти такие монеты в Уральск. Архитекторы Уральска увидели подобные изображения, взяли их за основу при создании архитектурных строений. Также архитекторы могли видеть ковры и коврики с изображениями индийских мечетей. Мы изучили гравюры, на которых изображены здания Индии эпохи колонизации. Множество открытых-проходных арок зубчатой формы с заостренной верхушкой, сталактитовые карнизы, украшенные изящным резным декором и изразцами с арабской вязью, минареты, расположенные на углах мечети, увенчанные многогранными башенками открытого типа, зубчатые навершия – все это присутствует в архитектуре уральских зданий. Наличие двойного купола, углубленный сводчатый проход внутри прямоугольного фронтона, парковое окружение – все эти черты увидели уральские архитекторы и переняли.

На пятом этапе исследования мы создали электронную реконструкцию двух утраченных зданий – дачи А. Д. Столыпина и арки Цесаревича (Таблица 2). Работа продолжалась почти месяц, так как в электронной программе SketchUp нужно было вырисовать все элементы, детали, ничего не исказив. Практическая ценность работы в том, что мы не можем уже реально восстановить эти сооружения, но можем сохранить их в электронном виде для воспоминаний потомкам и для изучения искусствоведами и краеведами.

Таблица 2 – Реконструкция облика зданий.

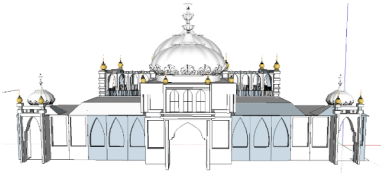

Рисунок 3 – Прежний облик дачи наказного атамана А. Столыпина, созданный в электронной программе

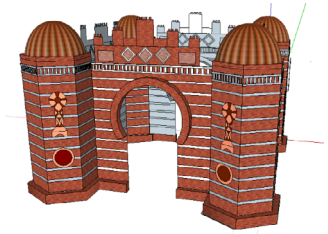

Рисунок 4 – Прежний облик арки Цесаревича, созданный в электронной программе

На шестом этапе исследования мы решили прорекламировать наши исследования. С этой целью мы создали виртуальные экскурсии о восточных зданиях. В настоящее время встает вопрос о сохранении памятников. В Интернет-опросах люди высказываются о сносе памятников, они не представляют их ценности. Статистика говорит о том, что виртуальные экскурсии популярны. Даже в 1 экскурсии 572 просмотра, 166 лайков, 28 человек подписались на просмотры. В настоящее время Администрацией города запущены программы по сохранению исторического облика города. Уничтоженную часть памятников можно сохранить виртуальным способом.

В данной работе мы ставили цель выделить восточные элементы в исторических зданиях Уральска и создать 3Д модели с помощью электронной программы. Наша гипотеза подтвердилась. Доказано присутствие могольского и мавританского стилей в архитектуре Уральска. Составлены исторические справки о зданиях, выполненных в восточном стиле. Проведено сравнение нынешнего состояния объектов и прежнего облика. Описано и проанализировано современное состояние объектов. С помощью электронных программ воссоздан прежний облик объектов, выполненных в восточном стиле, проведено сравнение между некоторыми объектами восточного искусства и уральскими зданиями. Созданы виртуальные экскурсии «Путешествия по восточному Уральску», размещены в социальных сетях и получены положительные отзывы.

ЛИТЕРАТУРА

1 Свод памятников истории и культуры Западно-Казахстанской области. Аруна, 2010.

Сокольская О.Б. История садово-паркового искусства. Краткий курс лекций. Саратов, 2016.

2 Уральск: древний и современный. Очерки истории. Уральск, 2012.

3 Чесноков Г. Город малиновых зорь. Уральск, 2010

4 Архитектура великих моголов//[Электронный ресурс]. – URL:https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%80%D1%85%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0_%D0%92%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B8%D1%85_%D0%9C%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2#cite_note-1 [Дата обращения 9.03.2020].

5 Вафеев Р. Уральск превращается в гигантское село// [Электронный ресурс]. – URL:http://ibirzha.kz/rustam-vafeev-uralsk-prevrashhaetsya-v-gigantskoe-selo/ [Дата обращения 28.08.2019].

6 Вафеев Р. От ордынских форм до современной пышности// [Электронный ресурс]. – URLhttp://nadezhda.kz/2018/10/03/%D0%BE%D1%82-%D0%BE%D1%80%D0%B4%D1%8B%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%85-%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC-%D0%B4%D0%BE-%D1%81%D0%BE%D0%B2%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B9-%D0%BF%D1%8B%D1%88%D0%BD/ [Дата обращения 28.08.2019].

7 Встреча в музее «Старый Уральск»// [Электронный ресурс]. – URL: http://www.yaik.ru/forum [Дата обращения 28.08.2019].

8 Утраченные памятники Уральска//[Электронный ресурс]. – URL:https://vlast.kz/gorod/32751-utracennye-pamatniki-uralska.html [Дата обращения 28.08.2019].

ҚАЗАҚ, ӨЗБЕК, ТҮРІК ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ КИІМДЕРІНДЕГІ ОЮ ӨРНЕКТЕРДІ ЗЕРТТЕУ

ПАЙЗАХМЕТОВА Н.
9 сынып оқушысы, З. Хусанов атындағы № 110 ЖОББМ, Шымкент қ.

Өнер туралы жалпы түсінік.

«Өткенді тану, тарихты терең пайымдап, оған әділ баға беру үлкен парасаттылық пен жауапкершілікті талап етеді.

Тарихты тудырушы да мемлекеттік биліктің бірден бір бастау булағы да халықтың өзі».

Мен Пайзахметова Настарин Шымкент қаласының, Қаратау ауданы, Сайрам тұрғын үй алабы, Шымкент қаласының білім басқармасының «З. Хусанов атындағы № 110 жалпы орта білім беретін мектебінің 8 «Д» сынып оқушысымын.Менің ғылыми ізденісімнің негізгі тақырыбы: халықтың таусылмас азығы, тұтамас байлығы, асыл мұрасы болған өнер жайлы.

Менің негізгі мақсатым халқымыздың ғасырлар талғамынан өткен,асыл қазынасының бірі болған ұлттық киімдеріміздегі ою-өрнектерді үйрену. Үйреніп қана қоймай қазақ, өзбек, түрік халықтарының киімдеріндегі ою-өрнектерді салыстыра отырып,олардың дүниетанымын,тарихын, мәдениетін көрсету және тәуелсіз елімізде бір тән бір жан болып тату-тәтті тұрып жатқан халқымыздың мызғымас достығын ұлықтау.

Әр ердің әр халықтың өзіне тән тарихи,рухани сән салтанаты, әдет- ғұрпы,салт-дәстүрі, ырым нанымы, қолөнері болары анық. Кез келген халықтың дәстүрлі өнері - сол халықтың ғасырлар бойы бастан кешкен өмір салтының, таным, түсінігінің, арман аңсарығының жарқын айғағы. Қазақ халқының асыл қазынасының бірі сәндік қолданбалы өнерді бойларына сіңіріп, оның жаңаша мазмұнын, стилін заман ағымына лайық өзгеріске ұшырауын талдап, шеберлікке үйретіп, тәрбиелік мәнін ашып, өскелең ұрпаққа жеткізіп отырудың маңызы зор. Осындай қиын да қызықты өнер қазақ топырағында будан мың жылдар бұрын қарапайым халық өнерпаздарының ой қазынасынан шығып, шеберлердің қолдарымен тоқылып жасалатын [1, 34]. Өнер түрлері өте көп. Би өнері, саз өнері, мүсін өнері, кесте тігу өнері, сөз өнері, ою өрнек өнері.

Ұлттық киімдерді сипаттау.

Әр бір халық өнері арқылы басқа халықтарға танылады, дүниетанымынан ұлттық мәдениетінен хабар береді. Ұлттық киімдер қонақ күтуде, той думанда, мерекелерде, сонымен бірге жігіт-күйеу, қыз-келіншек болғанда киілетін арнайы киім болып, оларға ерекше көңіл бөліп тігіледі. Әсіресе ұлттық киімдерде ерекше арнайы композиция, түрлі түсті, бисерлер және апликациямен жасалған ою- өрнектер, нәзік кесте түрлері өзіне тән қайталанбас пішін береді. киімдер мынадай түрге бөлінеді:

- Ішкі киімдер.
- Сыртқы киімдер.
- Ерлердің бас киімі.
- Әйелдердің бас киімі.
- Аяқ киімдер.

Өнер адам көңілін сұлулыққа жетелейді. Халқымыз өнерсіз өмірді жауыздыққа, ал еңбексіз өмірді ұрлыққа теңеген [2, 67].

Менің өзбек, қазақ және түрік халықтарының ұлттық киімдеріндегі ою- өрнектері жөнінде ізденуімдегі мақсат бұл үш халықтың келіп шығуы, тарихы, мәдениеті ұқсас, ал тағдыры XV ғасырға дейін «түркі» дүние тән алған ұлы бір ұлт. Қазірде уш ұлт болып қалыптасса да тәуелсіз елімізде достық туының астында тату-тәтті өмір сүріп жатқанын айта келе, олардағы өнердің жалпылығы мен айырмашылығын ұлықтап дәлелдеу. Қазақтың «ою» және «өрнек» деген қос сөзі латынша «орнамент» деген ұғымды білдіреді.

«Орнамент» көп елдің тіліне сіңген халықаралық термин,сәндеу,әсемдеу деген мағынаны білдіреді. Ою- өрнек үлгілерінде әр халықтың ерекшелігі, тұрмыс тіршілігі, халықтың келбеті анық танылады. Ою өрнек 4топқа бөлінеді.

1. Өсімдіктектес ою- өрнек- жапырақ,үш жапырақ, гүл, ағаш, т.б.
2. Зооморфтық ою- өрнек- жануарлардың табиғы және қияли бейнелері.
3. Космогониялық ою- өрнек- көк әлеміне байланысты ою өрнектер (жұлдыз, айшық, дөңгелек, шимай).
4. Геометриялық ою- өрнек -үшбұрыш тұмарша ирек жіліншек балта.

Жасалу жолдарына қарай ою өрнек:

1 Қима ою;
2 Ойма ою;
3 Сызба ою;
4 Шексіздікке ұластыра ою болып бөлінеді.

Өнердің басқа да түрлері секілді,ою -өрнекте оқушылардың ой -өрісі мен білімдерін жан жақты дамытуға әсері мол.

Арпабас, көбелек, су өрнегі.

«Су өрнегі» деп әр бір өрнекті бөліп тұрған жолақты айтады. Су өрнегі екі қатар сызық аралығында ирек сызық жасай отырып, дөңгелек, төртбұрыш бейнелер жасайды.

«Құсқанаты» ою-өрнегі мүйіз оюымен не шахмат шақпақтарының ізімен бейнеленген құстың қанаты тәріздес ою- өрнек.

Бұйымдарда көп қолданылатын бұл ою қанатын жайып ұшып келе жатқан құсты тұспалдайды.

«Құстұмсық» - бұл өрнек құстың тұмсығы тұспалдаудан туған. «Құстұмсық» - тармақты мүйіздер мен сызықтардан құралады. Ою өрнекті қийғанда ою ортасындағы сызық ұшы құстың тұмсығына ұқсас етіп қиылады.

Ою-өрнектерді құрастыру үшін шеберлер өсімдіктер мен гүлдердің сүреттерін қолданған. Осындан өрнектер барлық әлем халықтарының мәдениетінде көп кездеседі. Өсімдікті оюлар қазақ, өзбек, түрік халықтарының қолданбалы шығармашылығында лайықты орын алды. Олар – жапырақтар, жапырақшалар, үш жапырақты өсімдіктер, гүлдер. Шебер әйелдер киім - кешектерді әшекейлегенде өсімдік өрнектерді жиі қолданады [3, 50].

Ұлттық киімдердегі ою өрнектердің жалпылығы мен айырмашылығы.

Қазіргі уақытта мата қиындыларынан құрақ құрау өз алдына бір өнер түріне жатады.

Матадан құрақ құрау өнері жылдан жылға тез қарқынмен дамуда. Құрақ мата қалдықтарынан жасалынатын үй бұйымының бірі. Құрақты қазақ, өзбек, түрік халықтары тек төсеніш ретінде ғана емес, сонымен бірге сәндік үшін жастық бетіне де салған. Өз қолдарыңмен жасаған бұйым әрқашанда ыстық болады.

Космогандық өрнектер жұлдыздарды, күнді, айды, жарты айды кемпірқосақты бейнелейді.

Өзбек халқының ұлттық киімі негізінде атлас,адрас,шахи жібек,бекасам,бахмал маталардан тіггілген.

Ер-жігіттер киетін құлақ тақия, шахана күйеулік тақия, орама тақия сәлде, шапан, мата белбеу, жеңіл көйлек болған.

Өзбек әйелдерінің ұлттық киімі шалбарлы атлас, адрас көйлектер, тақия, қысқа камзол, арнайы әшекейленген шапан, орамал, ұзындығы көйлекпен тең камзол, басқа киетін тәжі болып,оларды той – думанда киетін,әрі жас ерекшелігіне карай киелетін еді [4, 8]. Қазақ халқының ұлттық киімдері мынандай түрге бөлінеді. Бешпент, дамбал, шалбар, шапан, (көйлек), камзол, күрте, жарғақ, күпі, сырмалы шапан, тон, шидем, ішік қолғап, аба, кебенек, кенеп, сырттық, шекпен, башлық, бөрік, жалбағай, жекей тымақ, қалпақ, тақия, тымақ, шалма, күндік, берге, кебіс, көк етік, мәсі, шонқайма. Ал түрік халықтарында да шапан, сырмалы шапан, тақия, құлақшын, орамал, етік, мәсі, камзол шалбар, көйлек тағы басқалар.

1 Бас киім.Бас киімге қатысты ырымдар - бас киімді іліп қояды, кез келген жерге тастамайды, астына басып отырмайды. Қыз бала басына ақ орамал тартпауға тиісті.

Ақ жауласудың, қара - қайғының белгісі. Жалаңбас жүріп ас - су әзірлемейді. Бас киімді айырбастамайды.

2 Орамал. Ұзатылған қыз өзінің тәтелес сіңлісіне береді, ол «енді сенің кезегің, өз бақытыңды тап» - дегенді білдіреді.

3 Аяқ киім. Аяқ киімге байланысты ырым - тыйымдар.

Кебіс «табандық киім», даладан үйге кірген адам қалыптасқан ғұрып бойынша кебісін шешіп,оң жақ босағаға қатарластырып, тұмсығын отқа, сірі өкшесіе іргеге қаратып қоюға тиісті. Аяқ киімді, төнкеріп қоймайды, теріс кимейді олай жасаса адамның жолы болмайды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Асылов Ұ. Әдептану – Алматы, «Мектеп» 2003. – 34 б.

2 М. Науанұлы. Қазақтың ұлттық киім үлгілері. Алматы : Ою-өрнектердің түрлері, 2002. – 67 б.

3 Арғынбаев Х. Қазақ халқының қол өнері. - Алматы, 1987. - 50 б.

4 Мектептегі технология. Технология в школе». Журналы № 6, 12 - 8 б.

ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫНЫҢ БАЛА ДАМУЫНА ПАЙДАСЫ

ТАИРОВА З. А.
қазақ тілі және әдебиеті пәнінің мұғалімі, № 71 ЖОББМ, Шымкент қ.
МАХМУДЖАНОВА Д. З.
6 сынып оқушысы, № 71 ЖОББМ, Шымкент қ.

Қазақтың ұлттық спорт түрлері мен ойындарының көптігі соншалық, оларды адамның жас ерекшеліктеріне қарай топтауға да болады екен. Мәселен, «тоғызқұмалақ», «хан дойбысы» секілді ойындар жас-кәріні талғамайтын болса, кейбір басқа ойындар тек әр жас өкілдеріне ғана тән.

Балабақша бүлдіршіндеріне арналған ойын түрлері: «ұшты-ұшты», «қуырмаш», «сақина салу», «қуаласпақ» т.б.

Бастауыш сынып оқушыларына арналған ойын түрлері: «қасқыр қақпан», «қоян», «қырық аяқ», «сиқырлы таяқ», «соқыртеке», «мерген мен үйрек», «ортаны тап», «кім байқағыш?», «қоян мен қасқыр», «сап түзеген батырлар», «жануарлар қалай үндейді?», «қарғымақ», «кім жылдам?», «жанды дөңгелек», «ақсерек, көксерек» т.б.

Орта сынып оқушыларына арналған ойындар: «дәл түсір», «қызыл ту», «қашпа доп», «тоспа доп», «қазан доп», «тауық күрес», жаяу аударыспақ», «жоғалған топты іздеу», «бәлләй», асық ойындары т.б.

Жоғарғы сынып оқушыларына арналған ойын түрлері: «арқан тартыс», «мойын арқан», «қазақ күресі», «білектесу» т.б.

Ер жігіттер мен бойжеткендер ойыны: «ақсүйек», «алтыбақан», «қыз қуу», «аударыспақ», «теңге ілу», «ат жарыстары», «асау үйрету», «садақ тарту», «көкпар» т.б.

Зеректік ойындары: «хан дойбысы», «тоғызқұмалақ» т.б. денсаулық көзі, денсаулықты сақтау үшін әрекет, адамның күш мүмкіншілігін дамыту, жеңіске деген жігерін шыңдау, қиыншылыққа төзу қимыл-әрекетін шоғырландыра білу, соларға үйрену:

– дене еңбегімен үнемі шұғылданып, жаттыққан адамның бұлшық ет талшықтары тез өседі, бойының күш-қуаты қалыптасады;

– сыртқы ортаның түрлі қолайсыз жағдайларына төзімдірек келеді;

– қозғалысы жинақы, ширақ, тез, әдемі жарасқан, қарым-қатынастық ережеге бейімделуі жоғары;

– сезіну, ойлану және еңбектену қабілеттері бір-бірімен үйлесімді және бірін-бірі толықтырады. Аз қозғалыссыз ортада нерв талшықтары тез тозады, қан айналым жүйкесі біртіндеп ауруға шалдығады, жүрек қабынады, бойды әуре-сарсаң құрыстырады. Жүрегі шыныққпаған адам тез шаршайды, тырысқақ немесе ашушаң келеді. Жалқаулық жекенің де, ұлттың да қасіреті. Онда санасыздық басым. Жүрегі шыныққан адамның мінезі де төзімді, кеңпейіл, батыл соғады, қарсыласынан қайтпайтын тынымсыз, күрескер келеді. Жүрегі ашық жан қиыншылықтан құтылудың, қуанышқа жетудің саналы жолын таңдайды, өзін қарпайымдылық пен қайырымдылықтан ауытқыта бермейді. Өзін емдеудің, сергітудің тиімді тәсілдерін қолданады.

Қорыта келе, қазақтың ұлттық ойындары адамның талдау, таңдау қабілетін шыңдайды, ортамен тіл табысуға, қарым-қатынасты жетілдіруге, жұмысын мазмұны етуге, жеңіске жетудің ең тиімді түрлерін қарастыруға, адамның бойындағы қасиетті әлеуметтік күшке және қозғалысқа айналдыруға итермелейді.

Баланың ой өрісін, танымын дамыту барысында ұлттық ойындардың маңызының зор екендігін ұмытпауымыз қажет. Себебі, ұлттық ойындар баланы өз елін сүюге,құрметтеуге, өз және өзге ұлтты сыйлауға, патриоттық сезімді нығайтуға,салт-дәстүрлерін сақтай білуге, ұлттық идеологияны құрметтеп, өз ұлттық діліне, тіліне беріктігі мен ұлттық салт-дәстүрді сақтауға және физикалық, биологиялық тұрғыда мықты болуға үлкен септігін тигізеді. Баланың ой-өрісін дамытытан ұлттық ойын түрлеріне «Ақсүйек», «Ханталапай», «Арқан тартыс», «Тоғыз құмалақ», «Асық ойыны», «Алтыбақан», т.б. Ұлттық ойынның басқа ойындардан ерекшелігі таза ауада, яғни далада ойналатындығы.

Ұлттық ойындардың бірі – ата-бабалардан бізге жеткен «Ханталапай» ойыны. Бұл негізгі шарты бойынша бақылаушы асықты топыраққа лақтырып 2 топқа бөлінген балалар шашылған асықты тез жинап алуы керек, қай топ көп жинаса, сол ұтқаны. «Ақсүйек» ойынын айлы түнде көңіл көтерген жастар сүйекті лақтырып, оны іздеу арқылы ойнаған.

«Асық ойыны» – қазақ халқының дәстүрлі ойыны. Асық ойыны күндіз де, түнде де ойналады. Күндізгісі – мергендікке, түнгісі –ептілікке баулиды. Иіргенде түскен қалпына қарай асық – алшы, тәйке, бүк, шік деп, ал атуға арнап арнайы қорғасын құйылып жасалғаны – сақа, жақсылары – оңқай аталады.

Асық ойынының мынадай түрлері бар: құмар, тәйке, омпы, алшы, хан (хан ату), қақпақыл, т.б. Мысалы, құмар ойынға 2-4 адам қатысады. Олардың жақсы жонылып, табаны қайралған төрт асығы болуы керек. Ойыншылар өзара келісіп жеңімпазға жүлде тағайындап алады да кезек-кезек төрт асықты иіреді. Егер иіруші: төрт бүк, не төрт шік, не төрт алшы, не төрт тәйке түсірсе, жүлденің жартысын алады, төрт асық төрт түрлі түссе, онда тігілген жүлдені түгелдей алады. Осылайша ойын жалғаса береді. Асықты мұртынан не жамбасынан тұрғызуды омпы дейді. Омпы ойыны тегіс алаңда, жазық жерде, тіпті үлкен бөлме ішінде де ойнала береді. Ойыншы саны неғұрлым көп болса, ойын соғұрлым қызықты өтеді. Мақсат – көп асық ұтып алу. Асық ойынының орнын керек десеңіз компьютер ойыны да алмастыра алмайды. Оны төмендегі біздің зерттеп, құрастырған кестеден көруге болады. (1сурет)

Сурет 1 – Салыстырмалы кесте: компьютер ойыны және асық ойыны

Компьютерлік ойындар	Асық ойыны
Баланың жүйке - жүйесін тоздырады	Баланың ойлау қабілетін дамытады
Бойына тұйық мінезді қалыптастырады	Адамдармен тез тіл табыса білуге үйретеді
Қан айналымын бұзады	Денені шыныктырады
Жүрек - қан тамырларының жұмысын баяулатады	Қан айналымы мен тыныс алу мүшелерінің жұмысы жақсарады
Көздің көруін нашарлатады	Көз қашықтан көруге қалыптасады
Бойдың өсуіне теріс әсер етеді	Бойдың жылдам өсуіне көмектеседі

Тері тітіркеніп, бөртпелер пайда болады	Кең ауада тері жасушалары ашылып, ағза тынығады.

Кеңес өкіметі кезеңінде ұлттық ойындар, соның ішінде асық ойыны еріккеннің ермегі, ойын балаларға тәрбие бермейді деп есептелді. «Асық ойнаған, азар, доп ойнаған тозар» – деп мақалдап та жүрдік. Осы кестеден асық ойынының еріккеннің ермегі еместігін көруге болады. Қазақ халқы негізінен ұрпақ қамын басты мақсат етіп қойып, балалардың нағыз азамат болып қалыптасуына аса зор мән берген. Нәтижесінде дәстүрлі бала тәрбиесінің басты құралы ретінде ұлттық ойынды орайластырып, дамытып отырған.

Қазақстанның Ұлттық энциклопедиясының 1-ші томының 500-ші бетінде Б. Төтенайтегі сипаттап берген асық ойындарының түрлеріне тоқталар болсақ, олар мыналар :

Құмар. Ойынға 2-4 адам қатысады. Олардың жақсы жонылып, табаны қайралған төрт асығы болу керек. Ойыншылар өзара келісіп жеңімпазға жүлде тағайындап алады да, кезек - кезек төрт асықты иіреді. Егер иіруші: төрт бүк, не төрт шік, не төрт тәйке түсірсе, онда тігілген жүлдені түгелдей алады. Осылайша ойын жалғаса береді.

Омпы. Асықты мұртынан не жамбасынан тұрғызуды омпы дейді. Оны тегіс алаңда, жазық жерде, тіпті үлкен бөлме ішінде ойнай береді. Ойыншы саны неғұрлым көп болса, соғұрлым қызықты болады. Мақсат - көп асық ұтып алу. Ойнаушылар арасы 20 қадам екі көмбе сызады да,көмбенің тең ортасына сызық бойына әрқайсысы екі асықтан тігеді.Тігілген асықтардың тап ортасына бір асықты омпысынан тұрғызады. Балалар кезек - кезек сақаларымен он қадам жердегі омпыны атып түсіріп,асық ұтып алуға кіріседі. Егер атушы омпыға бұрын тигізсе, онда тігілген бар асықт сол алады, егер омпыға тигізе алмай, тұрған асықтардың біріне тигізсе тек сол асықты ғана алады. Асық жаңартыла тігіліп, ойын жалғаса береді.

«Төрт асық». Бұл ойынды балаларға жас кезінде үйретеді. Төрт – бес жасар балалардың ойнауына жақсы. Ойын мақсаты белгілі: бала бір асықта төрт түрлі пішім бар екенін және әр пішімнің әр қыры бар екенін зердесіне тез түйеді. Ойынға қосылған балалардың әрқайсысы бір асықтан иіреді. Кімнің асығы алшы түседі, сол бала ойынды бастайды.

«Асық ату». Көбіне жаз және күз айларында ойналады. Ойынға екі бала қатысады. Ойынға қатысатын әр баланың өз сақасы болуы шарт. Сақа қойдың ең ірі асығынан таңдап алынады. Ойынды ойнау үшін тегіс жерге белгі салынады. Сызық сызылады. Ол шеңбер түрінде үш түрлі сызығы болады. Бірі- өріс сызығы, бірі-табан

сызығы,үшіншісі-орта сызығы. Өріс сызығында тұрып балалар асығын иіреді. Өріс сызығы мен табан сызығының арасында кімнің асығы алшы түседі, ойынды сол бастайды.

«Хан талапай». Ойынға 5-10 бала қатыса береді.Көп асықтың ішінде біреуін қызылға боядды. Сол асық «хан» болады. Ойынды бастайтын бала санамақ арқылы анықталады.Ол асықтың бәрін қос уысына жинап алып,отырған балалардың алдына шашып жібереді. Балалар «ханның» қалай түскенін бақылап отырады. Егер «хан» бүк,шік не тәйке түссе, ойын бастаушы бала «ханның» түсуіне қарай жақын жатқан асықтарды бас бармақтың көмегі арқылы сұқ саусағымен итере ыршытып бір-біріне дәл тигізуі қажет.

«Атпақыл». Мұны кей жерде «көтеріспек деп те атайды. Бұл ойынға екі бала қатысады. Біреуі сақасын иіріп, екіншісі сол сақаны атады. Егер сақаға дәл тигізсе, атқан баланы екінші бала өз сақасы жатқан жерге дейін көтеріп апарады. Сөйтіп екі бала бірінің сақасын бірі атып, бірін – бірі көтерісеп ойнай береді. Бұл ойын балаларды шымырлыққа, дене күшін жетілдіруге баулиды.

«Қақпақыл». Ойын шарты: 1 асықты алақанға салып алып, жоғарыға жәймен лақтырып,асық қайтып түскенше алақанды төңкеріп, асықты қолдың сыртымен қағып алу керек. Содан соң қолдың сыртындағы асықты қайта лақтырып, төмен түсіп келе жатқанда алақанды ашып қалу керек. Бұл ойын баланы жылдам қимылдауға, шапшаң әрекет жасауға, баланы өз бетінше жылдам ойлануға, есеппен әрекет етуге үйретеді.

«Сасыр» ойыны да «иірмекіл» сияқты ойналады. Асықтарды жерге шашып тастайды, алшы, шіге түскен асықтарды алып отырады. Кенет алшы асықтың қасына тәйке түсіп кетсе, бала асып-сасып қалады ғой. «Сасыр» деп соны меңзейді. Тәйке түскен сайын айып тартып отырады. Қанша тәйке түссе, өз асығынан сонша асық қосып, жерге жайып отырады. Айып ретінде ойынға қосар асығы болмаса, онда ойынды келесі бала бастайды.

«Топай» немесе **«Сөкелек».** Бұл ойындар жас шамасы 10–15 жас балаларға есептелген ойындар. Бұлар «Асық ату» ойыны секілді ойналады. Көбіне қыс кезінде, мұз үстінде ойналады. Ойыншы балалар асықтың шіге жағын егеп, тегістеп қояды. Сонда ол асықтар мұз үстінде зырылдап сырғанай жөнелетін болады. Сақа иіріледі. Кімдікі алшы түссе, ойынды сол бастайды. Сызық сызылады. Орта сызыққа асық орнына сиырдың бақалшақтарын тізеді. Сақаны сайлап алу керек, ол үшін оның екі жағынан тесік жасап, ортасына

қорғасын құйып алады. Мұндай сақалар көбінесе жылқы майына суарылады, сонда сақа сынбайды.

«Бәйге». Бұл ойынды екі баладан алты балаға дейін ойнайды. Ол үшін ортаға 25 асықтан тігіп, шеңбер жасау керек. бір асықтың қасына сөкелек жатқызып қояды. Ол жерді «қақпа» деп атайды. Сол қақпадан екі асық асып түсіп 3 – ші асықтың жанына тағы бір сөкелек қою керек. Оны «мәйек» деп атайды. Егер төрт бала ойнаса, олардың қолдарында екі – екіден бір түсті асық болуы керек. Кімнің кімнен қанша асық ұтқаны саналады. Сосын мәйекке жасыл асық бұрын жетсе, басқа асықтар мәйектен әртүрлі қашықтықта қалып қойса, онда жасыл асықты баланың ұтысы:

1 Жасыл асықты балаға сары асықты бала 1 асық, көк асықты бала 4 асық, қызыл асықты бала 9 асық беруі керек. (1 + 4 + 9 = 14).

2 Сары асықты баланың ұтысы: сары асықты балаға көк асықты бала 3 асық, қызыл асықты бала 8 асық беруі керек. (3 + 8 = 11).

3 Көк асықты баланың ұтысы: көк асықты балаға қызыл асықты бала 5 асық беруі керек.

«Отыз ұры, бір есепші». Бұл ойын таза есепке құрылған ойын. Мұны меңгерген бала тоғызқұмалақ ойынын ойнауға қабілетті деп танылады.

30 ұры, бір кісіні ұстап алады. Олардың заттары жоғала бастайды. Сонда ұрыны табу керек болады. Есепші айтады: «Мен ұрыны тауып берейін, бірақ менің дегенім болсын, қарсыласпаңыздар», - дейді. Сөйтеді де, 30 ұрының қол ұстасып, дөңгелене тұра қалуын өтінеді. Сосын өзі біреуінің қасына барып, «сенен бастап санаймын» деп оны белгілеп кетеді. Мәселен, асық саны арқылы есепке жүйріктікке баулитын мына **жұмбақты** алайық.

- Он – оннан асығы бар үш бала өзара асық ойнайды. Ойыннан соң біріншісі екіншісіне қарап:

- Қанша асық ұттың? - дейді.

- Ол:

- Онша көп ұтқыза қоймаппын, сегіз асығым қалыпты, - дейді.

- Онда сендегі барлық асық менің ұтып алған асығыма тең екен, - дейді үшінші бала асығын түгендеп тұрып.

- Ең көп асық ұтылған мен болдым, - дейді бірінші бала. Кім кімге қанша асық ұтылды? (Шешуі: екінші балада 10 – 2 = 8 асық. Бірінші балада 10 – 6 = 4 асық. Үшінші балада 10 + (2 + 6) = 18).

Асық ойыны – тәжірибе мен тәсілдің еркіндігі, тапқырлық пен болжамның қиылысатын шебі, мұрат пен меженің тоғысқан шеңбері. Ойын серіктесті таба білуге, онымен тіл табысуға үйретеді. Ойында

адам қарсыласының олқы жән оң жақтарын дұрыс анықтауға ерекше мән береді, оның күш-қабілетін тура бағалау ережесіне ереді. Ойнаушы бәсекесі мол қарым-қатынастың тәртібіне жүгінеді. Әр ойынның өз тәртібі, тәсілі және тәжірибесі бар. Сол тәртіп, тәсіл, тәжірибені білген адам тезірек қалыптасады, жан-жақты жетіледі. Асық ойыны - адамның қабілет-қасиетін шырататын жүйелі іс-әрекеттің көрінісі. Осындай белсенділікке қазақтың балалары ерте араласқан. Ойын-сауықтағы белсенділік - мінездегі кемшілікке, жеке адам мен қоршаған ортадағы келіссіздікке қарсылық, сондай-ақ бойдағы ебедейлікті көрсетуге шек қоймай жанталасу. Бұл ашық та, нақты сайыс.

Асық ойыны - жасөспірімдердің ой қабілетін, өмірге деген көзқарасын дұрыс қалыптастырады. Олар үшін ойын – жан-тәнін қоздыратын тартымды қозғалыс, дене мен ойды қатар жаттықтыратын тартылыс, жеңістің дәмін татқызатын, жеңімпаздың мәртебесін көтеретін кеңістік пен қолдау.

Ата-бабамыз негізінен ұрпақ қамын басты мақсат етіп қойып, балалардың нағыз азамат болып қалыптасуына аса зор мән берген. Нәтижесінде дәстүрлі бала тәрбиесінің басты құралы ретінде ұлттық ойынды орайластырып, дамытып отырған. Қазақ халқы - ұлт ойындары ерлікті, өжеттілікті, батылдықты, шапшаңдықты тағы басқа қуаты молдылығын, білек күшін дененің сомданып шыныгуын қажет етеді. Сонымен қатар, қазақтың ұлттық ойындары әлі күнге дейін өз құндылығын жоғалтпаған.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Дөңбаев Ә. Б. Қазақтың ұлттық жарыстары мен ойындары дене тәрбиесі мен спортты танымал етудің құралы ретінде // Дене тәрбиесі және еліміздің бәсекелестік мүмкіндігі: халық.ғылыми практ.конф.матер. (14-16 қазан 2010 ж.). – Алматы, 2010. – 204-206 б.

2 Қазақтың ұлттық ойындары, Алматы. – 2005 жыл – 355 б.

3 Қазақ Совет энциклопедиясы. 1 том.

4 Аюбай Құралұлы «Ұлттық дүниетаным» Алматы. 1997 жыл.

5 Қазақтың ұлттық ойындары. – 2006 жыл – 10 б.

6 «Бала би» журналы. – 2010 жыл № 5.

ОЖИВШИЙ ПЛАСТИЛИН В УВЛЕКАТЕЛЬНОМ МИРЕ МУЛЬТЯШЕК

ФРЕДИНА А. В.
ученик 5 «А» класса, Школа-лицей № 8 для одаренных детей, г. Павлодар
ЛАНГ Т. Ф.
научный руководитель

Мы, как и все дети, очень любим смотреть мультфильмы. Но мало кто знает, как они создаются. Вот и мы задумались над вопросом: «А можно ли самим, в домашних условиях, сделать мультфильм?» Из каких подручных средств это можно осуществить более реалистично?

Эта идея показалась нам очень интересной. Немногие сейчас создают мультфильм своими руками. На сегодняшний день большая часть мультфильмов создается исключительно на компьютере. Мы хотели пойти более сложным путем – то есть создать свой собственный мультфильм по одному из технологических процессов, но с помощью компьютерных технологий и с озвучиванием его на трех языках, что позволит использовать данную работу на занятиях в начальной школе.

Но как его создать? С чего начать? В чем заключаются секреты создания мультфильмов? Чтобы получить ответы на волнующие нас вопросы, мы решили разработать проект.

Мультипликацию считают ветвью киноиндустрии с момента ее появления. Однако это интересное направление можно также успешно связать с живописью и графикой. Талант художника плюс технические возможности – и на свет рождается искусство, которое не оставляет равнодушным ни детей, ни взрослых [1].

В проекторе за секунду пробегает 24 кадра, и для глаза все они сливаются в одно движущееся изображение. Значит, для «оживления» нужно сделать множество рисунков одного и того же объекта, на каждом из которых он изображается чуть-чуть по-другому. Вот почему этот вид кинематографа получил название «мультипликация». В переводе с латинского это слово означает «умножение» (в дословном переводе – «размножение»), а первые художники как раз тем и занимались, что размножали сделанные заранее рисунки [2].

Мультфильмы различают в зависимости от материалов изготовления реквизита. По технологическому процессу мультфильмы бывают:

- рисованные: каждый кадр рисуется на отдельном листке, отображая малейшие изменения в движении героя. Чтобы нарисовать более 20-30 кадров может понадобиться час, день или неделя, в зависимости от сложности самого рисунка;

- кукольные: данный вид анимации предполагает покадровую съемку участвующих в мультике предметов: бумажные или картонные модели героев, пластиковые игрушки или мягкие, карандаши, ластики, скрепки, кнопки, аппликации, макароны и многое другое;

- пластилиновые: материалом для мультфильма может послужить не только пластилин, но и глина, материал обычно лепится на каркас;

- песочные: использование любых сыпучих материалов, в качестве материала может выступать любой легкий порошок – песок, соль, крупа и т.д., который тонкими слоями наносится на подсвеченное стекло (обычно руками, но возможно кисточками или любыми другими подходящими инструментами);

- компьютерные: с развитием компьютерных технологий стало возможным не только рисовать графику и анимацию в двухмерной плоскости, но и оживлять трехмерные формы с помощью компьютерных программ [3].

Изучив множество различных источников информации, мы поняли, что в пластилиновом мультфильме художниками воссоздаётся анимированный мир целиком в миниатюре. Этот способ позволяет добиться высокой реалистичности падения света и теней, а использование пластилина, за счет его пластичности, даёт возможность вносить серьёзные изменения в персонажей и декорации от кадра к кадру, позволяя с большей точностью передавать их эмоции и движения.

Для того чтобы точно решить, какой мультфильм мы будем создавать, мы классифицировали их:

- по продолжительности (короткометражные, полнометражные);
- по возрастному интересу (детские, взрослые);
- по цели (образовательные, развивающие, воспитательные, обучающие, познавательные);
- по технологическому процессу (рисованные, кукольные, пластилиновые, песочные, компьютерные).

Теперь мы знали, что мультфильм у нас будет короткометражный, детский, воспитательный, пластилиновый.

Собрав все полученные сведения, мы приступили непосредственно к практической части своего проекта, которая происходила у нас по следующим этапам.

Идея и сценарий. Важно четко продумать сценарий. Что герои будут делать в мультфильме? Необходимо разработать четкую сюжетную линию. Подумать о начале, кульминации и концовке.

За основу нашего мультфильма мы решили взять художественное произведение Сергея Козлова «Однажды в солнечный день», которое учит нас дружбе, не обижать друзей и даже, если мнения расходятся, то не стоит из-за этого ссориться. Далее мы разработали план сюжетной линии, который стал основой для дальнейших поставленных задач проекта.

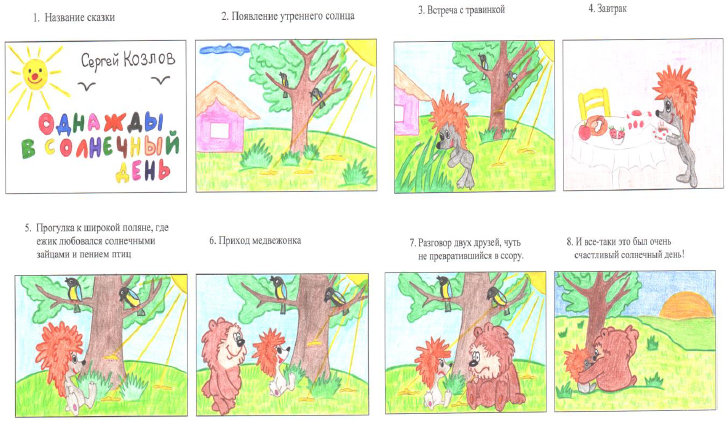

Рисунок 1

Сделав перевод текста на казахский и английский языки, так как наш анимационный пластилиновый мультфильм будет с озвучиванием на трех языках, мы приступили к созданию персонажей, соответствующих декораций и фона.

Рисунок 2

Когда все было готово, мы приступили к покадровой съемке мультфильма. Обязательно нужно закрепить на штативе неподвижно фотокамеру напротив фона, чтобы съемка каждой отдельной

сцены велась с одного ракурса. Если нет штатива, то можно взять подставки, стульчики и т.д. Для съемки мы использовали смартфон с хорошим цифровым и качественно снимающим фотоаппаратом. Также необходимо установить свет. Если работать с естественным освещением (от окна), то надо быть готовым к тому, что оно будет неожиданно меняться: например, солнце зайдёт за тучу или наоборот. Поэтому легче работать с искусственным светом, ведь он будет постоянным. Оформить сцену, поставить детали на фон по сюжету. Очень важно обратить внимание на то, чтобы в кадр не попадали лишние предметы. Теперь снимаем. Чтобы оживить наших пластилиновых героев сказки, мы двигали их целиком или частями и соответствующие декорации согласно сценарию. Чем меньше передвигаешь фигурку, тем более естественными будут ее движения в готовом мультфильме. После каждой фазы движения делали один кадр. И так кадр за кадром. Итог – 330 отснятых нами снимков.

Рисунок 3

С помощью современного и качественного редактора SONY Vegas Pro 13 мы приступили к монтажу своего мультфильма [4]. Все отснятые фотографии мы скопировали на компьютер. Затем предстояло удалить испорченные кадры. На видеодорожку последовательно выложили загруженные фотографии. Установили нужную скорость. Лучше всего, если часть кадров будут сменяться быстро, а некоторые будут оставаться на экране чуть подольше. Тогда герои выглядят, как живые.

Заключительный шаг на пути к поставленной цели нашего проекта - это озвучивание. Мы с ребятами из моего класса прошли долгий и трудоемкий процесс, ведь переозвучивать пришлось по несколько раз, потому что не всегда с первого раза могли уловить сюжетные линии. Сложность еще заключалась и в том, что наш мультфильм необходимо было озвучить на русском, казахском и английском языках.

Рисунок 4

Когда процесс был завершен, полученные результаты мы свели в единую звуковую дорожку, наложили его на сюжет все в той же программе SONY Vegas Pro 13, подобрали музыкальное сопровождение, сделали концовку и вот, наш мультфильм готов!

Рисунок 5

При работе над проектом «Оживший пластилин в увлекательном мире мультяшек» мы изучили в Интернете информацию о развитии мультипликации, освоили простейшие способы «оживления картинок» и узнали о технике пластилиновой анимации. Изучили и попробовали технологию создания пластилинового мультфильма, узнали основы съемки и монтажа и познакомились с видеоредактором SONY Vegas Pro 13, который предназначен для создания компьютерной анимации. Нам стало понятно, какие приспособления и материалы необходимы для того, чтобы оживить пластилиновых героев. Чтобы закрепить полученные знания в области мультипликации, мы провели мастер-класс для своих одноклассников, где каждый, слепив своего героя из пластилина, смог попробовать свои силы в роли сценариста, режиссера, мультипликатора и даже продюсера. Таким образом, мы попытались привлечь ребят к данному виду работы, как к средству творческого самовыражения.

Теперь мы понимали, что «рождение» мультфильма – очень сложное, трудоёмкое и кропотливое дело, для завершения которого приходится приложить немало усилий! Теперь, просматривая даже короткий мультфильм, мы понимаем, что там была сделана большая работа целой команды людей.

Наш первый экспериментальный мультипликационный фильм, с отснятыми 330 снимками, получился длительностью в 2 минуты 32 секунды с озвучиванием на русском языке, 3 минуты 7 секунд с озвучиванием на казахском языке и 2 минуты 55 секунд с озвучиванием на английском языке. Для стороннего наблюдателя это очень немного, хотя работа, занявшая у нас более 6 месяцев, была проделана колоссальная. Полученные знания в ходе проектной деятельности помогают нам относиться к мультипликационным фильмам с еще большим интересом, анализировать, сравнивать, классифицировать.

Чтобы результат нашего научного проекта увидели и заинтересовались масштабно, была создана на YouTube канале страничка Angel’s Production, где разместили наши мультфильмы с озвучиванием на казахском, русском и английском языках [ссылки на мультфильм: с озвучиванием на казахском языке - https://www.youtube.com/watch?v=DOt1o-fNQpE&t=27s; с озвучиванием на русском языке - https://www.youtube.com/watch?v=wefKsq62EZ8&t=14s; с озвучиванием на английском языке - https://www.youtube.com/watch?v=ORj26oLPir4&t=11s].

В будущем мы планируем продолжить исследование и изучить компьютерные программы для создания мультфильмов.

Собственный мультфильм – это позитивные эмоции, хорошее настроение и интересный опыт.

ЛИТЕРАТУРА

1 Статья «История мультипликации» [Электронный ресурс]. - http://www.letopis.info/themes/cinematograph/istorija_multiplikacii.html [дата обращения 11.02.2019].

2 Реферат «История развития мультипликации». 5 мая 2012 г. [Электронный ресурс]. - https://nsportal.ru/ap/library/drugoe/2012/05/05/referat-istoriya-razvitiya- multiplikatsii [дата обращения 12.02.2019].

3 Мультипликация. - Википедия [Электронный ресурс]. - https://ru.wikipedia.org/wiki/ [дата обращения 15.02.2019].

4 Программа Sony Vegas Pro 13 на русском языке [Электронный ресурс]. - http://relizua.com/besplatnaya-multimedia/498-sony-vegas-pro-skachat.html [дата обращения 11.04.2019].

16 Секция. Мәдениеттану
16 Секция. Культурология

ҰЛТЫМЫЗДЫҢ ТЫЙЫМДАРЫ МЕН ЫРЫМДАРЫНЫҢ БАЛА ТӘРБИЕСІНЕ ӘСЕРІ

АХМЕТЖАНОВА Н. Қ.
қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің мұғалімі,
ХББ Назарбаев Зияткерлік мектебі, Павлодар қ.
НҰРЛЫБЕК Т. Ә.
7 сынып оқушысы,
ХББ Назарбаев Зияткерлік мектебі, Павлодар қ.

Қазіргі таңда, яғни, технологиялар қарқынды дамып тұрған заманда біз ұлттық ерекшелігімізді, ата-бабадан қалған мұрамызды ұмытпай, ұлттық тәрбиемізбен ұштастыра отырып, батысқа еліктейін деп тұрған біз сияқты жас жеткіншектердің тәрбиесіне қатты көңіл аударуымыз керек. Ол бәрімізді де алаңдатады.

Менің бір жақын досым бар. Оның көп нәрсені халқымыздың ерекше ұғымдарымен байланыстырып жүретінін, «обал болады», «сауап болады», «олай жасама», «бұлай айтпа» деген сөздерін жиі естимін. Үйіне бара қалсаң, кәрі әжесінің ылғи да ақылын айтып отыратынын құлағым шалатын.

Досымның тәрбиесі де осал емес, сабырлы, салмақты, таза, ойланып сөйлейтіні мені ойға қалдырды. Расымен, де әжесінің құлағына құйып отыратын ырым мен тыйым сөздерінің әсері ме деген ой келеді. Сондықтан да осы тақырыпты мұғаліммен ақылдаса отырып, зерттеу қолға алынды.

Зерттеу нысанын анықтау үшін, ең алдымен, айналамдағылардан, туыс-туғандар, дос-жарандардан сауалнама алынды. Сауалнамада екі жас кезеңі қамтылады.

1 ересектер, ата-аналар

2 оқушылар

Сауалнама қорытындысы бойынша

Кесте 1

Қатысушылар	Ырым-тыйым деген не?	Қандай ырым-тыйымдарды білесіз?	Не үшін керек?	Сіз ырымға сенесіз бе?
Ересектер-30	88 %-біледі	10-нан көп білетіндер 70 %	75% көбі тәрбиемен байланыстырады	Иә - 65 % Жоқ- 35 %

Оқушылар-45	64%- біледі	10-нан көп білетіндер 40 %	Ең көп жауаптар: тәрбие, сақтау «Керек емес» деген жауаптар бар	Иә - 50 % Жоқ-50 %

Зерттеу барысында бұл мәселенің өзекті екені анықталды. Ырым-тыйымдардың бала тәрбиесіне әсерін зерттеп көргім келді.

Жобаның **мақсаты** - ырым-тыйымдардың тәрбиелік мәнін анықтау, ғылыми тұрғыдан зерттеу, талдау, саралап жүйелеу, бүгінгі ұрпақ тәрбиесіне әсерін талдап, маңыздылығын көрсету.

Өзектілігі: Ырым-тыйымдардың әдептілік, ізеттілік, қайырымдылық, қанағаттық, саналық, сабырлылық, ұлттық намысқойлық қасиеттердің бала бойына сіңудегі маңыздылығы.

Болжамы: Жас жеткіншектерді ырым және тыйым сөздер арқылы сенім қалыптастыра отырып, әдептілікке, тазалыққа, адамгершілікке тәрбиелеу.

«Ғасырлар бойы қалыптасқан халықтық қасиет, ұлттық этика, салт-дәстүр, таным, сенім жүйесі бұзылды. Халқымыз ардақ тұтқан баба-ұрпақ, үлкен-кіші, алыс-жақын, еркек-әйел арасындағы сыйластық, құрмет, борыш-парыз, жол-жора үлгілері өзінің бағасынан, қуатыннан, құнынан, қасиетінен айрылуға айналды. Ұрпақтан ұрпаққа көшетін киелі, қасиетті деп танылатын асыл ұғым азуға, ардақты сенім арзандауға, мүлік, мұра, киім, бұйым түгесілуге айналды» [1, 65]. Алайда еліміздің егемендік алуына орай дініміз бен тіліміз қайтып оралып,түсі оңған, әсер қуаты әлсіреген осы рухани игіліктерімізді қайта орнына келтіруге, өшкенімізді қайта орнына келтіруге, өшкенімізді қайта жандандыруға мүмкіндік туды. Соның нәтижесінде ұрпақ тәрбиесіне баса назар аударылып отыр. Ал ондай тәрбие алдымен алдымен отбасынан, бала тәрбиесінен, бесіктен басталуы тиіс. Ата-бабаларымыз тәрбие ісінің әділ-тәсілдерін молынан пайдаланған. Жастарды қабілетті азамат етіп өсіруде мақал-мәтелдердің, шешендік және нақыл сөздерді көңінен қолданған. Олардың рөлі орасан зор екеніне ешкім де шүбә келтірмесе керек. Осындай тәрбие құралдарының бірі-ырымдар мен тыйымдар. Ырымдар мен тыйымдар халық педагогикасының бір тәсілі, я болмаса құралы ретінде қарастырылып, оның зерттеу нысанына айналуы тиіс.

Г. Н. Волков өзінің зерттеулеріне халықтық педагогика оның эмпирикалық білімі мен тәжірбесінің, тәрбие құралдары мен тәсілдерінің бірлігі, оқыту мен тәрбие процесінің тұтастығы деген тұжырым ұсынған болса, А. Э. Измаилов халық педагогикасындағы

оқыту мен тәрбиелеу ісін тұтас процесс ретінде бағалай отырып, оның үлкенге де, кішіге де бірдей ықпалын басым сөз етеді. Енді бір зерттеушілер (А. Гашимов, Я. Ханбиков) халық педагогикасының бір ғана жағын алып, оны тәрбие құралы мен даналық сөздер ретінде қарастырады. Халық педагогикасын зерттеп жүрген Қ. Жарықбаев этнопедагогиканы ұлттар мен ұлыстардың ұрпақтан ұрпаққа беріліп отырған тәлімгерлік тәжірибесін зерттейтін ғалым ретінде танылса, С. Қалиев халық педагогикасы деп сол халықтардың ғасырлар бойы жинақталған ұрпақ тәрбиесі жүніндегі ой-пікір, білім тәжірибелер жиынтығын атайды [208-9]. Міне, жоғарыдан байқағанымыздай халық педагогикасы дегеннің өзі де, оның зерттеу нысандары да зерттеуші ғалым тарапынан әр түрлі көрсетіледі. Ал негізінен келгенде халық педагогикасы дегеніміз – этникалық негізде қалыптасқан белгілі бір халықтың ұлттық ұрпақ тәрбиесі жөніндегі білімі мен іс-тәжірибесінің көпшілік қабылдаған ортақ нұсқасы болып табылады. Ендеше, ондай ортақ нұсқаға халық педагогикасының нысаны, бір тәсілі ретінде ырымдар мен тыйымдар енгізген дұрыс болар деген ұсыныс жасағым келеді. Өйткені әр ырым мен тыйым сөздерде қоршаған ортаға, табиғатқа, тіршілікке, адамгершілікке, көрегендікке қажетті қасиеттермен сусындататын түйіндер жатыр. Сол тұрғыдан «ырым мен тыйымдардың тәрбиелік мәні қайсыбір заң ережелерінен асып түспесе кем соқпайды» [3, 13]. Ырымдар жайдан жай қалыптаса салмаған, олардың да өзіндік тарихы бар. Ол халқымыздың баладан бастап үлкенге дейін тәрбиелеудегі бай тәжірибесінің түйіні іспеттес. Жас ұрпақтың ұлттық дүниетанымын қалыптастыруда қазақ халқының ырымдары мен тыйым сөздері, наным-сенімдерінің алатын орны ерекше. Бүгінгі күнге келіп жеткен ырым мен тыйым - халқымыздың әлеуметтік мәдени тұрмысының көрсеткіші. Алайда, ізгі тәрбие құралы болып саналатын қазақы ырымдар мен тыйымдар жіктеліп бір жүйеге түсірілмеген, қалыптасу тарихы мен қоғаммен байланысы да үстірт сөз болғаны болмаса толық қарастырылмаған.

Жалпы ырым-тыйымдар біздің ұлтымызда ғана емес, өзге елдердің мәдениетінде кездеседі. Мәселен, Оңтүстік Африканың қала тұрғындары өз аттарын ешқашан атамайтын көрінеді. Оңтүстік Индия әйелдері күйеулерінің есімін атамайды. Мұнысы біздің қазақ әйелдерінің күйеулерін «Отағасы» немесе «Пәленнің әкесі» дейтіні сияқты. Ал, өзбек әйелдері күйеулерін «қожайын» деп атайды. Бұлардың бәрі тегін емес. Әрқайсысында белгілі бір себеп бар.

Өз ұлтымыздың ырымдары мен тыйымдарына тоқталсақ, тыйым атаулыны тану үшін оны мән-мағыналық ерекшелігі

бойынша саралап қарауға болады. Бұл тұрғыдан ағылшын антропологиялық мектебінің өкілі Д.Фрезердің тыйым атаулыны ірі-ірі 4 салаға бөліп қарастыруымен ай-туға болады.

1 Іс-әрекетке байланысты тыйымдар.

2 Адамға қатысты тыйымдар.

3 Заттарға қатысты тыйымдар.

4 Тыйым салынған сөздер.

Қазақ халқының болмысына тән адамға, қоғамға, табиғатқа қатысты тыйым түрлерінің төл ерекшеліктерін есте ұстаған орынды. Ырымдар мен тыйым сөздер айнала қоршаған орта, табиғат, адамдардың өзара қарым-қатынасы туралы халықтың өз өмірінен түйіндеген пайымдаулары мен қағидалары, философиялық тұжырымдары, әлеуметтік және мәдени тұрмысының көрсеткіші. Мәселен, халқымыз «Құстың ұясын, құмырсқаның илеуін бұзба», «Малды теппе», «Жалғыз ағашты жұлма», «Тал кескенше, қолыңды кес» деп өсіп тұрған ағашқа тигізбейді. Қазақ халқы жер, су туралы түсініктерінде «обал болады» деп, егінді-шалғынды жерді беталды бастырмаған [8, 25]. Ырымдар мен тыйым сөздерді мазмұны мен мақсатына қарай былайша да жіктеуге болады.

Осы түрлерді мысалдар арқылы түсіндіріп көрсек, мысалы:

Кесте 2

Тұрмыстық – шаруашылыққа, еңбекке баулитын ырымдар мен тыйым сөздер.	Отқа түкірме
	Сүтті төкпе
	Киімді жамылып жүруге болмайды, жеңдерін қию керек.
Мәдени-гигиеналық машығын қалыптастыратын ырымдар мен тыйым сөздер;	Өзгелр тамақ ішіп отырғанда тырнағыңды алма.
	Кірдің суын баспа
	Ашық қалдырған тағамды жаратуға болмайды.
Әдеп мәдениетіне тәрбиелейтін ырымдар мен тыйым сөздер	Үлкеннің алдын кеспе
	Біреу келгенде үйінді сыпырма, жинастырма
Қауіптен сақтандыруға байланысты ырымдар мен тыйым сөздер.	Отпен ойнама
	Аяқ-қолыңды жіппен байлама.
	Пышақты шалқасынан қойма
Сақтандыру, ақыл беру мақсатындағы ырымдар мен тыйым сөздер.	Кешке қарай ақшаны санауға болмайды. Үйіңізден берекет қашады.
	Қазақ түзды бей-берекет шашпайды.

Жалпы ырым-тыйым сөздерді тақырыптық жағынан да топтастыруға болады. Оны келешекте тағы қарастырып, кеңінен зерттеу жоспарланып отыр.

Осындай мағынасы мен мәні зор ырым-тыйымдардың баланың тәрбиесіне әсерінің тиімділігін былай топтастыруға болады. Егер бала ырым мен тыйым сөздердің маңыздылығын түсініп, көңіліне тоқып жүретін болса, **онда**

Ырым-тыйым сөздер оқушының
Дүниетанымын
Сенімін
Мінез-құлқын
Әдеп
Дағдысын ҚАЛЫПТАСТЫРАДЫ.
Әрдайым оқушыны
Ұқыптылыққа
Үнемділікке
Ысырап қылмауға ҮЙРЕТЕДІ,
Оқушыға
Обал
Сауап

Күнә
Тәуба
Алғыстың НЕ ЕКЕНІН ТҮСІНДІРЕДІ.
Ата-бабамыздан қалған
Мұра
Өсиет
Дәстүр
Құндылықтарды ДӘРІПТЕЙТІН БОЛАДЫ.

Ырым-тыйымдар әлі де зерттеуді қажет етіп, оның ұрпақ тәрбиесіндегі маңыздылығы бір жүйеге қойылуы керек. Қазақ халқы қашан да ‹›баланы жастан....» дейді, көргенді ұл, өнегелі қыз, инабатты келін, сегіз қырлы бір сырлы азамат тәрбиелеуді мақсат еткен.

Үлкендердің, жастардың және мектеп оқушыларының, ауыл адамдары мен қала адамдарының, сондай-ақ әжесі жоқтардың ырымға деген көзқарасы, тіпті оларды білудің өзінде де әртүрлілік байқалды. Сондықтан да мектепте арнаулы сабақ ретінде болмаса да, «Ырымдар мен тыйымдардың мәні» деген тақырыпта тәрбие сағатын, дөңгелек үстел, дебаттар бірнеше дүркін қайталап ай сайын өткізуді ұсынамыз.

Ырым-тыйымдар туралы түсініктерін кеңейту мақсатында жоспарланған іс-шаралардың мақсат-міндеттері арқылы мынадай нәтиже күтіледі.

1 Оқушыны жаман әдеттен жиренеді.
2 Қатыгездік, көргенсіздіктен бойын аулақ ұстайды.
3 Ерсі қимылдан, жағымсыз істерден сақтанады.
4 Обал-сауап дегенді біледі.
5 Табиғатты қастерлеуге, нәрсені босқа ысырап етпеуге үйренеді.
6 Тазалыққа, ұқыптылыққа назар аударады.
7 Мейірімділікке, кішпейілділікке жаны құмар болады.
8 Білім-өнерге, еңбекқорлыққа тәрбиеленеді.
9 Жомарттыққа, қанағатшылдыққа дағдыланады.
10 Сабырлылыққа, саналылыққа үйренеді

Мұндай іс-шараларға ата-ана, қарт-қария, әже-аталарды да шақырып, қызықты өткізуге болады

ӘДЕБИЕТТЕР

1 М. Жанболатұлы. Таным, талғам, тағылым, Алматы,1997 ж.
2 Ш. Әлімұлы Халықтық тәрбие тағылымдары, Алматы, 1998 ж.
3 А. Шашақова Халық тәрбие бастауы, Алматы, 1994 ж.
4 «Ұлт тағылымы» журналы, № 1; 2; 3 - 2001 ж.

5 Ә. Қоңыратбаева Қазақ фольклорының тарихы, Алматы 1991 ж.
6 Фрезер Д. Золотая ветвь, М., 1983 г.
7 А. Естенов Жігіттіңс үш жұрты, Алматы, 1996 ж, 131 б.
8 Педагогика тағылымдары, Алматы, 1997 ж, 49 б.
9 «Қазақстан әйелдері» журналы, № 5 1993 ж., 27 б.
10 «Қазақстан мектебі»журналы № 4 2001 ж.
11 Ж. Нұсқабайұлы Инабаттылық дәрістер, Алматы, «Рауан», 1998 ж.

АБАЙ В ПЕРЕВОДАХ ПАВЛОДАРСКОГО ПОЭТА В. СЕМЕРЬЯНОВА

КУАНТАЕВ А.
ученик 11 «А» класса, Назарбаев Интеллектуальная школа ХБН, г. Павлодар
АУЖАНОВА Г. Г.
учитель-модератор русского языка и литературы, Назарбаев Интеллектуальная школа ХБН, г. Павлодар

Взгляды, идеи великого казахского мыслителя Абая Кунанбаева на современном этапе значимы. Большинство казахстанцев слышало, например, о «Словах назидания», но, как это часто происходит с классическими произведениями, не все знакомы с ними.

Среди учащихся нашей школы мы провели опрос. Нас интересовали ответы на следующие вопросы: «Знакомы ли вы с творчеством Абая? Какие произведения Абая вы знаете? Знаете ли вы, кто такой Виктор Семерьянов? Знаете ли вы, на какие языки были переведены произведения Абая? Какие произведения Абая были переведены Виктором Семерьяновым? Изучали ли вы произведения Абая на уроках русского языка и литературы?» На первый вопрос ответили 90 % респондентов; на 2-й вопрос были такие ответы: «Жазғытұры, қыс, жаз, күз», «Сегізаяқ», «Көзімнің қарасы», «Желсіз түнде жарық ай», «Интернатта оқып жүр», «Слова назидания» и т.д. На вопрос «Знаете ли вы, кто такой Виктор Семерьянов?» положительно ответило всего 10 % участников опроса.

Итоги опроса показывают, что вопросы, касающиеся творчества великого Абая и павлодарского поэта В. Северьянова, актуальны в настоящее время. Проанализировав Учебные программы НИШ по дисциплине «Русский язык и литература», мы пришли к неприятному выводу: изучение творчества Абая представлено 1 раз: в 7 классе в ходе изучения раздела «Климат. Погода и времена года» (предлагается

стихотворение из цикла «Времена года» «В белой шубе…»). Результаты опроса и анализа учебных программ нас огорчили: знание творческого наследия Абая делает современного человека культурным, образованным, приобщает к культуре казахского народа.

«Творческое наследие Абая Кунанбаева состоит из стихов, поэм, философской прозы, переводов и песенных мелодий. Абай основатель критического реализма в казахской литературе, и поэтому считал основным гражданским долгом поэта – «воспевание правды», подчиняя общественный недуг справедливости и разуму» [1]. Да, Абай Кунанбаев – великий мыслитель, философ, основоположник казахской литературы. Его произведения переводятся на разные языки, его произведения стали классикой не только казахской, но и мировой литературы. Поэзия Абая богата по содержанию: это стихотворения на социально-политические темы, стихи сатирические, философские раздумья, пейзажная лирика, стихи о любви, дружбе, поэзии, науке. Лирика Абая знакомит нас с его раздумьями о смысле жизни, о счастье человека, с его нравственным идеалом [2].

Произведения великого поэта были переведены на многие языки. Мы выяснили, что произведения Абая переводили на русский язык многие известные поэты: Давид Бродский, Вера Звягинцева, А. Глоба, Л. Озеров, К. Липскеров, Михаил Луконин, Аркадий Штейнберг, П. Шубин, М. Зенкевич, М. Тарловский, Всеволод Рождественский, Герольд Бельгер, Бахытжан Момышулы… Первым открыл для русского читателя великого Абая Всеволод Рождественский, который в 1936 году выпустил первый сборник избранных стихов великого поэта на русском языке.

Многие переводчики отмечают, что трудно переводить Абая. «Почему трудно переводить Абая?» – задается вопросом Г. Бельгер и сам же отвечает: «Образы Абая пронизаны национальным мироощущением. Их бессмысленно воссоздавать буквально, их можно только трансформировать в другой языковой лад, в иную плоскость восприятия, в иную сферу представлений». Степь за многие века выработала свои поэтические каноны, свой эстетический вкус, свои прочные традиции, своеобразный культ устной речи. Абай сознательно разрушает эти каноны, ломает сложившиеся традиции, отвергает былые, тысячекратно воспетые на все лады «восточные» темы, привносит в казахскую поэзию свежие краски, новые слова, насыщает их многозначным глубинным смыслом» [3].

Абая переводили многие, но при этом искажали содержание, передавая в основном форму. Вот, например, Г. Бельгер об этом

пишет так: «Есть старательные, бережные, аккуратные поэтические переводы М. Петровых, Вс. Рождественского, М. Тарловского, Л. Озерова, Ю. Неймана, О. Румера. Читаешь их – вполне прилично, весьма близко, похоже, узнаваемо. Начинаешь вникать в перевод, сравнивать с оригиналом – нет того обаяния, того поэтического шарма, той естественности и многослойности, того дыхания, той мудрости, что в подлиннике» [3].

Так, стихотворение «Сағаттың шықылдағы емес ермек» имеет 8 переводов. Самым удачным, на наш взгляд, оказался перевод М. Адибаева, хотя каждый из переводчиков по-своему старался передать мысли и идеи Абая. Чтобы понять содержание произведения и определить основную мысль, мы также сделали построчный перевод на русский язык стихотворения «Сағаттың шықылдағы емес ермек». Эта работа позволила сделать вывод: переводить Абая действительно трудно.

Одним из современных переводчиков с казахского на русский является наш павлодарский поэт, талантливый переводчик Виктор Семерьянов. Он переводил произведения Машхур Жусупа Копея, Оралбека Кожанова, Абая Кунанбаева и других.

В 2012 году вышел сборник В. Семерьянова «Книга вольных переводов» [4]. В нем мы находим переводы стихотворений Абая «Часы», «Взял в жены красавицу хан-аксакал…», «Верь сердцу». Ключевым словом в названии книги является слово «вольные». В ходе сравнения оригиналов и переведенных В. Семерьяновым стихотворений мы выяснили, что павлодарский поэт действительно использует такой прием, как вольный перевод. В предисловии Наум Шафер, известный литературовед, пишет: « Может ли быть достоверным вольный перевод? Ещё как… Ведь здесь самое главное – уловить поэтику слова и мысли, проникнуться авторской образностью и тем внутренним движением, которое образует художественность» [5]. Думаем, что переводчик использует вольный перевод, чтобы избежать монотонности повествования, для создания большей естественности и живости текста.

Сравнительно-сопоставительный анализ стихотворения «Сағаттың шықылдағы емес ермек» на исходном языке (ИЯ) и стихотворения «Часы» на переводимом языке (ПЯ) отображены в таблице:

Таблица 1

Абай	Виктор Семерьянов	Тип ЛТ
Сағаттың шықылдағы емес ермек,	Часы не простая забава, о брат,	**Генерализация или модуляция:** «Сағаттың шықылдағы» - более узкое значение на ИЯ - «Часы не простая забава» - более широкое значение в ПЯ. **Добавление** «о брат» - обращение. В других переводах нет.
Һәмишә өмір өтпек ол білдірмек.	Что все преходяще, они говорят.	«Һәмишә өмір өтпек» - «Что все преходяще» - модуляция (лексико-семантическая замена) Членение предложения – это способ перевода, при котором синтаксическая структура предложения в оригинале преобразуется в две или более предикативные структуры ПЯ. «Һәмишә өмір өтпек ол білдірмек» – в сложное «Что все преходяще, они говорят».
Бір минут бір кісінің өміріне ұқсас,	Минута одна, словно целая жизнь –	«бір кісінің өміріне ұқсас» - «словно целая жизнь» -**генерализация**
Өтті, өлді, тағдыр жоқ қайта келмек.	Пришла, умерла, не вернется назад.	«Өтті» - «Пришла» - значения изменены. «Өтті» - прямой перевод - «прошел». **Модуляция** «тағдыр жоқ» (судьбы (кончины, смерти) нет) – **опущение**
Сағаттың өзі ұры шықылдаған,	Часы – это воры, крадущие дни.	«шықылдаған» («тикающий») - **опущение.** «Өмірді білдірмеген» (…) – «Всю жизнь украдут» **модуляция**
Өмірді білдірмеген, күнде ұрлаған.	Всю жизнь украдут незаметно они.	«күнде ұрлаған» -(«күнде» - ежедневно) - «крадущие дни» -описание – **генерализация**
Тиянақ жоқ, тұрлау жоқ, келді, кетті,	Любовь, постоянство – пришли и ушли,	Тиянақ жоқ («опры нет») – в ПЯ –«любовь» -; «тұрлау жоқ» - («постоянства нет») отрицание, а в ПЯ - постоянство (утверждение). **Модуляция** – противоположный взгляд на ситуацию
Қайта айналмас, бұрылмас бұлдыр заман.	И время, как призрак, - попробуй, верни.	«как призрак» - **добавление**; «Қайта айналмас, бұрылмас бұлдыр заман» -« И время, как призрак, - попробуй, верни» - **модуляция**
Өткен өмір белгісі осы сыбдыр,	Примета ушедшего звуки «тик-так»,	«Өткен өмір» - «ушедшего» -**конкретизация;** «осы сыбдыр» - «звуки «тик-так» - **конкретизация (или модуляция)**
Көңілді күнде сындыр, әлде тындыр.	Успей утолить свои чувства, степняк.	Успей утолить свои чувства, степняк.
Ақыл анық байқаған қылығыңды, Қу шыққансып қағасың босқа бұлдыр.	И старость не хочешь ты зря замечать, Себя не обманешь, поверь мне, никак.	**модуляция)**
Күн жиылып ай болды, он екі ай жыл, Жыл жиылып, қартайып қылғаны бұл.	А дни убегают, и месяц уйдет, Сложить все двенадцать – получится год…	«қартайып қылғаны бұл» - «А дни убегают, и месяц уйдет» - замещение **(модуляция)**
Сүйенген, сенген дәурен жалған болса, Жалғаны жоқ бір тәңірім, кеңшілік қыл.	И если надежда обманет меня, Будь милостив, Бог, и продли мой черед!	«Бог» - **обращение, добавление. Модуляция.**

В стихотворении на ИЯ использованы приемы «терме накыл» - наставительной песни, которые отчетливо прослеживаются в строках: *«Көңілді күнде сындыр, әлде тындыр / Ақыл анық байқаған қылығыңды,/ Қу шыққансып қағасың босқа бұлдыр», «Сүйенген, сенген дәурен жалған болса,/ Жалғаны жоқ бір тәңірім, кеңшілік қыл».*

Преимущество обращения к этому жанру обусловлено возможностью обратить внимание читателя на извечные философские вопросы: размышления о вечности и миге, о жизни и смерти. В обоих стихотворениях – призыв бережно обращаться со временем, так как его не вернуть. Если у Абая нет прямого обращения, то у Семерьянова мы видим конкретного адресата – это брат («о брат»), степняка («степняк»). В ИЯ и ПЯ часы выступают не только мерилом времени, но символом уходящей жизни.

Стихотворение В. Семерьянова написано 4-стопным амфибрахием, поэтому оно (стихотворение) отличается ровной размеренной интонацией, возникает ощущение, что поэт повествует о каких-то событиях.

Стихотворение Абая написано по правилам силлабического стихосложения. В основе силлабической системы лежит счет слогов. У Абая от 11до 13 слогов в стихе. Например,

*Сагаттың шықылдагы емес **ермек,** - 11 слогов*
*Һәмишә өмір өтпек ол **білдірмек.** – 11 слогов*
Бір минут бір кісінің өміріне ұқсас, - 13 слогов
*Өтті, өлді, тагдыр жоқ қайта **келмек.** - 11 слогов*

Количество строф совпадает в ИЯ и ПЯ: 4 строфы, 1 строфа – четверостишие.

Рифмы как у Абая, так и у ВС мужские: падают на последний слог. Специфика ИЯ предусматривает такую рифму, ну а у В. Семерьянова, думаем, это связано с размером, который он использовал. В последние стопы в ПЯ усеченные, поэтому рифма мужская. Абай применил традиционную систему рифмования: ааха, ббсб и т.д.

Таблица 2

Сағаттың шықылдағы емес ***ермек,***	***а***
Һәмишә өмір өтпек ол ***білдірмек.***	***а***
Бір минут бір кісінің өміріне ұқсас,	***х***
Өтті, өлді, тағдыр жоқ қайта ***келмек.***	***а***

В русском тексте сохранены способы рифмования оригинала:

Часы не простая забава, ***о брат,***	***а***
Что все преходяще, они ***говорят.***	***а***
Минута одна, словно целая жизнь –	***х***
Пришла, умерла, не вернется ***назад.***	***а***

Мысли и чувства Абая чрезвычайно сложно передавать на ином языке. К примеру, в строках:

Сағаттың шықылдағы емес ***ермек,***
Һәмишә өмір өтпек ол ***білдірмек.***

Сложным для перевода явилось слово «Һәмишә». Поэтому переводчик по-своему передает мысль автора, что «Часы не простая забава, о брат,/Что все преходяще, они говорят».

Сравнительно-сопоставительный анализ, проведенный в ходе исследования, позволяет сделать вывод:

- выполнение вольного перевода стихотворных произведений Абая с использованием лексических трансформаций позволили В. Семерьянову максимально сохранить содержание и форму оригинала;
- В. Семерьянов использует разные типы лексической трансформации для достоверной образной передачи основных идей Абая;
- В. Семерьянов использует такой вид перевода, как вольный.

Проведенное нами исследование показало, что может существовать несколько вариантов перевода произведения, но все они звучат по-разному и смысловая нагрузка в каждом из переводов особая, так как переводчик вносит в переводимое им произведение что-то своё. При этом перед переводчиком стоит задача - передать в ПЯ основное содержание произведения, мысль, заложенную в оригинале.

ЛИТЕРАТУРА

1 Значение нравственной философия Абая Кунанбаева-[Электронный ресурс].-http://docplayer.ru/35599661-Znachenie-nravstvennoy-filosofiya-abaya-kunanbaeva.html

2 Ж. Бактыбаев. Идеи великих просветителей степи в становлении педагога [Электронный ресурс].-http://www.open-school.kz/glavstr/classic_modern/classic_modern_180_2.htm

3 Бельгер Г. Почему трудно переводить Абая? [Электронный ресурс].– http://abai-inst.kz/rus/?p=150.

4 Семерьянов В. Книга вольных переводов - Павлодар : «Типография Сытина», 2012. – с. 9.

5 Н. Шафер. Предисловие к книге В. Семерьянова «Книга вольных переводов». - Павлодар : «Типография Сытина», 2012. – с. 3.

АТА ЕРЛІГІ – БАЛАҒА МҰРА (ҰЛЫ ЖЕҢІСКЕ – 75 ЖЫЛ)

КУЛЬМАГАНБЕТОВА Р. А.
педагог-зерттеуші, тарих пәнінің мұғалімі,
№ 18 ЖОББМ, Екібастұз қ.
ҚАНАШ М., ҚАНАШ М.
5 «В» сынып оқушылары, № 18 ЖОББМ, Екібастұз қ.

«Еліңнің ұлы болсан, еліне жаның ашыса,
адамзаттық намысын болса, қазақтың
ұлттық жалғыз мемлекетінің нығайып-көркеюі
жолында жан теріңді сығып жүріп, еңбек ет.
Жердің де, елдің де иесі өзің екеніңді ұмытпа!»
ҚР Тұңғыш президенті Н. Ә. Назарбаев

«Ерлік – елге мұра, ұрпаққа - үлгі» бабаларымыздың әрбір жүріп өткен жолы – біз үшін үлгі, шежіре, тағдыр – тарих. «Ел ерімен еңселі», «Елім» деп еңіреп туған ерлердің есімі еш уақытта елеусіз қалмайтыны ақиқат. Биыл Ұлы Жеңіске 75 жыл. 9 мамыр - Жеңіс күнінің қарсаңында Ұлы Отан соғысының тарихына шолу жасайық. Соғыс – атауы құлаққа жағымсыз, тіршілікті қан жылатқанын, асты қайғы-қасіретке толы қаралы сөз. Осыдан 75 жыл бұрын жер бетін шарпыған сол сұрапыл Ұлы Отан соғысы еді. Бұл соғысқа 61 мемлекет жан жақтан атсалысты. Менің атамның ерлігі тарихта өз ізін қалдырды. Осы бір сұрапыл соғысқа ат салысқан барша батыр ата, апаларымыздың ерлігі арқасында қазіргі тату өмірімізге бейбіт заманымызға, қуанышты күнімізге жеттік. «Жеті атасын білмейтін ер жетесіз, жеті ғасыр тарихын білмейтін ер жетесіз» деп атам қазақ бекер айтпаған. Біз ата тарихын саралап, тарих қойнауын аралап, ұлыларымызды даралаудамыз. Ондағы мақсат - ұлыларды зерттеп,

Көшімов (Молхин) Рахымтай 1926 ж туған Қан майданда хабарсыз кеткен қазақ жауынгері

Сурет 1

олардың мол мұрасын кейінгі ұрпаққа аманат ету. Қазақ елінің қасиетін өз бойына дарыта алған, туған ұлтын шексіз сүйіп, терең қадір тұтқан халқымыздың қаһарман ұлдарының саны аз емес. Соғыс жылдары Қазақстан жерінде 12 атқыштар дивизиясы, 4 ұлттық атты әскер дивизиясы, 7 атқыштар бригадасы мен 50-ге жуық әр-түрлі полктер, батальондар құрылып, майданға аттанған болатын. Қаһармандар қатарында қырғын соғыстың бел ортасында жүріп, ерлік көрсеткен атам жайлы бірер сыр: Отанды қорғауға әзір екендігін білдірді. Павлодарда облыстағы барлық 448 елді мекен-ауыл, селосында көп адам қатысқан митингілер болды. Олар төніп келген қауіп алдында, өздерінің патриоттық мақсатарының бірліктерін айқын көрсетті.

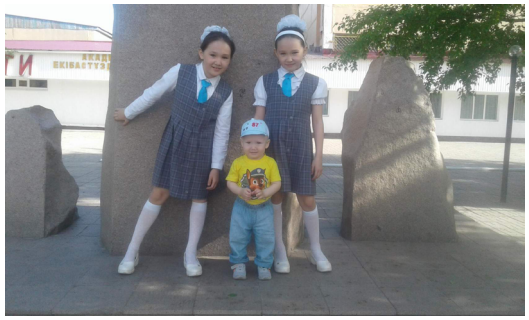

Сурет 2

«Бәрі де майдан үшін, бәрі де жеңіс үшін!» деген ұранмен облысымыздан өз еркімен аттанған жастар көп болған. Сондай жастардың бірі болып Павлодар облысы, Баянауыл ауданының жастары арасында менің нағашы атам Ерсінтайдың әкесі Көшімов Молхы және ұлы Көшімов Рахымтай ата аттанған екен.

Нағашы атамның қолындағы көптеген мәліметтермен таныса отырып, осы хаттан бастауды жөн көрдім.

Сурет 3

Майданнан хат

Кездесті кесел маған қайым жерде,
Көрмеген өмірімде туған елде.
Он аяқ тұлыптай боп ісіп кетті,
Жүрген соң зорлау менен тіпте мүлде.

Ауру күннен күнге жанға батты,
Жарлығы командирлер тіпті қатты.
Менімен санасуға уақыт бар ма,
Мезгілді занятия жүріп жатты.

Бір уақыт жүре алмайтын қалға (түстім), жеттім.
Емдеуге жіберуге тілек еттім.
Дәрігерлік комиссия қарауынан үздіксіз өттім.

Сонымен госпиталға алып келді,
Қолына бір дәрігердің мені берді.
Аунатып ерсіл-қарсыл жанды қинай,
Кеудеме трубкасын салып көрді.

Қозғалу өз бетіменен қиын болды –ау,
Зарлаймын аунай алмай онды-солды.
Шіркін-ай жан қиятын жолдасын боп,
Басымды сүйер ме едің қасыма кеп.

Қайран ел қызығынды көре алмадым,
Сайрандап дәл кезімде жүре алмадым.
Өсірген тәрбиелеп Максим жанды-ау
Мектепке өз қолыммен бере алмадым.

Қайран ел еске түсіп бала –шаға,
Сыйласқан жан қиысып іні-аға.
Үй іші, жаным туған-туысқандар,
Көруге амандықпен тілектес бол.

Сендерді көрем деген үмітім мол,
Қысқартып айтқанымда бар арман сол.
Ертеде бір топ көде қалар тағдырға,
Сабыр берсе өзі сақтар.

«Майданнан хат»
7 ноябрь 1943 жыл. Мой адрес Полевая почта 25401 «Б».
30 август 1944 жыл

Сурет 4

Осы өлең жолдарының авторы қан майданда хабарсыз кеткен қазақ жауынгері, Баянауыл ауданы, Алексеевка ауылының тумасы, атамыз 1926 жылы туған Көшімов Рахымтай.

Майданнан хат!!! Рақымтай бабамның майданнан жазған хаттары. 75-76 жыл өткен тарихты тебірене, ұлы сезіммен ұстап, көріп, бүінде баба ерлігіне тағзым етеміз!

Сонау сұрапыл соғыс жылдары талай жауынгердің жігерін жанып, жеңісті күндерге үкілі үмітпен жетелесе, майданнан жолданған үшкіл хаттар да бүкіл ел болып сарғая күтіп, сарыла тосқан, келер күнге үміттің жібін жалғаған сағынышқа толы ең ыстық дүние болатын. Бірді толқытып, бірді тебіренткен, ал енді бірдің жылағаны мен шаршағанын ұмыттырып, бір сәтке бақытқа бөлеген шаттықтың куәсі еді. Ал мына суреттердегі үшбұрышты хаттарда сол үшкіл хаттардың иесіне деген сағыныш, алғыс, құрмет сезім! Қан майданда ақтық демі қалғанша жаумен соғысып, қан майданда хабарсыз кеткен бабамның хаттарын сақтап келеміз.

Арманда кеткен ата-бабаларым, өздерінің қысқа ғана ғұмырымен бізге жарқын өмір сүруге, Тәуелсіздігімізге қол жеткізуге қан майданда жандарын құрбан еткен. Рақымтай атамның хатын оқи отырып, көзімізге жас алып, жүрегіміз сыздап, сонау зұлмат жылдары көз алдымызға келеді. Қайран атам-ай, өзінің өмірі қыл үстінде жүрсе де, үйдегі анасын, бауыр-қарындастарын, туған-туысқандары мен ауылдастарының аман-саулығын тілеп, олардың қамын ойлап жүрген. «Шәйкутай! Менің Сіздерге берген сәлемдемем, Нәнәмә 10 сом, Шәйкутәй өзіне 5 сом, Пәзкентайға 5 сом, Әділтай жанға 5 сом (айналасы 25 сом). Кейінгі жазған хаттан алған, алмағандарынды айтып хат жаз. Ақша осы хаттың арасында. 7 ноябрь 1943 жыл. Мой адрес Полевая почта 25401 «Б»».

«30 август 1944 жыл. Шәйкутәй!... Ел –жұрттың, өздеріңіздің хал тұрмыстарыңыз қалай? Ағайындардың көз-қарасы, егін –шөптің шығуы қалай? Қыс болса қылышын сүйретіп келеді. Уайымдай келіп, қыстан жанды-малды қалай аман алып шығудың қалын ойлаңыздар. Ал енді менен амандық білмек болсаңыздар Ұлы Отанымның тәрбиесінде қызмет партия алға қойған міндетін атқарып, жұмыста жүріп жатырмын... Зұлым жау жеңіледі. Жақсылық таяу, Алла дәмімді үйден жазса, жау құрыған соң, аман-есен бір дастарханнан дәм татамыз ба деген үмітім зор». Осы хат атамның соңғы хаттарының бірі.

«12/IV - 43 ж. Шәйку. Аман жүріп жатқан боларсыңдар. Үй ішіне тегіс сәлем. Осы хатты поезд үстінде жазып отырмын. Осы менен жеті рет хат жаздым. Қай жерге бара жатқанымды жазбаппын себебі, әр ойда отырып, ұмытып кетемін. Ағамнан хат бар ма? Сұраған ағайындарға тегіс сәлем айт. Үлкен ағам үй ішімен аман ба? Павлодардан 9/IV күні кешкі сағат 9-да жүрдік. Хат жазған Рақымтай..»

Атамның хаттарын оқи отырып ауылда туып өскен, қарапайым қазақ баласының патриоттық рухына, Отанына деген

сүйіспеншілігіне, жеңіске деген сенімділігіне қайран қаламын «...Жараланған жауды өз інінде құрту үшін Отан үшін, Сталин үшін алдағы бақытты өмір үшін... гитлершіл қаңқушарларды құртып алла жақсылығын берсе жеңіспен бізде барып қалармыз...»

Мына бір хат жолдарын оқысам көзіме еріксізден жас келеді адам балысының анасына деген махаббаты, сүйіспеншілігі қай қырда, қай жағдайда жүрсе де өшпейді, керісінше күш-қуат беріп, жігерлене түсіреді «..гитлершіл қаңқушарларды құртып алла жақсылығын берсе жеңіспен бізде барып қалармыз. Егерде отаным үшін олай-бұлай болып кете қалсам бар арманым 1) Бой өсіп бұғана қатбай, Нәнәмнің емшегін жас кезімде еміп едім ақ сүтін ақтай алмадым, жас кеттім. Нәнә бұл тек уайым сөз ғой қырық жыл қырғын болсада ажалым кейін болса бір өзі аман сақтамақшы. Көп не жазайын қайыр қош Алла аман көрсетуге жазсын»

Атам соңғы хаттарының бірінде «...Аман жүріп жатқан боларсыздар. Ағамнан және отанымызды қорғауға кеткен ағайын туған-туысқандардан, Шарбанудің төркіндерінен хат хабар бар ма?... Ал енді меннен амандық хабар білмек болсаныздыр аман есен жүріп жатырмын, бүгін зұлым жауды құрту үшін жүргелі отырмын. Көп не жазайын Қайыр кеш Алла аман көруге тілектес болайық. Жазған сағынышы сарғайған тілеуқорың Рақымтай 1/IV-44»

Қайран боздақтарымыз, атам еліне, жеріне оралмайтының сезгендей «...Жан анам жаман айтбай жақсы жоқ жалғаннын жазымы көп олай-бұлай болып кетсем балалық пен қатты айтқан, тәтті айтқан сөзім болса ғапу етіңіздер. Ақ сүтіңізді еміп едім, бой өсіп бұғана қатпай ақ сүтіңізді ақтай алмай жас кеттім.. 6 июль 44 ж.»

Атамнан соңғы хат 1944 жылдың қыркүйек айында мына мекен жайдан келген Полевая почта 93415 «В» соңан атам хабарсыз кеткендердің тізімінде болды, Аллаға шүкір! Ұлы Жеңістің 65 жылдығына орай шығарылған «Боздақтар» кітабында есімі аталды.

Атамның ерлігі, жарқын бейнесі әрдайым халық жадында қалады. Біздей ұрпақтарының жүрегінде болады. Мен атаммен мақтан етемін, мен Жеңіскер майдангердің ұрпағымын! Менің қасиетті борышым атам сияқты ел қорғаны болып еліме, жеріме, халқыма деген сүйіспеншілігімді арттыра отырып, елімнің патриоты болу.

1941-1945 жылдары қаза болған Ерлер рухына мың тағзым!

Біздерге, Мәңгілік Қазақ Елінің жас буынына Қ. Р. Тұңғыш президенті Н.Ә. Назарбаев үлкен үмітпен сенімін арттырып «Еліннің ұлы болсан, еліне жаның ашыса, адамзаттық намысың болса, қазақтың ұлттық жалғыз мемлекетінің нығайып-көркеюі жолында

жан теріңді сығып жүріп, еңбек ет. Жердің де, елдің де иесі өзің екеніңді ұмытпа!» Біз, Ел үмітін ақтаймыз!

Сөзімді қорытындылай келе мен ата ерлігін мақтан тұтамын. Атамның ерлігі «Өлкетану» сабақтарында тарихи дерек ретінде лайықты орын алып, кітап-жинақтар басылып шығуын қолға аламыз. Тарих беттеріндегі батыр бабаларымыздай атам Көшімов Рахымтайдың да ерлігін өскелең ұрпақ солай таныса деймін. Туған өлке тарихында елеулі орын алуына, яғни, Баянауыл ауданынан көше атын тағайындап, «халық қаһармандары» қатарына еніп жатса нұр үстіне нұр болар еді. Біз, яғни қазіргі ұрпақ, соғыс ардагерлерін, майданнан қайтпай қалған боздақтарды келешек үшін қанын төккені үшін басымызды иіп құрмет көрсетуіміз қажет, ол біздің адамгершілік парызымыз. Адамзаттың алдындағы үлкен міндет осы тарихи шындықтарды болашақ ұрпаққа ешқандай өзгеріссіз жеткізу болмақ.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Баянтау газеті, 27 наурыз 2015 жыл № 13 (10664).

2 Боздақтар, Алматы 1994 ж.

3 Майданнан келген хаттардың жиынтығы.

4 https://massaget.kz/arnayyi_jobalar/9-mamyr/1739/ (сайттан алынды).

ЖАС ҰРПАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ НАСИХАТТАУДАҒЫ РӨЛІ

МАЙЛИНА Д. Е.

12 сынып оқушысы, ХББ Назарбаев Зияткерлік мектебі, Павлодар қ.

1. Кіріспе

Ұлттық құндылықтар деп бір ұлтты екіншілерінен ерекшелендіріп тұратыны оның: тілі, ертегілері, мақал-мәтелдері, лиро-эпостық және батырлар жырлары, әдет- ғұрпы, салт-санасы, менталитеті, мәдениеті, өнері, тағамдары, ұлттық қолөнері, тұрмыстық бұйымдары, ұлттық ойындары, т.б. өзгелерге ұқсамайтын қасиеттерін айтады [1]. Ұлттық құндылықтар – халықтың бірігейлігінің, тұтастығының мықты іргетасы.

Елбасымыз Н. Ә. Назарбаев «Қазақстан-2050» Стратегиясында: «Біз өзіміздің ұлттық мәдениетіміз бен дәстүрлерімізді осы әралуандығымен және ұлылығымен қосып қорғауымыз керек, мәдени игілігімізді бөлшектеп болса да жинастыруымыз керек» екенін халыққа жеткізгісі келді. Қазақстанда 2004 жылы «Мәдени мұра», 2013 жылы «Халық- тарих толқынында», «Туған жер» және Қазақстан 2030 стратегиясының «Рухани жаңғыру» бағдарламаларын жүзеге асыруда [2]. Сонымен қатар, жастар арасында ұлттық құндылықтарды насихаттауға бағытталған «Туған елге тағзым» бағдарламасы 2012 жылдан бастап Назарбаев Зияткерлік мектептерінің негізінде жұмыс істейді.

Осы бағдарламалардан бөлек, 2019 жыл «Жастар жылы» деп жариялауына байланысты жастардың ұлттық құндылықтарды насихаттаудағы рөлін анықтаудың өзектілігі артты. Егер жастардың ұлттық құндылықтарды насихаттауға бағытталған іс-әрекеттері мен жасалатын шаралары анықталса, онда жас ұрпақтың «халық санасының жаңғыруындағы» рөлі айқындалады.

Жобаның мақсаты:жас ұрпақтың ұлттық құндылықтарды насихаттаудағы рөлін зерттеу. Жобаның барысында «Туған елге тағзым» бағдарламасын негізге ала отырып, жастардың ұлттық құндылықтарға деген қызығушылығына баға беріледі. Жоба мақсатын іске асыру үшін сұхбат пен сауалнама кезінде алынған мәліметтерді талдау және контент-талдау жасалады, болашаққа бағдар орнату үшін ФОРСАЙТ әдісі қолданылады.

Жұмыс барысында келесі зерттеу сұрақтары анықталды:

1 Жастар ұлттық құндылықтарды насихаттау мақсатында қандай іс-шараларды іске-асыруда?

2 «Туған елге тағзым» бағдарламасының ұлттық құндылықтарды насихаттаудағы маңыздылығы неде?

2. Негізгі бөлім

2.1.Зерттеу сұрақтары

Жастар тарапынан істелініп жатқан іс-шаралар

Қазіргі жастардың көкейлерінде осы ұлттық бірегейлік идеясы біртіндеп ұялай бастады. Ұлттық құндылықтарды насихаттау қазіргі таңда әртүрлі салаларды қамтиды.

Бірінші сала - ұлттық нақыштағы киім-кешектің қайта сәнге оралуы. Ұлттық сана мен талғам негізінде қалыптасқан мәдениетті бейнелейтін, адамзат баласы үшін ең қажетті материалдық дүниенің бір саласы – киім-кешек [3]. Қазіргі кезде жастар арасында ұлттық нақыштағы киім-кешек тігіп шығару, ұлттық әшекей - бұйымдарды тағу жиі байқалады. Осылайша, «Нұр Шах», «Өрнек» - сән үйлері, «Qazaq Republic» желілік маркеті, танымал этнодизайнерлер - Алия Жансерікова, Жұлдызай Нұрышева, Дильдора Юнусова

қазақи стильдегі киім- кешектер, бұйымдар арқылы ұлттымыздың ерекшеліктерін жастар арасында насихаттауда.

Екінші сала - тіл мен мәдениеттің қайта жаңғырылуы. 2019 жылы «Жастар жылы» деп жариялағанан кейін әрбір облыста Жастар орталық алаңдар бой көтеруге жоспарланды. Мысалға, 2019 жылы ақпанда Түркістан обылысында көпфункционалды 400 ге жуық жасқа арналған орталық ашылды. Осындай орталықтарда жастар қазақ тілін жетік меңгере алады, дәстүрлі қолөнермен таныса алады. Сонымен қатар, еліміздің түкпір-түкпірінен 100 шақты бала «Абай оқуларына», «Мағжан оқуларына», «Шәкәрім оқуларына» қатысуда. Осыған қоса, «Мемлекеттік тіл және Бақ», «Тілдарын», «Тіл шебері», «Абай оқулары», «Оралхан Бөкей атындағы көркем оқу сөз шеберлерінің байқауы» және облыстық ақындар сайысы «Елімнің бақытын тербеткен Тәуелсіздік» - жастардың мәдениетіміздің өкрендеуіне белсене ат салысуда екенін көрсетеді [4].

Үшінші сала - ұлттымыздың төл тарихы. Жастрадың тарихқа деген қызығушылығын олардың әртүрлі бағдарламаларда қатысуынан байқауға болады. Осыған дәлел ретінде, АО «Назарбаев Зиятеркерлік мектептерімен» өткізілетін «Туған елге тағзым» зерттеу экспедицияларын қарастыруға болады. Сонымен қатар, ішкі туризмді дамытуға бағытталған «Жастар керуені» жобасы. Осы жобалардың арқасында жастар Қазақстанның киелі жерлерінің тарихымен, олардың географиясымен таныса алады.

«Туған елге тағзым» жобасының маңызыдылығы

2012 жылы Назарбаев Зияткерлік мектептерінде өзіндік патриоттық жоба – «Туған елге тағзым» іс-әрекетті зерттеу бағытындағы өлкетанулық экспедиция өз жұмысын бастады.

2019 жылғы «Туған елге тағзым» бағдарламасы 16 маусымнан 24 маусым арасында Өскемен қаласында өтті. Жобаның барысында біз Шығыс Қазақстан өлкесіндегі табиғи нысандарымен, мәдени ошықтарымен танысып, жергілікті тұрмыс-салттарын зерттедік. Бағдарлама аясында бізді аймақтың киелі жерлеріне апарып, тарихи маңыздылығы бар мекемелермен таныстырды.

Ұлттық құндылықтарың насихатталуы «Туған елге тағзым» бағдарламасы аясында жас волонтерлермен жүргізілген «Қазақтың 100 әні» жобасы бойынша өткізілген кеші, Ұлттық спорттық ойындар мен Этноауылға сапарымыз арқасында жузеге асырылды.

«Қазақтың 100 әні» кеші: Халық әндері - ұлтымыздың асыл мұраты. Бұл кеш жастардың қазақ тіліне деген, қазақ өнеріне деген қызығушылығын ойын түрінде арттырды. Қазақ әндері өнегелі

өсиет арқылы, ізгілікті мейірбандыққа, татулық пен бірлікке, адамгершілікке, байсалды мінез – құлыққа, ақылдылыққа шақырады. Сонымен бірге, қазақ халқының тарихын, өмір сүру тіршілігінің сан қилылығын, қоғамдық қөзқарастарын, ақыл – ойының жиынтығын танытады. Казақ әндерінің дидактикалық, танымдық касиеті негізгі ерекшеліктерін тағы бір қырынан көрсетеді [5]. Осы кеште орындалған «Елім-ай», «Дударай», «Гәкку», «Балбырауын» күйі балаларды халқымыздың тарихына, тұрмыс-тіршілігіне біраз болса да, жақындатты. Осы әндер жоғары тәрбиелік мүмкіндіктерімен, азаматтық идеяларының өркениеттілігімен, болмастығы көзғарасты әсерлі бейнелеуімен, көркемдік айырмашылығымен оқушылар назарын өзіне аударды.

Ұлттық ойындар: далада волонтерлермен өткізілген ұлттық спорттық ойындары ұлтымыздың әдет-ғұрыптарымен, салт-дәстүрлермен, тұрмыс-тіршілігімен танысуға мүмкіндік берді. Жастарымыз «Теңге алу», «Көкпар», «Арқан тарту» ойындарына ат салысты. Осы ұлттық ойындар өзінің негізіндеүлкен ар-намыстың, тәрбиелік, өжеттілік, ұжымшылдық, әлсіздерге көмектесу және өзінің топ мүшелерінің ажырамас бір бөлігі екендігін сезіну қасиеттерін қалыптастыруда көмектеседі [6].

Этноауылға сапар: «Туған елге тағзым» бағдарламасының аясында жүрзгізілген этноауылға сапар жастарды халқымыздың тұрмыс-бітімімен таныстырды. Этноауыл - бұл байырғы заманға саяхаттап, өзін көшпенділер бейнесінде сезініп, өткен жүзжылдықтардың оқиғасын басынан өткеруге жағдай туғызатын мүмкіндік. Ұлттық-мәдени кешенге келген жастар қазақ халқының бай тарихымен, мәдениетімен және дәстүрімен таныса алады, қалаған жан көшпенділер өркениетінің этномәдени ортасына тап болып, ауылдың күнделікті және мерекелі өмірімен барынша ләзаттана

2.2.Зерттеу әдістер

Сандық әдіс

Зерттеу барысында сандық және сапалық әдістері қолданылды. Жастардың ұлттық құндылықтарды насихаттауға деген ынтасын, ұлттық сана-сезімі туралы қаншалықты хабардар екенін, құндылықтарды насихаттауға бағытталған қандай іс-шараларға қатысатынын анықтау мақсатында сауалнама жүргізілді. Сауалнама 13-19 жыл арасындағы 70 адамдардың жауаптарын қамтыды. Сауалнама үш зерттеу сұрақтың үшеуіне де статистикалық ақпаратты жинақтауға көмектесті.

Сапалық әдіс

Жоба тақырыбы тікелей жастарға байланысты болғандықтан жастардың бағдарламаларға деген сын-пікірлерді білу маңызды болды. Сонымен қатар, сауалнама жастардың құндылықтарды насихаттауға бағытталған іс-шараларға қатысуын анықтауға көмектесті.

Алайда зерттеу сұрақтарды толыққанды зерттеу үшін арнайы мамандардың пікірін қарастыру қажет болды. Сол үшін зерттеу әдістерінің екінші сапалық түрі - сұхбат жүргізілді. Сұхбат мәселені тереңдетіп зерттеуге, мәселеге қатысты кәсіпқой мамандардың пікірін білуге көмектесті. Сұхбатқа Рухани Жаңғыру жобасының ақпараттық порталының продюсері - Құламан Бибигуль, «Жастар қызметкерлер қауымдастығы» қоғамдық бірлестіктің жасөспірімдер мен жастарды дамыту бағдарламалық маманы - Хамит Айдар, Жастар бастамаларын дамыту орталығының директоры - Айтбаев Төлеген қатысты.

2.3.Зерттеу қорытындысы

Сандық әдіс қортындысы

Жүргізілген сауалнама нәтижесінде, 55% адам ұлттық құндылықтардың насихатталуы өте маңызды деп ойлайды, 34 % олар тек кейбір салаларда ғана маңызды деп сенеді және 11 % ұлттық құндылықарды насихаттаудың керектігін көрмейді. Ұлттық құндылықтарды қолдайтын жауап берушілердің көбісі ұлттық құндылықтарсыз ұлт өзінің бірігейлігін, рухын және біртұтастығын жоғалта алады деп санайды, ал осы құндылықтардың керексіздігін респонденттер олардың заманауи

Жастардың мемлекеттік ұлттық құндылықтарды насихаттауға бағытталған бағдарламаларға қатысты білімін тексерген кезде, жауап берушілердің 67 % тек «Рухани жаңғыру» бағдарламасын білетіні анықталды, қалған 31 % «Рухани жаңғырудан» басқа оның негізгі 4 бағытын - «100 жаңа есім»,«Қазақстанның киелі жерлер географиясы», «Туған жер», «Ұлы даланың 7 қыраны» атады. 2 % мүлдем білмейтіндігін жазды.

Жастардың 54 % мемлекеттік бағдарламалардың жеткілікті деңгейде асырылып жатқанын айтты, ал 30 % осы бағдарламаларды нәтижесіз деп бағалады және тек 16 % олардың асырылуы жоғарғы деңгейде екенін айтты.

Жастардың 67 % ұлттық құндылықтарды насихаттауға бағытталған ешқандай іс-шараларға қатыспады. Ал қалған 33 % «Туған елге тағзым», «Қазақтың 100 әні», «Ақындар сайысы», «Жастар керуені» сияқты шараларға қатысты.

Жауап берушілердің 53 % қазіргі жастар ұлттық құндылықтарды насихаттаудың маңыздылығын түсінеді, алайда ешқандай шараларға қатыспайды деп санайды, 35 % олардың ешқандай ынтасы жоқ деп есептейді және 12 % жастардың насихаттауға кіріскенін айтты.

Ұлттық құндылықтарды насихаттауға жастарды ынталандыру жолдарын қарастырған кезде, келісі ұсыныстар жасалды:

• мектептерде ұлттық құндылықтардың маңыздылығын түсіндіру - ол үшін ұлттық құндылықтарды насихаттайтын сынып сағаттарын жүргізу және ұлттық құндылықтар сабақтарын мектеп бағдарлмасына кіріктіру;

• жастарға қызықты форматтағы насихаттау жұмыстарын жүргізу - концерт, марафон, әлеуметтік желілерде сайыстарды өткізу;

• әртүрлі сый-ақылар, бонустар беру - яғни ұлттық құндылықтарды насихаттау жұмыстарын жүргізген жастарды құнды сыйлармен марапаттау.

Сапалық әдіс қорытындысы

Сұхбаттан алынған жауаптарды талдау нәтижесінде, бірқатар ақпарат пен жан-жақты көзқарастар алынды.

Біріншіден, сұхбат берушілердің барлығы ұлттық құндылықтарды насихаттаудың маңыздылығын жоғары бағалайды. Олардың сөздеріне сүйінсек, ұлттық құндылықтар жас ұрпақтың тәрбиесінде үлкен рөл атқарады және олардың маңыздылығы жаһандану үрдістеріне тығыз байланысты.

Екіншіден, ұлттық құндылықтарды насихаттауда «Рухани жаңғыру» бағдарламасының маңызын атап өтеді. Яғни, «100 жаңа есім», «Қазақстанның киелі жерлердің географиясы», «Туған жер» сияқты бағдарламалар жастардың ұлттық құндылықтарды насихаттауға шақырады.

Үшіншіден, сұхбат берушілер жастардың насихаттауға деген ынтасын түрлеше бағалайды. Респонденттер Қазақстанның түрлі аймақтарда жастардың ынтасы әртүрлі деңгейде деп санайды. Мысалы, «ұлттық құндылықтарды берік сақтайтын және даралығын насихаттайтын аймақтарға оңтүстік, батыс, орталық, оңтүстік-шығыс аймақтарда тұратын жастар болмысын жоғалтқан емес. Сондай-ақ елімізге шекаралас көрші елдерден келетін жастар да аз емес, Қытай, Моңғолия, Өзбекстан, Түрікменстаннан келген, яғни атақонысқа оралған қандас жастар ұлттық құндылықтарды көбірек насихаттауда деген пікірдемін». Сонымен қатар, жоғарғы деңгейдегі ынтасы жастардың ұлттық нақыштағы киім-кешек киюде, салт-дәстүрлерді ұстануында көрініс табады.

Төртіншіден, сұхбат берушілер асырылып жатқан бағдарламалардың әлі мінсіз емес, жетілдіруді қажет ететінін айтты. Батыс идеологиясының үстемдігінің, ақпараттың қолжетімдігінің нәтижесінде кейбір жастар ұлттық құндылықтардың сақтаудың маңыздылығын түсінбейді.

2.4. Бағалау

Жастардың ұлттық құндылықтарды насихаттау жолдарын іздеу мақсатында «ФОРСАЙТ» талдауы қолданылды.

Болшаққа болжам ретінде, жастар арасында ұлттық құндылықтарды сақтау мен насихаттаудың маңыздылығы туралы дұрыс түсінік қалыптастыра алсақ, онда болашақта «Мәңгілік ел» идеологиясы мен ана тіліміздің мәртебесі берік орныққан, ұлттымыздың бірегейлігі сақталған, ұлттық сана-сезімі толықтай қалыптасқан ел болуына қол жеткізе аламыз. Бізді Қазақстанның әрбір жас азаматы ұлттымыздың мәдениетін, тілін, ділін, салттарын, наным-сенімдерін, төл тарихын ардақтайтын, ұлттық құндылықтарды келесі ұрпаққа насихаттайтын болашақ толықтай қанағаттандырады.

Жоспарланған болашаққа қол жеткізу үшін мәдени мұрағатымызды, ескерткіштерімізді, бабаларымыздан қалған ұлағатты мирастарын жаңғырттуға, олардың қазіргі кездегі мәртебесін арттыруға бағытталған «Рухани Жаңғыру» атты бағдарлама бар. Сонымен қатар, елімізде «100 жаңа есім», «Қазақстанның киелі жерлердің географиясы», «Туған жер» сияқты бағдарламалар бар. Осыған қоса, жастарға арналған «Абай оқуларына», «Мағжан оқуларына», «Шәкәрім оқуларына», «Мемлекеттік тіл және Бақ», «Тілдарын», «Тіл шебері», «Абай оқулары», «Оралхан Бөкей атындағы көркем оқу сөз шеберлерінің байқауы» және облыстық ақындар сайысы «Елімнің бақытын тербеткен Тәуелсіздік» сайыстары мен бағдарламалары бар.

Барды ұтымды пайдалану үшін осы бағдарламалардың әлеуметтік желілердегі әл-ауқатын көтеру қажет. Жастардың қызығушылығын арттыру керек. Мемлекет тарапынан жасалатын бағдарламалар туралы ақпаратты жастарға қолжетімді ету, бағдарламалар туралы ақпаратты мектептерде тарату қажет.

Алайда осы бағдарлама жалпылама түрдегі нұсқаулықтарды беріп, жастарға ұлттық құндылықтарды насихаттаудың маңыздылығын түсіндірмейді. Яғни жастар ұлттық құндылықтардың маңыздылығын түсәнбейді. Сондықтан мектептерде, жоғары білім беру мекемелерде арнайы ұлттанамдық пән еңгізу қажет, не мұғалімдерің ұлттық кодты сақтаудың маңыздылығын түсіндіретін ашық сабақтарды өткізу

қажет. Себебі қазіргі таңда сауалнамадан өткен адамдардың 45 % олардың маңызы жоқ не тек кейбір салаларда керек деп ойлайды.

Жаһандану үрдісінің құлы болып қалмау үшін, ұлттық бірегейлігімізді сақтап қалу үшін адамдар ұлттық құндылықтарды насихаттаудың маңыздылығын түсініп, олардың ұрпақтан ұрпаққа берілуіне ат салысу қажет. Ол үшін, *біріншіден,* ұлттық құндылықтарды насихаттауды әлеуметтік желілерден бастау қажет. Яғни блогерлер мен ықпалды тұлғалардың ұлттық құндылықтарды насихаттауға бағытталған шараларға қатысуын қамтамасыз ету қажет. Бұл жастарға ұлттық құндылықтарды насихаттаудың өзектілігін түсінуге көмектеседі. *Екіншіден,* «Туған елге тағзым» сияқты жобаларды тек мектепшілік деңгейде ғана емес, өңірлік, кейін республикалық деңгейде өткізілуін қамтамасыз ету қажет, себебі жастарда туған өлкесіне деген ыстық ықыласы пайда болуы мүмкін, олар рухани байып, ұлттық құндылықтардың маңыздылығын түсінуі мүмкін.

3. Қорытынды

Қазіргі таңда ұлттық құндылықтардың сақталу мәселесі өршіп тұр. Қарқынды интеграциялаудың, жаһанданудың, вестернизацияның нәтижесінде ұлттымыздың ерекшеліктері жойылуда. Дегенмен, мемлекеттік бағдарламалар: «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру», «Мәдени мұра», «Ұлы даланың 7 қыраны», «Туған жер»; мемлекеттің емес бағдарламалар: «Туған елге тағзым», «Жастар керуені» жастар арасында ұлттық рухты көтеруге, ұлттық құндылықтарды насихаттауға ат салысады.

Зерттеу барысында ұлттық құндылықтарды насихаттаудағы кедергілер де анықталды. Жастардың ұлттық құндылықтарды насихаттаудың маңыздылығын түсінбейтіндігі жоғары айтылған бағдарламалардың жұмысын тежейді. Жастардың ынтасын кәсіпқой мамандар бағалаған кезде, Қазақстанның әртүрлі аймақтарда жастардың ынтасы да әртүрлі екені анықталды. Сонымен қатар, сауалнаманың нәтижесінде жастардың ұлттық құндылықтарды насихаттауға бағытталған іс-шараларға аса қызығушылық танытпайтындығы анықталды. Осыған қоса, ұлттық санамызды жаңғыруға бағытталған көптеген жобалардың барын білмейтін жастар көп. Осы мәселенің болашағына шолу жасау мақсатында «ФОРСАЙТ» талдауы жасалды.

Менің ойымша, зерттеу барысында барлық сұрақтар зерттелді, бірақ та толыққанды, жан-жақты жауаптарды алу мақсатында ақпарат көздеріне тағыда шолу жасау керек. Сауалнама мен сұхбат зерттеу сұрақтарына жауап беруде қолданылатын сандық және сапалық апқараттық базаны құруға көмектесті. Жұмыс барысында

«Туған елге тағзым» жобасы туралы тереңірек зерттеу жүргізу керек. Жұмыс жасау барысында сауалнамадағы адамдар санын жеткілікті болуын қадағалау және сенімді ақпарат көздерін анықтау қиыншылық туғызған болатын.

Жобаның барысында қажетті ақпаратты жинастыру, алынған мәліметті сұрыптау және осы мағлұматтарды іріктеу сияқты дағдыларды жетік дамыта алдым. Жоба арқасында мен жастардың ұлттық құндылықтарды насихаттауға деген ынтасын бағалай алдым.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Толегенова А. Б. Жеке тұлғаны ұлттық құндылықтар арқылы тәрбиелеу // Молодой ученый. – 2015. – №7.2. – С. 64-65. – URL https://moluch.ru/archive/87/17229/ (дата обращения: 20.10.2019).

2 Мемлекеттік бағдарламалар тізімі http://www.akorda.kz/kz/official_documents/strategies_and_programs

3 Алмауытова Ә. Б. Киім атауларының мәдениеттанымдық сипатының тілдік көріністері мақаласы//e-history.kz – 2014. – URL https://e-history.kz/kz/contents/view/1997

4 Министерство культуры и спорта: Отчет о ходе исполнении государственной программы развития и функционирования языков в Республике Казахстан на 2016 год//2016 – URL https://www.mks.gov.kz › details › fileDownload

5 Дүйсембінова Р. Қ. Қазақ әндерінің тәрбиелік мәні// Жинақ – 2005. – URL http://oldconf.neasmo.org.ua/node/3116

6 Ахтаева Н.С., Төлеген С. Ұлттық ойындардың жасөспірімдердің психологиялық денсаулығына әсері// ҚазҰУ Хабаршысы. – 2015. – URL https://articlekz.com/kk/article/17610

«ЖЫЛҚЫ МАЛЫНЫҢ ҚАСИЕТІ»

САТЫБАЛДИНОВ Е. А.
ғылыми жетекші, тарих магистрі, тарих пәнінің мұғалімі,
№ 3 Успен ЖОББМ, Павлодар облысы, Успен ауданы, Успен ауылы
БЕКТЕМІР Ә. Н.
5 сынып оқушысы, № 3 Успен ЖОББМ,
Павлодар облысы, Успен ауданы, Успен ауылы

Атқа міну мәдениеті мен жылқы шаруашылығы жер жүзіне Ұлы даладан тарағаны тарихтан белгілі.

Еліміздің солтүстік өңіріндегі энеолит дәуіріне тиесілі «Ботай» қонысында жүргізілген қазба жұмыстары жылқының тұңғыш рет қазіргі Қазақстан аумағында қолға үйретілгенін дәлелдеді.

Жылқыны қолға үйрету арқылы біздің бабаларымыз өз дәуірінде адам айтқысыз үстемдікке ие болды. Ал жаһандық ауқымда алсақ, шаруашылық пен әскери саладағы теңдессіз революцияға жол ашты.

Жылқының қолға үйретілуі атқа міну мәдениетінің де негізін қалады. Бес қаруын асынған салт атты сарбаз айбарлы көшпенділер империялары тарих сахнасына шыққан дәуірдің символына айналды.

Ту ұстаған салт атты жауынгердің бейнесі – батырлар заманының ең танымал эмблемасы, сонымен қатар атты әскердің пайда болуына байланысты қалыптасқан көшпенділер әлемі «мәдени кодының» айрықша элементі [1].

Мен жылқыны жақсы көремін. Жылқы жайлы көп білгім келді. Сондықтан да зерттеу жұмысымды жылқы малына арнадым.

Қазақ - ежелден мал шаруашылығымен айналысқан халық. Ғасырлар бойы қалыптасқан бай тәжірибесі бар олар мал өрісін, тіршілік табиғатын, қадір - қасиетін әбден танып, білген. Тіпті малдың айрықша қасиетін, ерекшелігін танитын сыншылар да шыққан. Сөйтіп халқымыз өзінің тіршілігін, шаруашылығын осы мал өсірумен байланыстыра жасаған. Оның өнімдерін тіршілік құралы етіп, пайдалануды шебер игерген. «Төрт құбылада – төрт түлік» деп бекерге бағаламаған.

Қазақ халқы үшін төрт түліктің осалы жоқ. Дегенмен жылқының адам үшін атқаратын қызметі өте жоғары бағаланатын болған. Мереке-қуанышта, қайғы-қасіретте, басқа түскен не ауыр күндерде бұл түлік адамның жан серігі, айырылмас досы болған. Жылқы қазақтың ұлттық сана-сезім, рухани болмыс, тұрмыс-салт, әдет-ғұрып, мәдениет пен өнерінің тұтас бір айырылмас бөлігіне айналып кеткен [2].

Зерттеудің мақсаты:

➢«Жеті қазынаның бірі жылқының» ерекше қасиеттерімен таныстыру, жылқы туралы түсінік кеңейту, жылқы асыл мал екені жайлы, жылқының түрлері мәлімет жинау.

➢Жылқы кәделі, бағалы қазына екенін ұғындыру, халқымыздың жылқы малына қатысты салт - дәстүрлеріміздің орасандылығын көрсету.

Зерттеудің міндеттері:

➢Жылқы малының қазақ үшін алатын орнын, жылқы түрлерін, оның ішінде қазақ жылқыларының түрлері жайлы жиналған мағлұматтармен бөлісу.

➢Жылқы еті мен сүтінің адам денсаулығына пайдалы жақтарын айту.

➢Атпен емдеу (иппотерапия) жайлы насихаттау.

Жұмыстың өзектілігі:

➢Төрт түліктің ішінде қазақ үшін жылқының алар орнының бөлек екенін түрлі деректер келтіре отырып суреттер арқылы дәлелдеу.

➢Жылқы малына қатысты мақал-мәтелдер мен тұрақты тіркестердің мағыналарын ашу

Зерттеудің нәтижесі:

➢Жылқының түрлері мен әр жастағы атауы жайлы мәліметтер жинақталды

➢Жылқы малына қатысты түрлі афоризмдер мен мақал-мәтелдер, ырым-тыйымдар зерделенді.

Қазақ баласы жылқы түлігін төресіндей көретіні сондай қазақ жылқы мінезді деп, өзінің мінез-құлық, бітім-болмыс, жан дүниесінің айқындаушысына айналдырып алған. Демек, қазақ үшін жылқы тектіліктің бірден бір нышаны болып саналады. Бұлай өзінің жаратылысына жылқыдан ұқсастық іздеу – тек қазаққа ғана тән қасиет әрі бұл – қазақтың осы түлікке деген аса жоғарғы құрметінің белгісі. Қазақ ат десе ішкен асын жерге қояды.

Бұрынғы батырлар да өзі мінген атын жан серігіндей көріп өскен. Жылқы малы да сол батырлардың сенімді серігі бола білген. Батыр өмірден озғанда оның атын бір жылдай ешкім мінбейтін болған. Батырдың дүниеден озғанына бір жыл толғанда жылдық асына өзінің аты сойылатын болған. Бұл да адам баласы жылқына қаншалықты бағалайтынын көрсетеді.

Осы уақытқа дейін білгендерімді айтар болсам: жылқы адамзат және дала өркениетіндегі дамудың жарқын көрсеткіштерінің бірі болған.

Жылқы төрт-түліктің бірі. Жылқы иесі Қамбар ата. Қазақ халқында жылқыны құрметтеп, қасиеттеп жоғары бағалаған. Жылқы баласы сүйкімді, әрі жүйрік болып келеді. Жылқы жасына қарай: құлын, тай, құнан, дөнен, айғыр деп аталады. Жылқы сымбатты жануар. Мойнынан түскен жалы жібектей сусылдайды. Сирақтары ұзын, көздері ботадай әдемі. Жылқының дене бітімі көздің жауын алады [7].

Қазақ халқы жылқыны 3 топқа бөлген. Қазақтар бәйгеге қосатын жүйрік жылқыларды тұлпар, арғымақ, сәйгүлік деп әлпештеп ерекше күтімге алған. Ал ауыр жүк артуға, алыс жолға төзімді жылқыны қазанат деп атап, оны да ерекше бағалаған. Ал еті мен сүті үшін өсіретін жылқылар жабы деп атаған. Жылқы туралы аңыз әңгімелер, шығармалар, өлең-жырлар, ертегілер өте көп. Солардың бір мысалы ретінде мына өлеңдерді айтуға болады [3].

Жылқы деген бір мал бар,
Ер жігіттің қанаты.
Ту көтерер тұлпар бар,

Батырлардың санаты дегендей бұрынғы кездегі қай батырдың болмасын сенімді серігі ретінді астына мінген аттары қоса баяндалады. Қобыланды батырдың Тайбурылы, Алпамыс батырдың Шұбар деген аты болған. Бұл аттар жәй аттар емес, жүйрік, сұлу, әрі батырдың ең жақын досы бола білген. Жылқы қасиетті жануар. Ол қырық ауруға ем. Сондай-ақ жылқылар бізді қауіптерден қорғайды. Бұрындары ата-бабамыз жылан жоламасын деп қастарына жылқы байлап жатқан. Сонымен бірге ат үстінде көп жүрген адам буын ауруына шалдықпайды екен. Ғылыми тілде «иппотерапия» деп аталатын атпен серуендеу арқылы жасалатын емнің түрі бар. Бұл емдеу арқылы бүгінде талай адам дертіне дауа табуда.

Негізі басқа түліктерге қарағанда жылқы өсіру жеңіл. Оны бағуда шығын шықпайды. Еті де, сүті де қазақ халқы үшін аса қадірлі тағам. Өз бойын таза ұстайтын, өз жерін қашықтан танитын сезімтал қасиетті жануар.

Жылқының тас қараңғы түнде жарты тарыны көретін жанарының өткірлігі сынды жаратылыс ерекшеліктерінің өзі бір төбе.

Көшпенді халықтың маңызы зор болғандықтан, жылқыға байланысты салт-дәстүрлер мен ырым-тыйымдар өте көп. Қазақтар киесі атады деп жылқыны ұрмаған, құрық аттаған жарымайды деп, жылқышы ұстайтын құрықтан аттап өтпеген. Сүрінген атты да ұрмайды. Сайтан аттың көзін басып тұрса, қашып кетсін деп, көзін оң қолымен сүртіп тазалайды. Жолаушы келе жатып, атының сауырынан ұрмайды.

Қазақ халқы жылқыны жеті қазынаның бірі санап, оны киелі деп есептеп жыл қайыруда жетінші орын берген. Еті - жесең тамақ Сүті – ішсең сусын. Жүні - кисең киім. Терісі - байлық. Сүйегі, мүйізі - тұтынсаң бұйым. Мінсең - көлік. Өсіруге қолайлы.

Міне, осы жайларды оқып үйрене мен әсіресе жылқы малына қатысты көптеген қызықты деректерді жинақтадым. Соның ішінде жылқы сүті, яғни, қымыздың пайдасы туралы айтсақ.

Қымыз - қазақтың көнеден келе жатқан шипалы сусын. Бие сүтінен жасалатын бұл сусын көшпелі халықтардың ежелден келе жатқан дәстүрлі тағамы, қадірлі асы. Орыс ғылымдары Г. Захарин мен С. Боткин тәптіштеп зерттей келе «Қымыз - адам денсаулығын күшейтіп ауруды бәсендететін тағам» деген қорытынды жасаған болатын. Қымыздың құрамында аурудың тәбетін ашатын В2, В12, Р, С витаминдері көп. Науқастанған адамға қымыз ішкізсе, оның организмінде гемоглобин, эритроцит көбейіп, холестерин құрамы қалпына келеді [4].

Қазақ жылқы малының болмысындағы басқа түліктерде болмайтын барша қасиетін жақсы танып, терең зердерлеп білген. Соның нәтижесінде өзінің өмір сүру қалпы мен болмысына қатысты көптеген тұрақты сөз тіркестерін жылқы түлігіне қатысты қалыптастырған. Ал адамның көңілінің кеңдігін, пейілінің дарқандығын, қасыретке қайыспас, қайғыға берілмес, қайсар қажырын ***«ер жігіттің ішіне ер тоқымды ат сияр»*** деп қайырса, сабырлы да салмақты, бір ауылдың ұйтқысы болып отырған, жаны жайлау, біртоға бәйбішені ***«бес биенің сабасындай»*** деп береке, құтқа балаған.

Көшпенділер мен жылқы баласынының бірге өсіп, біте қайнасқаны сондай олардың тұрмыс-салтына, мәдениеті мен өнерінде өз ара қатысты айтылатын афоризмдер толып жатыр. Мысалы, жаңа туған нәресте ұл бала болса ат ұстар, егер ол қыз бала болса ат байлар деп бейнелеп айтады. Ал баласы ер жетіп, есейіп, өссе ат жалын тартып мінді деп қуанады. Немесе түтеген қалың қою тұман, көзге түртсе көргісіз тас қараңғыны ат құлағы көрінбейді деп бейнелеп жеткізген. Сонымен қатар бірін-бірі қайта көрместей болып ренжіскен екі жақты ат құйрығын кесті деп білдірсе, араздасып барып татуласқан жандарды ат тізесін қосты деп табысқанын айтады.

Қазақ тумысынан жылқымен жағаласып, жылқымен жарысып өскен. Жер жүзінде жылқының жасын, мінез-құлқын, түр-түсін, қадыр-қаиетін, түп тұқиянын өзгеден артық білетін бір жұрт болса, ол – қазақ. Соның үшін де қазақ тілінде жылқыға байланысты, соның ішінде тек атқа байланысты «***ер қанаты- ат; атың барда ел таны*** желіп жүріп; жылқының үсті – жел, сүті – ем; атты тағаласаң есек аяғын көтереді; тигізбейді қазанат қамшы, азамат жоғын білгізбейді; ат айналып қазығын табар; ат тұяғын тай басар; ат аунаған жерде түк қалар… т.б. толып жатқан мақал-мәтелдер туса, «ат төбеліндей; ат бауырына түсіп; ат құлағында ойнау; атқа мінер; аттың жалында… қатарлы фразеологиялық тіркестер қалыптасты. Ат ән мен күйге

арқау болды. ***«Маңмаңкер», «Ақ бақай», «Сал торы», «Қара жорға» сынды әндер, «Құлжагер», «Тел қоңыр», «Қос күрең», «Көк дөнен»*** сияқты күйлер өмірге келді.

Халқымыздың жылқы малына деген сүйіспеншілігі еш төмендеген емес, ұрпақтан ұрпаққа жалғасып, дамып, жетіліп, кемелденіп отырды. Сол заман, дәуіріне сай тіршілік-тұрмысын жылқымен байланыстырған жаңа қанатты сөздер туындап отырды. Аса талапты, таланты тас жарып тұрған адамға теңеу іздегенде де жылқыға келіп тірелеміз. «Талаптың мініп тұлпарын, тас қияға өрледің» Абай сөзі осыған дәлел. Және дарынды мен дарынсызды, жақсы мен жаманды шенестіргенде айтылатын «тұлпардан тұғыр озбас шабылса да,оған да үкі тұмар тағылса да» деген де Абайдан қалған қанатты сөз. Албаты кетіп, арам тер болған дарақылықты ***«Бәйге алмаған жүйріктен, белі жуан бесті артық»*** (Шалкиіз жырау) деп түйреді. Қалжырағанды қатайтып, шаршағанды шыңап, босағанды беркінтіп ерлікке шақыратын жігерлі сөздер Махамбет аузынан түйдек – түйдегімен түсіп жатады. ***«Ереуіл атқа ер салмай, ерлердің ісі бітер ме?»***

Қазақ халқының тарлан тарихының тереңіне үздіге үңілгенде бабаларымыздың елін, жерін қорғап, ата жауымен алысқандығын көреміз. Ал мұндай ұлы жорықтарда ел туының жығылмауы да аттың күші еді. Көшпенділердің бес қаруы сайма-сай салт атты шеріктері садақ ату, шоқпар сілтеу, найза салу, қылыштасу, ат үстінен аударып түсіру сынды әскери сайысқа ат үстінде машықтанып, ат құлағында ойнады. ***Ат бәйге, көкпар, аударспақ, теңге ілу, жамбы ату, шеген, қыз қуу*** сынды ұлттық ойындарымызды талай аламан додаға түсіп әбден машықтанған сәйгүліктерсіз елестету мүмкін де емес. Дамыта алмай отырғанымыз болмаса ат спорты ойындарының ең көп таралған ортасы қазақтар іші. Алайда, ат десе ішкен асын жерге қойған қазақтан бұл күнде ат десе селт етпейтін қазақты да табуға болады. Оның еш әбестігі де жоқ. Заман солай болған, қоғам ыңғайына қарай солай тәрбиеленеміз. Сондықтан да келешегіміз кемел, туған елін жан-тәнімен сүйетін, жады мықты, жанары отты, рухы биік азамат болып ер жетуіміз үшін жылқы түлігі туралы таным-түсінігімізді байытуымыз керек.

Оқып тоқығанмен түсінбесек, ол да пайдаға аспай жататын жағы тағы бар. Сол үшін де Жылқының адам бойына күш, рух сыйлайтын ала-бөтен қасиеті бар. Ол – намыс, ол – ұлттық сана-сезім, ол – тектілік рухы болған. жылқы туралы ізденуімді жалғастыра беремін. ***Жылқы жасы***

1 Құлын - жылқы төлі
2 Жабағы - 1 жылға дейінгі төл
3 Тай - 2 жастағы жылқы
4 Құнан - 3 жастағы жылқы.
5 Байтал - 4жастағы ұрғашысы
6 Дөнен - 4 жастағы еркегі
7 Бесті - 5 жасар еркек жылқы. Ат - кестірілген, міниіс ат
8 Айғыр - аталық жылқы. Сәурік - жас айғыр.
9 Бие - аналық жылқы. а) мама бие - көп құлындаған жуас бие ә) қулық - алғаш құлындаған бие [6].

Бұрын ел қорғаған батырлар жылқы ішіндегі таңдаулыларын ерекше дәріптеп, бағалаған. Халық жылқыны жоғары бағалап, жүрісін де жіктеген.

Қазірде әлемде екі жүз елуге жуық жылқы тұқымы бар. Соның ішінде тоқталып өтуге тұрарлық тұқымдар.

Ахалтеке тұқымы. Ахалтеке түркімен халқының қазынасына жатады. Тіпті, ең ежелгі жылқы тұқымдастараның санатында. Ахалтеке жылқылары шапшаңдық жағынан дес бермейді.

Жәуміт тұқымы. Түркіменстанның оңтүстік бөлігінде пайда болған қайырымды, ең ежелгі тұқым. Бастары дәу, мойындары төмен, аяқ қолы мығым келеді. Жүрісі аса жайлы. Қиындықты талғамай-ақ, кез келген ауа райына төтеп береді.

Қарабайыр тұқымы. Орталық Азиядағы ежелгі тұқым. Қарабайыр жылқыларының болмыс бітімі бөлекше. Бас бөлігі төмен, қысқа мойынды, өнегелі жылқылар қатарынан. Арбаға жегуде таптырмас көлік ретінде саналады.

Араб тұқымы. Бұл тұқым үлкен атақтарға ие. Жер шарының кез келген елі жылқы шаруашылығында араб жылқысын қажет қылған. Ол таза қанды ағылшын, американ, венгер жылқыларының пайда болуында біршама үлес атқарған. Араб жылқыларын біздің елде де жоғары бағалайды. Париж көрмелерінде араб жылқылары ең таңдаулылар қатарында есептелген.

«Таза қанды» салт атты тұқымы. Бұл тұқымның жылқылары жүйріктік тұрғысында ешкімге дес бермейді. Сол үшін де бұл тұқымның жылқылары алтыннан да қымбат келеді.

Украинаның ұлттық тұқымы. Бұл жылқылардың бойлары, мығым денелері, әдемі де еркін жүрістері, түр-түстері адам қызығушылығын тудырары сөзсіз.

Қазақ тұқымы. Жазиралы даланың бойындағы қазақ жылқылары аласа болып жайлып жүргенмен, шабыс жағынан келгенде ешкімнен

кем түспейтін. Олар күніне үзіліссіз 70 шақырымды емін-еркін еңсеріп отырады. Ашық аспан астында, кез келген температурада көнбістік көрсетеді. Әрі шөп талғау дегенді білмейді [3].

Қазақ жылқысы бірнеше түрге бөлінеді. Соның бірі - Адай жылқысы.

Сурет 1

Қостанай тұқымы. Қостанай жылқылары қандай жағдай болмасын алғыр, еңбекте төзімді болып келеді. Қазақтың теңге алу, көкпар, бәйге сияқты ұлттық спорт ойындарында жарысқа жиі түседі [5].

Қазақстан Республикасының Елтаңбасында бейнеленген қанатты тұлпар - дала дүлділі, ер азаматтың сәйгүлігі, желдей ескен жүйрік аты, жеңіске деген жасымас жігердің, қажымас қайраттың бостандыққа ұмтылған құлшыныстың бейнесі. Ол ұшқыр арманның, самғаған таңғажайып жасампаздық қиялдың, талмас талаптың, асыл мұраттың, жақсылыққа құштарлықтың кейпі. Қанатты тұлпар Уақыт пен Кеңістікті біріктіреді. Ол өлмес өмірдің бейнесі.

Жылқы – малдың патшасы
Мал өсірсең, жылқы өсір,
Пайдасы оның көл-көсір

Бүгінгі таңда бие сүтінен жасалатын қымыз көптің сүйіп ішетін сусына болып отырса, тәтті етінен жасалған қазылар шошқа етінен жасалатын шұжықтың орнын басып үлгерді десек қателескендік емес. Ал ұмытшақтыққа жылқы жүрегін қуырып жеу пайдалы екенін бүгінгі ғалымдар дәлелдеп берді. Ал, бүйректі қуаттандыруға жылқы етін қақтап пісіріп, сүтпен бірге ішіп-жеу дерттің нағыз дауасына айналды.

Көшіп-қонуға ыңғайлы, міниіске төзімді, өз аяғынан жайылатын, күтімді көп тілемейтін, егесін жыланның уынан да қорғай білетін қасиетке ие, еті дәмді, сүті шипалы қазақ төрт түліктің ішінде бірінші байлыққа санаған жылқы малының қасиетілігін демей не дерсің.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 »Ұлы даланың жеті қыры» атты мақаласы интернет желісінен алынған.

2 «Оқушы анықтамалығы» Алматы. Алматы кітап 2007 ж.

3 «Қазақстанның ауыл шаруашылығы» Алматы. Алматы кітап 1970 ж.

4 «Жеті Қазына» С.Кенжеахметұлы 2 бөлім Алматы қ. «Ана тілі» 2007 ж.

5 Қазақстан Ұлттық эцклопедиясы. «Қазақстан» Алматы қ. 2010 ж.

6 «Сен білесің бе?» Эцклопедиясы. Райымбеков Қ. Ж., Байғабылова Қ. Т. Алматы қ. «Аруана» баспасы – 700 бет.

7 «Балалар энклопедиясы» 2 том. Алматы қ. «Атамұра» 2008 ж. 535 б.

ҰЛЫ АБАЙДЫҢ МӘДЕНИ МҰРАСЫ

УСКЕНБАЕВА Г.
7 сынып оқушысы, Қазы орта мектебі, Аққулы ауданы
САРСЕНБАЕВА А. Е.
ғылыми жетекші, Қазы орта мектебі, Аққулы ауданы

Биылғы жылы мемлекетімізде Ұлы Абай Құнанбайұлының 175 жылдығы тойлануда. Сол себепті мақаламды осы ғұлама, данышпан, дара Абайға арнағым келеді. Оның ішінде мәдениет пен руханилық мәселесі негізге алынады. Осы мәселені шешуде қара сөздерімен, нақылдары арқылы дәлелдеу тырыстық.

Оның ойынша, адамдар руханилығындағы басты нәрсе – сенім, сенім бізге жалған да өткінші күнделікті күйбең тіршілікке қарсы тұратын Құдай шындығының мәңгіліктігін бейнелейді.

Абайдың данышпандығы ХХ ғасырдағы руханияттың: ақыл біржолата жеңіп, сондықтан сенім мен ақыл тоығысып, ғылым дінді жеңіп, өмір салт пен дүниетаным негізіне айналып, дінді алмастырып және әлемдік тарихтың шетіне ығыстырған руханияттың ыдырауын болжауға мүмкіндік берді. Сол уақыттан бастап сенім қандай да болмасын аныздық мағынадан айрылып, бар болғаны ресми дәстүр статусын иеленді. Бұдан көптеген дау – жанжал туып, рух бөлшектеніп, ыдырап, тән салтанат құрды. Абай бірінші болып «адам болу» идеясын ұсынды, адамшылық оның пікірінше адамгершіліктікке, руханилыққа барабар және пәнділіктен, адам табиғатының екіұдайлығын, қайшылығын

білдіретін «хайуандылықтан» алыс емес екендігін көрсеткен. Қазіргі қоғамдағы адам бейнесі қандай деңгейді және адамдық қалыпты қалай сақтау керектігі туралы сөз қозғаған данышпан.

Ұлы ойшыл, ақын А.Құнанбаевтың адам болмысы туралы айтқан ойлары бүгінгі күнге дейін өз өзектілігін жоғалтқан жоқ. Ол адам болмысы туралы көзқарастарында тек оның ерекшелік деңгейіне ғана тоқталып қоймай, сонымен қатар даралық және жалпылық деңгейлері туралы да үлкен мәселелер қозғайды.

Қазақтың белгілі ақыны, философы Абай Құнанбаев адамға талдау жасай отырып біріншіден оның ерекшелік деңгейіне тоқталады. Оның біржақтылығын, салыстырмалығын көрсетіп берді. Ол өзінің «Қара сөздерінде» адам болмысының ерекшелік деңгейінің кейбір жақтарын абсолютті түрде дамыту, оның адамдық қасиетін жоғалтуының басты себебі екендігін көрсетті. «Көкіректе сәуле жоқ, көңілде сенім жоқ. Құр көзбенен көрген біздің хайуан-малдан неміз артық?», дейді Абай [1, 286 б.].

Адам өзінің ерекшелік деңгейінен аса алмау себебін Абай оның өз қасиеттерін абсолютті түрде ашып, өзгелерден өзін жоғары санағандығында емес, керісінше оның рухани болмысының ашылмағандығынан деп түсіндіреді. Оның басты себебі адамның жалқаулығы. «Һәммә ғаламға белгілі данышпандар әлдеқашан байқаған: әрбір жалқау кісі қорқақ, қайратсыз тартады; әрбір қайратсыз, қорқақ мақтанғыш келеді; әрбір мақтаншақ қорқақ, ақылсыз, надан келеді; әрбір ақылсыз, надан, арсыз келеді; әрбір арсыз, жалқаудан сұрамсақ, өзі тойымсыз, тыйымсыз, өнерсіз, ешкімге достығы жоқ жандар шығады», дейді Абай [59, 280 б.].

Жалқаулық, мақтаншақтық, надандық та адамға тән қасиеттер. Алайда, олар адамның рухани болмысының оянбағандығын, мәдениетсіздігін көрсетеді. Адамның даралық деңгейі оның жаны мен тәнінің өзара үйлесімділігінен байқалады. Абай қазақ болмысына тән даралықты деңгейді сарапқа сала отырып, «жанды тәнге бас ұрғыздық, еш нәрсеге көңілменен қарамадық, көзбен қарамадық, көңіл айтып тұрса, сенбедік» деген ойда болады [1, 286 б.]. Оның басты себебі тән құмарлығына, тәннің тоқтығына ұмтылу. Бойындағы адамзатқа тән адамгершілік қасиеттерді ашып, өзінің ішкі сыр сандығын ақтарудың орнына тән қамын ойлаған қазақтың басты ойы – алдындағы малы. Оның өмірінің мәні алдындағы малының санына байланысты анықталады. Осы турасында Абай, «Ол мал көбейсе, малшыларға бақтырмақ, өздері етке, қымызға тойып, сұлуды жайлап, жүйрікті байлап отырмақ», дейді [1, 280 б.].

Абайдың «Қара сөздерінде» кездесетін «Малды болса, әкесін жаулауды да ұят көрмейді екен» деген түсінік адам үшін, оның тәнінің тоқтығы үшін салт-дәстүрдің де ешқандай қажеті жоқ екендігін көрсетеді. Тәнді жаннан жоғары ұстап өз басының ғана қамын ойлау адамдар арасындағы қарым-қатынасқа де үлкен өзгеріс енгізеді. Өз болмысының ерекшелік деңгейін абсолютті түрде дамыту оларды өзара жатсыну үдерісіне әкеледі. Бұл жөнінде Абай, «біздің қазақтың достығы, дұшпандығы, мақтаны, мықтылығы, мал іздеуі, өнер іздеуі, жұрт тануы ешбір халыққа ұқсамайды. Бірімізді біріміз аңдып, жаулап, ұрлап, кірпік қақтырмай отырғанымыз» деген тұжырымға келеді [2, 173 б.].

Ерекшеліктің тағы да бір назар аударатын жағы, оның – жалпылығы. Бұл жерде жалпылықты метафизикалық мағынада ұғынбауымыз қажет. Қазақ болмысының ерекшелігіне тән жалпылықтың мағынасын Абай, «Жалғыз біз бе, елдің бәрі де сүйтіп-ақ жүр ғой, көппен көрген – ұлы той, көппен бірге болсақ, болады дағы» деген сөзді жұбаныш қылады», деп түсінеді [1, 301 б.]. Абай өз философиялық көзқарастарында керісінше дара адам бұлардан бөлініп шығып өзінің ерекшелігін көрсетуі керек деген ойда болады. Бұл жерде ол адамның ерекшеліктерінің кертартпа жақтарына талдау жасайды. Біріншісі - өз ерекшелігін алдындағы малының санымен мөлшерлеу. Бұл жөнінде «Малдының беті – жарық, малсыздың беті - шарық» деген қазақтың нақыл сөзі бар. « Мал болса, құдай тағаланы да паралап алса болады», - дейді. Оның діні, құдайы, халқы, жұрты, білім - ұяты, ары, жақыны бәрі - мал» [1, 287 б.]. Ерекшелікке тән тағы бір қасиет – кербездік. «Адам баласына жыртықсыз, кірсіз, сыпайы киініп, һәм ол киімін былғап, былжыратып кимей, таза кимек – дұрыс іс», дейді Абай [1, 297 б.]. Дегенмен, адамның ерекшелігі оның сырт киімінің дұрыс болуында ғана емес. Қазақта «сырты – бүтін, іші - түтін» деген ұлағатты сөз бар. Жақсы ат мініп, сыртқы киімі, келбет-пішіні арқылы жұртқа жағымды болуға ұмтылу, Абайдың түсінігінше масқаралық, ақымақтық болып табылады. «Кербез» дегенді осындай «кер, кердең немеден безіңдер» деген сөзге ұқсатамын», дейді ол [1, 154 б.].

Қазаққа тән ерекшеліктің тағы бір кертартпасы ол өзін өзінен кем тұрғандармен салыстыру, соны қуанышы, жұбанышы ету. «Оның қуанышы – елде бір жаманды тауып, я бір адамның бұл өзі қылмаған жаманшылығы шыкса қуанады.» [1, 300-301 б.]. Абай мұндай көзқарасқа «Жаманға салысып жақсы бола ма?» - деген сұрақпен жауап береді [1, 301 б.].

Ерекшеліктің құрсау шеңберін бұзып өзінің бойындағы адамгершілік қасиеттері арқылы жалпы адамзаттық деңгейге көтерілу – адам өмірінің мәні де, мағынасы да осы. Мұндай мүмкіншілік біріншіден адамның өзінің бойына біткен адамгершілік қасиеттерін аша білуінде болса, екіншіден қоршаған ортаға байланысты болады. Абай дүниеге келген адамдардың екі мінезі болатындағы туралы айтады. Біреулері – ішсем, жесем, ұйықтасам деп туса, енді біреулері білсем екен деп, білімге ұмтылып туады. Алайда, көптеген адамдар бойға біткен білімге ұмтылу сияқты асыл қасиетті одан әрі дамытудың орнына, күнделікті күйбең тіршіліктен аса алмай қалады. Көбінесе бар білімін, байлығын, малын көбейтуге жұмсайды. «Орыстың ғылымы, өнері – дүниенің кілті, оны білгенге дүние арзанырақ түседі. Бірақ осы күнде орыс ғылымын баласына үйреткен жандар соның қарауымен тағы қазақты аңдысам екен дейді» [2, 174 б.].

Адам бойындағы адамгершілік қасиет даму үшін Абайдың тұжырымдауынша, біріншіден жүректілік қажет. Жүрек адамдарды жақындастырады, олардың өзара қарым-қатынасын белгілі бір мәдениеттілік деңгейіне көтереді. «Рақымдылық, мейірбандылық, әртүрлі істе адам баласын өз бауырым деп, өзіне ойлағанды оларға да болса игі еді, демек, бұлар – жүрек ісі» [2, 163 б.]. Ұлы Абайдың айтқан бұл сөздері И. Канттың «категориялық императивімен» өзара ұштасып жатыр. Сонымен қатар Абай «Қазақ та адам баласы ғой, көбі ақылсыздығынан азбайды, ақылдың сөзін ұғып аларлық жүректе жігер байлаулықтың жоқтығынан азады», деп тұжырымдайды [2, 163 б.]. Адам бойындағы адамгершілікті жан-жақты ашу үшін жүрекпен қатар, қайрат және ақыл қажет. Ал енді оларды өзара біріктіріп жалпылық деңгейге көтеретін негізгі күш – ол ғылым. «Осы үшеуін бір кісіден менің айтқанымдай табылсаңдар, табаныңның топырағы көзге сүрлерлік қасиетті адам - сол», дейді Абай [2, 167 б.].

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Абай Құнанбаев. Қалың елім қазағым: Шығармалары. – Алматы : Жалын. 1995.

2 Абай Құнанбаев. Алматы., 1968.

О ЧЕМ МОЛЧАТ ОРНАМЕНТЫ

ХАЛЕЛОВА Ш. Д.
учитель, г. Павлодар
ШЛЕГЕЛЬ Е. Э.
ученик 10 класса, Школа-лицей № 8, г. Павлодар

Орнамент – один из древнейших видов декоративно-прикладного творчества. Его история возникновения насчитывает ни одно тысячелетие, уходит своими корнями вглубь веков. Исследователи орнамента считают, что он возник уже 15-10 тыс. лет до н.э.

Орнамент (лат. ornamentum - украшение) - узор, основанный на повторе и чередовании составляющих его элементов; предназначается для украшения различных предметов (утварь, орудия и оружие, текстильные изделия, мебель) [3]. Орнамент либо оперирует отвлечёнными формами, либо стилизует реальные мотивы, зачастую схематизируя их до неузнаваемости.

В предлагаемом вашему вниманию разделе мы будем опираться на исследования, изложенные в книгах и учебных пособиях для школьников [6], [7].

Часто, возникновение орнамента связывают с зарождением письменности. И действительно, знак в орнаменте и знак в письменности могут иметь одинаковое изображение. Раньше, когда у казахов не было алфавитов, они писали письма орнаментами. В искусстве разных народов орнамент и письменность зачастую стояли очень близко. Однако, в отличие от орнамента, знак в письменности всегда имеет вполне конкретное смысловое значение. Мы задумались о том, что орнаменты имеют очень глубокий смысл.

Откуда взялись такие символы? Специалисты говорят, что в их основе лежат сведения о каких-то вселенских процессах, страх человека перед природной стихией и его страстное желание защитить себя. Самые разнообразные предметы обихода, оружие, одежда, на которых степняки-скотоводы ткали, вышивали, прорисовывали, вырезали, отливали, чеканили, теснили узоры и изображения, не только украшали будни и праздники, но придавали мистическое значение таинственным силам, управляющим Вселенной [8].

Древний орнамент был почти исключительно геометрическим, состоящим из строгих форм круга, полукруга, овала, спирали, квадрата, ромба, треугольника, креста и их различных комбинаций. Использовались в декоре зигзаги, штрихи, полоски, «елочный», «веревочный» узор.

За много лет существования декоративного искусства сложились разнообразные виды узоров: геометрические, растительные, комплексные и т.д., от простых сочетаний до сложных хитросплетений. Орнамент может состоять из предметных и беспредметных мотивов, в него могут входить формы человека, растительного и животного мира, мифологические существа.

Происхождение орнамента, доподлинно, неизвестно. Древний человек наделял определенными знаками свои представления об устройстве мира. Например, круг – солнце, квадрат – земля, треугольник – горы, свастика – движение солнца, спираль – развитие, движение и т.д. Со временем мотивы утрачивали свой первоначальный смысл, орнамент теряет познавательное значение, сохраняя, однако, за собой важную украшающую роль и декоративную выразительность. Цель орнамента определилась – украшать. Однако в период своего становления, орнамент имел более глубокое значение. До сих пор считается, что ключ к пониманию многих из них давно утерян, и, тем не менее, интерес к древнему искусству не ослабевает.

Каждая эпоха, национальная культура вырабатывали свою систему, поэтому орнамент является надёжным признаком принадлежности произведений к определённому времени, народу, стране. Даже беглый обзор истории развития казахского орнамента свидетельствует о сложности его состава, о глубокой древности его истоков, значительной давности развития многих его компонентов на местной почве, о воздействии на него художественных культур многих кочевых и оседлых народов.

Орнаменты с древнейших времен широко использовались в различных видах искусства казахского народа. Они являются его спутниками, как в повседневной жизни, так и в праздники. Существует большое разнообразие казахских национальных узоров и орнаментов. Нельзя сказать, что узоры случайны. В них проявляется своеобразный образный мир казахов. Орнамент традиционен в быту казахов. В казахском орнаменте издревле преобладали мотивы животноводства, охоты и кочевья, т.к. его сюжетное содержание и названия восходят к нашим древним предкам [3].

Орнамент в далеком прошлом нёс в себе магический смысл, знаковость. Каждый элемент, завиток, точка в орнаменте имеют символическую функцию. Часто встречающие в казахском орнаменте элементы и мотивы - «бараний рог», «птичий клюв», «солнце», «луна» и другие, участвуя в какой-либо композиционной схеме построения

орнамента, вместе с выбранным цветовым решением передают отношение к окружающей действительности, к миру.

В казахской степи орнаменты совершенствовались в различных направлениях. Разные регионы Казахстана отличались особенными, только им присущими орнаментами, своеобразием их стилей. И всё же, особенностью казахского национального орнамента является преобладание элементов рогообразных рисунков, особенно бараньих рогов. «Муйіз» можно назвать истоком, первоэлементом казахского орнамента, так как другие виды орнаментов создавались на его основе.

А. Х. Маргулан отмечал, что раньше казахи легко считывали информацию, которая запечатлена в узорах, и сожалел о том, что эти знания со временем теряются. Маргулан А. Х. - академик академии наук Казахской ССР, известен как разносторонний учёный: этнограф, археолог, филолог. Им были открыты уникальные исторические памятники, написано свыше 150 научных трудов. В 1986 г. выходит трёхтомное издание «Казахское народное прикладное искусство» где были собраны произведения мастеров декоративно-прикладного искусства, а также исследования в области истории происхождения и развития казахского орнамента. В первом томе издания он прослеживает этапы развития древних стилей, основные черты которых стали определяющими в казахском национальном искусстве орнамента. Здесь он также приводит названия различных символов и мотивов казахского орнамента. Издание иллюстрировано прекрасными фотографиями произведений орнаментального искусства [3].

Как заметил другой ученый-искусствовед В. Чепелев: «Казахи, кажется, живут в мире узоров, орнаментов». В гармонично выполненных орнаментах, являющихся народным достоянием, правдиво отображаются традиции, обычаи и быт предков. Орнаментальное искусство, как никакое другое, рассказывает об истории народа, его героических делах, является своеобразной летописью [5].

Еще в конце XIX века определенное положение орнаментальной вставки на том или ином предмете (совместно с другими признаками) могло дать точную социальную и этническую характеристику владельца. Рассматривая юрту хозяев, гость в узорах алаши и баскура, текемета и сырмака «читал», откуда родом семья, каков ее достаток и статус, чем прославлен их род. Джигит по узору на браслете девушки узнавал, помолвлена она или нет. А замужняя женщина при помощи орнамента осведомляла родителей о своей жизни в ауле мужа.

Современная попытка окончательно и бесповоротно дешифровать казахский узор отражена в многостраничном семилетнем труде литератора Алибека Кажгали улы [2]. Автор этого увлекательного повествования утверждает, что орнамент - это особый язык, причем появившийся в доречевой период. И язык этот обладает содержанием, синтаксисом, грамматикой и даже фонетикой. В целом такой вопрос, как расшифровка того или иного орнаментального мотива, для современных исследователей является и сложным, и желанным одновременно. Сложным потому, что большинство истинных значений утрачены уже давно, и исследователям в большинстве случаев не остается ничего, кроме как проявить свою фантазию и обогатить науку еще одной красивой, но практически бесполезной теорией.

Но даже эта мысль не остановила авторов настоящей работы. Вообще, каждый «толкователь», включая нас, юных исследователей, творит свой собственный миф, главное - отдавать себе в этом отчет.

В народном творчестве, с древнейших времён, складываются устойчивые принципы и формы орнамента. Огромный вклад в изучение казахского орнамента внёс учёный - историк и этнограф Узбекали Джанибеков. В его книгах дана классификация и характеристика каждого вида орнамента и представлен обширный иллюстративный материал. Его книга адресуется широким читательским кругам [8] С опорой на эти материалы, главными признаками классификации орнаментов в нашей работе будет их типология по происхождению знаков и значению различных изобразительных символов. По мотивам, используемым в орнаменте, его делят на: геометрический, состоящий из абстрактных форм (точки, прямые, ломаные, зигзагообразные, пересекающиеся линии; круги, ромбы, многогранники, звёзды, кресты, спирали); растительный (стилизующий листья, цветы, плоды); зооморфный, или животный, стилизующий фигуры или части фигур реальных или фантастических животных и космогонический - более сложные специфически орнаментальные мотивы. В качестве мотивов орнамента используются также человеческие фигуры.

Зооморфный орнамент. Широко распространены в казахском орнаменте зооморфные мотивы. Однако это не только роговидные дуговые линии, известные под названием кошкар муйиз, что по-русски означает бараньи рога, а также изображение отдельных частей тела животных, например, верблюда: табан (ступня, след), туйе мойын – верблюжьи шеи; птиц: кусканат – крылья птицы, каз мойын – гусиные шейки…

Растительный орнамент. Растительные мотивы – листья, пальметты, трилистники, бутоны, цветки. Их переплетения раскрывают в казахском орнаменте понятия единства, согласованности, причинно-следственной обусловленности жизни на земле. Это орнамент следует до бесконечности. Один и тот же элемент повторяется множество раз. Им украшают края изделий: текеметов, сырмаков, кебеже, одежды, посуды и т.д.

Геометрический орнамент. Ромбы, зигзаги, треугольники, многогранники, меандровидные узоры, например, шынжара, балдак, сетчато-пересекающиеся линии составляют основу геометрических мотивов казахского орнамента. С цепочками ромбов, квадратов связана идея возрождения жизни через плодородие, но в качестве единственного или главного мотива они могли выражать идею вечности мира, бесконечно повторяясь при круговом движении сосуда. Глобальная идея движения, творящего мир, подчеркнута изображениями свастических знаков. Одни и те же знаки, например, ломаные линии, могли означать и воду, и молнию, и атмосферную влагу, и периодичность каких-то процессов (может быть, дождей) внутри большого цикла.

Космогонический орнамент. Космогонические мотивы казахского орнамента возникли, очевидно, в толще напластований культур древних племен и народов. К ним относятся донгелек – солярный круг, торт кулак – крестовина, шимай – спираль, символизирующие, соответственно, пожалуй, со времен древних саков, – мировое пространство, четыре стороны света, вечное движение.

Подведём итоги. Выполняя данный проект, мы исследовали артефакты - ковры из коллекции историко-краеведческого музея на предмет «прочтения» смысла, заложенного в их орнаменте. В ходе работы были изучены различные теоретические подходы к проблеме «чтения» символов, изложенные в литературе. Выделили три основных признака, позволяющих расшифровать заложенный в них смысл: 1. Знаки в орнаменте, 2. Расположение, 3. Цвет что помогло раскрыть специфику «языка» орнаментов.

Работая в музее, мы описали декоративные особенности подлинных образцов народного творчества, провели их сравнительный анализ, сделали попытку расшифровать орнаменты и зафиксировали результаты, был разработан цифровой формат символического значение цвета в орнаментах.

В ходе работы над проектом, мы натолкнулись на мысль, что искусство создания орнаментов оказывает благотворное

влияние на повышение интеллектуального уровня, содействует совершенствованию уже обретенных знаний. С помощью полученных знаний мы создали «новое дыхание» национального казахского орнамента в виде раскраски для младших школьников. Занимаясь своим любимым занятием в интересной для него игровой форме школьники получат сведения о видах казахского орнамента.

Таким образом, все поставленные задачи были выполнены. Наша гипотеза полностью подтвердилась: в строгом соблюдении принципов симметрии, ритмов и композиции отражается история народа, его радости и печали, чаяния и проблемы, время испытаний и побед. Языком орнаментов народные мастера доходчиво рассказывают о своей жизни и труде, следуя определённому замыслу. Значит, чтобы не просто любоваться красотой изделий, а понять эту красоту, осознать тот смысл, который несут в себе узоры - надо научиться «читать» эти послания.

Полученные знания можно широко использовать при изучении казахских орнаментов на уроках изобразительного искусства и занятиях декоративно-прикладным творчеством в качестве дополнительного материала. Ведь сегодня смысловое значение символов народного орнамента, конечно, уже давно забыто, одежду декорируют для красоты. А что они означают – это уже пища для размышления специалистов и просто любопытных.

ЛИТЕРАТУРА

1 Муканов М. С. Казахские домашние художественные ремесла. Алма-Ата : «Кайнар», 1983.

2 Кажгали улы А. Органон орнамента. - Алматы, 2003.

3 Маргулан А. Х. Казахское народное прикладное искусство. Т.1. - Алма-Ата : «Онер», 1986.

4 Ибраева К. Казахский орнамент. - Алматы, 1994.

5 Нурмухамедов Н.-Б. Народное декоративно-прикладное искусство казахов. Ленинград: «Аврора», 1970, с. 37-58.

6 Омирбекова М. Ш. Энциклопедия. Казахские орнаменты. Алматы : «Алматыкітап», 2003, с. 59-64.

7 Омирбекова М. Ш. Традиционная культура казахов. Алматы : «Алматыкітап», 2004.

8 Джанибеков У. Эхо…По следам легенды о золотой домбре. Алма-Ата, «Онер», 1991, с. 117-143, с. 241.

17 Секция. Әлеуметтану
17 Секция. Социология

ҮКІМЕТТІК ЕМЕС ҰЙЫМДАРДЫҢ ЖЕРГІЛІКТІ ӘЛЕУМЕТТІК ЖАҒДАЙҒА ӘСЕРІ

БАЙЖАНОВА А. К.
12 сынып оқушысы,
ХББ Назарбаев Зияткерлік мектебі, Павлодар қ.

Қазіргі таңда, елімізде азаматтық қоғам орнығудың шарттарының бірі ретінде, Үшінші секторының (Қазақстан Республикасында үкіметтік емес ретінде белгілі) қалыптастыру процесі белсенді жүруде. Үшінші сектор мемлекеттік билік шешімдерін қабылдау процесіне әсер ету үшін мемлекеттен тәуелсіз жұмыс жасайды, қоғамның азаматтық белсенділіктің өсуіне мүмкіндік туғызып, үкіметтік емес ұйымдардың (осыдан ҮЕҰ) пайда болуына әкеледі [1]. Таңдалған тақырыптың өзектілін нақты дәлелдермен айқындауға мүмкін емес деп санаймын. Тіркелген әрбір ұйым әрбір азаматтың қоршаған адамдарға, ортаға, пайдасын тигізуді, өмір сүру жағдайларын жақсартуды көздейді. Осылайша, кез-келген қиындыққа тап болғандарға қолдау көрсетілу ықтималдығы жоғары деп те айтуға болады. Дегенмен, соңғы 5 жылдың ішінде мемлекетте әлеуметтік тапсырыс 27,5 % өсуіне байланысты мұқтаждықтарын әлі де толығымен қамтамасыз ете алмайтын жандар кездеседі [2]. Нарықтық экономиканың «бай» мен «кедей» арасындағы айырмашылықты азайтуға қиын болғандықтан бұл ұйымдардың дәрежесін зерттеп, олардың болашақта өз жұмысын орындап, «азаматтық қоғамды қалыптастыруда рөлін ойнай ала ма?» деген сұрақпен өзектілікті сипаттауға болады.

Жобаның негізгі гипотезасы - ҮЕҰ әлеуметтік мәселелердің шешілуіде тиімді жұмыс жасаса, жергілікті қоғамның арасында азаматтық қоғам қағидаттарының негізі салынады.

Бұл бөлімде екі облыстың, яғни Павлодар мен Шығыс Қазақстан облыстарының ҮЕҰ-дардың жұмыстары қарастырылады. Шығыс Қазақстан облысы, Өскемен қаласын зерттелетін субъект ретінде таңдалу себебі - 2019 жылғы «Туған Елге Тағзым» өлкетанулық-зерттеу экспедициясының аясында аттанған ірі компаниялардың негізгі құндылығы - азаматтық қоғамды орнатуға қызмет ету - қаншалықты әсерлі екендігі зерттеуге жағдай жасады.

Бұл жоба Назарбаев Зияткерлік мектептерінің ең үздік оқушыларын Қазақстанның тарихи-мәдени орталықтарын зерттеу мақсатымен ұйымдастырылған.

Павлодар қаласы болса, келешекте, мәселелердің шешімін табатын ұрпақтың бірі ретінде, бүгінгі қоғамда өзектілікке ие мәселені зерттеу - мен үшін маңызды болып табылады. ҮЕҰ-дардың дамуына кедергі жасайтын жайттарға тоқталатын болсақ, қолдауға ие болмаған мекемелердің жабылады, жаңадан ұйым ашуға ынтаның болмады мәселесін қарастыру жөн. Мәселен, Павлодар облыстық ішкі саясат басқармасының мәліметінше, өткен жылы өңірде тіркелген 698 ҮЕҰ-ның 155-сі жұмыс істемеген. Қызметін атқармайтын ұйымдардың 150-і облыс орталығында болса, қалған 5-і аудандарда шоғырланған. Яғни, жұмыс істемейтін ҮЕҰ-дарды жою үшін ҮЕҰ-ның ерікті түрде қызметін тоқтатуы керек, немесе, мемлекеттік органдарға, сотқа шағымдануы қажет.

Жоба барысында сауалнама мен сұхбат жүргізілген болатын. Екі аймақтың ерекшеліктерін білу үшін Өскемен мен Павлодар тұрғындарынан онлайн SurveyMonkey платформасы арқылы сауалнама жүргіздім. Сауалнамаға жалпы түрде 157 адам қатысты. Фокустық топ 18-40 жастағы азаматтар болып тағайындалды, себебі бұл респонденттерден өз аймақтағы жағдайы жайлы нақты, әрі толыққанды жауап қайтару мүмкіндігі бар. Сұхбат болса, Өскемен қаласының «ЗУБР» консалтинг компаниясының хатшысы Ю. Натаровадан алынды. Сұхбат ресми хат түрінде, сұхбат берушінің ақпаратпен бөлісуге рұқсаты бойынша жүргізілді.

Сауалнаманың нәтижелеріне тоқталсақ, бірінші «Сіздің ойыңызша, ҮЕҰ деп қандай ұйымды атайды?» деген сұраққа респонденттердің шамамен 46 % «қоршаған ортаны, адам құқықтарын сақтайтын ұйым» деп жауап берді. 13 % «жастар ұйымы», қалған бөлігі ҮЕҰ-ның анықтамасына келетін жауап қайтарды. «Өзіңіз ҮЕҰ-ға мүшелік етесіз бе?» деген сұраққа 116 адамның ішінен 93-і «жоқ» деп жауап берді (1 сурет).

Сурет 1 – Респонденттердің ұйымға мүше болуы/болмауы

«Өзіңіз тұратын аймақта қандай ҮЕҰ жұмыс істейді?» деген сұраққа жауаптардың көбі экологияға байланысты ұйымдар туралы болып шықты. Бұл қоғамның үкіметтік емес ұйымдардың «тек бір саламен ғана шектеледі» деген ойын көрсетеді.

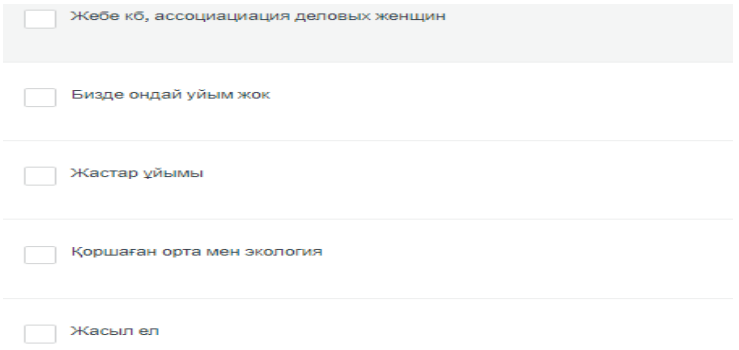

Сурет 2 – Жергілікті үкіметтік емес ұйымдардың атаулары

Ұйымдардың атауларын сұрағаннан кейін, сауалнамада бұл ұйымдардың жұмысына баға беруге ұсынылды. Нәтижеге сәйкес, адамдардың 50 % ұйымдардың жұмысын «орташа», 33 % «нәтижесіз» және 17 % «жоғары» деген баға қойды. Бұл бағаның берілу себебін білу мақсатында «жұмысы жайлы естіген жоқпын», «нәтижесі көрінбейді», «жақсы жұмыс істейді» деген жауаптардың алуантүрлілігі белгілі бір қорытындыға келуге қиындық туғызса да, басым бөлігінің нәтиже көрмеуі қазірде ұйымдадың тиімділігінің төмен деңгейде болғанын көрсетеді.

Сауалнамадағы келесі сұрақ «Сіздің ортаңызда әлеуметтік көмекті қажет ететін жандар бар ма? Бар болса, сіз оларға көмектесесіз бе? Қалайша?» адамдардың жеке позициясын айқындату мақсатында қойылған. Жауап берушілердің 82,3 % «иә», 17,7 % «жоқ» деген жауап қайтарды (3 сурет).

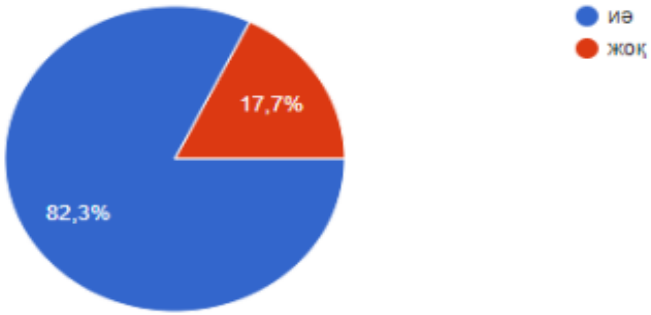

Сурет 3 – Адамдардың әлеуметтік көмек көрсетуі жайлы мәлімет

«Иә» деп жауап берушілер әлеуметтік көмекті қажет ететін жандарға ақшалай, не киім кешектей көмек береді деп жауап берді. Бұл жергілікті қоғамның адамгершілік қасиетінің көрінісін және өзі тұратын қоғамда басқаларға өз ниетімен жасаған істерін жоғары бағалуға болады.

Сауланамаға негізделіп, адамдардың ҮЕҰ жайлы түсінігі кең болмаса да, ұйымдарға мүшелік етпесе де, жақында көмек қажетті жандарға көмек қолын созуға дайын екен деген қорытындыға келуге болады.

Ю. Н. Натароваға сәйкес, «ЗУБР» азаматтық сектордағы жұмысының маңызды нәтижелерінің бірі - бұл кеңес беру және білім беру көмегінің арқасында Қазақстанның әр түрлі аймақтарындағы 100-ден астам ҮЕҰ азаматтық секторда жоғары дәрежеге жетуі, дамудың сапалы жаңа деңгейіне қол жеткізуі. Олардың арқасында Қазақстандағы 400-ге жуық ҮЕҰ, 30-дан астам қоғамдық ұйымдастырушылар, 5000-нан астам азаматтық белсенділер мен қоғамдық көшбасшылар ауылдарда және шағын қалаларда оқытылып, сәтті жұмыс істеуде. Бұл адамдар мен ұйымдардың әрқайсысы 30-дан 1000-ға дейін тұрғындарға сапалы қызмет пен тиімді қолдауды қамтиды. Осылайша, «ЗУБР» МҚҚ қызметінің әлеуметтік тиімділігі - бұл Қазақстан халқының 20 %-дан астамының өмір сүру сапасын біртіндеп жақсарту дегенді білдіреді.

2001 жылдан бастап 20-дан астам жаңа әлеуметтік технологиялар енгізілді, 8 500-ге жуық үкіметтік емес ұйымдардың өкілдері және барлық өңірлердегі қоғамдық көшбасшылар, 7000-нан астам мемлекеттік қызметшілер, депутаттар және бюджеттік ұйымдардың қызметкерлері жұмыстың жаңа әдістері мен формаларына оқытылды.

Павлодар қаласының «ЖАСТАР БАСТАМАЛАРЫН ДАМЫТУ ОРТАЛЫҒЫ» КММ мүшесінің айтуынша, халық ҮЕҰ-ның қызметі туралы түсінігі бар, бірақ олардың дамуға қосқан үлес туралы мәселесі көпшілік үшін түсініксіз болып келеді. Әр бесінші респондент жауап беруге қиналды, ал 16 %-ы ҮЕҰ ешқандай үлес салмады деген пікір білдірді. Сонымен бірге, халықтың 15,1 %-ы ҮЕҰ мемлекет дамуы үшін материалдық және материалдық емес ресурстарды тартады, ал 23 %-ы жаңа заманауи әлеуметтік технологияларды әзірлейді және енгізеді деп санайды.

Сонымен қатар, 2006 жылы әлеуметтік жобаларды жүзеге асыратын азаматтық қоғамды дамыту қауымдастығымен зерттеуге қатысқан Қазақстанның үкіметтік емес ұйымдарынан сұралғандардың 19 %-ы мүгедектердің, 20 %-ы әйелдердің құқығын қорғайтындығы анықталды. 27 % - мұқтаждар мен жұмыссыздардың құқықтары, ал 34 %-ы басқа бағыттар (АИТВ жұқтырған, сотталған, мигранттар, зейнеткерлер, тұтынушылар, балалар мен жастар және т.б.) бойынша жұмыс істейдн. Респонденттердің жалпы санынан 93 пайызы мақсатты топтың құқықтарын қорғауға бағытталған қызметті, негізінен, ақпараттық-кеңес беру қызметі (41 %) және ақпараттық-насихаттық іс-шаралар түрінде жүзеге асырады (33 %). Сауалнамаға қатысқан ұйымдардың 16 %-ы кәсіподақтармен мүдделер, кәсіпорындар мен ұйымдар қызметкерлерінің қажеттіліктерін ескеру мақсатында ынтымақтасады [3].

Осыдан екі мекенде де ұйымдардың кең спектрлі көмек көрсетілуін көруге болалы. Дегенмен, бұл көмектің болуы әлу де әлеуметтік мәселелерді толық шеше аламйды. Бұған дәлел бола алатын, мекемелердің жылдық есептердегі сандардағы нақтылықтың болмауы және Қазақстан бойынша адамдардың тек 15,1 % -ның ҮЕҰ-дардың материалды және материалды емес көмекті ұсынады деп санауы жатады [4].

Зерттеліген екі аймақта жасалатын шаралардың көбі белгілі бір адамдар тобымен тек жасалса да, бұл жобалардың халық арасында қолдауға ие болғаны ҮЕҰ-дың Қазақстанның демократиялық принциптерге негізделген мемлекет ретінде қалыптасуына өз үлесін тигізеді. Соңғы 28 жылдың ішінде ҮЕҰ-дар жайлы қабылданған

заңдардың көбі мемлекетімізде осыдан бері боламған феноменнің әлеуметтік жағдайды жақсартатын күш ретінде қалыптасуына әкелді.

Қорытындылай келе, ортақ іске бағытталған әлеуметтік жобаларды орындау үшін әріптестік қағидаттар ұлттық, жалпыұлттық проблемалар контекстінде жергілікті халқының маңызды мәселелерін жан-жақты талдауға негізделген көшбасшы ретінде болуы керек. Қазақстанда әлеуметтік саясат саласындағы мемлекет пен үкіметтік емес сектордың өзара қарым-қатынасының ішкі үлгісі қалыптасуы және бекітілуі қажет. Оның арқасында ҮЕҰ қатысушылары қоғамдық-саяси процестің танылған субъектілері болады да, Қазақстанның саяси алаңындағы мәртебесінің жоғарылауына әкеледі. Мемлекеттік-әлеуметтік тапсырыс ҮЕҰ-ның материалдық қаражаттарды сан жағынан игеру саласындағы ғана емес, ең алдымен адами капиталды дамытуға бағытталған бірегей жобаларды іске асырудағы кеңейтілген саласы болып табылуы тиіс және сол жағдайда ғана Қазақстанның тұрақты дамуына өз үлесін қосады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қазақстан Республикасының үкіметтік емес ұйымдарын мемлекеттік қолдаудың тұжырымдамасы туралы // «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. 23 қаңтар 2002 г. [Электронный ресурс]. – URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P020000085 [дата обращения 25.02.2020].

2 НПО в Казахстане: как государство взаимодействует с общественниками // InformБюро. 02 декабря 2016 г. [Электронный ресурс]. – URL: https:// informburo.kz/stati/npo-v-kazahstane-kak-gosudarstvo-vzaimodeystvuet-s-obshchestvennikami-.html [дата обращения 25.02.2020].

3 Қазақстанда 22 мың ҮЕҰ ресми тіркелді // 24KZ ақпараттық порталы. 28 наурыз 2010 г. [Электронный ресурс]. – URL: https://24.kz/ru/news/social/item/280310-22-tysyachi-npo-ofitsialno-zaregistrirovano-v-kazakhstane [дата обращения 10.03.2020].

4 Оценка вклада НПО: предложения и факты // ЗУБР Әлеуметтік корпоротивті қоры. [Электронный ресурс]. – URL: https:// zubr-consulting.kz/node/371 [дата обращения 10.03.2020].

СОЦИАЛЬНАЯ ФАНТАСТИКА ОТ «СТАЛКЕРА» ДО «СИНХРО» «ДИАГНОЗ ВРЕМЕНИ» В СОЦИОЛОГИИ

ЛЯХОВ Е. В.
ученик 10 класса, СОШ с ГК Щербактинского р-на, Павлодарская обл.

Произведения писателей-фантастов издаются миллионными тиражами, переводятся на десятки языков мира, по одноименным сценариям ставятся фильмы. Уникальный тандем мировой фантастики писателей, сценаристов Аркадия и Бориса Стругацких относятся к классики современной научной и социальной фантастики не только российской, но и мировой литературы.

Фантастика – такой социум, для которого характерно нарушение границ реальности, описание вымышленных социальных миров. Современная фантастика включает в себя: научную фантастику, фэнтези, ужасы, магический реализм. Под фантастикой в основном подразумевают научную фантастики.

Научная фантастика основывается на допущении в области науки: появлении нового изобретения, открытии новых законов природы, иногда даже построении новых моделей общества - социальная фантастика.

Герберт Уэллс в автобиографии, подводя итог своему творчеству, называл фантастику своего рода умозрительной социологией: «Социология не может быть ни просто искусством, ни наукой в узком смысле этого слова, она собрание знаний, представляемых в вымышленной форме с присутствием личного элемента, иначе говоря, литература в наиболее возвышенном смысле этого понятия». В соответствии с этим он рассматривал «создание и критику утопий» как такую литературную форму, в которую лучше всего мог быть облачён «хороший социологический труд».

Это мнение разделял Айзек Азимов, который в своей статье «Социальная научная фантастика» сравнивал изображение возможного будущего и иных форм общественного устройства со своего рода «социальным экспериментом на бумаге». Приучать читателя к возможности изменений, заставлять его размышлять вдоль разнообразных направлений - в этом он усматривал «великую служебную роль научной фантастики». Научная фантастика, по убеждению Азимова, призвана систематически исследовать возможные пути общественного развития, своевременно предостерегать об опасных тенденциях и самое главное - сделать

рациональное размышление о судьбах человечества достоянием возможно более широких масс.

«Пикник на обочине» - фантастическая повесть братьев Стругацких, впервые изданная в 1972 году. Повесть лидирует среди прочих произведений авторов по количеству переводов на иностранные языки и изданиям за пределами бывшего СССР. По состоянию на 2003 год Борис Стругацкий насчитал 55 изданий «Пикника» в 22 странах [1].

По мотивам повести режиссёр Андрей Тарковский в 1979 году снял фильм «Сталкер», братья Стругацкие выступили авторами сценария.

Термин «сталкер» устойчиво вошёл в употребление и, по признанию авторов, стал самым популярным из созданных ими неологизмов. В контексте книги сталкер - это человек, который, нарушая запреты, проникает в Зону и выносит из неё различные артефакты, которые впоследствии обычно продаёт и тем самым зарабатывает на жизнь. После экранизации романа А. Тарковским этот термин приобрёл смысл проводника, ориентирующегося в различных запретных и малоизвестных другим местах и территориях. Сталкерами стали называть любителей индустриального туризма, особенно посещающих заброшенные объекты и города-призраки.

В июле 2014 г. опубликован в новом жанре фантастический роман казахстанского автора Сабыра Каирханова «Синхро». Жанр Speculative fiction – обобщающее название для группы жанров, действие которых происходит в нереалистичных вымышленных мирах. Сюжеты таких книг не относятся конкретно к фентези, хоррору или научной фантастике, это всегда что-то большее: история, не вмещающаяся в классические жанровые дефиниции. Таков роман «Синхро» Сабыра Каирханова.

Синхро - таинственное поле, блуждающее по территории Семипалатинского ядерного полигона, калеча и уничтожая тех, кто попадает в него, похожее на Зону в «Пикнике на обочине» А. и Б. Стругацких. Это нечто проникает в сознание людей и медленно, и неотвратимо меняет не только их, но и привычный мир вокруг них. Двум друзьям, главным героям романа, случайно прикоснувшимся к тайне, понадобятся немалые смелость и сила духа, для того чтобы спасти от безумия себя и своих близких. Ребята нашли двери в другую реальность. Двери, которые открывать не следовало. Им потребуется храбрость сердца и смелость ума, чтобы спасти близких им людей от безумия и смерти. Они узнают тайну, которая изменит не только их самих... [2].

«Синхро» – это детектив, мистика и фантастика одновременно. Это настоящая трагедия, страшная катастрофа, случившаяся не столько на какой-то конкретной территории, сколько в сознании целого народа. Болезненные деформации реальности романа – кривое зеркало, в которое страшно заглянуть. Герои приносят себя в жертву. История приносит себя в жертву. Народ приносит себя в жертву. Это самое жуткое, что есть в романе – необходимость бессмысленности. При этом автор не ударяется в морализаторство и обвинения. Это история, которая должна быть рассказана.

В «Пикнике на обочине» Стругацкими была сделана та же попытка понять, осмыслить, прочувствовать советский опыт, советскую историю, советский быт средствами и образами в данном жанре Speculative fiction.

Центральный герой, сын негодяя и предателя, выбранный сталкером в качестве жертвы (кто-то должен умереть, чтобы исполнилось желание и его (сталкера) дочка выздоровела) бежит к сердцу Зоны, не подозревая, что бежит к смерти, и кричит: «Счастье для всех даром! И пусть никто не уйдёт обиженным!».

Роман С. Каирханова «Синхро» основан на документальной хронологии ядерных испытаний, но реальность романа имеет еще одно измерение, и читателю предлагается необычный взгляд на известные события. Рана, нанесенная полигоном, еще кровоточит. Великий Гете, озвучил предназначение художника: «Через сердце поэта проходит трещина мира» [3].

С. Каирханов впервые о национальной трагедии пишет художественно, включая в канву социально-фантастического повествования элементы мистики и детектива. В результате взрывов здесь появилась яростная блуждающая сила Синхро, которая проявляет себя как Зона у Стругацких: внедряется в сознание тех, кто оказывается в ее поле. Это дух древнего батыра Мамая. При фантастичности сюжета хронология фактов и событий полигона самая что ни на есть реальная. И всё - болезненно - до фатальности! - узнаваемо. То, что произошло с сакральным местом болезненно деформировало народное сознание: степень деградации с годами всё явственнее и безнадежнее. Это и есть самая страшная катастрофа. Сабыр Каирханов не обличает власть и не проповедует ненависть к режиму. Он рассказывает историю обреченных людей. Все герои книги гибнут, жертвы бессмысленны и напрасны. Роман «Синхро» - попытка адаптировать, встроить миф в современные обстоятельства. Каирханов делает это, опираясь на нынешние культурные коды,

понимая, что читателя нужно завлечь и увлечь. Есть приращение смысла и новый поворот темы [3].

В «Синхро» поднимаются очень серьёзные проблемы жизни и смерти, причём взгляд на эти проблемы так оригинален, что это захватывает даже больше, чем сюжет. Любопытно, что книга вызвала интерес у учёных-физиков, у специалистов полигона не столько правдоподобным описанием ядерных взрывов, сколько необычным переходом от физики к метафизике. Здесь много тайн, о ещё непознанных свойствах магнитных полей, о взаимосвязях физического и духовного миров… [3].

Идея фантастического поля синхро, в круге которого состояние одного человека зеркально повторяется в другом, легла в роман о реальном месте, Семипалатинском полигоне. Уважение к науке и истине заставляет думать над правдоподобным объяснением того, как работает это самое синхро. На протяжении всего романа его герои настойчиво пытаются понять, что в происходящем с ними является истинным и реальным, а что морочит им голову [3].

Писатель Ю. Серебрянский и киновед, философ О. Борецкий отнесли «Синхро» к жанру реализма. Ю. Серебрянский отнес роман к направлению метафизического реализма, О. Борецкий - магического. Магическое ближе к волшебному, а метафизическое – к философскому началу [3].

Философское начало «Пикника на обочине» возникла спонтанно, по воле случая. Стругацкие А. и Б. гуляли по лесу и набрели на замусоренный участок, с кучами мусора, с бензиновыми разводами не поверхности луж. Из этой прозаической картинки и возникла идея зоны, оставленной после посещения инопланетян, где можно, приложив усилия, найти некие инопланетные артефакты.

Так, из мусорных куч, возникло произведение небывалой философской и психологической глубины, которое можно перечитывать, находя все новые и новые смыслы, обращая внимание на незначительные, казалось бы, детали, дающие пищу на нешуточные размышления о мире, обществе, семье и самом себе. В реальную действительность вклинивается жуткий фантастический мир. После посещения Земли пришельцами на планете образовались Зоны. В эти места, где происходят непонятные и необъяснимые вещи, проникают сталкеры и выносят оттуда артефакты - предметы, не изученные наукой и имеющие большую ценность. Сталкерство объявляется преступлением, но герой Рэдрик Шухарт нарушает закон. Загнанный в угол, желая отомстить всем, он стремится добраться до Золотого шара, исполняющего желания.

Размышления о природе сознания, о фундаментальных тайнах бытия, об этой главной проблеме философии перекликаются в произведении «Пикник на обочине», созданном в 70-е годы прошлого столетия, уникальными писателями-фантастами Стругацкими, и в романе С. Каирханова «Синхро» нынешнего столетия.

При помощи приема «Диаграмма Венна» определены общие идеи произведений.

Рисунок 1

Реальное в параметрах заданной сюжетом действительности и наслоение других миров, возникающих вдруг, но очень органично, как естественное продолжение, затягивают моментально. Это свойство жанра Speculative fiction С. Каирханова «Синхро» магически действует на многих читателей и многих заставляет думать, что автор, дерзко смешавший глубоко личные наблюдения и достижения фундаментальных наук с исконно казахскими, точней тенгрианскими, представлениями о подлунном мире, на которые прежде в литературе словно бы было наложено табу. Этот эффект узнавания словно заново открывает давние, очень глубоко хранимые и от того казавшиеся забытыми знания народа. Чувство, прикосновение к тотему, которого многие давно не ведают, но генетически обязательно почувствуют энергию…[3]. И ту энергию, которой пронизано произведение.

ЛИТЕРАТУРА

1 Б. Стругацкий. Комментарии к пройденному. СПб: Амфора, 2003 г.

2 С. Каирханов. Лучшие книги // LiveLib. 2014 [Электронный ресурс]. – URL: https://livelib.ru/author/540115/top-sabyr-kairhanov [дата обращения 23.02.2020].

3 Роман «Синхро» читайте здесь // газета «Ақ жайық». 25 ноября 2016 [Электронный ресурс]. – URL: https://azh.kz/ru/news/view/23925 [дата обращения 23.02.2020].

ЖАҺАНДАНУДЫҢ ҰЛТТЫҚ САНАҒА ӘСЕРІ

ТУЛЕБАЕВА Б. Т.
Қазіргі Әлемдегі Қазақстан пәнінің модератор мұғалімі, ХББ Назарбаев Зияткерлік мектебі, Павлодар қ.
СПАНОВ А. Д.
оқушы, ХББ Назарбаев Зияткерлік мектебі, Павлодар қ.

Қазіргі кезде барлық әлемді қамтып жатқан үдерістердің бірі жаһандану болып табылады. Жаһандану - жаңа жалпыәлемдік саяси, экономикалық, мәдени және ақпараттық тұтастық құрылуының үрдісі. Осындай өзекті болып тұрған құбылысты біржақты талдау мүмкін емес, яғни не бірыңғай жағымды, не бірыңғай жағымсыз деп кесіп айту қиынға соғады, себебі әлемдік тарихта нақты орын алған оқиғалар жаһандануды біржақты дәріптеп жақтаушылар ғана бар деуден аулақ етеді. Күні кеше ғана көз алдымызда шаңырағы ортасына түскен социолизмнің жүйе ретінде күйреуі ашық жүргізілген жаһандық саясатының жасындылығын паш етпеді. Демек, жаһандану шым – шытырығы, қалтарысы көп күрделі де жауапты жол таңдау деп түсіндіріледі. Ол адамзатпен бірге келе жатқан үрдіс деп анық та айқын айта аламыз. Айтылуы мен аталуы жаңаша болып көрінгенімен, оның түп тамыры ежелгі тарих қойнауында жатқандығын байқауға болады. Демек, жаһандану тарихта бұрыннан бері көрініс тапқан. Бұл үрдістің әр елге, сондай-ақ Қазақстанға өз әсерін тигізетіндігі сөзсіз. Осы тұста бір үлкен мәселе туады, ол – жаһандану заманында біз елдігімізді, мәдениетімізді, тілімізді сақтай аламыз ба және бұл үдерістің еліміздің идеологиясына тигізетін әсері қандай болмақ? – деген сауал. Қазіргі таңда Елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың жүргізіп жатқан идеологиясы өте тиімді әрі қолайлы болып табылады. Себебі ол 2017 жылы бастау алған «Болашаққа бағдар – Рухани жаңғыру» бағдарламасын іске асырып жатыр. Бұл бағдарламаның арқасында қоғамның дамуының жүзеге асуы және

еліміздің 30 дамыған мемлекет құрамына кіру көзделіп жатыр. Осыдан президентіміздің жүргізіп жатқан идеологиясын оң жақты бағалаймыз.

Алайда өкінішке орай, қазіргі кездегі жастардың көбі батыстық үлгідегі киім-кешектерден бастап, тіпті шетелдік музыкалық шығармаларды тыңдауға үйір болып келеді. Тіпті біршама уақыт бойы айтылып жүрген тіл мәселесі де, яғни бүгінгі халықтың қазақ емес, өзге тілдерде, мысалы орыс тілінде сөйлеуі, білім алуы, қазақтың мәдени байлықтарының шетелдік мәдениетпен алмастырылу қауіпінің пайда болуының көрінісін білдіреді. Осы мәселеге байланысты қоғам арасында алуан түрлі ұсақ идеологиялық ағымдар қалыптасып жатыр. Олар көзге аса еленбесе де, кейін күрделі мәселелерге алып келуі мүмкін. Осылайша, жаһандану үдерісіндегі Қазақстанның идеологиялық негіздері қалайша дамиды деген сұрақ туындайды.

Идеология – ілім, қоғамдық сана. Ол идеялар туралы ғылым, барлық табиғат және қоғам туралы ғылымдардың, саясат, этика және тағы басқа әлеуметтік құбылыстардың негізінде жатыр. Елбасымыз Н. Ә. Назарбаевтың 2015 жылғы 30 қарашадағы Қазақстан халқына жолдауында жаһандану үдерісі туралы айтып өткен болатын. Оның негізгі мақсатына сүйене отырып, жаһандану үрдісіндегі Қазақстанның идеологиялық негіздерінің дамуының жүзеге асырылу жолдарын қазіргі уақыттан бастап ойластырудың қажеттілігін айтып кету жөн. Осылайша, мемлекеттің идеологиялық негіздерінің әрі қарай дамуы үшін, білім – ғылым мен дін саласына көңіл аударып, мәдениетті күшейтудің қажет екендігін қорытуға болады. Бұл тақырыптың қазіргі таңда маңызды болуына күн сайын көз жеткізуге болады. Осы тақырыпты таңдау себебім – жаһандану үрдісіндегі еліміздің идеологиясының рөлі қаншалықты маңызды екенін және жаһандану үдерісіндегі идеологияның дамуы қалай жүретінін табу.

Зерттеу сұрақтары:

– Жаһандану үрдісіндегі идеологияның рөлін анықтау;

– Жаһандану үдерісіндегі Қазақстанның идеологиялық негіздерінің дамуын зерттеу;

– Қазіргі кездегі идеологиялық негіздердің пайда болуынан туындайтын мәселелерді анализдеу.

Зерттеу әдістері: берілген тақырып бойынша әдебиеттерді зерттеу және анықтау, оны SWOT әдісі арқылы анализдеу, сауалнама өткізу, сұхбат жүргізу.

Жаһандану үрдісіндегі идеологияның рөлі

Қазіргі кездегі адамдардың көбі идеология ұғымымен таныс деп айтуға болады. Жаһандану үрдісінде идеология маңызды рөл атқарады. Алайда кейбір әдебиеттерде оның жақсы жақтары көп десе, енді бірде жаман жақтарын кездестіруге болады. Осыдан, жаһандану үдерісіндегі идеологияның жақсы жақтары да, жаман жақтары да жетерлік деп айтуға болады. Оң жақтары туралы сөз қозғайтын болсақ, «Рухани жаңғыру» бағдарламасы жайлы айта кеткен жөн. Себебі жаһандану үрдісіндегі идеологиялық негіздерінің дамуының оң жақтары жаңғырумен тікелей байланысты. Ұлттық жаңғыру ұғымы ұлттық сананың кемелденуі дегенді білдіреді. Мысалы: егер ұлттық код пен мәдениетіміз сақталмаса, жаңғыру жай ғана жаңғырыққа айналуы мүмкін, ал мұндай жағдай туындамас үшін ұлттық сананың рөлі маңызды. Біріншіден, қазіргі таңда еліміз үшін «бәсеге қабілеттілік» ұғымы жаңа идеологемаға айналып жатыр. Бұл ауқымды термин қазақстандықтардың заман талаптарына жауап бере алу қабілеті мен әлемдік сыныптама кестесінің жоғарғы бөлігіне кіретін мемлекеттер тобындағы орындардың бірін иеленуін білдіреді.

Қазақстандықтарды бәсекеге қабілетті ұлт ретінде қалыптастыру бүгінгі күнде көкейкесті міндет, негізгі идеологиялық константа болып табылады. Осыдан идеологиялық негіздердің еліміздің бәсеге қабілетті болуына өз септігін тигізеді деуге болады [1]. Екіншіден, әлеуметтік міндеттер тобына да аса зор көңіл бөлінді. Екпін әлеуметтік бағытталған қоғам құруға түсірілді. Бұл қоғамда барша халықтың өмір сүрудің алдыңғы қатарлы әлеуметтік стандарттарымен қамтамасыз етіліп, аға ұрпақ буыны мен жастар да назардан тыс қалмайды. Үшіншіден, білімнің салтанат құруы сияқты жайт іске асып жатыр [2]. «Нақты 100 қадамның» ішіндегі 76 қадам бойынша 12 жылдық білім беру жүйесі енгізіліп, көптеген оқу орындары кеңінен ашылып жатыр. Төртіншіден, сананың ашықтығы идеологияның дамуына оң әсерін тигізеді.

Сананың ашықтығы зерденің үш ерекшелігін білдіреді. Біріншіден, ол Жер шарының өзіне қатысты аумағында және өз еліннің айналасында не болып жатқанын түсінуге мүмкіндік береді. Екіншіден, жаңа технологияның ағыны алып келетін өзгерістердің бәріне дайын болу деген сөз. Үшіншіден, бұл – өзгелердің тәжірибесін алып, ең озық жетістіктерін бойға сіңіру мүмкіндіг [3, 18 б.]. Жоғарыда айтылып кеткен оң жақтар шынымен де идеологияның дамуына тікелей әсер етеді. Теріс жақтары жайлы

айтатын болсақ, жаһандану үрдісінде қарапайым халықтың әр түрлі мемлекеттер мен ұлт өкілдерінің жан – жақты ықпалынан көптеген ойлар қалыптасады. Сол ойлар мемлекеттің дамуына бірде оң жақты әсерін тигізсе, енді бірде кері әсерін тигізуі мүмкін. Мысалы: туған тілінде сөйлемеу, отанынан безу сияқты кері ойлар пайда болуы мүмкін [4, 7 б.].

Курстық жұмысты жазу барысында әлеуметтік зерттеулер әдістерінің ішінде деректерді жинау әдістеріндегі сандық әдістерді пайдаландым. Соның ішінде әлеуметтік сауалнама жасауды және сұхбат алуды жөн көрдім. Біз осы тақырыпты зерттеу барысында Survey Monkey бағдарламасын қолданып, 50 оқушыдан сауалнама алдық.

Сауалнамаға Павлодар қаласының Назарбаев Зияткерлік мектебінің 7,8,9,10,11 және 12 сынып оқушыларының ішінен көбінесе қазақ сыныптары қатысты. Сауалнама сұрақтарының көбі иә немесе жоқ жауаптарын қажет етеді, тек қана соңғы сұрақ жабық болып табылады. Ол әрбір респонденттің жеке ойын білу мақсатында, толық жауапты қажет етеді. Берілген сауалнаманың алғашқы «Жаһандану үрдісінде идеологиялық негіздер маңызды орын ала ма?» деген сұраққа респонденттердің 38-і «Иә» деп жауап қайтарды. Бұл жалпы 76 % құрайды. Қалған 16 % - 8 адамның «Жоқ» және 8 % - 4 адамның «Білмеймін» деген жауаптары болып табылады. Келесі «Адамдардағы жеке ойдың қалыптасуына басқа ұлттардың ықпалы бар ма?» деген ашық сұраққа респонденттер өз былайша жауап берді. 30 адам «Иә» десе, оның тең жартысы «Білмеймін» деген жауапты ұстанды, ал қалған 5 адам «Жоқ» деп жауап берді. Сауалнаманың үшінші «Идеологиялық негіздердің дамуының теріс жақтарынан гөрі оң жақтары көп пе?» сұрағына жартысынан көп адам «Иә» десе, 8 адам «Жоқ», ал 11 адам «Білмеймін» деген жауапты таңдауды жөн көрді. Келесі «Қазіргі кездегі идеологиялық негіздердің туындауынан пайда болатын мәселелер бар ма?» сұрағына жастардың көбісі дерлік «Иә» деп жауап жазды. «Жоқ» деген жауап мүлдем кездеспесе де, «Білмеймін» жауабы 8 рет кездесті. Сауалнаманың соңғы жабық «Жаһандану үдерісіндегі Қазақстанның идеологиялық негіздерінің дамуы қалай жүзеге асып жатыр?» сұрағына адамдар өздерінің жеке ойларын жүйелі түрде жеткізген болатын. Ол ойлардың кейбіреулері төменде келтірілген. «Адамдардағы ойлардың қалыптасуы алуан түрлі мәселелерге алып келуі мүмкін», «Бәсекелестікке қабілетті

мемлекет қалыптасуда» және тағы басқалары. «Білмеймін» жауабын шамамен респонденттердің жартысына жуығы қайтарды.

S – күшті жақтары

+ Бәсекеге қабілетті мемлекеттің пайда болуы. Қазіргі кезде бәсегеке қабілеттілік әлемдік деңгейде маңызды рөл атқаратындықтан, еліміздің жоғарғы сатыға көтерілуі көзделіп отыр. Осы мәселеге байланысты идеологиялық негіздердің дамуы ерекше орын алады. Себебі идеологиялық негіздердің дамуымен елде дұрыс саясаттың жүргізілуі қадағаланып, әрбір азамат пен азаматшаның ойларының есептелуі жүзеге асып жатыр. Осыған орай бәсекеге қабілетті мемлекеттің құрылуы идеологиялық негіздердің дамуынан тәуелді болып келетінін анық та айқын айта аламыз.

+ Әлеуметтік міндеттерге назар аударылады. Қоғамдағы барлық халықтың өмір сүруі әлеуметтік стандарттармен қамтамасыз етіледі, сондай-ақ қарт адамдар мен жастар тыс қалмайды.

+ «Болашаққа бағдар - Рухани жаңғыру» бағдарламасының жүргізілуі ұлттық бірегейлікті сақтап, ел ішінде бейбітшілік пен келісімді үйлесе отырып, ұлттық береке, бірлік салтанат құрған табысты ел болуға түрткі. «Мәңгілік ел» бағдарламасы аясында тәуелсіздігіміздің сақталуы, елдігіміздің нығайтылуы жүзеге асырылуда. «Мәдени мұра» бағдарламасының арқасында алуан түрлі заманауи ұлттық мәдениет пен фольклор, салт-дәстүрлердің сақталуы, ұлттық тарих үшін маңызы зор тарихи – мәдени ескерткіштердің қалпына келтіріліу жүзеге асырылып жатыр.

+ Ұлттық кодтың сақталуы (білім мен мәдениетіміздің сақталуы дегенді білдіреді).

W – әлсіз жақтары

- Халықтың ішінде көршілес мемлекеттер мен шетелдің жан-жақты әсерінен алуан түрлі негативті ойлардың пайда болуы. Ашып айтатын болсақ, сондай ойлар қауіпті мәселелерге әкеп соғуы мүмкін. Сол себептен оның алдын алу керек.

- Халықтың ішінде көршілес мемлекеттер мен шетелдің жан-жақты әсерінен оларға еліктеу. Киім үлгісі мен сән үлгісіне қызығушылық танытылуының әсерінен еліктеудің пайда болуы.

- Қазақ тілінің жойылуы. Оның басты себебі – халықтың басқа тілде сөйлеуі.

- Көршілес мемлекеттерге деген қызығушылықтың туындауынан, сол елдерге көшіп кету. Бұл жағдай Қазақстанның демографиясына кері әсер тигізетіні сөзсіз.

O – мүмкіндіктер

+ Экономика саласының дамуы.

+ Дұрыс саясаттың жүргізілуі арқылы («Болашаққа бағдар - Рухани жаңғыру», «Мәңгілік ел» сияқты бағдарламалардың арқасында) халықтың өмір сүру деңгейінің жоғары дәрежеге көтерілуі.

+ Мәдениет саласының дамуы, яғни ескерткіштер мен мәдени орындарының жаңғыруы («Мәдени мұра» бағдарламасының жүргізілуі себебінен).

+ Білім беру саласының дамуы, мектептер мен т.б. оқу орныдарының ашылуы, 12 жылдық білім беру жүйесінің іске асуы.

Т – қауіптер

- Елдің бірізділігі мен бірлігінің бұзылуы, яғни ұлттық бірегейліктің сақталмауы.

Мысалы: азаматтық соғыстың туындауы. Бұл мәселелер идеологиялық негіздердің дұрыс қалыптаспауынан туындайды.

- Туған тілінде сөйлемеу. Мысалы: орыс тілін насихаттап, орыс тілінде сөйлеу. Қазіргі кездегі жастардың ең басты мәселесіне айналып жатыр.

- Кейбір салт-дәстүрлердің жойылуы.

- Отанынан безу сияқты кері ойлар пайда болуы мүмкін.

Қорытынды

Жаһандану процесі деген не? Бұл құбылыс нені білдіреді? Адамзат тарихында алатын рөлі қандай? Бүгінде бұл үдеріс тек қана XXI ғасырдың дүбірі ме әлде нақты көрініс тапқан үрдістердің бірі ме? Бұл сөз ағылшын тілінен аударғанда «дүниежүзілік», ал орыс тілінен аударғанда «глаболизация» дегенді білдіреді. Қазіргі таңда жаһандану үдерісі әлемде маңызды рөл атқарады. Жаһандану барлық әлем бойынша таралу, жайылу деген мағынаны да, әлемдік елдердің біртұтас адамзаттық мәдениет қалыптастыру екпініне ілесу дегенді де білдіреді. Жаһандану біздің елмізді де тыс қалдырмағаны әрбіреуміз үшін жұмбақ емес. Осыған орай бір үлкен мәселе туады, ол – жаһандану заманында біз елдігімізді, мәдениетімізді, тілімізді сақтай аламыз ба? – деген сұрақ. Бүкіл әлемді жаулап алған бұл термин еліміздің идеологиялық негіздеріне әсер еткендігін қорытуға болады. Халықтың барлығы дерлік жаһандану үдерісінің не екенін біледі, алайда осының аясында идеологиялық негіздердің дамуы жүргізіліп жатқанын біле бермейді. Осыдан бұл екі терминнің тығыз байланысы бар екендігін айтуға болады. Жоба жұмысының басында қойылған зерттеу сұрақтарына байланысты зерттеу жұмысы жүргізілді, яғни жаһандану үрдісіндегі идеологияның рөлі қандай, жаһандану үдерісіндегі Қазақстанның идеологиялық негіздерінің дамуы қалай жүріп жатыр және қазіргі кездегі идеологиялық негіздердің туындауы қандай мәселелерге алып келеді деген сұрақтарға толық жауап қайтарылды. Алғашқы сұрақ бойынша идеологиялық негіздердің маңыздылығы, оның қоғамда атқаратын рөлі мен алатын орны оқулықтар мен газет – журналдардың көмегімен, жеке білетін мәліметтер, сонымен – қатар, сыныпта өткен тақырыптардың көмегімен анықталды. Зерттеу сұрақтарының келесі екі сұрағына жауап беру үшін кейін жүргізілген сауалнама жауаптары мен география пәні мұғалімі, география пәні және тарих пәндерінен олимпиада жүлдегерлерінен алынған сұхбат жауаптары және негізгі бөлімде көрсетілген мағлұматтарды ескере отырып, SWOT талдау әдісі арқылы қарастырылған. SWOT талдау әдісі өте тиімді әрі ыңғайлы, себебі осы арқылы идеологиялық негіздердің дамуының оң жақтары мен теріс жақтарын, сонымен қатар, мүмкіндіктері мен туындайтын қауіп – қатерлерін білуге болады. Бұл жаһандану үдерісі кезіндегі идеологиялық негіздердің дамуының жағымды және жағымсыз жақтарын анықтап қана қоймай, сондай-ақ идеологиялық негіздердің дамуынан туындайтын мәселелерге тоқталды. Соның ішінде өзге елдерге еліктеу мен мемлекеттік тіліміздің ұмытылуы сияқты мәселерге толтала кеткен дұрыс. Жаһандану үрдісінде өзіміздің құндылықтарымызды сақтаған ұлт ретінде қалыптасуымыз негізгі мақсаттардың бірі болуы тиіс. Ұлттың сақталып қалуына себеп болатын нәрсенің ең маңыздысы әрі ең қуатысы – тіл. Қазақстанның асқар таудай биік, ата-бабамыздың мұрасы ретінде ұрпақтан-ұрпаққа жеткізіліп, таралып бара жатқан, өмірдің бүкіл асылына бергісіз, бірегей мәдениеті бар. Тіл – мәдениеттің құрылымдық бөлшегі, мәдениеттің болу шарты әрі ең жоғары құндылығы және ажырамас бір бөлігі. Сондықтан тілімізге қамқор болу – мәдени мұрамызды түгендеудің тағы бір жолы. Тіл ұлт болып қалудың қамалы деп те айтуға болады. Сол қамалды сақтап қалу - әрбір қазақтың қасиетті борышы.

Жалпы қорытындылай келе, Егер де, Қазақстан жер бетіндегі дамудан бас тартса, онда «қоғам бәсекеге қабілетті бола алмайды». Оған қоса, ақпараттың бірыңғай әлемге таралуы, адамдарға жаңа «рухани игіліктер мен материалдық байлықтарды молайтады, сол арқылы жан-жақты дамудың кепілі бола алады». Сондықтан Қазақстан дүниежүзінде болып жатқан жаңалықтардан шектеліп қалмау керек. Дегенмен, идеологиялық негіздердің дамуын қамтамасыз ету мақсатында тиімді жолдарды пайдаланған жөн.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Әбішева Мариан, «Жаһандану үрдісіндегі Қазақстанның даму стратегиясы: идеологиялық негіздері», 2006 ж.

2 Ғазиза Орынбасарова, «Еліміздің мәдени құндылықтары» атты мақаладан үзінді, 2011 ж.

3 Салим Әнуарбек, «Мәдени мұра» журналынан мақаладан үзінді (18 бет), 2003 ж.

4 Сания Әбілмәлік, «Мәдени мұра» журналынан мақаладан үзінді (7 бет), 2000 ж.

18 Секция. Политология

ПОЛИТИЧЕСКИЕ РЕПРЕССИИ

КАРМЕН Д. Х.
учитель истории, СОШ имени К. Макпалеева, г. Павлодар
САУРБАЕВ М. М.
ученик 7«А» класса, СОШ имени К. Макпалеева, г. Павлодар

Жуткая колесница репрессий прокатилась по степям Казахстана, преобразованного в декабре 1936 года из автономной республики в союзную. Под нее попали все кандидаты в члены бюро ЦК КП(б) Казахстана во главе с секретарями ЦК Л. Мирзояном и С. Нурпеисовым, председателем Совнаркома У. Исаевым, были репрессированы все первые секретари областных, городских и районных комитетов партии и председатели городских и районных советов. В числе пострадавших были активные участники установления советской власти в Казахстане У. Жандосов, А. Розыбакиев, А. Асылбеков и многие другие. В период чистки кто не внушал доверия или когда-то ошибался, безжалостно изгонялись из рядов ВКП(б). Основными фактами обвинения были принадлежность или сочувствие троцкизму, правым и «национал-уклонистам». На первом съезде КП(б) Казахстана (5–12 июня 1937 года) были избраны 85 членов и 35 кандидатов, 11 членов ревизионной комиссии, то на третьем Пленуме (25 октября 1937 года) в списках осталось только 68 членов ЦК, а в начале 1938 года были репрессированные все члены и кандидаты в члены ЦК и ревизионной комиссии. Арестованы все члены ЦК КП(б) Казахстана: И. Курамысов, Б. Нурпеисов, Ж. Садвакасов и другие. В ноябре этого же года решением бюро ЦК КП(б) Казахстана сняты с работы 24 ответственных работников, в том числе 18 секретарей райкомов партии. Из 11 членов бюро Алма-Атинского обкома партии 8 оказались «врагами народа». Они разоблачались помимо бюро обкома, «благодаря» сигналам рядовых коммунистов и работе органов НКВД. По указанию сверху местные органы широко применяли метод провокации и клеветы, в отношении честных людей. Во второй половине 1938 г. по Северо-Казахстанской области партийной организацией исключено из партии 317 человек: как враг народа 154 человека, белогвардейцев – 17, жуликов и

аферистов, расхитителей соц. собственников – 23, за саботаж – 18, по другим причинам – 105 человек [1].

В конце 1928 года по ложному обвинению были арестованы почти все из числа так называемых «буржуазных националистов» - бывшие деятели Алаш-Орды. Для развязывания уголовного преследования бывших представителей партии «Алаш» использовались любые средства - от шельмования имен в средствах массовой информации до прямых провокаций, арестов членов семей.

Репрессированы были видные деятели науки и культуры А. Байтурсынов, А. Бокейханов, М. Дулатов, М. Тынышпаев, М. Жумабаев, С. Сейфуллин, И. Жансугуров, Б. Майлин, С. Асфендияров и мн. другие. В «национал-фашизме», кризисе сельского хозяйства, связях с японской разведкой, шпионаже были обвинены С. Ходжанов, У. Исаев, Т. Рыскулов, С. Садвакасов, О. Жандосов и многие, многие другие. В этот период были расстреляны Ж. Аймаутов, А. Байдильдин, Д. Адилев, остальные осуждены на различные сроки тюремного заключения. Некоторые из них (М. Дулатов и др.) скончались в лагерях, остальные (А. Байтурсынов, М. Жумабаев и др.), отбыв наказание, в 1937 году были повторно привлечены к ответственности за участие в деятельности Алаш-Орды и расстреляны в 1937–1938 гг.

Другая группа представителей национальной интеллигенции - около 40 чел. - была арестована в сентябре-октябре 1930 года. Вскоре 15 из них (М. Тынышпаев, Ж. Акпаев, Х. Досмухамедов, Ж. Досмухамедов, К. Кементеров и др.) были сосланы в Центрально-Черноземную область России. В этой обстановке И. Сталин и его соратники решили разом покончить с вероятной оппозицией не только в центре, но и в национальных республиках. Как свидетельствуют дела так называемых «национал-фашистов», репрессированных в 1937–1938 гг., в число сфабрикованных дел попали и те, кто в свое время отстаивал интересы Казахстана, открыто выражал протест по поводу массовой гибели казахского населения в 1931–1933 гг. Показательные судебные процессы 1937 года проводились в Урджарском, Пресновском и других районах республики. Большой резонанс получил судебный процесс над А. Асылбековым,

Н. Нурсеитовым, М. Гатаулиным и другими руководителями Карагандинской области, состоявшийся в ноябре 1937 года. Однако судьбы основной массы «врагов народа» решались тайно, на заседаниях Военной коллегии Верховного Суда СССР, на Особых совещаниях НКВД и в так называемых «тройках» и «двойках».

Казахстанцам часто инкриминировалось то, что они якобы являются японскими (иногда - германскими) шпионами, что подтверждалось только собственными «признаниями» обвиняемых и осужденных при отсутствии иных доказательств в делах. Распространенными были обвинения в антисоветской агитации и пропаганде, основывавшиеся главным образом на доносах соседей, сослуживцев знакомых и даже родственников [2].

Борьба с мнимыми врагами народа способствовала созданию густой сети концлагерей ГУЛАГа (Карлаг – Карагандинский лагерь, Степлаг – Степной лагерь, АЛЖИР – Акмолинский лагерь жен изменников Родины), многие районы республики оказались окруженными колючей проволокой, охранялись вооруженными до зубов армейскими подразделениями. Нигде в мире не было лагерей, подобных АЛЖИРу, где в бесчеловечных условиях содержались женщины-матери. В бараках АЛЖИРа находилось более 18 тысяч женщин. Позднее стали выявляться места массового погребения расстрелянных людей. Одно из них было случайно обнаружено под Алматы в местности Жаналык, где в 1937–1938 гг. были тайно погребены тысячи невиновных жертв тоталитаризма, в числе которых известные писатели и поэты М. Жумабаев, С. Сейфуллин, И. Жансугуров, Б. Майлин, выдающиеся ученые А. Байтурсынов, С. Асфендияров, крупные государственные и общественные деятели, руководители хозяйств, передовики производства. Состав репрессированных был многонациональным: казахи, поляки, русские, немцы, корейцы, уйгуры, узбеки и др.

Рисунок 1 – Схема диктаторского режима

Немало авторов и историков писало о репрессиях не только на территории Казахстана, но и в других союзных республиках. Например, В. Н. Земсков, в своей статье «ГУЛАГ (историко-социологический

аспект)», приводит данные: «…в действительности число осужденных по политическим мотивам (за «контрреволюционные преступления») в СССР за период с 1921 г. по 1953 г., то есть за 33 года, составило около 3,8 млн человек». «В феврале 1954 г., – значится далее в тексте, – на имя Н. С. Хрущёва была подготовлена справка, подписанная Генеральным прокурором СССР Р. Руденко, министром внутренних дел СССР С. Кругловым и министром юстиции СССР К. Горшениным, в которой называлось число осужденных за контрреволюционные преступления за период с 1921 г. по 1 февраля 1954 г. Всего за этот период было осуждено Коллегией ОГПУ, «тройками» НКВД, Особым совещанием, Военной коллегией, судами и военными трибуналами 3 777 380 человек, в том числе к высшей мере наказания – 642 980, к содержанию в лагерях и тюрьмах на срок от 25 лет и ниже – 2 369 220, в ссылку и высылку – 765 180 человек» [3].

В период Большого террора осведомителями иногда были руководящие работники партийных и советских органов. Совершенно секретный приказ народного комиссара внутренних дел СССР Л. П. Берия № 00827 от 27 декабря 1938 года, разосланный по всем НКВД союзных и автономных республик, начальникам УНКВД областей и краев, а также начальникам городских и районных отделений НКВД предписывал в течение 10-ти дней с момента его получения принять следующие меры:

- прекратить вербовку осведомителей из числа ответственных руководящих работников партийных, советских, хозяйственных, профессиональных и общественных организаций;

- прекратить вербовку «каких бы то ни было работников», обслуживавших аппараты центральных комитетов национальных компартий, краевых, областных, городских и районных комитетов партий;

- вызвать каждого агента (осведомителя), принадлежащего к числу руководящих работников, а также работников, обслуживающих партийные аппараты. У каждого такого агента отобрать подписку, что с ним прерывается связь;

- все личные и рабочие дела агентов из числа руководящих работников, а также сотрудников партийных аппаратов уничтожить в присутствии представителей соответствующих партийных комитетов [4].

В Казахстане количество жертв политических репрессии за годы советской власти по оценке ученных составило 3,5 млн. человек. Между тем в республике на сегодняшний день реабилитировано

более 305 тысяч незаконно репрессированных. Работа по изучению архивных материалов продолжается.

Потребовалось более 70 лет, чтобы вернуть честное имя безвинным жертвам чудовищных репрессий. О массовых репрессиях тех лет написано немало книг, изданы воспоминания людей, прошедших через ад лагерей.

Карлаг (Карагандинский исправительно-трудовой лагерь) – один из крупнейших исправительно-трудовых лагерей в 1930–1959 годах, подчинявшийся ГУЛАГу НКВД СССР.

За годы своего существования Карлаг принял около миллиона человек. К началу 1950-х Карлаг насчитывал более двухсот лагерных отделений и пунктов. Площадь ИТЛ к этому времени равнялась территории Франции.

Лагерь располагался на территории Карагандинской области Казахстана. Протяженность территории Карлага с севера на юг составляла около 300 км, с востока на запад около 200 км. К 1940 году освоенная площадь территории лагеря составляла 1 780 650 Га.

Административно-хозяйственный центр лагеря находился в селе Долинское, в 45 км юго-западней Караганды.

Акмолинский лагерь жён изменников Родины (А.Л.Ж.И.Р.) – полушуточное народное название 17-го женского лагерного специального отделения Карагандинского ИТЛ (1938–1953), крупнейший советский женский лагерь, один из 3 островов «Архипелага ГУЛАГ». Существовало и второе народное название лагерного отделения – «26 точка».

Название связано с составом заключенных, значительная часть которых была репрессирована в соответствии с оперативным приказом НКВД СССР № 00486 как ЧСИРы – члены семей изменников Родины.

Лагерь располагался в 26-ом поселке трудопоселний (сейчас село Малиновка, Акмолинской области Казахстана).

В 1938 года в лагере находилось около 8 тыс. заключенных женщин, в том числе 4500 ЧСИР. Еще около 1500 ЧСИР находилось в других отделениях Карлага.

Государственный террор был встроен в модель социальной мобилизации, системно разработан и применен политическим режимом в огромных масштабах против отдельных (целевых групп) собственного населения. Анализируя репрессивную политику советского государства можно выделить, на наш взгляд, следующие основные этапы репрессий в Казахстане:

- с октября 1917 – 1920 гг. Репрессии по отношению к национальной интеллигенции. («Алаш», «Шура – и - Исламия», и правительство национальных автономии «Алаш Орда», «Туркестани Мухтариат»).

- середина 1920 до начала 1930-х годов. Репрессии коснулись партийно-советской элиты «как старых» большевиков, которые устанавливали советскую власть в Казахстане, так и коммунистов нового поколения, выступавшие против политики «Малого Октября» Ф.И. Голощекина (Т. Рыскулов, С. Садвокасов, С. Сейфуллин, С. Мендешев и др.).

- в конце 1920-х – первой половине 1930-х гг. Репрессии по отношению к насильственной коллективизации.

- 1930-ые годы. Репрессии против имперско-технических кадров, которые обвинили «в саботаже» и «вредительстве». («Балхашское дело», «Шахтерское дело»).

- 1937–1938 годы. Массовые политические репрессий («Большой террор»). Репрессии в отношении практически всех слоев населения.

- с 1930-х до конца 1940-х годов. Репрессии, связанные с депортацией народов в Казахстане – поляков, корейцев, немцев, ингушей, чеченцев, крымских татар и т.д.

- середина 1940 до начала 1950-х гг. Репрессии против казахстанской интеллигенции (Бекмаханов, Исмаилов, Ауэзов и др.), военнослужащие, прошедших через гитлеровские лагеря.

Для всех периодов репрессий можно выделить, на наш взгляд, следующие общие характеристики:

1 Синхронность разработки политических решений и их реализации советскими спец. службами.

2 Репрессии проводились в упрощенном виде при наличии внесудебных органов.

3 Были определены категории населения, подвергавшиеся репрессиям в СССР, и ставился лимит на их численность в регионах.

4 Резко увеличились штаты репрессированных органов.

5 Сформировалась система принудительного труда (исправительно-трудовые лагеря, тюрьмы, колонии, формирование спец. контингента).

6 Проведение идеолого-пропагандистской кампании по борьбе с так называемыми «врагами».

7 Реализация репрессий в условиях значительной смены элит и их ротация.

Репрессии проводились в виде исключения из партии, отстранения от должности, высылки, ссылки, лишения свободы и применения высшей меры наказания.

Проводились чистки в партийных организациях. Основными пунктами обвинения были принадлежность или сочувствие троцкизму, правым и национал – уклонистам, которые выступали излюбленным объектом сталинских репрессий, по сталинской системе они подвергались моральному и физическому уничтожению. В 1921 году в период первой генеральной чистки в Казахстане, из партий было исключено 20 тыс. человек. В 1929–1930 годы 5,8. В 1935 году – 15,4 тыс. человек. В период репрессий 1937–1938 годов из ВКП (б) исключено 9223 коммуниста. Во второй половине 20-х гг. общественно-политическая жизнь в Казахстане круто изменилась. Решение Украевой партконференций, проходившей в декабре 1925 г., о «советизации аула» дало импульс резкому обострению классовой борьбы. Так создавалась идеологическая база для проведения «Малого Октября» в республике, приведшего к немыслимым бедствиям и трагедии казахского народа в период насильственной коллективизации и массовых репрессий 1937–1938 гг. К концу 20-х гг. подозрительность и нагнетание стали всеобщими. В конце 1928 г по ложному обвинению были арестованы и репрессированы 44 человека из числа «буржуазных националистов» – бывших деятелей «Алаш Орды» – М. Дулатов, М. Жумабаев, Ж. Аймаутов, Х. Габбасов, А. Байтурсынов и другие; другая группа национальной интеллигенции в составе М. Тыньгшбаева, Ж. Акпаева, Х. Досмухамедова, Ж. Досмухамедова и другие были арестованы в сентябре-октябре 1930 года. В конце 20-х начале 30-х гг. по мере обострения кризиса в социально-экономическом развитии СССР, широкие масштабы приобрели поиски подрывных антисоветских элементов и подпольных организаций. Массовые политические репрессии – одна из самых печальных страниц в истории Казахстана [5].

ЛИТЕРАТУРА

1 https://e-history.kz/ru/publications/view/2799

2 http://bibliotekar.kz/istoriki-kazahstana-za-9-klass-nachalo-x/2-massovye-repressii-v-1930-h-godah-sozd.html

3 ГУЛАГ (историко-социологический аспект) // Социологические исследования. 1991, – № 6 – С.10–27; 1991, – № 7. – С. 3–16.

4 Султанбеков Б. Ф., Хакимзянов Р. Г. Политические репрессии в Татарстане. Законы, исполнители, реабилитация жертв. – Казань : Би., 2002. – С. 89–90.

5 https://www.kazportal.kz/politicheskie-repressii-v-kazahstane/

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ИМИДЖІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ЖАСТАРДЫҢ ӘЛЕУЕТІ

ТУЛЕБАЕВА Б. Т.
оқытушы, ХББ Назарбаев Зияткерлік мектебі, Павлодар қ.
БАҚТИЯР А. А.
12 сынып оқушысы, ХББ Назарбаев Зияткерлік мектебі, Павлодар қ.

Қазақстан бәсекеге қабілетті және әртараптандырылған нарықтық экономикаға ие, халықаралық қоғамдастықта, ашық және интеграцияланған ел болуға бағытталған. Осы жолда елдің халықаралық имиджін қалыптастыру және ілгерілету проблемасы ерекше өзектілікке ие болады.

Мемлекет имидж құрылымы – кез келген заманауи мемлекеттің алдында тұрған стратегиялық тапсырма. Имидждің әсерлі екенінің көрінісі елдің экономикалық және мәдени дамуының деңгейін, табысты саясаттың мемлекет ішінде де, сыртында да бейнесі болып табылады [1]. Ал мемлекет имиджінің басты бейнесі бұл жастар.

БҰҰ гуманитарлық мәселелер жөніндегі халықаралық комиссия қазіргі әлемдік тәртіптің өзгеруіне нақты әсер ете алатын жаңа факторлардың арасында жастарды анықтайды. Сонымен, «Жастар және 2030 жылға дейінгі Тұрақты даму саласындағы күн тәртібі» атты әлем жастарының баяндамасында жастардың бейбітшілікті тұрақты дамытудағы маңызы және жастарды дамыту бойынша күш-жігерді жандандыру туралы хабарланады [2].

Бұл стратегиялық құжаттардың қабылдануымен және әлемдік қоғамдастықтағы жастардың белсенді рөлін насихаттайтын халықаралық деңгейде ауқымды іс-шаралардың өткізуімен расталады. Соңғы жылдары халықаралық деңгейде келесі маңызды бағдарламалық құжаттар қабылданды:

- Жастарға қатысты 2000 жылға дейінгі және кейінгі кезеңге арналған Дүниежүзілік іс-қимыл бағдарламасы (1995 ж.) [3];
- Жастар саясаты және бағдарламалар жөніндегі Лиссабон декларациясы (1998 ж.);

- Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына қатысушы мемлекеттердің 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған Халықаралық Жастар ынтымақтастығының стратегиясы;
- Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына қатысушы мемлекеттердің 2021-2030 жылдарға арналған халықаралық жастар ынтымақтастығы стратегиясының жобасы [4].

Сонымен қатар, бірқатар маңызды халықаралық жастар іс-шаралары өткізілді:

- Біріккен Ұлттар Ұйымының саммиті жастар және 2030 жылға дейінгі кезеңге арналған тұрақты даму саласындағы күн тәртібі;
- Жыл сайынғы экономикалық және әлеуметтік кеңестің жастар форумы;
- Жастар ісі жөніндегі министрлердің дүниежүзілік конференциясы (2019 жыл, Португалия, Лиссабон) [5];

Қазіргі уақытта Қазақстанда жастарды жан-жақты қолдау мемлекеттік саясаттың басым бағыты болып табылады. 2019 жыл Қазақстанда Жастар жылы деп жарияланды. Үкімет оны өткізу бойынша Жол картасын қабылдады.

Қазақстанда жастар саясатын жүзеге асыру үшін отыздан астам нормативтік-құқықтық актілер қабылданды. «Қазақстан 2020: болашаққа жол» мемлекеттік Тұжырымдаманың негізгі мақсаты - мемлекеттік жастар саясатын қазіргі заман талаптарына бейімдеу, оның Қазақстанның аса маңызды бәсекелестік әлеуеті ретінде жастарды қалыптастыруға бағытталуы.

Бірқатар жастар бағдарламалары мен бастамалары: «Жастар практикасы», «Жасыл ел», «Дипломмен ауылға!», «Жастар кадрлық резерві», «Мемлекеттік қызмет мектебі», «Жастар - Отанға!» іске асырылуда [6].

Бұл жағдайда аға ұрпақтың еңбегі жастарға жүктеледі, ұлттық бәсекеге қабілеттілік шегін одан да жоғары көтеру мақсатымен, XXI ғасырда Қазақстанды өркендету мен тануды қамтамасыз ету деген міндеттері тұр.

Оң имиджін қалыптастыру үшін қазіргі қазақстандық жастардың әлеуетін елдің ішінде де, шетелде де пайдалану қажет. Мәдениет, өнер, ғылым, білім, спорт саласындағы жоғары жетістіктер ұсынылған жастар Қазақстанның халықаралық оң имиджін қалыптастыруға мүмкіндік береді, бұл ұлттық мүдделерді қорғау, ішкі шоғырландыру, ұлттық мақтаныштықты күшейту, сыртқы инвестицияларды тартудың және әлемдегі ықпалды күшейтудің маңызды құралы болып табылады.

Қазіргі уақытта жастарының әлеуетін имиджідік стратегияның құралы ретінде пайдалану Қазақстанға оның ішкі дамуына және халықаралық қатынастар жүйесіндегі орынға елеулі әсер етуі мүмкін жасырын мүмкіндіктерді жандандыруға мүмкіндік береді.

2018 жылғы Дүниежүзілік экономикалық форум (ДЭФ) рейтингтің нәтижелері бойынша Қазақстан 61,8 орташа баллымен 140 ел арасында 59-шы орынды иеленді [7].

Халықаралық имиджінің қалыптасқан деңгейіне заманауи жастардың қосқан үлесіде бар. Осы орайда, Қазақстан сауаттылық деңгейі бойынша әлемнің 177 елі арасында 14-орынды иелінгенін атап өткен жөн [8]. Сонымен қатар, 12 қаңтарда 2019 жылы Vouchercloud порталы құрастырған жастардың білім деңгейі бойынша Қазақстан рейтингінің 9-шы орында бастап тұрғаны мәлімделді [9]. 2017 жылы жоғары оқу орындарына 2495 студентті шетелге оқытуға жіберілді және бұл 2016 жылғы көрсеткіштен 2,6 есеге жоғары. Көптеген студенттер (73,3 %) Еуропаның, жоғары оқу орындарында оқуда, ал ТМД және Азия елдерінде 24,1 %-ы. «Болашақ» бағдарламасы бойынша 12 мыңнан астам жас қазақстандық шетелде білім алып, Қазақстанға қайтып оралған және ел экономикасында жұмыс істейді [2].

Қазақстанның халықаралық имиджін қалыптастыруда жастардың әлеуетін және қызметін объективті бағалау мақсатында SWOT-талдау әдісі қолданылды. Қазақстанның халықаралық имиджін қалыптастырудағы жастардың әлеуетін және қызметін SWOT талдау 1-кестеде көрсетілген.

Кесте 1 – Қазақстанның халықаралық имиджін қалыптастырудағы жастардың әлеуетін және қызметін SWOT талдауы

Күшті жақтар	Әлсіз жақтар
1	2
- халықтың жалпы санындағы жастардың жоғары үлесі; - жастардың білімділігінің жоғары деңгейі (9 орын); - шет тілдерін меңгерген жастар санының өсуі; - жастардың халықаралық алмасулар мен тағылымдамаларға қатысуын жандандыру; - шетелдік білімі бар жастар санын арттыру; - «Болашақ» халықаралық бағдарламасын жүзеге асыру; - Қазақстанның Болон процесіне қосылуы және әлемдік білім беру кеңістігіне кіруі нәтижесінде еуропалық білімге қол жеткізуді кеңейту; - жастардың кәсіпкерлік бастамаларын мемлекеттің жағынан қолдау көрсетуі; - сән және салауатты өмір салтты жастардың арасында насихаттау;	- жастар арасында суицид саны бойынша жоғары көрсеткіш, жылына 600-ден астам жастар [10]; - инклюзивті білім алуда шектеулі мүмкіндіктер; - жастардың тұрғын үй мәселелерінің болуы; - жас отбасылар арасында ажырасу санын арттыруы [11]; - жастар бағдарламалары мен оларды іске асыру жөніндегі іс-шаралар тиімділігінің жеткіліксіздігі; - ғылыми зерттеулерді бюджет қаражаты есебінен, жеке капитал есебінен де жеткіліксіз қаржыландыру; - аздаған ақпараттық ресурстар және зерттеулер үшін материалдық-техникалық база; - Баспасөз бостандығы рейтингінде Қазақстан 158-ші орында [12], яғни кейбір жастарға өз ойынды білдіру шектелген.
Мүмкіндіктер	Қауіп-қатерлер
- жастардың дене және психологиялық денсаулығын қамтамасыз ету жүйесін дамыту; - жастар арасында мәдениет пен саяси сауаттылықты арттыру; - жастар ұйымдарын жандандыру есебінен халықаралық ынтымақтастықты дамыту; - Қазақстан аумағында халықаралық жастар форумдары мен іс-шараларын өткізуді ұйымдастыру; - жастардың дене және психологиялық денсаулығын қамтамасыз ету жүйесін дамыту; - жастар арасында мәдениет пен саяси сауаттылықты арттыру; - жастар ұйымдарын жандандыру есебінен халықаралық ынтымақтастықты дамыту; - биотехнологиялар, IT-технологиялар және агротехнологиялар саласындағы ғылыми зерттеулерді қаржыландыру;	- жастардың Қазақстаннан тыс жерлерге көші-қонының өсуі; - дарынды жастардың шетелге жылыстауы; - жастарды экстремистік қызметке тарту; - зиянды әдеттердің (нашақорлық, уытқұмарлық, темекі шегу, маскүнемдік) таралуымен байланысты балаларда туа біткен аурулардың өсуі); - Жемқорлықтың кесірінен жастардың әлеуетіне кері әсер тигізеді;

Біздің ойымызша, еліміздің халықаралық имиджін арттырудағы жастардың ерекше рөлі бірқатар факторларға негізделеді. Біріншіден, аға буын өкілдеріне қарағанда, өз болашағын жоспарлайтын және құрастыратын жастар қазіргі заманның өзекті мәселелерін шешуге мүдделі. Екіншіден, жас ерекшелігіне байланысты жастар өзара түсіністікті оңай табады, олар басқа мәдениетке, дінге, құндылықтарға төзімді; Үшіншіден, жастар инновациялар мен қайта құруларға аса бейім және ескі мәселелерді шешудің жаңа тәсілдерін ұсына алады. Яғни сондай форумдармен және конференциялармен жастардың әлеуеті есейеді. Сонымен қатар, бұл жастарды жаһандық, аумақтық мәселер туралы ойлануға мәжбүр етеді.

Оған қоса жүргізілген зерттеудің нәтижелерін қорытындылай келе отырып, біздің ойымша, Қазақстанның халықаралық имиджін арттырудағы жастардың рөлін белсендіру келесі бағыттар бойынша жүзеге асырылуы мүмкін:

- жастардың құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейту, оларға ұлттық және халықаралық іс-шараларға қатысуға мүмкіндік беру;
- жастардың ұтқырлығын және оның халықаралық ынтымақтастыққа тартылуын қамтамасыз ету;
- халықаралық қызмет және ынтымақтастық саласындағы жастар ұйымдары мен қозғалыстары қызметінің тиімділігін арттыру;
- әртүрлі елдердің жастарын іс-шараларға тарту, алмасу және қатысу үшін Қазақстан аумағында платформалар мен алаңдар құру;
- халықаралық қызмет және ынтымақтастық саласындағы Жастардың мемлекеттік және қоғамдық бастамаларын қолдау.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Елімізде халықаралық іс-шаралар ұйымдастырылуының Қазақстан имиджін қалыптастыруға ықпалы//el.kz-2016.-URL https://el.kz/kz/news/archive/елімізде- халықаралық-іс-шаралар-ұйымдастырылуының-қазақстан-имиджін-қалыптастыруға-ықпалы

2 Қалиев Т. Б., Қайдаров Ә. С. және басқалар «Қазақстан жастары – 2017» ұлттық баяндамасы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің тапсырысы // eljastary.kz-2017.-URL http://eljastary.kz/articles/14/2

3 World Youth Action Program. Resolution adopted by the UN General Assembly on March 13, 1996//undocs.org-1996.-URL https://undocs.org/en/A/RES/50/81

4 Ереванда ТМД елдерінің жастар саясаты талқыланады // lenta.inform.kz – 2018. URL

5 Нигяр Джафарли. В Лиссабоне состоится Всемирная конференция министров по делам молодежи https://azertag.az/ru/xeber/1297877

6 «Қазақстан 2020: болашаққа жол» Қазақстан Республикасы мемлекеттік жастар саясатының 2020 жылға дейінгі тұжырымдамасы туралы// http://adilet.zan.kz

7 ДЭФ 2018 жылғы жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексі бойынша есепті жариялады https://inbusiness.kz/kz/last/def-2018-zhylgy-zhahandyk-basekege-kabilettilik-indeksi-bo

8 Қазақстан сауаттылық деңгейі бойынша әлемнің 177 елі арасында 14-орында – БҒМ // https://www.inform.kz

9 Бекенұлы А. Қазақстан оқушылардың білім деңгейі бойынша әлемде 9-орында тұр // https://www.inform.kz

10 Свыше 600 молодых казахстанцев свели счеты с жизнью за год //https://ru.sputniknews.kz

11 Қазақстанда ажырасу саны өскен // https://www.azattyq.org/a/26793225.html

12 Ғазизқызы Т. Баспасөз бостандығы рейтингінде Қазақстан 158-ші орында // https://7kun.kz/baspasoz-bostandygy-reitinginde-qazaqstan-158-shi-orynda/

19 Секция. Экономика
19 Секция. Экономика

ӨЛКЕТАНУ МЕН ЭКОНОМИКАЛЫҚ ГЕОГРАФИЯ: БАЙЛАНЫСЫ, ҚАЖЕТТІЛІГІ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

АБАЙБЕК Ж. Е.
5 «А» сынып оқушысы, Дарынды балаларға арналған Абай атындағы № 10 лицей мектебі, Павлодар қ.
ТУЛЕУТАЕВА Т. Б.
ғылыми жетекші

Біздің Қазақстан Республикамыз өте бай. Халқымыз мәдениетті, жеріміз ресурстарға бай, әдемі жерлер көп, көлдер мөлдір суға толы, таулары биік, салт дәстүрлеріміз ата бабамыздан қалған мұра. Бірақ, оны өзіміз зерттемейміз, басқаларға танытпаймыз, әрі қарай дамытпаймыз. Өлкетануға сүйеніспеушілік оятпаймыз. Елімізде аймақтардың ерекшеліктеріне көп көңіл аудармаймыз. Сол себептен, осы мақаланың тақырыбы өзекті болып отыр.

Осы мақаланың мақсаты: өлкетану мен экономикалық географияның байланысы бар ма жоқ па екенін анықтау; экономикалық география не екенін түсіну, оның қажеттілігін анықтау және ерекшеліктерін білу.

Зерттеудің міндеттері: өлкетану арқылы экономикалық географияның қажеттілігін анықтау; еліміздегі аймақтардың ерекшеліктерін көрсету; мысал келтіру.

Өлкетану барлық қазақстандықтарды қызықтыру керек. Өйткені, өз тарихын білмеген халық, өзін де сыйламайды. Қазақстандықтар келесі сұрақтарға жауап бере алу қажет: «Еліміз немен ерекшеленеді? Біздің еліміздің басқа елдерге қарағанда, ерекшеліктері неде? Тарихымыз қандай? Тарихи ескерткіштер нені білдіртеді? Неге бір аймақ басқа аймаққа қарағанда жақсы дамыған? Неге бір елде әртүрлі аймақтарда әртүрлі өндірістер дамыған? Неге өнім бірдей бүкіл аймақтарда шығарылмайды?».

Елімізде әр аймақта өзінің ерекшеліктері бар, дамуға мүмкіндіктері бар. Ол экономикалық география деген ұғымға жатады. Өз аймақтық, география ерекшеліктерін пайдалана отырып, дамытып, қызмет атқарып, пайдасын табуға болады.

Экономикалық география келесі сұрақтарға жауап беру керек:

–Не? Жұмыс күші, факторлар мен өндіріс құралдары;

- Кім? Қызметтерді атқаратын тұлғалар. Олар жеке және заңды болады.

- Қашан? Үдерістің уақыт құрастырушысы.

- Қалай? Барлығы үрдістер жүйелік түрде болу керек. Дамудың жоспары болу керек жеке және жалпы.

Біздің елімізді талдасақ, әр аймақ өзінше ерекшеленеді. Ол табиғаттың ерекшелігіне байланысты, аймақтардағы өндірістермен байланысты. Міне, өлкетану мен экономикалық географияны байланыста екенің түсіндік.

Экономикалық географиясының еліміз бойынша айтып кетсек:

Алматы қаласының климаты ерекше, таулы жер. Алматыда дәмді алмалар өседі. Қол өнері өте дамыған. Адамдар көбінесе қызметпен айналысады. Мақта, қант өндіріледі. Басқа елдер жақын болған соң, тауарларды сатып алу қызметі өте дамыған.

Нұр-Сұлтан қаласы астанамыз болғандықтан, бизнес орталықтар, денсаулық саласындағы орталықтар өте көп. Министрлік үйлер орналасқан. Осында көбінесе өндіріс емес, қызмет көрсетіледі.

Шымкент, Тараз қалалары рухани, тарихи жерлерге бай болғасын, осында туризм дамытуға болады. Жан жақтан адамдар қасиетті жерлерге келеді. Осында Арыстанбаб кесенесі, Ахмет Яссауи кесенесі, Айша бибі кесенесі, Тектұрмас әулие, Ұқаш атаның құдығы, Қарахан батырдың кесенесі орналасқан. Адамдар ем алуға, тілектерді айту үшін, армандары орындалу үшін, қасиетті аруақтардың батасын алуға келеді. Шымкент қаласында дәрі шығаратын зауыт бар. Елімізді дәрілермен қамтамасыз етеді. Ем шөптеріміз өскен соң, түр түрімен емдік шөптерін шығаратын «Зерде» атты зауытымыз бар.

Атырау, Ақтау қалалары мұнайға өте бай. Біздің елімізді сол бағыт бойынша дамытады.

Қарағанды, Екібастұз қалалары, Майқаин бізді көмірмен қамтамасыз етеді.

Павлодар қаласында зауыттар орналасқан. Алюминий шығарады. Металлургия дамыған. Біздің облысымызда «Мойылды» деген жер бар. Адамдар емделуге келеді. Батпақ пен рапа денсаулыққа пайдалы. Білім саласы да өте мықты. Облысымыздағы Баянауыл жері бұл екінші Швейцария деп есептеледі. Баянауылдан әлемге әйгілі ұлы ғалымдар шыққан. Осында туризмді ғана емес, басқа да бағыттарды дамытуға болады. Мысалы, ауыл шаруашылығының өнімдерін ұсыну, қол өнерін дамыту. Ол еліміздің Рухани жаңғыру бағдарламасына сай. Және де біздің салт дәстүрлерімізді әрі қарай дамытуға мүмкіндік береді.

Енді біздің мақсатымыз, еліміздегі әр қаланың ерекшеліктерін ескере отырып, оны дамыту, адамдарға жеткізу, қызмет етіп, пайда табу, елімізді байыту.

Экономикалық география мен өлкетанудың дамуына SWOT талдау жасасақ.

Кесте 1

Күшті жақтары	Әлсіз жақтары
- әр аймағымыз тарихқа, ескерткіштерге өте бай; - экономикамызды дамытатын өндірістер бар; - өлкетану, экономика, география бағыттары бойынша маман мен жоғары деңгейдегі қызметкерлер бар; - географиямыз өте ұтымды; - экономикамызды дамытатын мүмкіндіктер көп; - ресурстарға өте бай ел.	- Өлкетану мен экономикалық география жүйелік түрде дамымаған; - осы бағытта стратегиялық жоспарлар аз немесе бір бірімен байланыста емес; - жас мамандар ауылды дамытуға барғылары келмейды; - экономика мен география бөлек дамыған, тікелей байланыста қарастырылмайды; - өлкетанушыларды дайындайтын мамандық жоқ; - біздің елімізді танытатын, өлкетану бойынша бағдарламалар жоқ және жарнамалар өткізілмейді; - осы саланы дамыту үшін іс шаралар, зерттеулер өткізілмейді
Мүмкіндіктер	**Қауіп қателер**
- әр аймақтарда экономиканы дамытатын мүмкіндіктер көп; - өлкетану бағытын дамытатын мүмкіндігі бар; - мемлекет тарапынан көп көмек жасалынып жатыр; - өлкетану бойынша, кәсіпкерлікті дамытуға, ауыл шаруашылықты әрі қарай жылжытуға бағдарламалар әзірленіп, іске қосылуда.	- тарихи, қасиетті жерлерді пайда табу мақсатында пайдалану; - зауыттарда, ірі кәсіпорындарда жетекші ретінде шетелдердің тұлғалары болғандықтан, біздің еліміздің болашағына көңіл аудармауы; - сондықтан, біздің еліміздің ерекшеліктерін ескере отырып, өлкетануды дамытпауы мүмкін, тек қана экономикалық тиімділігін қарастыру

Енді SWOT талдау жасағасын, біз өзіміздің күшті, әлсіз жақтарын білеміз. Қандай мүмкіндіктеріміз бар екенін, қауіп қателерді төмендету немесе жою үшін не істеу қажет деп ойлануымыз керек.

Осы талдауды пайдалана отырып, біз енді күшті жақтарымызды пайдалана отырып, әлсіз жерлер бойынша еңбек етіп, күшті жақтарға айналдыруымыз қажет. Және де мүмкіндіктерді пайдалана отырып, қауіп қателерді төмендетуымыз керек. Және де даму стратегияларды жүйелік түрде әзірлеуімізге болады. Ол енді осы тақырыптың келесі кезеңі болады деп жоспарлануда.

Зерттеу өткізу барысында, экономикалық география мен өлкетанудың байланысын анықтадық. Экономикалық географияны өлкетанумен байланысы 1 суретте көрсетілген.

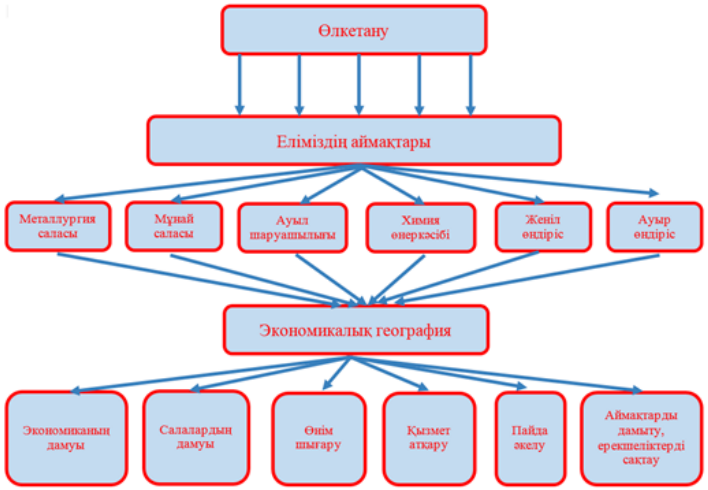

Сурет 1 – Өлкетану мен экономикалық географияның байланысы

Өлкетану мен экономикалық географияның байланысы үлгі ретінде Павлодар облысы Баянауыл ауданы бойынша 2 суретте ұсынылған.

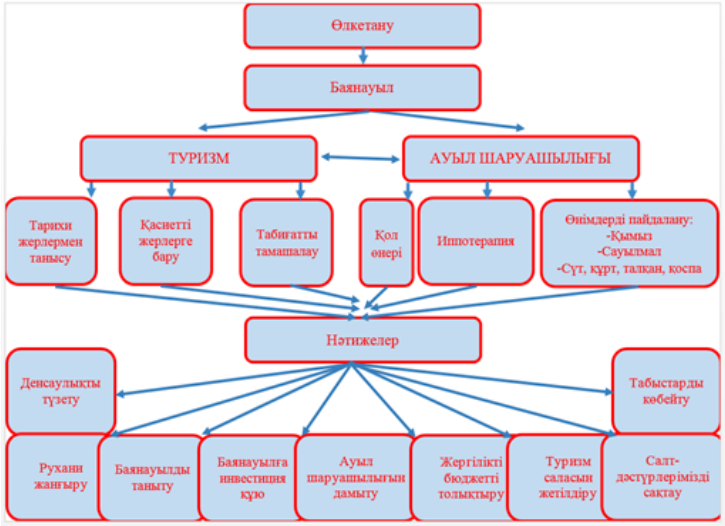

Әрқайсымыз еліміздің дамуына үлес қоссақ, міндетті түрде Қазақстан шет елдерден кем болмайды. Аймақтардың күшті жақтарын пайдалана отырып, әр аймақты, елімізді дамытуымыз керек.

ӨЛКЕЛІК БРЕНДТІ ЖОСПАРЛАУ ЖӘНЕ ДАМЫТУ ЖҮЙЕСІН ЕНГІЗУ ЖОЛДАРЫ

АМАНГЕЛДІ Д. Н.
9 сынып оқушысы, «Жас дарын» мамандандырылған мектебі
ҚАЙЫРБЕККЫЗЫ Т.
ғылыми жетекші, Павлодар қ.

Қазіргі дүкен сөрелерінен әртүрлі атаумен және әртүрлі орауда, әртүрлі елдерден, әртүрлі өндірушілердің тауарларын көп мөлшерде көруге болады. Бірақ олардың ішінде көп айырмашылық жоқ. Сіз соның ішінде қайсысын таңдар едіңіз? Ереже сияқты, бұрын сынап көргендер немесе сол туралы естігендер немесе сатушы кеңес бергенді алады. Дәл осылай миллиондаған сатып алушы келеді. Қорытындысында бір тауарлар көп сатылса, басқалары аз сатылады.

Қатаң бәсекелестік жағдайында, тіпті кең танымал мекемелер алдында жеткілікті түрде қиын тапсырма туады: қызметінің

тиімділігін сақтау және нарықтағы өзінің ұстанымын қалай ұстау керектігі. Әдетте, ұйым басшылары бағалық бәсекелестікті еске асыру мақсатында шығынды азайту бойынша және нарықтағы үлесін кеңейту бойынша және тағы да басқа шараларды іске асырады. Бірақ көбінесе өмір сүруін үшін мұндай жағдайлар аз болады. Көптеген мамандар мына тұжырымға келіседі, табыстың негізгі факторы көптеген мекемелердің тұтынушыларға деген адалдығы болып табылады, басқа сөзбен айтқанда ниеттестігі. Осы түсінік біздің елімізде аз уақыт бұрын пайда болса да, көпшіліктің қызығушылығын туғызды [1, 49 б.].

Нарықта пайда болған кез-келген тауар өзі туралы әртүрлі оң және теріс әсер қалдырады, ол тұтынушы тауар жайлы білгеннен бастап шарасыз пайда болады. Бұл ассоциация, тұтынушыға тауар туралы түсініктің жетуі бренд деп аталады. Бренд – бұл тұтынушы ойындағы тауар туралы әсер, қандай да бір тауарға ойша берілетін анықтама. Брендтің пайда болу үрдісі мен басқаруы брендинг деп аталады. Ол өзінде құрылу, күшею, репозициялану, жақсару және даму сатыларының өзгеруі және оның кеңею және тереңдеу процестерін қоса алады. Брендинг – бұл ерекше әсер қалдыратын, брендке мақсатты нарықтағы қатынасы және жалпы имиджге өзінің үлесін қосу болып табылады.

Бренд деген не? Сауда маркасы ма? Керемет тауар немесе қызмет пе? өзгеше технология ма? қазіргі кезде бренд болып табылмайтындарды тізіп шығу әлдеқайда жеңіл. өйткені барлық әлемдік діндер мен секталар, көркемсурет пен музыка, қалалар мен елдер адамдар арасындағы қарым-қатынас, адамдардың өзі, телебағдарламалар мен телеарналар уақыттар мен халықтар - осының бәрі бренд болып табылады. Брендке нақтылы анықтама беру өте күрделі. - өйткені тауар, қызмет көрсету, бірдеңемен шұғылдану, өмір сүру деңгейі басқа да көптеген нәрселердің бәрі бренд болып табылады.

Біздің пайымдауымызша, брендинг бизнес жүргізудің маңызды құралы, бренд бізді сату-сатып алу активндегі нысан (тауар, қызмет, технология, материал) ретінде қызықтырады. Бұдан шығар қорытынды - «Бренд - тұтынудың ерекше нысаны, оның тұтынушыларға тигізетін пайдасы орасан зор, ол қосымша бағаны да анықтайды. Бренд үшін тұтынушы қандай да болмасын қаржы төлеуге әзір. Бренд - белгілі бір маркасы бар тауар ғана емес, ол оны тұтынушыларға дәл жеткізушінің ой- идеясының жемісі. Мұнан пайымдайтынымыз, қазіргі нарықта белгілі бір табысқа жету үшін бұқаралық сұранысқа сай тауар шығару, оны тұтынушыларға жеткізу.

Алайда бренд тек идея ғана емес, ол өзінің ерекшелігі мен тиімділігі бар нысан. Біз жаңа марканы нарық айналымына енгізу үшін оған ерекше бір өзгеріс, ерекшелік енгізіп, рационалды және эмоционалды тиімділікті қарастыруымыз қажет. Ең бастысы - тұтынушылардың көңілінен шығып, жақсы сауда жасауларына мүмкіндік туғызуға тиіспіз. Оның үтіне тауардың барлық ерекшеліктері мен қызмет аясы бір-бірімен тығыз байланыста болып ғана қоймай, тұтынушыға тигізер пайдасымен ерекшеленеді. Тұтынушыларды алдау - ол нарықтан тыс қалудың бірден-бір белгісі. Басқаша айтқанда, бренд нарықтың барлық саласында кәсіпорынның тағаны бола тұрып, сонымен бір мезгілде нақтылы идеялардың қозғаушы күші болуы керек [2, 16 б.].

Ұйымдық құрылым формасын таңдағанда, кәсіпорын мынадай қағидаларды ескеруі қажет:

• өте қарапайымдылық. Басқарудың күрделі жүйесі икемділік пен ілкімділікті жоғалтуға әкелуі мүмкін.

• басқару құрылымының аз топтастырылуы. Басқару шешімдерін шұғыл қабылдауға мүмкіндік беретіндей аз сатылы болуы қажет.

• бөлімшелер арсындағы байланыс жүйелерінің тиімділігі.

• оындалатын қызметтердің нақтылығы және өзгерістер кезеңінде олардың орындалуға ыңғайлылығы.

Кәсіпорын қызметін тиімді ұйымдастыру үшін сәкес маркеитнг бөлімінің құру жеткіліксіз. Алдымен оны жоғары білікті және құзырлы маркетинг мамандарымен жабдықтау қажет. Олар зерделі, құзырлы, тіл тапқыш, болашақтағы жағдайды болжай білетін, дұрыс шешім қабылдай білетін, жаңашылдыққа, қарқынды өсуге ұмытылатын және дау –дамайды баса білетін мамандар болуы қажет [3, 24 б.].

Маркетингті матрицалық ұйымдастыру. Кем дегенде екі белгімен негізделеді. Матрицалық құрылымның мысалы ретінде маркетингті бағдарламаны және функционалды ұйымды немесе менеджмент – жобасы мен өнім бойынша басқаруды айтуға болады. Матрицаның әрбір бөлігі екі бөліктен тұрады. Маркетингті матрицалық ұйымдастырудың басты артықшылығы: ақпараттың шоғырлану есебінен қызметтің өте жақсы үйлестіруі. Ал кемшіліктері: орындаушы жауапкершілігінің төмендігі, құзыретке байланысты дау – тартыстар, тәртіпсіздіктер.

Кәсіпорынға қажет маркетингті ұйымдастыру формаларын дұрыс таңдау оның тиімді жұмыс істеуінің алғышарты болып табылады.

Тауар саясаты кәсіпорын қызметіндегі тауар ассортиментін қалыптастыруды, олардың жаңа түрлерін шығаруды, олардың сапасының жоғары болуы мен бәсекеқабілеттілігін, өмірлік кезеңін талдауды, тауар белгілерін, қораптамасын, маркіленуін және де сервистік қызмет көрсетуін талап ететін көп факторлы қызмет аясы. Сондықтан да тауар саясаты төңірегінде қазіргі таңдағы нарық талаптарына сай өзіндік проблемалары бар. Бүгінде біздің еліміз әлемдік сауда ұйымына мүше болуға ат салысып жатқанда біздің кәсіпорындарымыз өндіретін өнімдер дүние жүзілік талаптарға сай болуы керек. Ал, бұл талаптардың бәрі сайып келгенде, тауар саясатына, яғни тауар ассортиментіне, жаңа тауарлар шығаруға, тауардың өмірлік кезеңінің ұзақтығына, қораптама, орама түрлерінің сан алуандығына байланысты. Олай болса, әр бір кәсіпорындарының өз қызмет аясында тауар саясатын дұрыс бағытқа қою заман талабы.

Егер өнім сапасы оны жасайтын материал құрамы, мөлшері, дәмі сияқты физикалық және химиялық құрамдарының қасиеттеріне байланысты болса, оның сыртқы түріне әр түрлі геометриялық фигуралар жиынтығынан (комбенациясынан) тұратын түрі, түсі, дизайны әсер етеді [4, 5 б.].

Форма түрі шексіз болуы мүмкін. Оларды пирамида, куб, шар, эллипсоид, төрбұрыш сияқты геометриялық фигуралар көмегімен комбинациялауға болады. Көзге жайлы және іс-қимылдың аз санымен қамтылатын өнім формасы айтарлықтай тартымды екенін физиология растайды.

Түс – бұл өнім вариациясы үшін қарапайым құрал. Әлемде 7,5 млн-ға жуық түс және 2800-ге жуық олардың аттары бар. Дизайн нарықтағы тауар дифференциациясын қолданатын ең негізгі мықты құралдардың бірі. Сәтті дизайн бұйым формасы мен тауар функциясының сәйкестігін бейнелейді.

Сапа саласындағы компанияның саясаты – сапа саласында максаттарды белгілеп, оған қол жеткізуді қамтамасыз ететін шешімдер негізделетін принциптер мен мінез-құлық нормаларының жиынтығы болып табылады.

1 Шығарылатын тауарлар мен көрсетілетін қызметтер сапасы – компанияның негізгі басымдылығы және табысты қызметінің негізі. Сапа-пайда нормасынан жоғары.

2 Шоғырланатын тауарлар мен көрсетілетін қызметтер сапасына қойылатын талаптар тұтынушының қажеттілігі және күтулерімен, табиғи өнімдері тұтынудың ғасырлық дәстурлерімен анықталады.

3 Сапа негізі – компания қызметкерлері. Компания қызметкерлерінің қабілеттерін толық іске асыруға жағдай жасап отыр.

4 Сапаны жақсарту негізі – қызметкерлерді ұдайы оқытып отыру және қызметкерлердің өзіндік оқып-үйренуі.

5 Өнім сапасы қызметлерлерге түсінікті талаптармен және орындалатын жұмысқы деген жеке жауапкершілікпен қамтамасыз етіледі.

6 Қызметкерлер жұмыстарының басты принципі – бірден дұрыс істе, қайта істеу қымбатқа түседі.

7 Сапа ішкі өзіндік тәртіптен, таза әрі ұқыпты жұмыс киімінен, аумақты, панажайды, жұмыс орны мен құралдарды сәт сайын таза ұстай білуден басталады. Тазалық – компанияның фирмалық белгісі.

8 Сапа жүйесінің негізі – компанияның сапа жүйесін құрайтын қағидаларды, үдерістерді, нұсқаулықтарды, технологиялық реттемелерді міндетті түрде сақтау.

9 Жеткізушілерден алынатын шикізат пен материалдардың сапасы шығарылатын өнімнің сапасын анықтайды. Шикізаттың құнынан оның сапасы маңыздырақ.

10 Сапа кепілінің негізі – жүйелерді, машиналар мен механизмдерді алдын ала тексеріп отыру.

11 Компания ресурстарына ұқыпты қарау - өнім сапасын жақсартудың экономикалық негізі.

12 Кәсіпорындағы барлық процестер өзара байланысты. әр процесс компания қызметіндегі бірегей үздіксіз процестің маңызды құрамдасы болып табылады. Екінші дәрежелі процестер жоқ.

13 Процестер менеджменті жүйелі болу керек. Жүйелілік үнемі жетіліп отыруға кедергі болмау керек. Компания өндірістік процестерді жетілдіруге жағдай жасайды.

14 Компанияда барлық шешімдер деректерге негізделген жүйелі талдау арқылы қабылданады. Әрқашан да әділ шешім қабылда.

15 Басшы өз ұжымында көшбасшы бола білуі керек.

16 Компания тұтынушылармен, жеткізушілермен, қызметкерлермен және қоғаммен сенім негізінде құралатын қарым – қатынас құруда.

Қоршаған ортаны қорғау өнім сапасын арттырумен үздіксіз байланысты [6, 8 б.]. Уақыт ағымына қарай тұтынушылардың талғамы мен сұранысы өзгеріп отырады. Өнім ұзақ уақыт бойы нарықта қалуы үшін фирма тауарының ассортиментін жаңалап, тұтынушы талаптарына сай олардың сапасын жақсартып отыруы қажет.

«Жаңа тауар» түсінігіне бірнеше ондық тәсілдеме белгілі. Жаңаға жаңа қажеттілікті қанағаттандыратын фирманың қайта шығарған бұйымдары, тауарлары жатады. Жаңа өнім – бұл өнімнің модификациясы, жаңашылдығы және инновациясы.

Модификация бұл - тауарлар сипаттамасының сапалық немесе физикалық өзгерісі. Өнім модификациясы мыналардың өзгеруі есебінен жүзеге асады:

- тауардың химиялық, физикалық және функционалдық сипаттамасынан (материал түрі, тұтыну мерзімі, қауіпсіздігі, жайлылығы, әмбебаптылығы);

- эстетикалық сипаттамасынан (сыртқы түрі, дизайны, түсі, қорабы);

- маркілеу (тауар белгісінің, символының өзгеруі, жаңалық – бұл бұрын өндірілмеген және сатылмаған өнім).

Инновациялық тауар – бұл нарықта пайда болғанға дейін болмаған, бірегей тауарлар. Мысалы, видеокамералар, персоналды компьютерлер, олар нарықта пайда болғанға дейін инновациялық тауар есебінде болды. Инновациялық тауарларды кейде «әлемдік немесе «нарықтық» жаңа тауарлар деп те атайды, жаңа тауарлардың тек 10 пайызын ғана біртекті және «әлемдік» деп айтуға болады.

Жаңа тауарды шығару тәуекелдің жоғарғы деңгейімен сипатталады, алайда жүйелік бағалау процедурасымен жаңа тауар идеясын дамытуды енгізу арқылы тәуекелді төмендетуге болады.

1 Идеяларды іздеу функционалдық талдау және шығармашылық әдістерді қолдану арқылы жүзеге асады. Функционалдық талдау әдісі тауарды, оның сипаттамасын және сонымен бірге туындаған проблемаларды қолдануды талдауға негізделеді. Оларға жататындар: проблемаларды талдау (тауарды қолданумен тауарлар) және морфологиялық талдау өнім бойынша проблемалар компонентінің шығуын және оларды шешудің алтернативтік жолдарын анықтауды қарастырады.

2 Идеяларды іріктеу. Бұл кезеңде барлық алынған идеялар іріктеліп, фирма ресурстарымен сәйкес келмейтін сондай-ақ қызықтырмайтын идеялар алынып тасталады. Ережеге сай фирманың қаржылық және т.б. мүкіндіктеріне сай идеяларды, оның техникалық дамуын сарапшылар немесе жаңа тауар комитеті жүзеге асырады. Идеяларды бағалаудың ең қарапайым формасы сарапшылар жасайтын балл мен шкала көмегімен жасайтын бағалау кестесі болып саналады.

3 Концепцияны жасау және тестілеу. Өнімді өндірудің бастапқы кезеңінде тұтынушының тауарға деген көзқарасын

анықтау мақсатында тұтынушыға тауар концепциясының тесті ұсынылады. Өнім концепциясының тесті жазбаша сипаттама, ауызша түсінік, жобалар мен илюстрациялар, прототиптерді жасау сияқты формада болуы мүмкін.

4 Маркетинг стратегиясын жасау. Мақсатты нарық құрылымы мен көлемі, өткізу көлемі, нарық бөлігі, пайда және белгілі бір кезеңдегі маркетингке кеткен шығындар көрсетілетін маркетинг жоспары көрсетіледі.

5 Экономикалық талдау. Шығындар, өткізу көлемі, пайда, баға, тәуекелді болжау, инвестиция, нарықтағы фирма бөлігі мен бәсекелестері сияқты көрсеткіштер талданады.

6 Жаңа өнімді жасау кезеңінде тауар идеясын физикалық формада ендіреді. Орама мен марканы жасайды, оның жағдайын анықтайды.

Нақты тауарды жасау – бұл материал сапасы мен түрін, өнім түсі мен өлшемін, оның қорабы мен маркілеуін таңдау, өндіріс әдістерін анықтау, сондай-ақ өндірілетін өнім бірлігінің құнын есептеу.

Өнім жағдайын анықтау – бұл нарық сегментін таңдау, жаңа өнімді бәсекелес, сондай-ақ басқа да фирма ұсыныстармен салыстыру болып табылады.

Өнімді жасау – қымбат тұратын іс-шараларға жатады.

7 Сынама маркетинг. Бұл өнімді өткізіп көру және нақты даму жағдайларын бақылап отыру. Тауарларды жаппай өткізу үлкен шығындармен байланысты, сондықтан да нақты жағдайда қайта тексеру қажет. Сынама маркетингтің мақсаты тауар нарыққа шыққанға дейінгі өнім мен фирманың маркетингтік қызметін талдау. Осы негізгі өнімді қалдыру, оны модифицирлеу және маркетинг жоспарын өзгерту, өндірісті жандандыру немесе тоқтату туралы шешімдер қабылданады.

8 Коммерциялық өткізу, ол ТӨЦ кезеңдерінің уақытына сәйкес келеді.

Жаңа тауарды жасаудың барлық кезеңі өте қысқа мерзімде жүзеге асуы қажет. Меңгеру мерзімін қысқарту тауардың бәсекеқабілеттілігін көтереді. Себебі, жаңа тауарға кеткен шығындар тауар ескіріп немесе басқа тауардың келуінен нарықтағы сұранысын жоғалтқаннан бұрын өтелуі қажет.

ҚР Статистика агенттігінің мәліметтері бойынша 2019 жылы отандық кәсіпорындардың 16,5 %-ы жаңа немесе жетілген өнім түрін шығаруға өндірісті қайта мамандандыруды жоспарласа, 83,1 %-ы дәстүрлі түрде шығаруға бейімделген. Бұл кәсіпорындардың инновациялық активтілігінің төмендігін көрсетеді.

Өлкеде жалпы шаруашылық қызметін, соның ішінде қаржылық, өндірістік және маркетингтік қызметтеріне тоқтала отырып, бірнеше ұсыныстар мен жетілдіру жолдарын ұсынуға болады.

Бүкіл қиындықтарға қарамастан Қазақстанда инновациялық идеяларды өмірге енгізетін зеріттеушілерді колдайтын бюро қызмет атқарады, сондай-ақ инновациялар мен жаңалықтар және технологиялар дамыту орны құрылады. Сондай-ақ, ғылым және ғылыми-техникалық саясат концепциясының проекты, «Ғылым туралы» заң және мемлекеттік инновациялық даму бағдарламасының проекттері талқыланған [5, 3 б.].

Жалпы қорыта келе, Қазақстандағы шағын бизнесті дамытудың мәні келесіде: халықтың жұмысбастылығын қамтамасыз етеді; бәсекелестік ортаны қалыптастырады; жергілікті билік органдарының экономикалық базасын нығайтады; ауылдар, шағын және орта қалалардың дамуына оң әсерін тигізеді. Сонымен қатар, шағын бизнес республиканың перспективалы бағыты болып танылғандықтан, оны дамыту және оны жан-жақты қолдау іс-шаралары тиімді нарықтық экономиканы қалыптастыру үшін маңызы зор.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Есімжанова С. Р. «Маркетинг/ оқу құралы» Алматы. «Экономика» 2003 ж. 466 бет.

2 КазНПУ. Серия экономическая. №3(55) 2006 ж.

3 Котлер Ф. «Маркетинг негіздері» Профессор М. Ізбасардың жалпы редакциялауымен ағылшын тілінен тәржімеленген Алматы. «Жазушы» 2000 ж. 552 бет.

4 Назарбаев Н. Ә. «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан», Қазақстан халқына жолдауы 2007 ж.

5 Назарбаев Н. Ә. «Қазақстан халқының әл-аухатын арттыру – мемлекеттік саясаттың басты мақсаты» Қ.Р. Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы 2008 ж.

6 Рудая Е. А. «Основы бренд - менеджмента» Москва. «Аспект Пресс» 2006 ж. 256 бет.

МОЛОДЕЖНЫЙ РЫНОК ТРУДА В КАЗАХСТАНЕ

БАЗЕНОВА Д. Г.
ученик, 5 класс, Школа-лицей № 10 имения Абая, г. Павлодар
КЕНЖЕБАЕВА А. Е.
учитель старших классов, Школа-лицей № 10 имения Абая, г. Павлодар

На сегодняшний день в Казахстане насчитывается более 3 миллионов 800 тысяч представителей молодежи, что составляет 21 % от общего числа населения. Из них свыше двух миллионов человек относятся к активно занятой части граждан. 77 % из них – наемные работники, 3,7 это безработные [1]. Несмотря на то, что молодежная безработица в Казахстане находится на относительно низком уровне, большое количество молодого населения сталкивается с определенными барьерами. Проблема рынка труда в Казахстане связана как с несбалансированностью трудовых ресурсов и рабочих мест, так и их качеством. Уровень заработной платы, которая предлагается работодателями молодым людям заметно отличается по сравнению с более старшими возрастными группами. Однако, это естественный процесс и, как правило, уровень дохода растет вместе со стажем. Но вместе с тем такая ситуация подрывает мотивацию и стимулы к труду. Молодые специалисты преимущественно заняты в низко продуктивных отраслях. Так, в 2018 году 16,7 % занятой молодежи работали в секторе торговли, 14,2 % – в сельском хозяйстве, 11,1 % – в сфере образования.

В настоящее время в Казахстане источниками поддержания численности занятого населения и сохранения низкого уровня безработицы выступают:

- контроль со стороны правительства и предпринимаемые меры новой экономической политики «Нұрлы жол» (в частности, региональные планы содействия занятости, меморандумы акиматов с крупными предприятиями);
- Программа развития продуктивной занятости и массового предпринимательства;
- Дорожная карта бизнеса – 2020.

Направления Программы развития продуктивной занятости и массового предпринимательства представлены в соответствии с рисунком 1.

Рисунок 1 – Направления Программы развития продуктивной занятости и массового предпринимательства [2]

Особое внимание государство уделяет вопросам занятости молодежи. Так, помимо отдельного направления в Программе продуктивной занятости и массового предпринимательства (100 тыс. молодых имеют возможность получить рабочую квалификацию для обеспечения продуктивной занятости), существуют отдельные государственные проекты, предназначенные для молодежи.

Программы занятости населения основываются на стратегических планах развития государства и во многом учитывают особенности современного развития. Меры по снижению уровня безработицы, в том числе и молодежи, поддержка развития малого и среднего бизнеса в целях получения дополнительных рабочих мест, организация эффективной системы профессиональной подготовки и переподготовки безработных с учетом потребностей рынка труда, создание рабочих мест при реализации инфраструктурных проектов обеспечивают оптимальную занятость в настоящих условиях.

Предлагается создание проекта «Центр занятости молодёжи» (далее ЦЗМ) – это многофункциональная площадка при ГУ «Управление координации занятости и социальных программ Павлодарской области». В основе работы Центра – реализация принципиально новых подходов к оказанию услуг в сфере занятости, представленные в соответствии с рисунком 2:

- работа в двух форматах, онлайн и офлайн;
- персональное кураторство;
- предоставление работодателям возможности, такой как, проведения презентационных сессий, мастер-классов, деловых игр, тренингов, скайп-собеседований;

- коворкинг зона для разработки и реализации социальных проектов молодыми предпринимателями;
- площадка воркаута и многое другое.

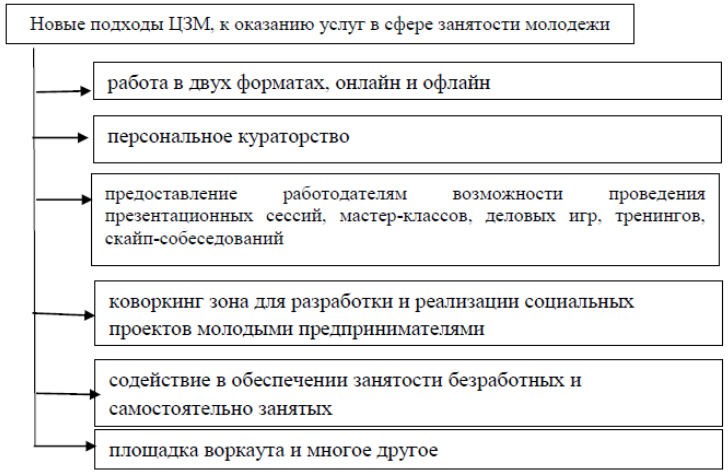

Рисунок 2 – Новые подходы ЦЗМ, к оказанию услуг в сфере занятости молодежи

В части организации предоставления услуг будет реализована возможность взаимодействия соискателя и работодателя в онлайн режиме, внедрены принципиально новые подходы к реализации государственной политики занятости.

Молодежь, обратившаяся в ЦЗМ, может получить помощь на всех этапах построения профессиональной карьеры: пройти профориентационную диагностику с использованием специализированных компьютерных методик, принять участие в деловых играх, мастер-классах, семинарах и тренингах, направленных на оценку и развитие профессионально значимых качеств, посетить практические занятия по развитию навыков поиска работы и самопрезентации, пообщаться с работодателями на молодёжных ярмарках вакансий и открытых собеседованиях. На рисунке 3.2 представлена поэтапная схема трудоустройства в ЦЗМ.

Работа Центра будет направлена на постоянное привлечение работодателей из разных сфер деятельности, чтобы каждый молодой человек смог найти для себя интересную и хорошо оплачиваемую работу.

Мероприятия, проводимые ЦЗМ, будут направлены не только на содействие трудоустройству и поддержку предпринимательской инициативы молодёжи, но и на:

- распространение передовых идей в вопросах личностного развития;
- патриотического воспитания, социального волонтерства;
- популяризации здорового образа жизни;
- повышения гражданской активности всех категорий молодёжи.

Развитие молодежного предпринимательства на современном этапе должно способствовать не только повышению трудоустройства среди населения и подготовке квалифицированных кадров, но и скорейшему переходу страны на инновационный путь развития.

Возможности, которые будет предоставлять ЦЗМ:

- поиск вакансий с учетом возраста, свободного времени, профессиональной подготовки, уровнем знаний;
- желающие выявить свои профессиональные способности, склонности в той или иной сфере деятельности могут пройти психодиагностическое тестирование с помощью специального разработанного психологами компьютерного программного обеспечения. Направление деятельности подпирается с учетом особенностей характера, интересов и способностей тестируемого. В этом случае успех и карьерный рост не заставят себя ждать;
- центр занятости молодежи предоставляет услуги психолога, профконсультанта, которые помогут подросткам и молодым соискателям справится с любыми трудностями, ответят на волнующие вопросы. Задачей специалистов центра является развитие предпринимательских инициатив, выявление профессиональных интересов, профориентирование молодых людей, желающих трудоустроиться;
- предоставляет бесплатную юридическую консультацию по всем вопросам трудоустройства и открытию своего бизнеса, финансирование которого берет на себя центр занятости;

Основной трудностью при трудоустройстве, с которой сталкиваются молодые специалисты, является отсутствие опыта работы по специальности. Работодатели неохотно принимают на работу тех, у кого нет стажа работы. Поэтому зачастую молодежь не только не имеет опыта работы, но и возможности его получить. Основным решением такой проблемы нам видится в создании условий, при которых организациям будет выгодно нанимать на работу молодых специалистов.

ЛИТЕРАТУРА

1 Сколько безработных среди молодежи Казахстана https://ru.sputniknews.kz/economy/20191104/11932406/bezrabotnye-molodezh-kazakhstan. html (дата обращения 14.03.2020)

2 Государственная программа развития продуктивной занятости и массового предпринимательства на 2017 – 2021 годы «Еңбек» http://adilet.zan.kz/rus/docs (дата обращения 14.03.2020)

ҚАМЫС-ПЕНОПОЛИУРЕТАНДЫ ӨНДІРУДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ КӨРСЕТІЛІМІ

ЖҰМАБЕККЫЗЫ С.
11 сынып оқушысы, № 25 қазақ қыздар гимназиясы, Экибастуз қ.
ЕРЖАНОВ К. Е.
математика және физика пәндерінің мұғалімі,
№ 25 қазақ қыздар гимназиясы, Экибастуз қ.

Қазақстанның құрылыс саласы қарқынды дамып келеді. Елімізде құрылыс бәсеңдеген жоқ. Оған дәлел жетіп-артылады. Елбасы Н. Ә. Назарбаевтың сындарлы саясатының нәтижесінде ел экономикасының дамуына ықпал ететін құрылыс саласындағы маңызды бағдарламалар кезең-кезеңмен орындалып келеді. Нарық заңына орай, тұрғын үйдің бағасы қымбаттады. Оның үстіне, халықтың ауылдан қалаға үдере көшуі тұрғын үйге деген сұранысты жоғарылатты [1, 27].

Заман талабына сай құрылыс саласында, яғни үйлерді, ғимараттарды салу мен жөндеуде түрлі материалдар қолданылып келеді. Атап айтсақ, негізгі құрылыс материалдары ретінде бетон, темір-бетон, асбест-цемент, темір, шыны және силикаттан жасалған бұйымдар және т.б. пайдаланылып келеді [2, 134].

Бірақ 2000 жылдан бастап құрылыс материалдары бағасы өсті, себебі құрылыс материалдарына тапшылық туындады. Ол импорттың өсуіне алып келді. 2008 жылы құрылыс материалдары нарығындағы импорттың үлесі 46,7 %-ды құрады [3, 36].

Құрылыс саласының дамуына қажетті шикізат базасының болуына қарамастан, Қазақстандағы құрылыс материалдары өндірісінің өсуін бірқатар проблемалар тежеді: Қазақстанда негізінен қайта бөлінуі төмен өнім өндіріледі; өнімнің көптеген түрлері өндірілмейді; негізгі құралдардың тозу деңгейі айтарлықтай жоғары; еңбек өнімділігі төмен; құрылыс материалдарының өндірісі Алматы, Қарағанды және Шығыс Қазақстан облыстарында және

Астана мен Алматы қалаларында шоғырланған (өндіріс көлемінің 60 %-дан астамы олардың үлесіне келеді).

Зерттеу жұмысы құрылыс материалы ретінде қамысты қолданудың тиімділігіне арналады. Бұл өсімдік түрін құрылыс материалын әзірлеуде пайдалануға болатыны әлдеқашан дәлелденген. Құрылыс материалы ретінде қамыс-пенополиуретанды өндіру үшін пайдаланылатын минералдық шикізат базасы Екібастұз өңірі үшін қолжетімді әрі арзан болып табылады.

Зерттеу жұмысының мақсаты – аймақта қамыс-пенополиуретанды жылу оқшаулау материалы ретінде қолданудың перспективасын анықтау.

Зерттеу жұмысының міндеттері:

- Қамыс-пенополиуретанды басқа оқшалау материалдарының қасиеттерімен салыстыру;
- Құрылыс саласындағы қамысты пайдаланудың экономикалық пайдасын анықтау;
- SWOT талдау жасау.

Зерттеу нысаны - Екібастұз өңірінде құрылыс материалы ретінде қамыс-пенополиуретан қолданудың перспективасын қарастыру

Зерттеу әдістері. Жұмыста сипаттау, талдау, іріктеу, жүйелеу, топтастыру әдістері кеңінен қолданылды.

Артықшылықтары келесі факторларды қамтиды: оттың жоғары төзімділігі, жақсы бу өткізгіштігі, төмен салмақ, кескіш құралдармен оңай өңдеу, жеңіл өңдеу [6, 78]. Көгеруге, зең-саңырауқұлақтар мен зиянкестерге төзімді, төмен жылу өткізгіштік, шөгуге төзімділік, қабырғаларды оқшаулаудан кейін плиталар арасында ешқандай алшақтық болмайды, сейсмикалық әрекетке тұрақтылық [5, 166].

Кемшіліктер келесі факторларды қамтиды: егер сіз ылғалдан қорғау үшін шаралар қабылдамасаңыз, қамыс пенопропеленнің құрамындағы қамыс өз қасиетін жоғалтып, ыдырай бастайды. Оқшаулау үшін қосымша жауын-шашыннан қорғауды қажет етеді. Өнімдердің нашар ауқымы.Үлкен өндірістің болмауы материалдың және жеткізу қиындықтарының жоғары бағасына әсер етеді [7, 174].

Жылу оқшаулау материалдарының сипаттамасы

Үйлер мен ғимараттардың қоршаулық конструкциялардың және өнеркәсіптік пен энергетикалық жабдықтарын жылулауға қолданатын материалдарды жылу өткізгіштік коэффициенті төмен және тығыздықтары шамалы 600 кг/м^3 асық болмайды. Жылуоқшаулағыш материалдарды қолдану құрылыс саласындағы техникалық прогресстің бір бағыты болып саналады.

Жылуоқшаулағыш материалдардың түрлері:

Минералдық мақта және одан жасалынатын бұйымдар көлемі бойынша жылу қоршағыштық материалдар ішінде құрылыста ең көп қолданатыны.

Минералдық мақта бұйымдары. Минералдық мақтадан жылу қоршағыштық бұйымдар жасау үшін органикалық байланыстырушаларды жиі қолданады.

Шыны мақтасы жасанды минералдық талшықты материалдырының бір түрі. Оны алу үшін шыны сынықтарын немесе кәдімгі шыны алуға жарамды табиғи тау жыныстарын қолданады.

Кесте 1

№	Атауы	0,05×1м² құны, тг	Бекіту технологиясы	Жылу өткізгіштік коэффициенті	Отқа төзімділігі	Бу изоляциясы/ Кеміргіштерге төзімділігі	Зиян
1	ПЕНО-ПЛЭКС	1340	Қосымша құралдар қажет етпейді	0,03 Вт/м*ºС	650ºС	-/-	Стирольды булар
2	Базальт плиталары	1284	Қосымша құралдар қажет етпейді	0,040 Вт/м*К	600ºС	+/+	Фенолды шайырлар, ауада қалқып тұратын минеральды бөлшектер
3	Пенопласт	717	Қосымша құралдар қажет етпейді	0,041 Вт/м*ºС	750ºС	+/+	Стирол, фенол, формальдегид
4	Минералды жүнді оқшаулау	700	Қосымша құралдар қажет етпейді	0,034 Вт/м²*К	800ºС	+/-	Фенол, формальдегид
5	Пенополи-уретан	1600	Қосымша құралдар қажет етеді	0,028 Вт/м*ºС	1500ºС	-/+	Өте төмен, санамауға болады
6	Қамыс-пенополи-уретан	900	Қосымша құралдар қажет етпейді	0,028 Вт/м*ºС	1500ºС	+/-	Өте төмен, санамауға болады

Қамыс-пенополиуретан жасау технологиясы: өндіру кезінде қамыс-пенополиуретанды құю әдісі арқылы пенополиуретанға арналған компоненттерді араластырып сол уақытта ұсақталаған қамыс қосылады, және ауа қысымының болмауын қадағалайды. Ұсақталған қамыс 1-2 см өлшемінде болады. Қыс мезгілінде дайындалған, кептірілген және от-био қорғаныс ерітіндісі арқылы өңделген. Қамыс-пенополиуретанды құю әдісімен құбырға арналған жылу оқшаулағыш қабықшаларды, жылу оқшаулайтын панельдерді

өндіруге мүмкіндік береді. Пенополиуретанның барлық нысандары баспасөз нысанына құйылады. Пенополиуретанды дайындалған нысанға құйып, ішкі және сыртқы декор элементтерінің әртүрлі элементтерін өндіруге мүмкіндік береді. Үй құрылысының құнын төмендету ретінде, интерстициальдық кеңістікте қамыс-пенополиуретанды қолдануға ұсынамыз. Мұндай үй жылы болады, бірақ ол әлдеқайда арзан болады [4, 67]. Жабысқақ емес майлағыш ретінде: майлы, силикон және балауыз жағармалары пайдаланылады.

Бизнес-жобаның инвестициялық сипаттамасы

Жобаның мақсаты: осы бизнес-жоба«Салым» ЖК-мен 3 000 000 (үш миллион) теңге «Моноқалаларды дамытудың 2012–2020 жылдарға арналған бағдарлама» бойынша мемлекеттік грант алу үшін ұсынылады.

Жобаның өтімділігінің мерзімі: 3 ай

Кепілдіктің түрі: қажет етпейді

Инвестициялық: 3 000 000

Инвестициялық шарттар: жаңа өндіріс ашу

Ақырғы продукт/қызмет: қамыс-пенополиуретанды плиталар

Жобаны іске асыруыдан күтілетін нәтиже:

1 Бірінші және келесі жылдары 13 536 000 теңгеден таза пайда алу;

2 4-ші жылдан бастап мемлекеттік бюджетіне міндетті салық ретінде қосымша пайда әкелу;

3 Жаңа жұмыс орын ашу арқылы халықты еңбекпен қамту.

«Моноқалаларды дамытудың 2012-2020 жылдарға арналған бағдарлама» бойынша мемлекеттік грант 3 000 000 теңгеалу үшін ұсынылады.

Негізгі экономикалық көрсетімділері

Кесте 2 – Негізгі шығындар:

Тауардың түрі	*Көлемі*	*Құны*	*Қамтамасыз етуші компания*	*Төлеу шарттары*	*Жеткізілуі, орнатуы*
Промус – НП2	*2 дана*	*2×630 000= 1 260 000 тг*	*«Промышленные установки» ЖШС*	*Қолма қол*	*«Промышленные установки» ЖШС*
Құюға арналған қалып	*4 дана*	*4×100 000 = 400 000 тг*	*ЖС «Forma.kz»*	*Қолма қол*	*ЖС «Forma.kz»*
Изоционат, полиол	*2 бөшке (200 л)*	*2×234 000 = 468 000 тг*	*«Компания ЖСМ» ЖШС*	*Қолма қол*	*«Компания ЖСМ» ЖШС*
Қамыс	*3 т*	*3×20 000 = 60 000 тг*	*ЖС «Сары - Қамыс»*	*Қолма қол*	*ЖС «Сары - Қамыс»*
Шеберхананы жалға алу	*3 ай*	*3×100 000 = 300 000 тг*	*ЖС «Төлебай»*	*Қолма қол*	*ЖС «Төлебай»*

Берілген шикізаттан 50 м³ (1000 м²) дайын өнім шығады.

Кесте 3 – Құрылыс, өңдеу және т.б. шығындар:

Шығынның атауы	*Құны (тг)*
Құюға арналған құрылғыны орнату	Тегін (тауардың құнына кіреді)
Құюға арналған қалыпты орнату	
Жалпы шығын	тегін

Өткізу нарығын зерттеу:

Екібастұз қаласында құрылыс саласы қарқын дамып келеді. Нарықтағы оқшаулау материалдарының құны үнемі өсіп сапасы өзгермейді. Ұсынған оқшаулау материалы құны бойынша төмен және қоршаған ортаға зияны жоқ. Сол себептен, бұл материал жоғары сұранысқа ие болады.

Экономикалық бөлімі

Кесте 4 – *1 жылдық шығысты есептеу*

№	Атауы	1 ай	1 жыл
1	Шикізат сатып алу	2 112 000	25 344 000
2	Шеберхананы жалдау	100 000	1 200 000
3	Қызметкерлердің еңбек ақысы	460 000	5 520 000
4	Коммуналдық шығындар	0 (жалдау ақысына кіреді)	0
Жалпы		2 672 000	32 064 000

Түсетін пайданың есептеуі

1 жұмада 1000 м^2 дайын өнімді, 1 м^2-ты 900 теңгеден сатамыз.

Кесте 5

	1 жұма	1 ай	1 жыл
Қамыс- пенополиуретанды сату	900 000	3 800 000	45 600 000
Жалпы	900 000	3 800 000	45 600 000

Таза пайданың есептеуі (теңге):

Кесте 6

Жыл	Жалпы кіріс	Жалпы шығын	Таза пайда
1 ай	3 800 000	2 672 000	1 128 000
1жыл	45 600 000	32 064 000	13 536 000

Сонымен, бөлімдегі кестелерді қорытындылай кететін болсақ, 1 жылдың ішінде 13 536 000 теңгетаза пайда түседі, осы таза пайда бастапқы 3 жыл сақталады. 4-ші жылдан бастап салық төлену себебінен таза пайда азаяды.

Құрылыс саласының дамуына қажетті шикізат базасының болуына қарамастан, Қазақстандағы құрылыс материалдары өндірісінің өсуін бірқатар проблемалар тежеді: Қазақстанда негізінен қайта бөлінуі төмен өнім өндіріледі; өнімнің көптеген түрлері өндірілмейді; негізгі құралдардың тозу деңгейі айтарлықтай жоғары; еңбек өнімділігі төмен; құрылыс материалдарының өндірісі Алматы, Қарағанды және Шығыс Қазақстан облыстарында және Астана мен Алматы қалаларында шоғырланған (өндіріс көлемінің 60 %-дан астамы олардың үлесіне келеді).

Қорытындылай келе, қамыстың бағасы арзан, салмағы жеңіл, жылу өткізгіштігі мен ылғалға төзімділігі, радиоактивтілігі құрылыс жұмыстарында көп кәдеге асатын болса, негізгі шикізаттың жергілікті жерден табылып отырғанын ескерсек, құрылыс индустриясын дамытуға ықпал ете аламыз. Яғни, қамысты құрылыс материалының шикізат көзі ретінде пайдалану арқылы құрылыстағы қымбат материалдарға үнем жасауға болады. Сол сияқты жылдар бойы жете мән бермей жатқан қамысқа деген сұраныс күрт өсе түсетіні анық.

Қамыс-пенополиуретаны экологиялық таза және арзан материал болып табылады және халықаралық нарықта Қазақстандық брендке айналуы мүмкін.

Жобаның зерттеулеріне сүйене отырып, «Салым» жеке кәсіпкерлігінің шығындары мен олардың түрлері, табысы, оның мәні мен маңызын анықтап, жобаның ұсынысы – қамыс-пенополиуретанның пайдалылығы тек экономикалық қана емес, қаланың экологиялық тазалығына теріс әрекетінің жоқтығын да есепке алдық. Үй құрылысының құнын төмендету ретінде, интерстициальдық кеңістікте қамыс-пенополиуретанды қолдануға ұсынамыз. Мұндай үй жылы болады, бірақ ол әлдеқайда арзан болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Сулейменов С. История строительной индустрии Казахстана - Алматы : 2003. - 27 с.

2 Горчаков Г. И. Құрылыс материалдары - М. : 1981. - 134 б.

3 Комар А. Г. Құрылыс материалдары мен бұйымдары - М. : 1976. - 36 б.

4 Тепловая защита зданий - М. : Госстрой России, 2004. - 67 с.

5 Строительная теплотехника, 1998. - 166 с.

6 Тихомиров К. В., Сергеенко Э. С. Теплотехника, теплогазоснабжение и вентеляция - 4 изд., перераб. и доп. - М. : Стройиздат, 1991. - 78 с.

7 Строительная климотология, 2003. - 174 с.

ОТБАСЫЛЫҚ БЮДЖЕТ

ЖУСУПБАЙ С. F.
5 сынып оқушысы, № 24 ЖОББМ, Павлодар қ.

Ақша кетуге тырысады, Есеп ұстауға тырысады.

Отбасылық бюджетті жоспарлау дегеніміз отбасы кірістері мен шығыстарын есептей отырып жасалған қаржылық жоспар. Қаржы жоспары дұрыс құрылып, дұрыс орындалу қажет. Жоспарлауды бастау қай кезде болсын кеш емес, бастысы оны жүргізудің өзіне қаншалықты пайдалы екенін түсіну.

Отбасылық бюджет жүргізудің негізгі ережелері:

1 Отбасында ақшаны басқаратын бір адам болу.

Ол адамның мақсаты – барлық төлемдердің уақытымен төленуін, артық ақшаның маңызсыз жұмсалмауын қадағалау.

2 Әр табыстың 10% жинақ картасына салып үйрену.

3 Мақсат қою.

Қаржылық қауіпсіздік жастығын жасап алғаннан кейін, қандайда бір мақсат-арманға ақша жинауға болады.

4 Отбасының табысы ортақ болғаны жақсы.

5 Әр шығынды міндетті түрде қадағалап үйрену керек.

Ұсақ-түйек шығындардың өзі жинаған уақытта қомақты сомаға айналады.

6 Қаржылық жоспар құру керек

Қазіргі уақытта қаржы жоспарын құруға көмек ретінде, дайын кесте үлгілерін ғаламтор желісінен табуға болады.

7 Комуналдық төлемдерді уақытымен төлеу қажет.

Уақытымен төленбеген төлем үшін қосымша ақша алынады және жиналған төлем сомасы үлкен болады.

8 Күнделікті бюджеттің өзін есепке алған жөн.

Бүгінгі күні шығын жоспарланған сомадан көп жұмсалып кетсе, келесі күнгі шығынды азайтқан жөн.

Жоспарлаудың бірінші кезеңі кірістер мен шығыстарды көрсететін кесте жасау қажет. Себебі күнделікті шығындардың көбі көзге елемей өтеді. Адамның қанша ақша тапса да, одан көп жұмсайтын әдеті болса, ол қарызға батады. Көп еңбектеніп көп табыс тапқанымен, шығындарды жаба алмайды.

Өткен айдын табысы мен шығынын еске алуға болады:

Кесте 1

Табыс: 310 000 т.	Шығын: 250 000 т.
Қалғаны: 60 000 т.	

Енді келесі айға жоспар жасау үшін табыс пен шығындарды классификациялап жазу қажет.

Табыс кестесі. Табыс екі түрлі болады: тұрақты және құбылмалы.

Кесте 2

Атауы	Сомасы
Тұрақты табыс:	280 000 т.
Жалақы	280 000 т.
Зейнетақы	-
Шәкіртақы	-
Салымдар бойынша пайыз	-
Жалға берілген мүлік үшін төлем	-
Жәрдемақы	-
Құбылмалы табыс:	30 000 т.
Жүлде, сыйақы	-
Қосымша табыс	30 000 т.
Сыйлық	10 000 т.
Барлығы:	320 000 т.

Кесте 3 – Шығын кестесі.

Атауы	Сомасы – төлеу уақыты
Тұрғын үй: Аренда Салық Сақтандыру	 60 000 т. - -
Комуналдық төлем: Электр қуаты Су және кәріз Газ Қауіпсіздік Үй телефоны Ұялы телефон Интернет Спутникалық немесе кабельді теледидар	 8500 т. 1500 т. - 300 т. - 4300 т. - -
Көлік: Автокөлік салығы Автокөлікті сақтандару Бензин/газ Техникалық қызмет, жөндеу	 2000 т. 2000 т. 45 000 т. 500 т.-

Автотұрақ Басқа көлік(автобус, трамвай т.б.) Сақтандыру: Кеденсіз оқиғадан сақтандыру Медициналық сақтандыру Зейнетақы жинақтаушы сақтандыру	 1000 т - - -
Несие, қарыз: 1 кредит 2 кредит Ипотека Оқуға несие Автокөлікке несие	 35 000 т. 50 000 т. - - -
Тамақ: Азық – түлік Кафе, ресторан т.б. тамақтану	 50 000 т. -
Үй шығындары: Балаларға кететін шығын Алимент Балабақша, мектеп, секция т.б төлемі Тұрмыстық химия	 10 000 т. - 10 000 т. 10 000 т.
Жеке шығындар: Сұлулық салоны Дәрі-дәрмек, дәрігердік кенес Косметика, гигиена құралдары Киім, аяқ киім	 2000 т. 5 000 т. 1 000 т. 5 000 т.
Үй жануарлары: Тамағы Қосымша шығындар	 - -
Ойын-сауық: Кітап және журнал Кино және театр Хобби Тағы басқасы	 - - - -
Әр-түрлі: Үйге қажетті Туысқандарға көмек Тағы басқасы	 5 000 т. - 5 000 т.
Барлығы:	313 100 т.

Табыс пен шығындардың тепе-теңдігі шығындарды бақылап отыруға мүмкіндік береді, бірақ бұл болашаққа инвестиция салуға жағдай жасамайды. Сол себепті отбасы бюджеті отбасындағы әр адамға қатысты, бала-шаға көп жағдайда ата-аналарының қандай табыс жасап, шығындарын қалай өтейтінінен мүлдем хабарсыз болады. Жас балаға да, жасөспірімге де қандай міндетті шығындар

бар екенін және қанша бос ақша қалатынын көрсете отырып, олармен отбасы табыстары және сатып алу жоспарларын талқылау керек.

3-5 жастағы бала дүкендегі ойыншықты алып бер деп жылайды, жасөспірім ата-анасына «қоқан-лоқы көрсете» және «бойкот жариялай» отырып, өзіне жаңа ұялы телефон сатып алып беруін талап етеді, кез келген ата-ананың қалтасы оны көтере бермейді, сол себепті баланың кішкентайынан бастап қаржылық мәдениет пен сауаттылыққа баулыған жақсы. Отбасы табысының жоғары, орташа немесе төмен екендігі маңызды емес.

Балалық шақта қалыптасқан дұрыс қаржылық әдеттер болашақта өзінің жеке немесе отбасылық бюджетін жүйелі түрде жүргізуге: кірістер мен шығыстарды теңгере білуге, көшіруге, инвестициялауға, дербестік пен жауапкершілікке дағдылануға көмектеседі.

Бұл ата-ананың қасиетті міндеті. Баланың күнделікті шығындарын қадағалаған дұрыс. Күн сайын берілетін қалта ақшасы бақылаусыз болса, баланың ысырапшыл болуына жасалған бірінші қадам болады. Ата-ана балаға жинақ сандықшасын беріп, баланы алған немесе артылған ақшасын жинауға дағдыландырса, бұл оны ақша мәселесіне қатысты ұқыптылыққа және үнемшілікке үйретеді, өзі қалаған нәрсені сатып алу үшін ақша жинауға ынталандырады. Баланың «өзінің ақшасына» сатып алынған ойыншықты, кітапты, гаджетті немесе өзге де нәрселерді бала ұқыпты ұстайды және ол баланың есінде қалады.

Бәрі де бірден болмайды, алға қойған мақсаттың өзгеріп жатуы да мүмкін. Тек осындай жолдардан өту арқылы ғана жеке тәжірибе жинақталады. Ұсақ-түйек шығындар бір жүйеге келтіріп, үнемшілдікке үйренгеннен кейін отбасының болашағын жоспарлауға, арман-мақсаттарға қол жеткізуге мүмкіндік туады.

Отбасылық бюджетті қадағалау, оны жоспарлау уақыт талап етеді, мағынасы жоқ болып көрінеді, дегенмен отбасылық бюджет отбасы мен балалардың болашағына өте маңызды. Себебі саналы ұрпақ тәрбиелеу, саналы ұлттың дамуына әкеледі, ол өз кезегінде дағдарыс пен қиын кезеңдердің алдын алуға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Агентство Республики Казахстан по регулированию деятельности регионального финансового центра города Алматы: Как управлять семейным бюджетом. - Алматы, 2011.

2 Отбасылық бюджет. //Обучающий сайт – FinGramota [Электронды ресурс]. – URL: https://www.fingramota.kz/kz/budget/

3 Отбасылық бюджетті қалай құру керек? //7KUN [Электронды ресурс]. – URL: https://7kun.kz/otbasylyq-byudzhetti-qalaj-quru-kerek/

4 Как вести семейный бюджет: 8 главных правил и 10 советов на каждый день. //ЛАЙФХАКЕР [Электронды ресурс]. – URL: https://lifehacker.ru/kak-vesti-semejnyj-byudzhet/

5 Как составить семейный бюджет: 7 простых и действенных схем. //MoneyTracker [Электронды ресурс]. – URL: http://www.dominsoft.ru/articles_temp.php?p=artsb5

ШАҒЫН КӘСІПКЕРЛІКТІҢ ЖЕРГІЛІКТІ ЭКОНОМИКАНЫҢ ДАМУЫНА ӘСЕРІ

ТОЛЕУБЕК А. К.
12 сынып оқушысы, ХББ Назарбаев Зияткерлік мектебі, Павлодар қ.

ҚР Азаматтық кодексінде кәсіпкерлікке келесідей анықтама береді: «Кәсіпкерлік - меншік түрлеріне қарамастан, азаматтар мен заңды тұлғалардың, тауарларға (жұмысқа, қызметке) сұранымды қанағаттандыру арқылы таза табыс табуға бағытталған, жеке меншікке не мемлекеттік кәсіпорынды шаруашылық басқару құқығына (мемлекеттік кәсіпкерлік) негізделген ынталы қызмет. Кәсіпкерлік қызмет кәсіпкердің атынан, оның тәуекел етуімен және мүліктік жауапкершілігімен жүзеге асырылады» [1]. Кәсіпкерлік - бұл пайда табуға бағытталған экономикалық құбылыс. Шағын кәсіпкерлік - бұл кәсіпкерліктің аясындағы ұғым және нарықтық экономиканың қайнар көзі болып табылады. Сол себепті мемлекеттің экономикалық тұрақтылығы мен бәсекелестігін қалыптастырудың басты күштерінің бірі шағын кәсіпкерлікті жетілдіру екені сөзсіз. 2006 жылғы 31 қаңтарда қабылданған «Жеке кәсіпкерлік туралы» [9] және 2015 жылғы 29 қазандағы «Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі» [10]. Қазақстан Республикасында кәсіпкерлік еркіндігін қамтамасыз ететін құқықтық, экономикалық және әлеуметтік жағдайлар мен кепілдіктерді айқындай отыра, Қазақстандағы шағын кәсіпорын жайлы жалпы ережелері ұсынылған.

Халық шаруашылығының барлық салаларындағы шағын кәсіпорындар дүниежүзілік практикада экономикалық тиімді іс болып табылатыны дәлелденген. Бұл келесі факторларға байланысты: Шағын бизнестің негізгі функцияларына көбінесе жергілікті нарықта қажетті өнім мен қызметтермен қамтамасыз ету, жұмыспен қамтылу мәселесін шешуде жәрдем көрсету жатады. Екіншіден, шағын бизнес ірі бизнеске қарағанда нарыққа

тез бейімді, өзгермелі жағдайларға байланысты икемді, жаңа дамып отыратын өндіріс секторларында жұмыс істеуге қабілетті. Бұл мәселелердің туындаған жағдайда оңтайлы шешілуі қиын кезеңде орын алатын әлеуметтік дағдарыстың зардаптарын азайтады. Сонымен қатар, шағын кәсіпорындар күрделі қаражатты, қызметкерлер кооперациясын қажет етпейтін салаларда көптеп кездесуде. Бұл негізінде кәсіпкерліктің жергілікті нарыққа жақындығынан, яғни жергілікті шикізат ресурстарын тиімді пайдалануға мүмкіндік жасайды. Шағын және орта дәрежелі деңгейдегі бизнес экономиканы жетілдіруге септігін тигізеді: бәсекелестік орта өркендейді, қосымша жұмыс орны пайда болады, тұтыну секторы ұлғаяды, экспорттың потенциалын арттырады. Жалпы, Шағын бизнес - шешім қабылдау мен оны жүзеге асырудағы еркіндік, іскерлік, нәтижелерге толық экономикалық және құқықтық жауапкерлік, сондай-ақ шығармашылық ынта және жігермен сипатталады.

Кесте – 1 - Бүкіл мемлекеттегі және Павлодардағы кәсіпкерікпен айналасатын адамдардың санын көрсететін статистикалық ақпарат

Аймақ	ШОБ пен аналысытын адамдар саны	Экономикалық белсенді адамдар	Экономикалық белсенділігінді халықтағы үлесі	Жұмыспен қамтылған халық	Жұмыспен қампытлған адамдардың халықтағы үлесі
Казахстан	2 767 127	8 907 170	31 %	8 463 385	33 %
Павлодар	116 725	438 197	27 %	417 201	28 %

Павлодарда шағын кәсіпорынның ағымдағы күйін бағалау мақсатымен «Ұлттық экономика министрлігінің» деректерінің негізінде келесі параметрлерді талдауды жөн көрдім. Жергілікті аумақта тіркелген және белсенді шағын кәсіпкерліктің субъектілерінің саны, салалық шағын және орта бизнес құрылымының сипаты берілген. Бұл ақпаратқа сүйенсек, Павлодар аймағында шағын кәсіпкерлікпен қызығатын халық үлесі тек 28 пайызды құрайтынын біле аламыз. Осылайша, кәсіпкерліктің бұл маңда тіпті өзекті емес екендігі экономикаға кері әсерін тигізеді.

1 қаңтардан 2016 жылы бойынша Қазақстан Республикасының жалпы тұрғындарының (17 670 579 адам) 16 %-ды құрайтын, 2 767 127 адам шағын және орта бизнесте жұмыспен қамтылған, бұл экономикалық белсенді халықтың 31 %-ды және жалпы жұмыспен қамтылған ішінде 33 %-ды құрайды. Павлодар қаласында экономикалық белсенді халықтың 5 % ғана тұрады. Бұл адамдардың

26,7 % шағын және орта бизнеспен айналысады. Ал шағын кәсіпорындардың саны 49,8 мың құрайды

Ал 2018 жылғы 1 қазаңға Павлодар облысында шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің саны 43,1 мыңға жетті Бұл туралы Павлодар облысының статистика департаменті мәлім етті. 2019 жылғы 1 қазанда шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің саны 2018 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 7,1 пайызға ұлғайды және 46,4 мың бірлікті құрады, - деді департаментте. – Оның ішінде: 9,9 мың – заңды тұлғалар, 33 мың – жеке кәсіпкерлер, 3,5 мың – шаруа немесе фермерлік қожалықтар. 2019 жылғы 1 шілдеге шағын және орта кәсіпкерлікте жұмыспен қамтылғандардың саны 3,5 пайызға өсті және 135 мың адамға жетті. 2019 жылғы қаңтар-маусымдағы шағын және орта кәсіпкерліктің субъектілерімен өнім (тауар және қызмет) шығару (салыстырмалы бағада) 24,3 пайызға ұлғайды және 351,5 млрд теңгеге жетті. Республиканың өнім (тауар және қызмет) шығарудағы облыстың үлес салмағы 2,8 пайызды құрады [8].

Одан басқа, мемлекет тарапынан келген көмектер де үлкен рөл атқарады. «Кәсіпкерлікті дамыту – мемлекеттік саясаттың ажырамас бөлігі» атты 5 тамыз 2016 жылы қабылданған бағдарлама бойынша жаңа бизнес-бастамаларын қолдау, кәсіпкерлік секторды сауықтыру, өнімді шетке шығаруға бағдарланған өндірістерді қолдау сынды мақсаттар жүзеге асты [11].

Алайда, 46,4 мың субъектілерді 2016 жылғы статистикамен салыстырғанда шағын кәсіпкерліктің азаюын байқай аламыз. Бұл келесі факторларға қатысты болуы мүмкін:

Павлодар облысында металлургия, энергетика, тау-кен өнеркәсібі, мұнай-химия саласының ірі кәсіпорындары шоғырланған. Сол себепті көптеген шағын кәсіпорындар бәсекелестік жағдайында дамуын жалғастыра алмады. Алайда, осы «алпауыттардың» барлығы шағын және орта бизнес субъектілерінің өндіретін тауарларын, көрсететін қызметі мен жұмыстарын қажет етеді. Ірі кәсіпорындар тұтынатын тауарлар түрі көп: бұл азық-түлік, арнайы киімдер, көлік тасымалы, күзет қызметі, жарнамалар және тағы басқалар. Шағын және орта бизнес нысандары қазірдің өзінде ірі компаниялар қажеттілігін өтеуде.

«2019 жылдың 1 қазанына қарай облысымызда үш мыңнан астам шағын және орта бизнес субъектісінде 11,3 миллиард теңге қарыз жиналып қалған, - дейді Жайық Шарабасов. – Есептелген өсімақы құны 6,7 миллиард теңгені, айыппұлдар 300 миллион теңгені құрап отыр. 2019 жылы Павлодар облысындағы шағын және орта бизнес субъектілерінің қатары екі мыңға артты.» Бұл қарыздар мен кредиттердің көбі бастапқы капиталдың болмауының нәтижесі болып табылады, яғни Павлодар облысындағы шағын кәсіпорындар банкротқа ұшырағаннан кейін өз жұмысын тоқтатқан [8].

«1 шілдедегі жағдай бойынша 46 мыңнан астам шағын және орта кәсіпкерлікте 133 мыңнан астам адам жұмыс жасауда, - деді Айдос Сәкенов. – 1 жартыжылдықта жұмыс істеп жатқан шағын және орта бизнес субъектілерінің теріс динамикасы байқалады.» Осыдан кәсіпкерлікте жұмысшылардың саны аса өспегенін көре аламыз (2016 жылы - 116,7 мың) [5].

Сонымен қатар, кәсіпкерлік субъектілерінен бюджетке салықтық түсімдер көлемі артты. Жалпы, шағын және орта бизнестен түсетін салық өңірдегі салық түсімінің ширек бөлігін құрайды. Өткен жылы аталған бағыттан 62,8 млрд теңге салық түскен.

Сонымен қатар, 2017 жылы республика бойынша өнімнің заттай көріністегі шығарылымының өсімі 2015 жылдың деңгейімен салыстырғанда 23,2 трлн теңгені құрады. Өңірлер бөлінісінде ең жоғары өсім Атырау облысында, Алматы қаласында және Қостанай облысында қамтамасыз етілген. Ең төмен өсім Ақтөбе, Павлодар және Маңғыстау облыстарында байқалған», – деді министр [7].

Бұл жобада шағын бизнесті кешенді зерттеу барысында әлеуметтік әдіс, алнақтырақ айтқанда, оның сандық түрі пайдаланылған. Сандық әдістің ішінде сауалнама жүргізілді. Бұл әдістің таңдалуынын бірнеше себептері бар. Біріншіден, сауалнама көп адамдарды олардың жасына,мәртебесіне, жынысына қарай көп уақыт алмай сұрауға, ал екіншіден, оның нәтижелерінталдауға көп кедергілер туғызбайды. Зерттеу жұмысы үшін құрастырылған сауалнамадаПавлодар қаласындағы тұрғындардың 210 адамы қатысты.

Тақырыпты зерттеу барысында SurveyMonkey қолданбалы бағдарламасын қолданып, 100 адамнан сауалнама алынған, нақтырақ айтсақ, бұл Назарбаев Зияткерлік мектебінің 11,12 сынып оқушылары болып келеді. Сұрақтар респонденттердің Павлодар облысындағы шағын кәсіпкерліктің дамуы жайлы қаншалықты көп білетіндерін анықтауға көмектеседі, яғни оқушылардың бұл өзекті мәселе жайлы хабардарлығын тексереді.

Шағын бизнетің жергілікті экономикасына тигізер басты пайдасы деген сауалға - жаңа жұмыс орындарының ашылуы деп 43% қатысушы жауап берді. Ал, 23 %-ы Павлодар облысын әлеуметтік-экономикалық тұрақтылықпен қамтамасыз етеді - деген көзқарас қалдырған. Павлодар экономикасының уақыт талабына, түрлі

жағдайларға қарай бейімделуіне, өзгеруіне әсер етеді және бюджетті толықтыруға ат салысады деген жауаптарды таңдаған қатысушылар 20 %-ды құрады. Сұрақтарға жауап бергендердің қалған 14 %-ы шағын бизнес ішкі нарықтың шет елден келетін тауарлардан тыс болуына әсер етеді деген пікірде.

Экономикадағы шағын кәсіпкерліктің алатын орнын нақты бағалау үшін белгілі бір зерттеулерді, талдауларды жүргізу қажет. Ол үшін ең алдымен, SWOT талдау жүргіземіз.

Зерттеу субъектісінің күштері мен нарықтағы жағдайды нақты бағалау үшін SWOT талдауды пайдалануға болады. SWOT талдау – бұл кәсіпкерліктің стратегиялық жағдайын жылдам бағалау үшін қолдануға оңай құрал.

Кесте 2 - SWOT талдауы

Күшті жақтары	Әлсіз жақтары	Мүмкіндіктер	Қауіптер
Аздаған бастапқы капитал	Шектеулі (жергілікті) нарық	Өнімдердің жаңа түрлерін шығару	Қысқа өмірлік цикл
Нарыққа жеңіл ену	Өндірісті дамыту және мамандарды тарту үшін шектеулі ресурстар	Инвестицияларды жедел дамыту, капиталдың жоғары айналымы және инновациялық қызмет	Әкімшілік кедергілер / мемлекет тарапынан шамадан тыс реттеу
Нарықтық жағдайлардағы өзгерістерге тез жауап беру	Экономикалық дағдарыстардың әртүрлі түрлеріне әлсіздігі және төлем қабілеттілік сұранысына тәуелділігі	Ірі кәсіпорындармен кооперация арқылы дамыту	Жоғары бәсекелестік
Қызметтің бағытын жылдам өзгерту мүмкіндігі	Қуатты лоббидің болмауы	«Үлкен» бизнестің деңгейіне қарай өсу	«Бұл дүниенің мықтысы» қуат қысымына әрекет етудің осалдығы

Осылайша, SWOT-талдауды жүргізгеннен кейін, біз еліміздің экономикасындағы шағын бизнес субъектілерінің артықшылықтары мен кемшіліктерін, сондай-ақ нарықтағы ахуалды елестете аламыз. Бұл тәуекелдерді болдырмауға тырысып, ескере отырып, дамудың оңтайлы жолын таңдауға мүмкіндік береді, сонымен бірге қолжетімділікті барынша тиімді пайдалануды қамтамасыз етеді.

Қорытындылай келе, Қазақстандық кәсіпкерліктің пайда болуы мен дамуын, кәсіпкерліктің дамуынаәсер ететін факторлар, кәсіпкерліктің экономиканың маңызды элементі ретінде әсерін қарастырдық. Сонымен қатар, кәсіпкерлікті мемлекет тарапынан

қолдау мақсатында жүргізілетін саясаттар мен іс-шараларды, соның ішінде, мемлекеттік қолдау нәтижесінде пайда болып, даму үстіндегі түрлі институттурды және ұйымдарды қарастырдық. Жобаның мақсатына жетіп, гипотезаның расталуына қол жеткіздік, яғни Павлодар өңіріндегі кәсіпкерлік толықтай зерттелінді

Кез келген мемлекет экономикасының негізі – шағын кәсіпкерліктен бастау алады.Дамыған елдердің тәжірибесіне сәйкес, шағын кәсіпкерлікті қалыптастыру мен дамытуелдің экономикасын көтеруде маңызды орынға ие. Шағын кәсіпкерлікті дамыту арқылысалалық және өңірлік монополияны жоюға, нарықта тауарлар мен қызметтерді көбейтуге,жаңа жұмыс орындарын ашуға, ғылыми-техникалық прогрестің жетістіктерін пайдалануға,қоғам тұрақтылығының кепілі болып табылатын орта тап қалыптастыруға үлкенмүмкіндіктер бар.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Д. Тұрсынбаев. Кәсіпкерлердің құқықтарын құқықтық қорғау. 8 қаңтар 2015 жылы [Электронды ресурс]. – URL:http://akm.prokuror.gov.kz/kaz/baspasoz/makalalar/ksipkerlerdin-kukyktaryn-kukyktyk-korgau

2 З. Қазмағамбет. «Кәсіпкерлікті дамытудың өзекті мәселелері және оларды шешу жолдары». // - Экономика негіздері: мектепте, колледжде және ЖОО-да оқыту. № 2-3 (51), 2012. - 37-40 б.

3 Павлодар Облыстық кәсіпкерлер палатасының директоры Райхангүл Сатабаева: «Кәсіпкерлік – жүректің ісі» -Сарыарқа самалы. 30 қыркүйек 2014 жыл [Электронды ресурс]. – URL:https://atameken.kz/kk/press/10730-10730

4 Кеулімжаев Қ. К., Әжібаева Н. З., Құдайбергенов Н. А., Жантаева А. Ә. «Қаржылық есеп» – Алматы, «Экономика», 2014.

5 Қалымов Д. Шағын кәсіпкерліктің экономикаға әсері жайлы // «Жас алаш» газеті. 20 желтоқсан 2004 ж.

6 Абылай Бейбарыс. Үкімет шағын және орта бизнестің экономикадағы үлесін 50 %-ға жеткізбек. 20 маусым 2019 жыл [Электронды ресурс]. – URL: https://inbusiness.kz/kz/news/ukimet-shagyn-zhane-orta-biznestin-ekonomikadagy-ulesin-50-ga-zhetkizbek

7 Павлодар облысында шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің саны 46,4 мыңға жетті. 20 қазан 2019 жыл [Электронды ресурс]. – URL: https://www.inform.kz/kz/pavlodar-oblysynda-shagyn-zhane-orta-kasipkerlik-sub-ektilerinin-sany-46-4-mynga-zhetti_a3577117

8 Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі. 29 қазан 2015 жыл [Электронды ресурс]. – URL:http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000375

9 Жеке кәсіпкерлік туралы. 31 қаңтар 2006 жыл[Электронды ресурс]. – URL:http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z060000124_

10 Кәсіпкерлікті дамыту – мемлекеттік саясаттың ажырамас бөлігі. 5 тамыз 2016 жыл [Электронды ресурс]. – URL: http://www.adilet.gov.kz/kk/leaflet/ksipkerlikti-damytu-memlekettik-sayasattyn-azhyramas-boligi

ИНТЕРНЕТ МАРКЕТИНГТІҢ ЖЕРГІЛІКТІ ЭКОНОМИКАНЫҢ ДАМУЫНА ӘСЕРІ

ТУЛЕБАЕВА Б. Т.
Қазіргі әлемдегі Қазақстан пәнінің мұғалімі,
ХББ Назарбаев Зияткерлік мектебі, Павлодар қ.
НАЖМИДЕНОВА З. Р.
12 сынып оқушысы, ХББ Назарбаев Зияткерлік мектебі, Павлодар қ.

Қазіргі таңда, нарықтық қатынастар жүйесіндегі адамдардың қажеттіліктері шектеусіз, ал кәсіпорынның ресурстары шектеулі болғаннан, компаниялар тауардың сапасымен емес, клиент арасындағы қарым-қатынаспен ерекшелене бастайды. Осыған қарай кәсіпкерлер маркетингтің қажеттілігне көз жеткізеді. Сонымен қатар, заманауи технологиялардың, әсіресе IT-технологиялардың кеңінен таралуының экономика дамуындағы үлкен әсерін бақылаймыз. Осыған байланысты сату нарығын ұлғайту тәсілдерінің бірі - тауардың Интернет арқылы жарнамалауы.

Интернет маркетинг- электрондық құрылғыны немесе интернетті қолданатын барлық маркетингтік әрекеттерді қамтитын жарнама. Кәсіпорындар қазіргі және болашақ клиенттермен байланыс орнату үшін іздеу жүйелері, әлеуметтік жүйелер, электрондық пошта және басқа веб-сайттар сияқты сандық арналарды пайдаланады. Бизнес онлайн форматқа қарқынды түрде көшеді- бұл жаңа клиенттерді тарту және ескі клиенттерді ұстап қалудың тиімді және аз шығынды тәсілі. Жаңа технологиялардың пайда болуының арқасында халықаралық сауданың ауқымын артады [5]. Өкінішке орай, қазақстандық кәсіпкерлердің көпшілігі «сатып алатың нәрсені кез-келген бағамен сату» қағидасын басшылыққа алады. Казиева Р. жазған оқу құралы бойынша бұл принцип маркетинг идеясына қайшы келеді [1].

Қазақстан үшін Интернет-маркетинг - бұл соңғы жылдары ғана пайда болған, экономиканың жаңа қадамы.

Таңдалған тақырыптың өзектілігі өте жоғары. Бүгінгі таңда кәсіпкерлер үшін интернет-маркетингтің өзектілігі- ең аз инвестициялармен жақсы кіріс ағындарын алу мүмкіндігі. Интернет-маркетинг құралдарын сапалы пайдалану клиентпен үнемі байланыста болуға, мінез-құлығын талдауға және кез-келген өзгерістерді қадағалауға мүмкіндік береді.

Интернет-маркетингтің анықтамасына бірнеше көзқарастар бар. Мысалы Илья Никулин, «Текарт» маркетингтік тобын дамыту жөніндегі директоры: «Интернет-маркетинг дегеніміз - мақсатты аудиторияны зерттеу, оны сайтқа тарту және оны компанияның клиенттеріне айналдыру, бұл мәселені шешуге мүмкіндік беретін іс-шаралар жиынтығы»-деп айтады [3]. Успенский И. В. университеттер оқулығында: «Интернет-маркетинг дегеніміз - интернеттің гипермедиа ортасында маркетингті ұйымдастырудың теориясы мен әдістемесі» деп санайды [2]. Академик А. Матвеевтің сипаттамасы бойынша: Интернет-маркетинг- бұл компанияның маркетингтік стратегиясын табысты іске асыруға бағытталған, оның ішінде ғылыми зерттеулер, алға жылжыту, өнімді сату, сонымен қатар заманауи интернет-технологиялар көмегімен клиенттер мен серіктестердің адалдығын қалыптастыру және қолдау [7]. Сонымен, Интернет-маркетинг- ғаламторда қолданылатын дәстүрлі маркетингтік іс-шаралар жиынтығы екенің түсіне аламыз.

Интернет-маркетинг тарихы ұзақ емес. 1990 жылға дейін ғаламторды бизнес үшін пайдалануға тыйым болды. Сондықтан интернет-маркетинг дамуын АҚШ-тың Ұлттық ғылыми қорынан жеке қолға өткеннен кейін бастады. Осы саланың негізгі даму кезеңдерінің бірі - 1996 ж., Google, Overture, Yahoo сияқты ірі корпорациялар іздеу жүйелерінде жарнаманы орнастырып, бұл жарнаманы басу санына байланысты төлемақы шартын құрды. 2001 жылы Д. Салливан «іздеу жүйесінің маркетингі» ұғымын енгізді [4]. Қазіргі уақытта интернет-маркетинг тез таралып жатыр. Мысалы, Google компаниясының жалпы табысының 97 пайызы жарнама құрады [6].

Онлайн-маркетингтің мақсаты - Интернет арқылы өнімдер мен қызметтерді алға бастыру. Бұл мақсатқа жету үшін контекстік жарнама, SEO-оңтайландыру, сайттарды әзірлеу, Интернет-дүкендер, электрондық поштаны жіберу, онлайн хабарландыру тақталары және т.б. сияқты түрлі құралдар мен тетіктер пайдаланылуы мүмкін. Интернет-маркетингті қолданудың сөзсіз

артықшылығы - қазіргі қолданыстағы бағдарламалардың арқасында қажет аудиторияны анықтаудың жоғары дәлдігі.

2010 жылы Байланыс және ақпарат министрлігі байланыс ақысын өзгерту туралы шешім қабылдады, бұл ұялы телефонмен минуттық сөйлесудің құнын және бір мегабайт интернет-трафиктің құнын едәуір төмендетеді. Мемлекет территориясында ғаламтор тез қарқынмен таратыла бастады. ҚР Статистика агенттігінің мәліметтері бойынша, 2010-2011 жж Қазақстанда ғаламдық желіні пайдаланушылардың өсімі 20 %-дан, содан кейін 50 %-дан асты [11]. Сонымен қатар, тауарды жылжудың бұл түрі жыл сайынғы өсуді көрсетеді, бұл Қазақстанның электронды маркетингінің де, нарықтың да болашағын болжайды.

Кез келген ғылыми еңбек негізінде зерттеудің бірнеше түрлі әдістері жатыр. Мәліметтерді жинау құралы ретінде мен бетпе-бет сұхбатты таңдадым: бұл құралдарды басқа түрлерінде (мысалы, зерттеу) сұрауға болмайтын жеке сұрақ қоюдың жақсы тәсілі. Сұхбатберушілер тобы - бұл Павлодардың кәсіпкерлері: қаланың азаматы ретінде кәсіпкер стратегиясының жағымды және жағымсыз жақтарын көре алатын адамдар.

Алынған ақпаратқа сүйіне отырып, келесі қорытынды пайда болды. Интернет-маркетингтің басты артықшылығы - аз қаражат жұмсау арқылы клиенттердің көбірек ағымын алу [1]. Бірінші сұхбатберуші маған жоғарыда айтылған тұжырымды растайтын мысал келтірді. Әлеуметтік желілердегі жарнама(таргетинг) үшін шамамен 8000 тг жұмсады және әр тапсырыс үшін 10000 тг таза пайда алды. Таргетинг- әлеуметтік желілер арқылы жас, жыныс, орын, адам және соңғы сұраныстарды енгізу арқылы өнімді немесе қызметті жылжыту.

Таргетинг, контексті жарнама және баннерлік жарнама сияқты интернет-маркетингтің стратегиясының көмегімен компаниялар өнімін сата алады. Мысал ретінде, респонденттердің бірі (сұхбат алушы 4) интернет маркетинг құралдарының жаңа келген клиенттерге үлесі туралы айтты. Бұл үлес 50 пайыздан асады және әлі де өсуде. Сұхбат алушы тағы бір мысалды келтірді. Ол Instagram-да мақсатты түрде жарты сағат ішінде олардың 12-13 клиенттері болғанын айтты.

Менің пікірімше, жүргізілген сұхбаттар барлық зерттеу сұрақтарыма жауап беруге және мәселені әр түрлі жағынан қарастыруға көмектесті. Кәсіпкерлердің көзқарасы бойынша, тәжірибесінің көмегімен жаңа ақпарат алдым. Бұл ақпарат екінші көздерде табылған ақпаратты растады және толықтырды.

Сұхбаттағы мәліметтерді талдай отырып, мен көптеген адамдар интернет-маркетингті бизнестің қажетті бөлігі деп санайтынын және оның жағдайы туралы ұқсас пікірде болатындығын түсіндім.

Зерттеу барысында қарастырылатын интернет-маркетингті жан-жақты қарастыру және бағалау үшін SWOT талдауын таңдадым. Осы әдіс арқылы маркетингтің жаңа бағытының барлық күшті және әлсіз жақтарын, мүмкіндіктері мен қауптерін белгілеуге болады.

SWOT талдау – бұл белгілі бір уақыттағы, төрт жағынан қарастырылатын, баға беру әдісі. Strengths – күшті жақтар, Weaknesses – әлсіз жақтар, Opportunities – мүмкіндіктер, Threats – қауіптер бағытында бағалайды.

Интернет-марктеингтің күшті жақтарын қарастырайық:

- Клиенттердің қалауын бақылау мүмкіндігі. Келген клиенттер саның бақылауға, сандық көрсеткіштерге негізделіп талдау мен болжамды құруға мүмкіндік бар. Мысалы Трекинг әдісін қолданып, клиенттер әрікетін бақылау болады.

- Кәсіп тауарына қызығушылығы болатын клиентерді табуға көмектеседі. Бұрында тұтынушы сатып алған тауарлар, қызығушылығы мен ғаламтордағы әрекетеріне сүйініп, түрлі програмалар әлеуетті клиенттерді табады. Мысалы таргетинг әдісін қолданып, жасына, ғаламтордағы іздеу тарихына, үнаған тауарларны сай, кәсіпорынның тауарын сатып ала алатын, мүмкін клиенттер тобын табуға болады.

- Қол жетімділік пен икемділік. Тәулік бойы жұмыс істеу және жарнаманың қасиеттерін бірден өзгерту мүмкіндігі кәсіпкерлердің ісін жеңілдетеді.

- Жарнаманы іске қосу уақытынан тәуелсіздік. Сіз қолайлы уақыты туралы алаңдамай, күні бойы онлайн жарнаманы жасай аласыз. Жарнама клиенттің жұмыс уақытына сәйкес өзі пайда болады.

- Онлайн жарнама үшін кететін қаржы қарапайым жарнамаға қарағанда өте төмен. Мысалы 2019 жылы инстаграм желісіндегі бір кликтің (сайтқа көшу) құны 300 тг болса [10], теледидардағы күндізгі эфирдің 1 минуттының құны- 2500 тг [9].

Әлсіз жақтары:

- Бұл барлық клиенттерге қатысты маркетинг бағыты емес. Бұл ғаламторға шығу мүмкіндігі жоқ ауылдық жерлерде пайдасыз болуы мүмкін. Сонымен қатар, қарт адамдар Интернетті сирек қолданады.

- Интернет-маркетинг саласындағы жақсы мамандардың айтарлықтай жетіспеушілігі олар ұсынатын қызметтердің сапасының төмен болуына әкеледі. Қазіргі таңда, Қазақстан университетірінде интернет-маркетинг бағыты оқытылмайды. Көбінесе интернет-

маркетинг құралдарын қолданатын кәсіпкерлер, бұл бағыт туралы өздігінен біліп, қолдануға үйренді.

Мүмкіндіктері:

- Интернет-маркетингтің қолдануы өседі. Бүгін кәсібін ғаламтор арқылы жарналайтын қазақстандық компаниялар саны артады. Бұл саланы үйреніп, құралдарын қолданғысы келетін адамдар саны да қарқынды өсуде. Мысалы 2011-2019 жылдары интернет маркетингті қолданатын компниялар саны 48 %-ға өсті [12].

- Жаңа мамандардың пайда болуы. 2017 жылы Алматы кәсіпкерлер палатасында ақысыз оқу курстары өтті. 70 адам Алматы қаласы Кәсіпкерлер палатасының сандық маркетинг курсынан өткендігі туралы сертификаттарға ие болды. 8 апта бойы курс қатысушылары цифрлық маркетинг негіздерін білді [8].

Қауіп-қатерлері:

- Хакерлер мен алаяқтар. Компания деректері мен пайдаланушылардың жеке ақпараттарының ұрлануы немесе жария етілу қаупі.

- Сандық алаяқтылықтың дамуы. Өнімнің интернеттегі жарнамасы тұтынушылардың алдауына әкелуі мүмкін.

Осылай, ғылыми-зерттеу жұмысында Павлодар облысының интернет маркетинг саласының дамуы зерттелді. Зерттеудің мақсаты – интернет-маркетингтің ауданымыздағы даму жағдайын бағалау, осы саланың әлсіз жақтарын тауып, олардың шешімін табу. Сұхбат көмегімен интернет-маркетингтің жағдайын бағаладым. Зерттеу барысында біз интернет пайдаланушыларының қарқынды өсуін және сәйкесінше компанияларды ғаламтор арқылы өнімді сату қажеттілігінде сенімдіміз.

Зерттеу мақсатының едәуір бөлігіне қол жеткіздім деп санаймын. Бұл тақырыпқа байланысты көптеген нәтиже шығардым. Олар өзге дереккөздердің талдауы және сұхбат нәтижелері арақасында дәлелденді. Зерттеу барысында мәселенің ықтимал шешімдерін қарастырып, веб-сайттың негізгі компоненттерін білдім. Олар: тиімділік, сапа, толықтық, дербестік, аударма сапасы және жас мамандарға қолдау көрсететіндігі. Қазақстанда Интернет-маркетингтің дамуына кедергі келтіретін көптеген қиындықтар бар: үлкен аумақ және халықтың тығыздығы, Интернет-маркетинг саласындағы білікті мамандардың аздығы, Интернет-сайттарды сатудың салыстырмалы түрде төмен сапасы және т.б. желіні пайдаланушылар санының өсуі, сондай-ақ Интернет-трафиктің арзандауы Интернет-маркетинг арқылы тауарлар мен қызметтерді

сату мүмкіндік берді. Интернет-маркетингтің дамуына мүмкіндік беретін көптеген құралдар пайда болды. Қазақстанда көптеген компаниялар бұл мүмкіндікті пайдаланбайды, бұған шетелдік сайттардың жоғарғы тізімінде болу дәлел. Бұл үрдіс контекстік жарнаманы қолданудың төмен бағасына байланысты туындады.

Сұхбат берушілер санының аз болуы бұл зерттеудің негізгі шектеуі болып табылады. Интернет саласында жұмыс істейтін көптеген қызметкерлер Интернет- маркетингтің барлық мүмкіндіктерін білмейді, сондықтан да сәтсіздікке ұшырайды. Сондықтан сұхбат беруге дайын, бұл бағытпен таныс, білімі бар мамандарды табу қиын болды. Көбінесе жас кәсіпкерлер әлеуметтік желілерде дүкендерін ашып, бұл өнімді интернетте жарнамалаудың жалғыз тәсілі деп ойлайды.

Алдағы уақытта мен қойылған мәселелерді шешуге, көбірек маман табуды жоспарлап отырмын. Мен жоғарыда келтірілген ақпараттың дәлдігін толық тексеру үшін осы тақырыпты әрі қарай зерттеу қажеттілігін көремін. Одан әрі зерттеулердің айқын бағыттарының бірі ересектер мен қарт адамдар арасындағы интернет-маркетингтің өзектілігі болып табылады. Сонымен қатар, Интернет-маркетингтің артықшылықтары мен кемшіліктерінің қарастыру қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР

КІТАПТАР, ОҚУЛЫҚТАР:

1 Казиева Р. Основы бизнеса. – Алматы, 2009. – С.

2 Успенский И. В. Интернет-маркетинг: учебник для вузов. / И. В. Успенский – СПб. : Изд-во СПГУЭиФ, – С. 56.

ЭЛЕКТРОНДЫҚ РЕСУРС:

4 Asia-Pacific leapfrogs North America to become world's largest regional ecommerce market. (2014, February 3). EMarketer. doi:https://www.emarketer.com/Article/Global-B2C-Ecommerce-Sales-Hit-15-Trillion-This-Year-Driven-by-Growth-Emerging-Markets/1010575

5 Grubor, A., & Jakša, O. (n.d.). Internet Marketing as a Business Necessity[Scholarly project]. Retrieved April/May, 2018, from https://www.researchgate.net/publication/326034383_Internet_Marketing_as_a_Business_Necessity

6 What Is Digital Marketing? Lucy Alexander - https://blog.hubspot.com/marketing/what-is-digital-marketing

7 Интернет-аудитория Казахстана: Портрет И Предпочтения Пользователя. Дарья Шигаева- https://forbes.kz/stats/internet-`auditoriya_kazahstana_portret_i_predpochteniya_polzovatelya

8 Матвеев А. В. Интернет-маркетинг / А.В. Матвеев. Режим доступа: http://www.proweb.ru/articles/oglavlenie/glava1/imarketing

9 Первый Выпуск Школы Интернет-маркетинга https://atameken.kz/ru/news/27957-pervyj-vypusk-shkoly-internet-marketinga

10 Размещение Рекламы На Тв: Продажа, Цена В Нур-султане. Реклама В Сми От «ra «zeyda»» - 1713605 https://reklamastana.kz/p1713605-razmeschenie-reklamy.html

11 Так Сколько Же Стоит Реклама В Инстаграме? https://digistr.ru/stream/skolko-stoit-reklama-v-instagrame/

12 Тенденции Развития Интернет-маркетинга В Казахстане Фамилия Е. Ю. - https://articlekz.com/article/16316

13 http://www.bizlife.kz/news/marketing/750

ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫНДАҒЫ ЖЕҢІЛ ӨНЕРКӘСІПТІҢ ДАМУЫ

ШАЙМҰРАТ Д. Е.
8 сынып оқушысы, № 1 Қазақ орта мектебі, Ақсу қ.
БАЙБУСУНОВА Н. М.
география пәнінің мұғалімі, № 1 Қазақ орта мектебі, Ақсу қ.

Қазіргі кезде Қазақстан Республикасының дамуының алғышарты болып жеңіл өнеркәсіп саналады. Қазақстан экономикасындағы өндірістің құлдырауы жеңіл өнеркәсіпте де байқалады. Негізінен Республикамыздың экономикасы технологиялық потенциалы төмен жағынан мінезделеді. Негізінен салаларда қолданылатын көптеген технологиялар әлемдік деңгейге қарағанда төмен. Сондықтан бұл саланы дамыту үшін ғылыми-техникалық жетістіктерге көңіл бөлу керек.

Қазақстан Республикасын индустрииялық-инновациялық дамыту жөніндегі 2015–2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарлама «Қазақстан-2050» стратегиясының ұзақ мерзімді басымдықтарына сәйкес мемлекеттің 2020 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарының «Экономиканы әртараптандыруды жеделдету» деген түйінді бағытын іске асырудың бір бөлімі жеңіл өнеркәсіпті дамыту бойынша саясат орта мерзімді кезеңде әртараптандыруға және оның әлеуметтік тиімділігін күшейте отырып, бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталады. Оның негізгі мақсаты жеңіл өнеркәсіптің әлеуметтік тиімділігін арттыру арқылы бәсекеге қабілеттілігін көтеру. Жеңіл өнеркәсіпті дамыту

жоспарында мыналар негізгі бағыт ретінде көрсетілген: өндірісті жаңғырту, мемлекеттік сатып алу және Қазақстандық қамту саласындағы экономикалық шаралар жүйесін жүзеге асыру, саланы білікті кадрлармен қамтамасыз ету, ғылым мен инновацияны дамыту, сала кәсіпорындарын қаржылай сауықтыру және дағдарыстан кейін көтеру болып табылады.

Жұмыстың мақсаты: Павлодар облысының жеңіл өнеркәсіптің дамуына баға беру.

Жұмыстың міндеттері:

- жеңіл өнеркәсіп түсінігінің мәні, түрлеріне сипаттама беру;
- Қазақстан Республикасының бұрынғы және қазіргі кездегі жеңіл өнеркәсіп саласының жағдайына шолу жасау;
- Павлодардағы жеңіл өнекәсіптің дамуына баға беру, дамыту жолдарын ұсыну.
- Павлодар облысындағы жеңіл өнеркәсіп салаларының жағдайы мен оның республикадағы алатын орнына сипаттама беру;

Зерттеу нысаны: Павлодар облысының жеңіл өнеркәсіп саласы.

Практикалық жаңашылдығы: Қазақстандағы статистикалық мәліметеріне талдау жасалынып, Павлодар облысының жеңіл өнеркәсіп салаларының орталықтары картасының үлгісі жасалды.

Өнеркәсіп – қоғамдық өнім мен ұлттық табыстың басым бөлігі жасалатын материалдық өндіріс саласы. Халық шарушылығы мен халықтың жоғары сапалы өнімге деген қажеттілігінің қанағаттандырылу деңгейі, техникамен қайта жарақтандырылуы, халық шаруашылығының барлық салалары өндірісінің қарқынды дамытылуы, мемлекеттің қорғаныс қабілеті өнеркәсіп тің дамуында қол жеткізілген табыстарға байланысты.

Өнеркәсіп өндіріс құрал-жабдығын өндіретін өнеркәсіп («А» тобы – станоктар, өнеркәсіптік тракторлар, жабдықтар, қара және түсті металл кентастары, минералдық тыңайтқыштар, т.б.), пен тұтыну заттарын өндіретін өнеркәсіп («Б» тобы – тігулі киім, тоқыма бұйымдары, нан, нан-тоқаш өнімдері, тағамдық балық өнімдері, жиһаз, тоңазытқыш, телевизор, т.б.) салаларына бөлінеді.

Жеңіл өнеркәсіп – материалдан гөрі еңбекті көп қажет ететін, экологиялық жағынан таза және көбінесе әйелдер қызметінің саласы. Өнеркәсіптің өнімі және өңделген шикізатты тасымалдауға қолайлы, әрі ұзақ сақталады [1, б. 105].

Жеңіл өнеркәсіптің мақсаты – тұрғындардың әдемі, ең бастысы тиімді – жоғары сапалы киіммен қамтамасыз ету. Қазақстанның жеңіл өнеркәсібінің жақсы шикізат базалары тар: мақта, жүн, табиғи

былғары. Дегенмен, ол экономикадағы «шешімін таппаған» сала болып есептеледі [2, б. 85].

Жеңіл өнеркәсіп құрылымы немесе химиялық шикізаттарды қайта өңдеудің технологиялық кезеңдерінен тұрады. Жеңіл өнеркәсіптің құрылымын 1 кестеден көре аламыз.

Кесте 1 – Жеңіл өнеркәсіптің құрылымы

Шикізат өндірісі	Жартылай дайын өнімдер	Дайын өнімдер
Мақта Шиті мақта	Жіп иіру Тоқыма	Тігін Тоқылған бұйымдар(трикотаж)
Мал терісі	Былғары тері	Кілем, Аяқ киім, Галантерея

Жеңіл өнеркәсіпті дамыту үшін Қазақстан жеткілікті әлеуетке ие, республикада қолайлы факторлар мен алғышарттар бар. Бұл ретте саланың жай-күйін талдау оның күшті және әлсіз жақтарын, мүмкіндіктері мен қауіп-қатерлерін айқындауға мүмкіндік берді (кесте 2).

Кесте 2 – Жеңіл өнеркәсіптің жай-күйін SWOT – талдау

Күшті жақтары: - шикізат ресурстарының болуы; - ірі нарықтарға жақындық (Ресей, Қытай, Үндістан); - ішкі және әлемдік нарықтардағы өскелең сұраныс; - көлік және энергетикалық инфрақұрылымның болуы; - өндірістік әлеуеттің болуы; - салыстырмалы түрде арзан жұмыс күші (елдің оңтүстігінде).	**Әлсіз жақтары**: - жүн және былғары шикізатының төмен сапасы; - өнімнің бәсекеге қабілеттілігінің төмен деңгейі; - салаға күрделі қаржы жұмсалымының жоқтығы; - қосылған құны төмен тауарлар экспортының жоғары үлесі; - отандық брэндтердің іс жүзінде толықтай болмауы; - білікті кадрлардың жеткіліксіздігі; - негізгі қорлардың едәуір тозуы.
Мүмкіндіктер: - ЕурАзЭқ кеден одағына ену есебінен нарықты кеңейту; - шикізат (мақта, жүн, былғары) өңдейтін өндірісті дамыту; - толлингті, алыс-беріс шикізат өндірісін дамыту; - технологиялық көшбасшылардың тәжірибесін пайдалана отырып, өндірісті ұйымдастыру жолымен технологиялар трансферті.	**Тәуекелдер:** - отандық өнім өндірісінің деңгейі экономикалық қауіпсіздіктің шекті деңгейінен төмен; - салаға инвестицияны жеткіліксіз тарту; -контрабандалық және контрафактілік өнімдер экспансиясының күшеюі; - әлемдік көшбасшылар тарапынан бәсекенің жоғарылығы.

Кез келген елдің жеңіл өнеркәсібі – бұл экономиканың аса маңызды көп бейінді және инновациялық тартымды секторы. Тұтыну деңгейі бойынша жеңіл өнеркәсіп азық-түлік тауарларынан кейін екінші орында тұр, бұл оның маңыздылығын білдіреді. Қазақстанның экономикасы дағдарыс кезеңінен кейін дағдарыстан кейінгі даму кезеңіне өтті. Бұл кезең өсімді қалпына келтіру, экономиканың сапалы және үйлесімді өсімінің кезеңі болмақ. Мамандар мен ғалымдардың айтуынша, Қазақстан отандық жеңіл өнеркәсіп өнімдерімен ішкі рынокты 70 %-ға дейін қамтамасыз ете алады. Отандық жеңіл өнеркәсіптің дамуындағы дағдарысқа байланысты еліміздің рыногында сапасы төмен халықтың жаппай тұтынатын шетелдік тауарлары көбейіп кетті. Айта кету керек, ұлттық жеңіл өнеркәсіп өнімдерін шығару тек қана экономикалық-әлеуметтік жағдайды жақсарту проблемасы емес, сонымен бірге әр ел азаматының Қазақстандық патриотизмге, өнегелілікке тәрбиелейді.

Жеңіл өнеркәсіптегі ахуалды сипаттайтын созылмалы дағдарыс өндірісі көлемінің құлдырауымен жалғасады. Жұмыс істеп тұрған кәсіпорындардың жалпы саны ішінде 54 %-ы киім өндірісі кәсіпорындары, 31 %-ы тоқыма және тігін өнеркәсібі кәсіпорындары (киімнен басқа, тоқыма, тігін бұйымдарын өндіретін) болса, былғары және аяқ киім өндірісі кәсіпорындары 9 %-ды, былғары-теріден жасалған киім өндірісі – 6 %-ды құрайды. Оны келесі диаграммадан көре аласыздар [3, б. 210]. (сурет 1).

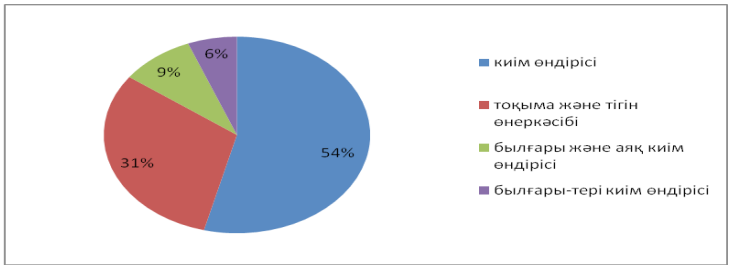

Сурет 1 – Жеңіл өнеркәсіп кәсіпорындарының қызмет түрлері

Жеңіл өнеркәсіп – экономиканы алға сүйрейтін негізгі күштердің бірі десек те, бұл саланы қаржыландыру уақыт өткен сайын төмендеп барады. Павлодар облысында негізгі жеңіл өнеркәсіп шағын және орта бизнес кәсіпорындарымен ұсынылды. Статистикалық мәліметтерді зерттей отырып Павлодар облысында

жеңіл өнеркәсіптің тоқыма бұйымдарын өндіру, киім өндіру, жиһаздан басқа ағаштан және тоздан жасалған бұйымдарды өндіру, былғары және оған жататын өнімдерді өндіру, жиһаз жасау сияқты салаларын анықтадық.

Тоқыма бұйымдарын өндіру және жиһаздан басқа ағаштан және тоздан жасалған бұйымдарды өндіру салалары барлық аудандарда кездеседі.

Киім өндіру Павлодар қаласы, Ақсу қаласы, Екібастұз қаласында және Шарбақты ауданында жұмыс жасайды.

Былғары және оған жататын өнімдерді өндіру Павлодар қаласы мен Екібастұз қаласында, ал жиһаз жасау Лебяжі ауданы, Павлодар ауданы және Шарбақты аудандарында бар.

Павлодар облысы бойынша тоқыма бұйымдарын өндіру өндірісінің көлемі 2009 жылы 1281 млн. теңгеден 2013 жылы 1675 млн. теңгеге дейін көтерілген. Киім өндіру өндірісінің көлемі 2009 жылы 404 млн. теңгеден 2013 жылы 1442 млн. теңгеге дейін өскен. Киім өндіру өндірісінің көлемі 2009 жылы 5 млн. теңгеден 2013 жылы 51 млн. теңгеге дейін өскен.

Жоғарыдағы берілген статистикалық мәліметтерді талдай келе Павлодар облысында жеңіл өнеркәсіптің төменгі дәрежеде екенін байқай аламыз. Бірақ көптеген кедергілерге қарамай жеңіл өнеркәсіптің кейбір салалары алға қарай жылжып келеді.

Павлодар облысының жеңіл өнеркәсіп саласы ашылып зерттелмеген. Сондықтанда зерттеу жұмысын жүргізу барысында Павлодар облысындағы жеңіл өнеркәсіптің салаларының орналасуын каратаға белгіледік.

Павлодар облысында жеңіл өнеркәсіптің дамуына кедергі болатын себептерді талдап өтсек:

- Қазақстан Республикасындағы күрделі экономикалық жағдайдың облысқа әсері (инфляция, өндірістің құлдырауы, шаруашылық байланыстардың үзілуі, төлемеушілік, несиені пайдаланудағы жоғары пайыз, кәсіпкерлердің құқықтық қорғалуы);

- Кәсіптіліктің төменгі деңгейі, кәсіпкерлердің өз-өздерін теңгеруі;

Сурет 10 – Павлодар облысындағы жеңіл өнеркәсіптің салаларының орналасуы

- халықтың жеңіл өнеркәсіптің дамуына деген толық сенімнің болмауы;

- жеңіл өнеркәсіпті мемлекеттік қолдаудың әлсіздігі, керісінше мемлекеттік органдардың жиі араласуы;

- қазіргі заманға сай ақпаратардың жеткізілуі, құрал-жабдық, технологияның болмауы, күрделі есеп беру жүйесінің және арендалық төлем құнының жоғары болуы;

- Павлодар облысындағы жеңіл өнеркәсіпке қажетті шикізат қорының жеткіліксіздігі. Сонымен қатар жеңіл өнеркәсібінің шикізат базасы ретінде жасанды және синтетикалық материалдар қолданылады (жасанды және синтетикалық талшық, синтетикалық тері т.б.). Синтетикалық және жасанды талшықты пайдалану арқылы шұға маталарын шығаратын кәсіпорындар тұтыну рыноктарына жақын орналасады.

- Қазіргі уақытта қалыптасқан экономикалық жағдайда Павлодар облысының мемлекеттік тікелей немес жанама қолдау көрсететін елеулі ресурстары жоқ.

- Қазақстанның жеңіл өнеркәсіп орындарына салынар салықтың жүгі тым ауыр.

- Павлодар облысында жеңіл өнеркәсіпке қажетті мамандар дайындайтын оқу орындары жоқ;

Сонымен жеңіл өнеркәсіптің одан ары кеңеюі мемлекеттік маңызды мәселелерінің бірі болып табылады, бұл мәселені шешу үшін әкімшілік – ұйымдық, технологиялық, техникалық ресурстар қолданылуы қажет.

Павлодар облысындағы жеңіл өнеркәсіпті дамыту жолдарына тоқталсақ:

- Негізгі жеңіл өнеркәсіп шағын және орта бизнес кәсіпорындарымен ұсынылды.

- Қазақстанда «Казкоммерцбанк» ААҚ-мы кәсіпкерлікпен айналысатын жеке тұлғаларға несие беру бағдарламасын жүргізеді. Сондай-ақ, тауар айналымын өсіру, айналым капиталын толықтыру, көрсетілген қызметтер көлемін ұлғайту, машина сатып алу, құрылғылар, шикізаттар мен материалдар, құрылыс және қозғалмайтын мүлікті жөндеуден өткізу сияқты кәсіпкерлік қызметтер субъектілерін несиелендіреді.

- Халықтық Жинақ Банкі орта және шағын бизнес субъектілерін несиелендіру бағдарламасын, сондай-ақ орта және шағын агробизнесті қаржыландыру бағдарламаларын жүргізеді.

- Ал Тұран Әлем Банкін алатын болсақ, несиелендіру бағдарламасы құрылысқа және қозғалмайтын мүлікті жөндеуден өткізуге, кәсіпкерлік қызметті жүргізуге, айналым капиталын толықтыруға, сауда келісімдерін жүргізуге, материал және шикізаттар сатып алуға, машинамен жабдықталуға жүргізіледі.

Әлемдік тәжірибе жеңіл өнеркәсіптің экономикадағы рөлі жоғары екенін көрсетіп отыр. Жеңіл өнеркәсіп облыстың барлық салаларына әсерін тигізеді: жұмысшылар саны бойынша, өндірілетін тауарларының көлемі бойынша, орындайтын жұмыстары мен көрсететін қызметтері бойынша жекелеген елдерде жеңіл өнеркәсіп субъектілері маңызды рөль ойнайды.

Облыста жеңіл өнеркәсіптің дамуы Қазақстан жоғары дамыған қоғамға, жоғары дамыған экономикаға өтетін көпір болуы қажет. Қиыншылықтар мен сәтсіздіктерге қарамастан жеңіл өнеркәсіп даму үстінде, экономиклық, әлеуметтік, ғылыми-технологиялық мәселелерді щеше отырып қарқын алуда.

Жоғарыдағы зерттеу нәтижелерін қорытындылай келе ұсынысымыз:

- Павлодар облысындағы оқу орындарында жеңіл өнеркәсіптің салаларына жеке мамандықтар ашылса;

- Павлодар облысындағы жеке кәсіпкерлерге несиені пайдаланудағы төменгі пайыз, кәсіпкерлердің құқықтық, құрал-жабдық, технология және арендалық төлем құнын төмендету арқылы көмек көрсетілсе;

- аудандарда жеңіл өнеркәсіпті дамыту бағдарламалары және төмен пайызды несие алу жолдары туралы кеңес берілетін орындар ашылса.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Николаевой И. П. Мировая экономика: Учебное пособие для вузов / Под ред. – 3-е изд. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 510 с.

2 Смитиенко Б. М. Международные экономические отношения: Учебник. 2-е изд. – М. : Инфра-М, 2009. – 528 с.

3 Мухамедиев Б. Внешняя торговля Рсспублики Казахстан за 3 года независимости Экономика и статистика – № 2.

4 Аналитический сборник Агентства по статистике Республики Казахстан, Алматы, 2013. – 56 б.

5 Материалы АО «Казахстанский Институт Развития Индустрии», Астана, 2013 г.

6 Статистический ежегодник Казакстана – Statistical Yeerbook of Kazakhstan: Статистический сборник / Под ред. Смаилова А. А. – Алматы : Агентство Республики Казакстан по статистике, 2009. – 210 б.

7 «Ассоциация предприятий легкой промышленности РК» Қазақстан Ресми сайты: [Электронды ресурс]. – URL: http://aplp.kz [дата обращения 28.09.2014].

ЖАҺАНДАНУ ДӘУІРІНДЕГІ ІТ-ИНДУСТРИЯНЫҢ ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ САЛАСЫНА ӘСЕРІ

ШОТПАЕВ А. Е.
оқушы, ХББ Назарбаев Зияткерлік мектебі, Павлодар қ.
ТУЛЕБАЕВА Б. Т.
Қазіргі Әлемдегі Қазақстан пәнінің модератор мұғалімі, ХББ Назарбаев Зияткерлік мектебі, Павлодар қ.

Жаһандану дәуірінде ІТ-индустрия бүкіл әлемде дамып келе жатыр. Қазақстан да осы саланы дамытуға бағытталған және соңғы онжылдықта Қазақстан ІТ саласында үлкен серпіліс алды. Еліміз артта қалмай, 2050 жылы үздік мемлекеттер қатарына кіру үшін

«Ақпараттық Қазақстан 2020», «Цифрлық Қазақстан» сияқты мемлекеттік бағдарламаларды енгізді. «Цифрлық Қазақстан» бағдарламаның негізгі мақсаты ол цифрлық технологияларды пайдалану мен дамыту арқылы мемлекет экономикасының бәсекелестігін және халық өмірінің сапасын арттыру. Оны іске асыру үшін бағдарламаны орта мерзімге «Қазіргі экономиканы цифрландыру» және ұзақ мерзімді «Болашақтың цифрлық индустриясын құру» жоспарлады. Сонымен цифрлік саланың экономиканың жаңа саласы ретінде іргету үшін 120 іс-шара бес негізгі бағытқа негізделеді. Бес негіз: «Экономикалық салаларды цифрландыру», «Цифрлық мемлекетке көшу», «Цифрлік жібек жолын іске асыру», «Адами капиталды дамыту», «Инновациялық экожүйені құру» [1]. 2013 жылы 8 қаңтарда бекітілді,«Ақпараттық Қазақстан 2020» ақпараттық-коммуникациялық инфрақұрылымның қол жетімділігін қамтамасыз етуге, ашық және «мобильдік үкіметті» құруға бағытталған. Оны іске асыру үшін шағын және орта бизнес кәсіпкерлері, сонымен қоса жұмыссыз және / немесе толық емес жұмыс жасындағы жастар, сондай-ақ мүгедек адамдар, қарттар және әлеуметтік әлсіз топтар үшін мемлекеттік қызметтер мен компьютерлік сауаттылықтың негізгі дағдылары бойынша курстарды өткізуге үкімет кірісті [2]. Сонымен қатар үкімет стартаптарға қолдау көрсетеді. Astana Hub технопаркіде стартаптар 29 млрд тенге инвестицияларды тартты, стартаптар саны 260-тан асты [3].

Бұл тақырыпты таңдауымның себебі ол IT саласы қазіргі уақытта әр салаға әсер тигізіп, елдің даму көрсеткіші болып табылады және ең үлкен өзгерістер қызмет көрсету саласында байқалады. Сонымен қатар осы зерттеу арқылы Қазақстанның қызмет көрсету саласына IT-индустрияның әсерін зерттей аламын. Зерттеу мақсаты - елімізде жаһандану дәуірінде IT-индустрияның қызмет көрсету саласына әсерін анықтап оларды зерттеу. Осындай гипотеза: Егер мен жаһандану дәуірінде Қазақстанның қызмет көрсету саласына IT- индустрияның әсерін тапсам, онда мен еліміздің даму деңгейін зертте аламын. Зерттеу сұрақтарын толығымен ашу үшін сауалнама жүргізілуі жоспарланып отыр. Осыған байланысты зерттеу сұрақтары құрастырылды:

IT-индустриясы қызмет көрсету саласын қалай дамытады?

Жаһандану дәуірінде IT-индустрияның қызмет көрсету саласында жұмыс орындар санының өзгеруіне ықпалы қандай?

IT-индустрияның қызмет көрсету саласындағы бәсекеге әсері қандай?

Біріншіден ғаламторды қолданып әр сұрақ негізінде ақпаратты, түсініктемелер мен әртүрлі мәлеметтерді жинап оны талдау. Осыған қоса осы тақырыппен байланысты мамандар арасында сауалнама өткізіп, оны зерттеу. Кейін SWOT қолданып ақпаратты жинақтау және оны бағалау.

1) IT-индустриясы қызмет көрсету саласын қалай дамытады?

IT-индустрия ҚР-да дамып келе жатқан саласына жатады. Оған тек техника жатпай, әртүрлі сервистерде жатқызуға болады. Қызмет көрсету саласына үлкен пайда әкеледі. Қазақстанда көптеген IT сервистер пайда болып экономиканың дамуына ықпал етеді. 2017 жылы IT секторында қызмет көрсету 160 млрд теңге көлеміне жетті [4]. Бұл көрсеткіш арқылы қызмет көрсету саласының дамуын байқауға болады. Бұл көрсеткіш саланың дамуына үлкен үлес қосады. Сонымен қатар ақпаратты өңдеуге мүмкіндік береді, әртүрлі жұмыс орындарынның өнімділігін арттырды: олар медициналық диагностика, банктік қызметінің барлық жақтары және байланыс әсіресе спутниктер арқылы [5]. Байланыс саласы ең көп пайда әкеледі, ол 51 % құрайды. Екінші орында интернетке қатынау – 105 561,6 млн.теңге немесе 17,7 % пайда әкеледі. Басқа қызметтер үшінші орында – 68731 млн. теңге [6]. IT секторда жаңа технологиядар жұмысты жеңілдетеді. Әртүрлі сервистер арқылы қызмет көрсету жеңілдеді. InDriver және Chocofood секілді сервистер, адам мен қызмет көрсетушілер арасында делдал рөлін атқарады, сонымен қолданушылар үшін тиімді және қолайлы болып, сервистердің партнерларының клиенттер саннын артырады.

Әлемде бұлтты сервистер дамып барады. Осы сервис бүкіл салаларға жаңа мүмкіндіктер ашты. Сондықтан елімізде 2015 жылы 24 қаңтарда «Ақпараттандыру туралы» заң көрініс тапты. Сонымен қатар Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрінің міндетін атқарушының 2016 жылғы 28 қаңтардағы № 129 бұйрығымен Ақпараттандырудың сервистік моделін іске асыру қағидалары бекітілген [7]. Осы сервистер қызмет көрсету саласына жаңа бағыт әкелді.

2) Жаһандану дәуірінде IT-индустрияның қызмет көрсету саласында жұмыс орындар санының өзгеруіне ықпалы қандай?

Қазақстанда «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы іске асырылумен елімізде әртүрлі салаларда цифрлендіру өткезіледі. Бұл адамдарға жұмыс орындарының сақталуына қауіп-қатер төндіреді. Азиялық банктің зерттеуі бойынша 28 % Қазақстан азаматтары өзінің жұмыс орындарынан айырылады. Жаңа иновациялар арқылы

технологиялар жұмысшылардың әртүрлі функцияларын орындай алады. Сонымен қатара жаңа технологиямен жаңа жұмыстар пайда болады. Сондықтан Қазақстанның Еңбек Министрлігі сұранысқа ие 100 профессияларынның тізбесін әзірледі [8]. Осыған қоса 2018 жылы 16 сәуірде «Халықты жұмыспен қамту туралы» Қазақстан Республикасының Заңына өзгерістер мен толықтырулар енгізілді. Олар:

1) Халықты жұмыспен қамту орталықтарының жұмысының тиімділігі мен нәтижелілігін арттыру;

2) Электрондық еңбек биржасын енгізу;

3) Жұмыспен қамту саласында жұмыспен қамтудың жеке агенттіктерінің аутсорсинг қызметін іске асыру[9].

Бұл жаңа енгізулер арқылы жұмыс орындар мәселесін шешуге жақындады. Сонымен қатар электронды еңбек биржасына өту арқылы IT сектордың жұмыс орындар санының артуына ықпалын байқай аламыз және электронды еңбек биржа арқылы жұмысты іздеуге жеңілдеу және тезірек болады.

3) IT-индустрияның қызмет көрсету саласындағы бәсекеге әсері қандай?

Қазақстанда сервистер әртүрлілігі артты. Мысалы InDriver мен Яндекс.Тахі сервистер арасындағы бәсеке олардың жұмыс іcстеу сапасын арттырады. Сонымен қатар Chocofood және Яндекс. еда тағамды жеткізу сервистері бір бірін жену мақсатында жеткізу уақытын азайтып, клиенттерге тиімді бағаларды қояды. Осы сервистер тек клиенттерге қолайлы ғана емес сонымен қызмет көрсетушілерге өте тиімді және қолайлы. Осыдан саланың дамуын байқауға болады. Сонымен қатар Қазақстанда Smart Pay сервисі бар. Оның негізгі мақсаты әртүрлі бизнестердің төлемдерін қабылдау және оның қолдануын жеңілдетіру. Сонымен қатар банктерде онлайн форматқа көшуге тырысады. Қазір әр банкттің өзінің приложениялары бар және олар арқылы қағазбен жұмыс азайып, клиенттер барлығын телефон арқылы жасай алады. Одан басқа ғаламтордағы OLX, Крыша.kz, Kolesa сияқты сайттар арқылы адамдар бір-біріне көлікб пәтер және одан басқа да заттарды сатта алады. Бұл тез ғана емес сонымен тиімді және қолданушылар үшін табыс әкеледі.

Зерттеу сұрақтарына жауап беру үшін сауалнама жүргізілді. Осы зерттеу аясында тек қана IT секторында жұмыс істейтін адамдар таңдалды, өйткені осы салада басқа адамдардың біліктілігі, осы индустрияның әсері қандай және өзгеру тенденциясының түсінігі аз. Жалпы 175 IT мамандар сауалнаманы өтті. Жүргізілілген онлайн сауалнама әртүрлі сұрақтарды қамтып, екі зерттеу сұрақтарын

қамтиді. Бірінші сұрақ ол онлайн қызметтерді қаншалықты жиі қолданасыз. Барлық қатысқан респонденттердің 52,73 % сервитерді жиі қолданады. Оның себебі ол күнделікті істерде өте пайдалы және көбінесе жұмысымен байланысты. Дегенмен, 27,27 % кейде және 18,18 % сирек деп жауап берген. Олар шағын қалаларда тұрады, сондықтан осы сервистердің әртүрлі функциялар оларда жұмыс істемейді. Оларға қолайлы әдетті тәсілмен сервистерді қолдану. Сонымен қатар, 1,82 % күнде сервистерді қолданады. Ірі қалаларда тұрып осы сервистердің қызмет көрсету сапасы өте жоғары және қол жетімді. Бірақ осы санның төмен болу себебі сауалнаманы өткен респонденттердің басым бөлігі ірі қалалардан емес. Басқа сұрақтарым осы сервистердің жағымды жақтары және бәсекенің артуына байланысты. Екінші сұрақ ол қандай жаңа өзгерістер онлай сервистер арқылы қызмет көрсету саласында пайда болды. Біріншіден, тек 9,09 % адамға үшін осы онлайн сервистер қолдануы әдеттегіден әдістерден айырмашылығы жоқ. Екіншіден, 72,73 % респондеттер үшін ең маңыздысы осы онлайн ервистер арқылы, оларда ақша үнемделеді. Осыған қоса осы сервистер делдал рөлін атқарып көбінесе тауардың бағасы қзгеріссіз қалады. Сонымен, 52,73 % уақыт үнімдеу және 32,73 % жоғары сапалы қызмет көрсетілетін деген жауап берген. Барлық жауаптарға тоқталсақ онда қызмет көрсету саласына IT сектор өзгерістеді енгізіп, оның жұмыс істеу сапасын арттырды. Үшінші сұрақ ол Қазақстанда қызмет көрсету саласында IT сектордың бәсекеге қандай әсері. Сонымен 18,18 % адам қызмет көрсету саласы өзгеріссіз қалған деп айтады. Бірақ 81,82 % респондеттер толығымен олармен келіспейді. Осы сандардың айырмашылығының себебі ол IT индустрияда тәжіребесі көп аспециалистер осы сервистер болмаған кезде және олар енгізілгенін көрді. Олар жұмыс сапасын және қызмет көрсететін компаниялардың санының өзгеруін байқады. Сондықтан жаңа IT технологиялар қызмет көрсету саласында бәсеке артқанын түсінуге болады.

Бағалауды жүргізу үшін Қазақстандағы IT-индустрияның жұмыс орындар санына әсерін SWOT талдау анализін істеп, шешу жолдарын ұсындым.

Қазіргі уақытта жұмыс орындардың өзгеруіне IT секторының күшті жақтарын байқадым. Ең біріншіден, IT-индустрияны дамуты мақсатында Ақпараттандыру туралы заң шығарылды және 2016 жылғы 1 қаңтардан бастап іске қосылды [10]. Осы заңнамада дамудың негізгі бағыттары анық болды. Сонымен осы енгузілермен жаңа жұмыс орындар артады.

Екіншіден, Қазақстанда әртүрлі стартаптарға көмек көрсетіледі. Осы жобалардың қолдауымен елімізде IT сектор дамып келеді. Осыған қоса осы жобалар еліміздің брендне айналады және тек мемлекет имиджин артпай, сонымен отандық продукциямен компаниялар артады және экономикаға табыс әкеледі.

Дегенмен, оның әлсіз жақтары да бар. IT секторының әсерінен қызмет көрсету саласында роботизация енгізілді. Көптеген жұмысты компьютерлер орындап, жұмысшылар саны азаюда. Сонымен қатар олардың пайда болуымен, кейбір специалистердің жұмысын роботтар орындап, адамның қажеттілігі азаяды. Сондықтан жұмыссыз қалмау үшін адамдарға жаңа специализацияға ккшу қажет болады.

Бірақ осыған қарамастан көптеген мүмкіндіктерді аша алады. Жаңа технологиялар енгізілуімен қызмет көрсету саласында жұмыс орындар азайса да IT специалистердің сұранысы өседі. Сонда жұмыссыз адамдар саны өспейді. Сонымен IT сектордың әсерінен жаңа профессиялар пайда болады. Осыған қоса ақпараттандыру арқылы адамдарда жұмыс жеңілдетіледі.

Қауіп қатерлерге тоқталсақ жаңа технологиялар кейбір жұмысшылардың керексіздігін жасайды. Бірақ олардың барлығы басқа профессияға қайта оқи алмайды, сондықтан жұмысшылар саны артуы мүмкінді бар. Азиялық банктің зерттеуі бойынша 28 % адам өзінің жұмыс орынан айырылу мүмкіндігі бар [8].

Осы SWOT анализіне сәйкес шешімдер матрицасын құрып, аталған мәселелердің шешімдерін ұсына аламыз:

Күшті жақтары мен мүмкіндіктерді (SO) қолданып, осы шешу жолдарын қолдануға болады: 1. Жоғары білім беру орындарында болашақта жаңа технологиялардың әсерінен сұранысы өте төмен болытын факультеттерде қабылдау студенттерін жылдан жылға азайтып, жаңа факультеттерді ашу 2. Инвестициялар арқылы жаңа сервистер пайда болу арқылы халықты жұмыспен қамту.

Енді күшті жақтарды қолданып қауіп қатерден алдын алу үшін (ST):

Үкімет осы мәселеге кірісіп, стартапттарды қолдаумен оларға көмек ретінде жұмыссыз қалған адамдарды бөлу. Онда олардың сервистері басында қажетті инвестициялар мен жұмысшылармен қамтылған болады

Барлық әлсіз жақтарды өзгерту үшін мүмкіндіктерді қолданып (WO), біз: Жаңа сервистерді қадағалап, оларды енгізуге қадамдарды шығарып, оны бірден енгізбей. Сонда жұмыссыздық мәселесі туындамайды

Енді әлсіз жақтарын женіп, қауіп қатер (WT) санын азайту үшін осында шара қолдану керек: заңнамалар мен бағдарламаларды шығару қажет.

Қорытындылай келе, мен жаһандану дәуірінде Қазақстанның қызмет көрсету саласына IT-индустрияның әсерін тауып, IT секторының даму деңгейін зерттей алдым. Осыған қоса, жан жақты талдау жасап сауалнама мен талдау арқылы саралау жұмысын жүргіздім. Сонымен барлық алынған ақпаратты талдап, SWOT анализі арқылы осы тақырыптың күшті және әлсіз жақтарын, мүмкіндіктері мен қауіп қатерлерін анықтап, шешу жолдарының матрицасын құру арқылы нақты шешімдерді ұсына алдым.

Жұмыс барысында үш зерттеу сұрақтарына жауап бере алдым:

1 IT-индустриясы қызмет көрсету саласын қалай дамытады?

Зерттеу барысында IT саласының әсерін таба алдым. Қызмет көрсету саласын жаңа технологиялар енгізу арқылы дамытқанын байқадым. Сонымен сервистер артып осы сала дамып барады және клиенттерге әртүрлі мүмкіндіктер ашады және барлық жұмысты жаңғыртып қызмет ккрсету саласындағы жұмысты жеңілдетті

2 Жаһандану дәуірінде IT-индустрияның қызмет көрсету саласында жұмыс орындар санының өзгеруіне ықпалы қандай?

Елімізде IT-индустрия дамуымен әртүрлі жаңа енгізулер пайда болды. Бір салада оның әсерінен жұмыс орындар азайып, бір салада артты. Бірақ роботизацияның әсерінен жұмыс орындар азайып, кейбір специалистердің қызметінің керектігі жоғалды.

3 IT-индустрияның қызмет көрсету саласындағы бәсекеге әсері қандай?

Жаңа сервистер пайда болуымен, клиенттерді тарту үшін күнде өзін дамытады да сапасы өседі. Ол елдің дамуымен қызмет көрсету саласының дамуына үлкен үлес қосады.

Жалпы қорытсақ, жұмыс толығымен қамтылып IT-индустрияның Қазақстанның қызмет көрсету саласына әсері зерттелді. Осының арқасында қойылған гипотезамыз жартылай түрде расталғанын түсіне аламыз, себебі біз қиындықтарын анықтап өз шешу жолдарын бердік, сонымен қатар IT секторының әсерін зерттесек те еліміздің даму деңгейін толығымен зерттей алмадым. Бірақ, болашақта осы зерттеуді жалғастыра отырып, гепотизаны толығымен растай аламын. Бұл жұмыстың арқасында мен өзімнің зерттеу дағдырларын және ғылыми жұмыстарды жазуға қабілеттілігін арттырдым. Осыған қоса курстық жұмыстың форматын, ғылыми тілдің қандай екенін түсінуге мүмкіндік алдым.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 «Ақпараттық Қазақстан - 2020» Мемлекеттік бағдарламасы https://egov.kz/cms/kk/articles/communications/gp_inf_kaz_2020 [2].

2 Айдана Абдрахманова, «ҚАЗАҚСТАНДА 2 ЖЫЛДА IT-СТАРТАПТАРҒА 29 МЛРД. ИНВЕСТИЦИЯ САЛЫНДЫ», 2019 жылы https://strategy2050.kz/news/53363/ [3].

3 Ақпараттандыру туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 24 қарашадағы № 418-V ҚРЗ. http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000418#z151 [10].

4 «Ақпараттық жүйелердегі жаңа технологиялар» - 2015 жылы https://www.uniface.kz/index.php?post=article&section=3&id=484 [5].

5 Жаңа технологиялар/Новые технологии:Телекоммуникация саласы даму жолында. http://transexpress.kz/ru/magazines.php?id=629 [6].

6 Бұлттық сервистер. Заңнамаға шолу. 2016 жылы https://zerde.gov.kz/kz/activity/ict/publication/1697/ [7].

7 Жұмыспен қамту орталықтарындағы жаңашылдықтар: «Еңбек» бағдарламасы ұсынатын жаңа мүмкіндіктер 4 қазан 2019 жылы https://www.government.kz/kz/news/reviews/zhu-myspen-k-amtu-ortalyk-taryndag-y-zhan-ashyldyk-tar-en-bek-bag-darlamasy-u-synatyn-zhan-a-mumkindikter [9].

8 Үкімет «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын бекітті 2015 жылы https://www.inform.kz/kz/ukimet-cifrlyk-kazakstan-memlekettik-bagdarlamasyn-bekitti_a3098045 [1].

9 Асель Мусапирова, Как в будущем хорошо зарабатывать и быть востребованным в Казахстане. 8 июля 2019 года https://kursiv.kz/news/tendencii-i-issledovaniya/2019-08/kak-v-buduschem-khorosho-zarabatyvat-i-byt-vostrebovannym-v [8].

10 Объем услуг в IT-секторе достиг 160 млрд тенге. 2018 год https://kapital.kz/economic/67704/obem-uslug-v-it-sektore-dostig-160-mlrd-tenge.html [10].

20 Секция. Қаржы
20 Секция. Финансы

БИЗНЕС БЕЗ СТАРТОВЫХ ВЛОЖЕНИЙ И ОБСТОЯТЕЛЬСТВА РЕАЛИЗАЦИИ СТАРТАП ПЛОЩАДКИ В УСЛОВИЯХ ШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

ДАНИЯЛ Н. М.
ученик 10 класса, СОШ с ГК Щербактинского р-на

Современная школа создает оптимальные условия для подготовки мобильных выпускников, способных принимать эффективные, нестандартные решения.

Идет активная популяризация термина «стартап», это сопряжено с феноменом «пузыря доткомов», лопнувшего 10 марта 2000 гада и породившего обвальное падение индекса высокотехнологичных компаний NASDAQ [1].

Под стартапом (от англ. start-up – «запускать») понимается компания с коротким периодом операционной деятельности. Первое употребление термина «стартап» относится к 1939 году (Долина Санта-Кларе, штат Калифорния, вблизи города Сан-Франциско) [2].

Под стартапом в сфере образования понимаются все возможные инновации в сфере edutech (образовательные технологии). Здесь не только хранилища информации, но и видеохостинги, блоги, интерактивные платформы, соцсети, системы коллективной работы исследователей и прочие медиа подобной тематики [3].

По данным статистики за 15 лет в мире создано более 400 проектов непосредственно научной тематики, не включая образовательные игры, каналы и журналы, а только за последний год темпы развития мировой отрасли достигли 30 %.

Смена образовательной парадигмы предполагает развитие компетентной личности. В «Государственной программе развития образования и науки РК 2016-19 годы» [4] определены важность и значение социального развития учащихся в общеобразовательных учреждениях и системе дополнительного образования. В соответствии с «Государственным образовательным стандартом общего образования» [5] достижение личностных, метапредметных и предметных результатов обучающихся, освоивших основную

образовательную программу начального общего образования, возможно через организацию урочной и внеурочной деятельности.

С появлением 3D принтеров начался настоящий бум печати необычным образом в разных сферах и идеях для бизнеса. Но идея печати на 3D-принтере не является новацией.

В процессе исследования над перспективой создания школьной стартап площадки, была разработана бизнес идея: печатать на 3D-принтере функциональные вещи для людей с ограниченными возможностями. Идею такого стартапа лежит еще глубже. В каждой школе есть группа учеников: которые в силу особых болезней не могут ежедневно посещать школу и дети-инвалиды с ограниченными возможностями передвижения.

Выдвинут перечень функциональных вещей, которые можно изготовить при помощи 3D-принтера для данной категории учеников:

1 Разъем для столовых приборов, который одевается на спазмированную кисть или на предплечье в случае отсутствия кисти (аплазия кисти, диагноз ученицы нашей школы).

2 Разъем на кисть, чтобы пользоваться письменными принадлежностями в случаях, описанном выше.

3 Также длинные и короткие держатели обслуживания личной гигиены для смесителей, бачков и душевых кабинок, в случае невозможности дотянуться до них.

5 Корсетный или жесткий бандаж для позвоночника и поясницы.

6 Добавочные крепления для инвалидных колясок бюджетного варианта. С целью улучшить крепёж и оснастить специфическими подставками коляску.

7 Ортопедические стельки в обувь. (для ребенка с врожденной косолапостью, данные по нашей школе).

Тема стартапа печатать на 3D-принтере функциональных вещей определила создание бизнес-модели. Бизнес-модель - это прямой маркетинг потребителю. Отличие от бизнес-плана - это освобождение от посредника и отношения на прямую с покупателем с подробной демонстрацией товара.

Главный момент данного стартапа - бизнес без стартовых вложений. Он подразумевает, что возможно использовать одну из штурмовых конструкций бизнес-модели без денег. Не покупая оборудование и материалы, возможно сразу оказывать услуги, используя, например, при школах 3D-принтер. Поэтому стартапу больше необходим, план действий, а не бизнес-план.

В этом случае есть три момента:

1 Выйти с предложением данного стартапа на фирмы, выпускающие уже определенные заказы на 3D принтере.

2 Организовать бизнес дома при наличии 3D принтера или пригласить компаньона в свой бизнес при отсутствии принтера.

3 Пригласить инвесторов для продвижения стартапа.

Итак, бизнес без вложений. Используя инновационный шаблон бизнес-модели «6+1 компонент», была составлена схема бизнес-модели, и внесены поправки.

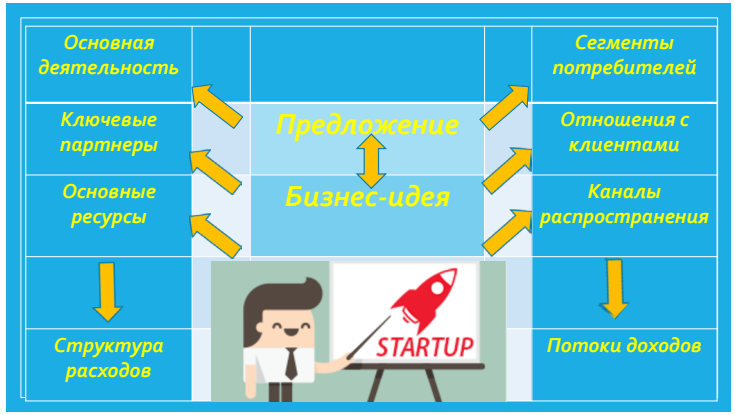

Рисунок 1

Описание схемы.

1 Сегменты потребителей.

Сегменты потребителей относятся к нишевому рынку. Для данной бизнес-модели, которая ориентирована на отдельные сегменты потребителей, людей с ограниченными возможностями и их семей. Предложения адаптированы к специфичным требованиям ниши. Отношения строятся непосредственно поставщик-заказчик.

2 Предложение продукта.

• Новизна состоит в применении печати функциональных вещей для людей с ограниченными возможностями на 3D-принтере. А именно, детям-инвалидам, которые в силу особых болезней не могут ежедневно посещать школу и детям-инвалидам с ограниченными возможностями передвижения.

3D-принтеры будут создавать узкоспециальные вещи для нормального жизненного функционала и потребностей, чтобы

ребенок-инвалид мог адаптировался в жизненных условиях и пользоваться важными жизненными благами.

• Кастомизация - выгодный способ взаимодействия, сам покупатель может предлагать свои идеи для создания необходимых приспособлений для его жизнедеятельности. У потребителя создается ощущение, что работа делается лично для него и удовлетворяет его личные потребности. Ценность данной идеи в изготовлении узкоспециальных вещей для инвалидов, заточенных на их специфические нужды.

• Дизайн. Функциональные приспособления возможно предлагать клиенту используя исключительный дизайн. Персональный дизайн может стать очень важной частью предложения. Так же при 3D печати можно использовать и цветной нейлон, цветовая гамма которого может быть черной, голубой, розовой, фиолетовой или же коралловой. Клиенты с ограниченными возможностями могут приобретать эксклюзивную продукцию. 3D принтер может выступать серийным производством, и есть возможность изготавливать уникальный продукт. А это значит, что у производства функциональных устройств есть потенциал и перспектива.

• Цена. При помощи 3D-принтера решается проблема с ценовым диапазоном. Так как создание только узкоспециальных приспособлений имеет небольшую себестоимость по сравнению с дорогими протезами и средствами передвижения для клиентов с ограниченными возможностями. Что удовлетворяет этот сегмент потребителей, чувствительных к цене и потребителей со скромным достатком.

• Доступность. Печать 3D-принтера увеличивает доступность, дает возможность заказывать и получать индивидуальные вещи для группы потребителей с ограниченными возможностями, которые до этого не имели данной возможности.

3 Каналы распространения

Речь идет о собственном канале распространения.

Преимущества собственного канала иметь прямой отдел продаж с рекламой в личных мессенджерах. Прямой отдел принадлежит и обслуживается стартаперами бизнес модели с привлечением специалистов.

4 Отношения с клиентами

Отношения с клиентами могут быть реализованы параллельно для сегмента потребителей с ограниченными возможностями:

• Консультант. Происходит взаимодействие людей. Потребитель может общаться с представителем стартапа и попросить помощи во время покупки и после нее.

• Сообщества. Онлайн сообщества необходимы для людей с ограниченными возможностями передвижения. Онлайн заказ дает возможность пользователям обмениваться знаниями и помогать друг другу решать проблемы, не выходя из дома.

5 Потоки доходов

Поток прибыли существует благодаря ценовым механизмам.

Фиксированное ценообразование через «Меню цен». Цена зависит от типа или характеристик потребительского сегмента.

6 Основные ресурсы

Для данного стартапа необходимы ключевые ресурсы нескольких категорий.

• Физические. Эта категория включает материальные активы, такие как оборудование для печати и системы точек продаж.

• Интеллектуальные. Наличие своей бизнес-модели.

• Трудовые (человеческие). Любая компания требует наличия трудовых ресурсов, однако люди особенно важны в некоторых бизнес-моделях. Одним из главных человеческих ресурсов модели стартапа является навык работы с 3D редактором, с такими программами как 3D-Brush или же 3D max.

7 Основная деятельность

Основная деятельность это -

• Производство. Эта деятельность включает в себя разработку, производство и доставку продукта. Этот вид деятельности доминирующий.

• Поиск решений. Цель этой категории деятельности в поисках решений для индивидуальных проблем потребителей с ограниченными возможностями.

8 Ключевые партнеры

Оптимизация и экономия на масштабе. Базовая форма партнерства или отношений покупатель-поставщик направлена на оптимизацию распределения ресурсов и деятельности.

9 Структура расходов

Издержки должны минимизироваться при любой бизнес-модели. Низкие издержки более важны в бизнес-моделях.

Акцент на расходах. В этом случае возможны попытки минимизировать свои расходы, как только возможно. Такой подход выражается в создании и поддержки наиболее экономичной

структуры расходов, предложении продуктов по невысокой цене, максимизации автоматизации. Также в этом случае возникнут дополнительные затраты на аренду помещения и рекламу, но это существенно не повлияет на итоговую рентабельность.

10 Сколько можно заработать. Предполагаемая прибыль

При подсчете получаемой прибыли нужно брать во внимание вес 3D модели, а, следовательно, сколько материала было на нее потрачено, время на ее производство и какой материал при этом использовался. Наиболее популярными расходниками являются ABS пластик и PLA пластик.

Для изготовления одного грамма модели принтеру в среднем понадобится 5-10 мин. Получается, что за рабочий день, в зависимости от модели, устройство сможет изготовить от 150 до 300 грамм при условии беспрерывного производства. Готовая модель, допустим, стоит 270 тенге за грамм. В результате получаем сумму 41 250 за сутки с одного принтера.

Эту сумму умножаем на 20 рабочих дней и получаем 825 тыс. тенге.

Из этой суммы следует вычесть деньги на ежемесячные расходы, такие как аренда и минимальный процент налога (если используется упрощенная система налогообложения). Также вычитаем стоимость расходных материалов. В месяц 3D принтер может израсходовать до 40 кг пластика, то есть 110 тыс. тенге. С учетом трат имеем 550 тыс. тенге прибыли с одного принтера. Бизнес может окупиться примерно за полгода работы. В дальнейшем целесообразно расширить количество и качество техники, приобрести еще один принтер и выполнять более сложные заказы.

В ходе исследования были сделаны выводы:

1 Реализация стартапов во внеучебной деятельности эффективное профессиональное развитие учащихся и самоопределение сельских школьников.

2 Рассмотрены школьные стартапы как проектная деятельность, которая позволяет в школе проявить творческие способности и реализовать себя в профессиональных пробах.

При работе учениками над стартапами было отмечено, что:

1 Публичные выступления - одно из самых слабых мест у современных школьников, которые, тем не менее, прекрасно общаются в Интернете,

2 Ученики пока ещё неявно могут сформулировать бизнес идею. Не хватает конкретных специальных знаний.

Так же выявлен позитивный опыт создания учениками стартапов:

• приобретение навыка критически мыслить, включая навык публичных выступлений,

• умение визуализировать информацию,

• проведение опросов и аналитики,

• умение отталкиваться от мнения потребителей.

Таким образом реализация стартапов в школе заключается в том, что учащиеся не только творчески подходят к поиску инновационных, профессиональных идей, но самостоятельно их разрабатывают и получают опыт организации профессиональной деятельности. В школе есть все возможности для нового качества образования. И таким инструментом, является создание стартап площадки в среднеобразовательной школе. Главным продуктом исследования является создание бизнес-модели стартапа «3D-принтер для людей с ограниченными возможностями» и получен опыт создания учениками бизнес-идей стартапов.

ЛИТЕРАТУРА

ПО МАТЕРИАЛАМ:

1,2. http://spravsila.ru/news/item/132–130318interfax.html.

Презентация «Справедливой Силы в Интерфаксе» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://spravsila.ru/news/item/132–130318interfax.html [1,2].

3. http://magazeta.com/2015/11/education-startu.

Магазета [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://magazeta.com/2015/11/education-startu [3].

ОПИСАНИЕ ОФИЦИАЛЬНЫХ ИЗДАНИЙ И НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫХ АКТОВ:

4. «Государственная программа развития образования и науки РК 2016-19 годы» [4].

5. «Государственный образовательный стандарт общего образования» [5].

ОБУЧЕНИЕ ФИНАНСОВОЙ ГРАМОТНОСТИ ДЕТЕЙ ЗА РУБЕЖОМ

КАЗАКОВА А. Ю.
ученик 4 «А» класс, Школа-лицей № 8 для одаренных детей имени Абая, г. Павлодар
ЛАНГ Т. Ф.
учитель начальных классов, Школа-лицей № 8 для одаренных детей имени Абая, г. Павлодар
КАФТУНКИНА Н. С.
к.э.н., профессор, ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар

Финансовое поведение закладывается в раннем возрасте, когда дети учатся тратить карманные деньги и узнают о существовании банков, вкладов и кредитов.

Как же проходит обучение финансовой грамотности детей за рубежом?

США. Понятия «личный бюджет», «заработать», «накопить» знакомы с пеленок каждому маленькому американцу. Отношения между родителями и детьми в финансовом плане в Америке очень практичны. Здесь нет такого, что родители забывают о себе, отдавая все детям. Логика взрослых американцев такова: если они не накопят достаточно денег, чтобы обеспечить себе безбедную старость, то станут обузой для детей. Поэтому с раннего возраста приучают их самостоятельно зарабатывать, часто становясь первыми «работодателями». Так, чтобы получить карманные деньги (их начинают выдавать в 9-10 лет), ребенок должен что-то сделать по дому: убрать в своей комнате, вынести мусор, выгулять собаку. Младшим школьникам дают $5-10 в неделю, а подросткам - около $15. Этих денег хватает на школьный обед и разные мелочи. Если же на них хочется купить что-то более дорогое, то родители не будут докладывать недостающую сумму, а предложат ребенку ее накопить или заработать.

В некоторых школах Америки за активную работу на уроке дети поощряются игрушечными деньгами - classroom cash. За эти деньги можно поучаствовать в лотерее, которую устраивает учитель. Обычно разыгрываются сладости, игрушки, канцелярские товары или возможность поиграть в компьютерные игры в свободное время. Каждый ученик сам решает, сколько потратить на участие в розыгрыше. Чем больше денег, тем вероятнее выигрыш. Несмотря на все это, отдельных уроков финансовой грамотности в американских школах нет. Зато они есть в специальных детских финансовых

лагерях (там дети, например, играют в финансовые игры или имитируют работу банка), а также в финансовых академиях для детей, которые открыты во многих городах США.

Власти каждого штата самостоятельно определяют, как и в каких объемах использовать предложенные правительством материалы в школах. В некоторых штатах финграмотность преподают только факультативно, но во многих существует учебный курс под названием «Понятная математика». Это 60 полноценных уроков, где объясняют правила ведения семейного бюджета, методику расчета кредитов и многое другое. Курс рассчитан на детей в возрасте 10-15 лет.

Дети из государственных и частных школ иногда посещают учебные центры Junior Achievement. Это организация, которая помогает молодежи получить дополнительные знания о личных финансах, работе и бизнесе. Например, детям из начальной школы устраивают экскурсию в бизнес-городок - игровой парк, в котором все выглядит по-настоящему. В заведениях города «работают» школьники - управляют банками, стоят на кассе в кафе и даже голосуют за мэра. Должности они выбирают за несколько недель до посещения парка вместе с учителями: пишут заявку, проходят собеседование и тесты на профпригодность. В городке детям выдается дебетовая карта и чековая книжка, которой они могут расплачиваться целый день.

Большинство американских подростков зарабатывают карманные деньги самостоятельно на каникулах или после школы. Виды подработки и возраст, с которого можно начинать трудиться, закрепляются законодательно в каждом штате. Например, в Нью-Джерси дети могут работать с 12 лет: разносить газеты, заниматься фермерством или садоводством, сидеть с малышами и участвовать в театральных постановках. Большинство подростков начинают зарабатывать с 13 лет. Занимаются бэбиситтингом. За час такой работы в США подростку платят около 10-12$. После 14 лет разрешается попробовать себя в роли продавцов, за деньги мыть машины, работать спасателем в бассейне или косить соседские газоны. А подростки старше 16 лет уже могут освоить профессии, связанные с автомобилями и другими механизмами. Если дети зарабатывают больше $4000 в год, они обязаны платить налоги.

В 16-17 уже можно работать в кафе и зарабатывать больше. В общем, некоторым даже удается к 16-летию обзавестись личным авто, правда, подержанным.

Турция. В Турции на большие национальные праздники всем детям, даже крохам, принято дарить праздничные деньги, пусть даже 1-2 лиры. Дети постарше могут получить 20-50 лир. А дарят их старшие родственники, которым за это в знак благодарности и уважения нужно поцеловать руку и приложить ее ко лбу. Пока ребенок маленький, то подаренные деньги остаются у родителей. Когда он подрастает, то его ведут в магазин, чтобы он за них что-то купил. А свои карманные деньги маленькие турки регулярно начинают получать, как только идут в школу. Как правило, на неделю дают 10-30 лир. Этого хватает на обед и канцелярские мелочи.

Родители с детства прививают детям серьезное отношение к деньгам. В особенности в этом плане «достается» мальчикам как будущим кормильцам семьи. Папы частенько водят своих сыновей к себе на работу, чтобы показать, как нелегко достаются деньги, поэтому их нужно ценить. Даже очень обеспеченные семьи настраивают детей на то, чтобы они старались поступать в бесплатное учебное заведение. Если же за учебу ребенка надо платить, то родители требуют, чтобы он хорошо учился. В Турции в некоторых школах лучшим ученикам дают скидки в 50 % на оплату учебы. Подрабатывать же турецкие школьники начинают где-то в 15-16 лет. Но при этом родители все равно продолжают их финансово опекать.

Швеция. Детям в этой стране деньги на карманные расходы дает… государство! В Швеции детям до 16 лет каждый месяц выплачивают по 1050 крон ($152). Правда, до совершеннолетия эти деньги получают родители. Но потом дети сами могут получать их до 20 лет. Но при условии, что будут прилежно учиться и не прогуливать. В среднем маленькие шведы с 6-7 лет получают 20-45 крон ($3-6) в неделю, а старшие - около 100 ($14,5). Что интересно, детям не приходится тратиться в школе. Потому что школьное питание - бесплатное. А в самой школе и возле нее ничего не продается. Поэтому деньги у шведских школьников уходят на то, что им действительно нравится. Например, малыши покупают субботние сладости. Дело в том, что в этой стране дети едят сладкое только по субботам, чтобы сохранить здоровые зубы.

Умение копить деньги шведские родители поощряют и приветствуют. Например, если ребенок хочет купить компьютерную игру, то они говорят, что к каждым сэкономленным 100 кронам добавят еще столько же. А когда дети вырастают из своей одежды,

их учат оформлять анонсы на сайте объявлений и продавать одежду, игрушки и другие личные вещи. Они понимают, что если сохранят их в хорошем состоянии, то смогут продать тем, кому они нужнее, а сами на эти средства смогут купить что-то другое. Шведы стараются как можно раньше научиться зарабатывать и стать самостоятельными в финансовом смысле. Подростки часто подрабатывают тем, что устраивают дискотеки. Арендуют недорогую аппаратуру, договариваются об аренде помещения. Более того, уже с 15 лет они могут основать свою компанию. При этом они получают бесплатные финансовые консультации и платят более «щадящие» налоги. Например, в 2010 году собственные компании были у 19 954 учеников. Еще одна изюминка шведского финансового воспитания: детей с ранних лет приучают жертвовать на благотворительность. Очень часто на школьных мероприятиях дети, если хотят, жертвуют, например, 10 крон ($1,5) в помощь Красному Кресту или другим благотворительным организациям.

Финансовые знания в шведских школах получают ученики профильных классов. После 9 класса школьники переходят в колледж (гимназии) и выбирают направление. Учеников, которые решили получить экономическое образование, учат открывать и развивать свой бизнес. На этом направлении есть большая итоговая работа - ученики сами создают маленькое предприятие, а учителя советуют им, как лучше распоряжаться деньгами.

Великобритания. Финансовая грамотность - обязательный предмет в британских школах. Ученикам средней школы рассказывают о кредитных картах, займах, кредитах и налогах. Также учителя советуют, как лучше распоряжаться своими деньгами, как их копить и планировать финансовые решения в будущем.

Кстати, получать карманные деньги наличными в Британии уже немодно. По данным опроса, который проводила исследовательская компания Censuswide, более 25 % родителей переводят карманные деньги на онлайн-счета подростков.

Британские родители не спешат учить детей обращению с деньгами - чтобы не лишать их детства. Но все равно дарят копилки и предлагают откладывать туда средства, например, из карманных денег.

Когда же дети начинают зарабатывать по-настоящему, при этом оставаясь жить с родителями, то они должны платить родительский сбор - 10 % от своей зарплаты. Так родители помогают детям

осознать: не все заработанное они могут тратить на себя. Ведь еще придется оплачивать счет за коммуналку, покупать продукты и т.д.

Китай. Уроков финансовой грамотности в китайских школах нет. Но еще в начальной школе на уроках математики дети разговаривают про деньги и решают легкие финансовые задачки.

С карманными деньгами у китайского народа связана древняя традиция. Перед Новым годом родители и бабушки-дедушки дарят детям красные конверты с деньгами. По легенде, такие конверты защищают ребенка и приносят удачу. Каждый ребёнок получает примерно $20. Обычно дети сами решают, на что потратить эти деньги.

Германия. Немецкие чиновники решили урегулировать вопрос карманных денег. Управление по делам несовершеннолетних выпустило рекомендации, какое количество денег правильнее всего давать детям. Дошкольникам 4–5 лет полагается 0,5 евро в неделю, детям 10–11 лет - 13–16 евро в месяц, а подросткам 16–17 лет - до 45 евро в месяц. Школьникам рекомендуют давать полную сумму сразу на месяц, чтобы они учились распределять свои финансы и планировать траты.

Разумеется, это не строгие рекомендации, но правительство настоятельно советует не выделять детям слишком много денег, чтобы дети из малообеспеченных семей не чувствовали себя неловко.

Как и многие дети в Европе, маленькие немцы подрабатывают. Для этого в Германии даже устраивают во дворах, на улицах, при церквях детские блошиные рынки. На них дети продают свои игрушки, прочитанные книги,а вырученные деньги откладывают (так делает большинство) на «крупную покупку», например, компьютерную игру.

Нидерланды. В Нидерландах государство также составило советы, сколько карманных денег выдавать детям и подросткам. Суммы не сильно отличаются от немецких: детям в возрасте 6–8 лет рекомендуется давать 1–2 евро в неделю, 12- и 13-летним подросткам - 15–20 евро в месяц, 17-летним - до 26 евро в месяц.

В своде рекомендаций написано, что карманные деньги следует давать в определенный день вне зависимости от обстоятельств или поведения ребенка - это не заработная плата и не средство для наказания. Нидерландцам советуют даже написать договор, чтобы закрепить соглашение. В договоре можно указать, на что ребенку тратить деньги запрещено.

Швейцария. Учебная программа в швейцарских школах сильно различается по городам. В Цюрихе, например, учат считать деньги на уроках математики со второго класса. Местные жители стараются воспитывать в детях самостоятельность. Школа просит родителей не вмешиваться в процесс обучения и помогать детям с домашним заданием, только если они сами об этом попросят.

Венгрия. В венгерских семьях принято учить ребенка обращаться с деньгами, играя в финансовые игры, например, «Монополию». А в школе на уроках по домоводству им рассказывают, как составлять личный бюджет и экономить. Кроме того, здесь разбирают популярные рекламные лозунги, показывая, как компании-производители манипулируют потребительскими привычками. Что касается карманных денег, то их дают немного - до 3000 форинтов ($12) в неделю.

Франция. Французы - большие любители годами копить. К этому некоторые из них приучают своих детей уже с 5-6 лет, когда те начинают получать карманные деньги.

Еще французы отличаются тем, что любят штрафовать своих детей. К примеру, они отнимают за какую-то провинность 5 евро из общей суммы карманных денег. Или же просто уменьшают или увеличивают их размер в зависимости от поведения чада. Некоторые родители каждый вечер по будням ставят детям оценку за день. За пять рабочих дней ребенок может набрать максимум 150 баллов. Если набирает от 0 до 50, то не получает ничего, от 51 до 75 - 0,5 евро, от 76 до 100 -1 евро, от 101 до 125 - 1,5 евро, а от 126 до 150 - 3 евро.

В среднем же школьник начальной и средней школы получает 5-12 евро в неделю, а те, кто постарше 20-30 евро. Давая детям карманные деньги, родители не рассчитывают, что им будет на все хватать. Им эти деньги нужны для того, чтобы они просто научились с ними обращаться. А если хочется купить что-то дорогое, то ищут, где подработать. А подрабатывают французские школьники, как правило, бебиситтингом. За три часа такой работы можно получить 25-30 евро.

Япония. В Японии считают, что уже в 6-7 лет дети должны разбираться в том, что такое стоимость товара или услуги, уметь совершать покупки в рамках своего бюджета, экономить карманные деньги. Детям 8-9 лет нужно уметь различать желания и возможности, понимать бюджетное ограничение, вести финансовый план.

В возрасте 10-11 лет японские школьники уже умеют планировать покупки и выгодно их совершать, знают о депозитных услугах. В 12-14 лет ученикам рассказывают о доходах и расходах, дают знания о кредитах, а также рисках и доходности. В 15-17 лет школьников учат, как управлять деньгами и заниматься долгосрочным финансовым планированием своей жизни.

ЛИТЕРАТУРА

1 Арзамасцев А. Как учат финансовой грамотности за рубежом // Национальный банковский журнал. - № 7-8, - 2019.

2 https://fmc.hse.ru/world

3 Central Council for Financial Services Information, https://www.shiruporuto.jp/e/

4 Financial Services Agency of Japan, http://www.fsa.go.jp/en/

5 Developments of Financial Education in Japan, Joint Conference, January 27, 2014, http://www.fsa.go.jp/frtc/kenkyu/event/20140312/s3_2.pdf

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ БАНКОВСКОГО СЕКТОРА РК

КСЕМБАЕВА А. Н.
ст. преподаватель, кафедра «Финансы и учет», ПГУ имени С. Торайгырова, г. Павлодар
АНКЕЖАНОВА К. К.
учитель информатики, Школа-лицей № 10 для одаренных детей имени Абая, г. Павлодар
АМАНБАЕВ Б. Б.
ученик 11 класса, Школа-лицей № 10 для одаренных детей имени Абая, г. Павлодар

Профессиональная банковская площадка, на которой бы поднимались вопросы информационной безопасности, могла стать полезным инструментом для всего финансового сектора.

На фоне высокой конкуренции, банки наращивают свой технологический потенциал. Фактически на ежедневной основе создаются новые продукты и сервисы в цифровом формате. То есть, в базисе современных финансовых сервисов большая доля технологичности, представленной в виде набора IT-решений. Любое хорошее IT-решение должно разрабатываться с учетом требований информационной безопасности. Все больше углубляясь в

трансформацию традиционного банкинга, занимаясь цифровизацией процессов и услуг банки не должны забывать, что в фундаменте банковского бизнеса изначально заложен принцип надежности и стабильности. Следовательно, создавать современные финансовые сервисы без учета вопросов информационной безопасности - это подрыв основ банковского дела.

Технологические риски - это киберугрозы, обратная «темная» сторона развития IT, развивающаяся параллельно технологиям. С одной стороны, угрозы и технологии, направленные на нанесение ущерба, конечно негативный аспект, но с другой, в ответ на эти угрозы идет огромное развитие соответствующих технологий. Необходимо отметить, что к вопросу о рисках информационной безопасности, нужно подходить системно и комплексно. Недостаточно просто в ответ на техно-угрозу, установить техническую систему. Важно прорабатывать вопросы организации операционных процессов информационной безопасности, и конечно, постоянно повышать компетенции специалистов информационной безопасности. Только при соблюдении правильного баланса между технологиями, процессами и уровнем компетенции специалистов можно организовать эффективную систему защиты от рисков информационной безопасности.

Конечно в истории современного банкинга много кейсов связанных с событиями в области нарушения информационной безопасности. В том, числе есть печальный опыт и в Казахстане. Но можно отметить, что банковский сектор в области развития Информационной безопасности (ИБ) достаточно зрелый. У многих банков, есть отдельные службы ИБ, выстроены или выстраиваются процессы поддержки и обеспечения высокого уровня информационной безопасности. Есть программы развития внутренней компетенции. Банки проходят на периодической основе аудиты на соответствие международным стандартам и внутренним стандартам крупных компаний, таких как PCI DSS, ISO. Так же есть нормативные документы регулятора в виде отдельных требований и рекомендаций к участникам банковского рынка по вопросам обеспечения должного уровня ИБ. Клиентов банков в РК могу уверить в том, что в большинстве структур финансового сектора РК, работа, в направлении обеспечения информационной безопасности, проводится регулярно и под надзором регулятора Национального Банка РК.

Экономический ущерб, который несут банки в результате кибератак, может быть разным. Помимо аспекта, связанного с

прямыми финансовыми потерями, очень большое количество инцидентов в ИБ подрывают имидж компании, и этот вопрос более актуален для банков. Доля прямых финансовых потерь, на самом деле минимальная. Но самое главное требование, которое предъявляет клиент к банкам, это его надежность. Если надежность поставлена под сомнение, это может привести к оттоку клиентов. Именно с этой позиции, любой даже самый безобидный инцидент ИБ, может нанести больший ущерб банку подорвав его имидж.

В 2019 году в Казахстане было выявлено более 21 тыс. инцидентов по нарушению информационной безопасности [1]. По данным службы реагирования на компьютерные инциденты KZ-Cert, наиболее распространенными случаями кибератак являются ботнеты (17,7 тыс. инцидентов), на втором месте - фишинг (883 случая). Также распространены такие инциденты, как вредоносное программное обеспечение, взломы на Интернет-ресурсах, отказ в обслуживании (DDoS-атаки) и т.д. [2].

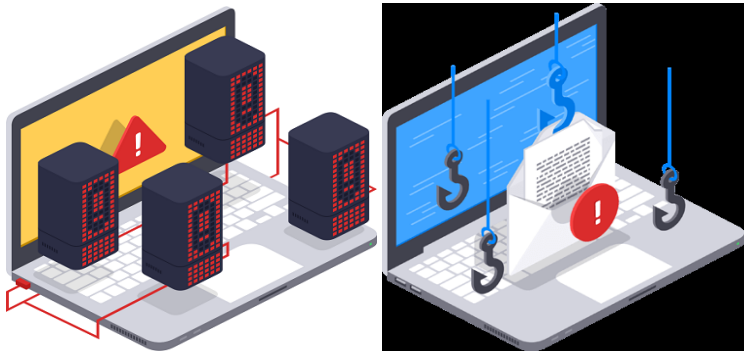

а) б)

Рисунок 1 – Основные виды кибератак в системе банковского обслуживания: а) ботнет, б) фишинг

На рисунке 1 наглядно представлены основные виды кибератак в системе банковского обслуживания:

а) ботнет или сеть ботов - это компьютерная сеть, состоящая из большого количества компьютеров, на которых скрытно установлено вредоносное ПО, позволяющее злоумышленникам удаленно выполнять любые действия с использованием вычислительных ресурсов зараженных машин. Сотни или даже тысячи зараженных компьютеров, как правило, используются для нелегальной и

вредоносной деятельности - рассылки спама, вирусов, похищения личных данных или проведения DDoS-атак. В настоящее время ботнеты считаются одной из самых серьезных киберугроз;

б) фишинг – один из видов интернет-мошенничества, целью которого является получение доступа к конфиденциальным данным пользователей – логинам, паролям, данным лицевых счетов и банковских карт. В основном, используется метод проведения массовых рассылок от имени популярных компаний или организаций, содержащих ссылки на ложные сайты, внешне неотличимые от настоящих [3].

На сегодняшний день противозаконным действиям в большей степени подвергаются устройства дистанционного банковского обслуживания: банковский банкомат, терминал самообслуживания. Взломщики в основном наносят ущерб оборудованию, наносят невысокий материальный ущерб банку – это физические атаки.

Наиболее значительный ущерб присутствует в цифровом поле. Количество всевозможных инцидентов от компьютерных, вирусных программ, атак, приводящих к отказу от обслуживания, до взлома системы и получения критической бизнес-информации, значительно превышает физические атаки. Большая доля всевозможных технических инцидентов обрабатывается и решается современными техническими системами в рамках организованных операционных процессов.

Технологическая часть очень сильно развивается, а именно:

1 Происходит совершенствование банковских мобильных приложений, систем персонального банкинга. Все это будет естественно развиваться, будут дополнительно вводится какие-то новые элементы для облегчения процессов взаимодействия между банком и клиентом - это мобильные решения для малого и среднего бизнеса, которые будут нацелены на то, чтобы клиенты без посещения банка выполняли как можно больше финансовых операций.

2 Национальный банк РК осуществляет запуск системы по удаленной идентификации личности для финансового сектора в тестовом режиме.

Цифровая аутентификация позволит любому гражданину РК получить доступ к услугам без физического посещения банка. Создание новой технологической платформы поспособствует изменениям в законодательстве, пересмотру требований Регулятора. Эта важная работа, которая создаст условия для следующего этапа развития финансовых услуг в Казахстане. В настоящее время к

платформе подключены и успешно тестируются 11 банков. На стадии подключения находится также ряд других банков. Внедрение в Казахстане проекта удаленной идентификации личности повысит уровень, эффективность и доступность финансовых услуг для клиентов, исключит географические барьеры, в том числе для жителей отдаленных регионов и маломобильных граждан, что будет способствовать дальнейшему развитию дистанционных сервисов и переводу в будущем большинства финансовых услуг в онлайн-режиме.

3 Национальный Банк Казахстана информирует о принятии Стратегии кибербезопасности финансового сектора Республики Казахстан на 2018-2022 годы. Стратегия разработана в соответствии с положениями Концепции кибербезопасности («Киберщит Казахстан») [4].

В результате реализации Стратегии будет сформирован механизм оперативного информирования и реагирования на киберугрозы в финансовом секторе страны, когда, в зависимости от степени угрозы, будут задействованы субъекты финансового сектора, уполномоченные государственные органы. Основной целью Стратегии является создание условий для безопасного предоставления финансовых услуг, что необходимо для обеспечения стабильного функционирования и развития финансового сектора республики. Основной ожидаемый результат:

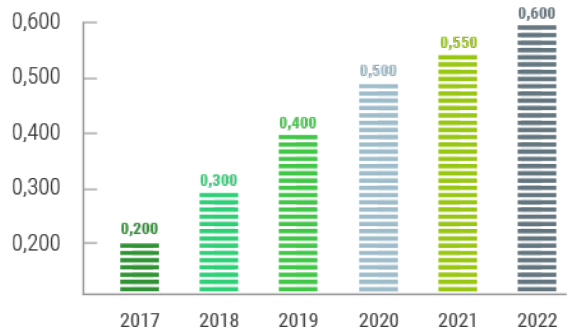

Рисунок 2 – Позиции Казахстана в глобальном индексе кибербезопасности

К 2023 году Национальны банк РК планирует создать эффективную систему обеспечения кибербезопасности финансового сектора.

Для достижения поставленной цели, с учетом текущих недостатков в части кибербезопасности финансового сектора, определены пять основных направлений:

- совершенствование регулирования систем обеспечения кибербезопасности субъектов финансового сектора;
- обеспечение кибербезопасности физических и юридических лиц при использовании финансовых услуг;
- обеспечение устойчивого и безопасного функционирования критичной информационной инфраструктуры финансового сектора, включая Национальный банк;
- сотрудничество в сфере борьбы с киберпреступностью в национальном и глобальном масштабе;
- создание и развитие национальных технологий киберзащиты финансового сектора.

ЛИТЕРАТУРА

1 http://www.kz-cert.kz/ru
2 https:/Finprom.kz
3 https://www.avast.ru
4 «Стратегия кибербезопасности финансового сектора Республики Казахстан на 2018-2022 годы» от «29» октября 2018 года № 281.

БАНК И ШКОЛА. ИЛИ КАК БАНКИРАМ СФОРМИРОВАТЬ БУДУЩИХ КЛИЕНТОВ

МУКЫШЕВ Т. М.
ученик 9 «Б» класса, Школа-лицей № 16, г. Павлодар
ДЕМИДЕНКО И. А.
учитель математики, Школа-лицей № 16, г. Павлодар

В условиях глобальной пандемии коронавируса COVID-19, спада и замедления мировой экономики, значительного снижения цен на нефть, высокой волатильности тенге, казахстанским банкам приходится работать в новых условиях. Основными каналами распространения кризисных явлений будут снижение платежеспособности заемщиков и высокий уровень долларизации банковского сектора, считают в S&P Global Ratings.

Ухудшение перспектив экономического роста может оказать негативное влияние на показатели казахстанских банков на фоне

сохраняющихся низких темпов роста кредитования, увеличения сроков восстановления проблемных активов, доля которых, остается высокой и составляет 20-23 % совокупного кредитного портфеля и потенциального ухудшения качества кредитных портфелей в сегментах кредитования юридических и физических лиц и предприятий малого и среднего бизнеса.

По прогнозам S&P Global Ratings, показатели прибыльности казахстанского банковского сектора снизятся, а совокупная чистая прибыль уменьшится с 800 млрд тенге в 2019 г. примерно до 300 млрд тенге в 2020 г. Также, по прогнозам, сократится чистый процентный доход банков из-за снижения спроса корпоративных и розничных клиентов на кредиты в период действия карантина и, возможно, после его окончания [1].

Учитывая сложившуюся ситуацию, казахстанским банкам необходимо уже сейчас планировать дальнейшие перспективы работы после выхода из кризиса и в период восстановления и роста экономики.

В настоящее время происходит переломный момент во всех сферах экономической деятельности. Внедрение новых финансовых и цифровых технологий, новая промышленная революция и глобализация дают понять, что возможно мир уже не будет прежним, особенно это будет заметно в банковской сфере деятельности. Считаю, что для кредитных организаций, которые будут работать в новых условиях, одним из способов увеличения количества клиентов, будет необходимость взаимодействия с детьми уже начиная с младшего школьного возраста.

Чтобы проанализировать уровень лояльности к банкам среди школьников, в рамках исследования, в марте 2020 года, мною был проведен опрос среди учащихся 10-х и 11-х классов школы-лицея № 16 г. Павлодара. В общей сложности в исследовании участвовало 48 школьников от 16 до 18 лет. Анкета содержала одинаковые для всех классов вопросы по банковским услугам. Все основные вопросы исследования и ответы учащихся были сведены в таблицу.

Таблица 1

№	Наименование филиала банка в г. Павлодар	Имеется ли у вас банковская карта? Если да, то какого банка? (количество ответивших голосов)	Клиентом какого банка вы бы хотели стать в будущем? (количество ответивших голосов)
1	Kaspi bank	20	40
2	Halyk Bank	10	12
3	Евразийиский банк	10	6
4	Сбербанк	3	12
5	Банк ЦентрКредит	2	-
6	ForteBank	1	-
7	AsiaCredit Bank	-	-
8	Bank RBK	-	1
9	Jýsan Bank	-	1
10	Tengri Bank	-	-
11	Альфа-Банк	-	2
12	АТФБанк	-	1
13	Банк Kassa Nova	-	-
14	ВТБ	-	1
15	Нурбанк	-	-
16	Банк Хоум Кредит	-	4
17	Жилстройсбербанк	-	1

В данном опросе выяснилось, что из 17 банков работающих в г. Павлодар, лидирующие позиции занимает «Kaspi bank», далее идет «Halyk Bank», и «Евразийский банк».

Успех «Kaspi bank» связан с популярной картой Kaspi Gold, которой сегодня уже пользуются 4,5 млн казахстанцев. Этот продукт радикально трансформировал экономику наличных в экономику безналичных платежей. Появившись в 2016-2017 годах, Kaspi Gold и приложение Kaspi.kz буквально взорвали рынок безналичных платежей: если в сентябре 2016 года было зарегистрировано 9 млн безналичных карточных транзакций, то в сентябре 2019 года уже 107 млн, практически столько же, сколько за весь 2016 год. В сентябре 2016 года доля безналичных платежей во всех банковских операциях составляла 14 %; в сентябре 2019 года этот показатель достиг 52 %, то есть впервые в истории современного Казахстана доля безналичных платежей превысила долю операций по снятию наличных. В своё время одной из фирменных «фишек» Kaspi Gold

наряду с возможностью накопить бонусы, без комиссии снять деньги в любом банкомате мира, произвести международные переводы в приложении стала скорость изготовления карты – всего 15 минут. Начиная с февраля 2020 года клиенты банка смогут получить карту Kaspi Gold всего за 60 секунд посредством уникального инновационного устройства, Kaspi Картомат [2].

При анализе ответов на второй вопрос, выясняется, что основное количество школьников планируют в будущем получать банковские услуги в «Kaspi bank», «Halyk Bank», «Сбербанк» и «Евразийский банк». Остальные банки получили по одному-два голосу. Также можно увидеть, что если несколько лет назад детские карты выпускали лишь отдельные банки, то сейчас практически все кредитные организации делают такие продукты для детей [Таблица 2]. В большинстве случаев детям «пластик» оформляется дополнительно к основной карте родителей, которые могут точно так же пополнять средства, устанавливать лимит и контролировать траты ребенка. Стоимость годового обслуживания чаще всего сопоставима со стандартной картой в конкретном банке

Разветвленная филиальная сеть банковских отделений в мегаполисе, является одним из важнейших факторов борьбы за клиента. Согласно таблице 2, здесь безусловный лидер в Павлодаре – это «Halyk Bank» с 17 отделениями. Далее по 6 отделений имеют «Kaspi bank», «Евразийский банк», «Jýsan Bank» и «Банк Хоум Кредит». Остальные банки имеют по три, два и одному отделению. Усиление конкуренции среди банков изменил режим работы отделений. Почти все из 17 банков в Павлодаре работают дополнительно в субботу с 10.00 до 16.00. Исключением является «Halyk Bank», у которого пятидневная рабочая неделя.

Из крупных проектов по расширению банковского бизнеса в Павлодаре выделяется «ForteBank» В марте 2020 года банк из старого здания по ул. Торайгырова, 64, переехал в новое, полностью возведенное по современному проекту здание в центральной части города, и уже стал архитектурной достопримечательностью Павлодара.

Таблица 2

№	Наименование филиала банка в г. Павлодар	Количество отделений, центров обслуживания в г. Павлодар	Выпускается ли детская банковская карта
1	Halyk Bank	17	да
2	Kaspi bank	6	да
3	Евразийский банк	6	да
4	Jýsan Bank	6	да
5	Банк Хоум Кредит	6	нет
6	Нурбанк	4	да
7	Сбербанк	3	да
8	ForteBank	3	да
9	ЦентрКредит	2	да
10	Банк Kassa Nova	2	да
11	Bank RBK	1	да
12	Tengri Bank	1	да
13	Альфа-Банк	1	да
14	AsiaCredit Bank	1	да
15	АТФБанк	1	да
16	ВТБ	1	да
17	Жилстройсбербанк	1	нет

Необходимо отметить, что каждый год в Павлодарском регионе после окончания учебных заведений на рынок банковских услуг выходят несколько тысяч молодых людей. Например, по информации управления образования, в 2019 году в Павлодарской области школу окончили 3590 выпускников [3]. И почти все они становятся клиентами какого-либо банка. Вопрос в том, каким образом банку убедить этого клиента обслуживаться.

Результаты данного опроса показали, что большинство банков которые не имеют разветвленной сети отделений и достаточную известность в медиапространстве, не используют в полную силу возможности для увеличения своей будущей клиентской базы. Да, почти все банки выпускают детские и молодежные платежные карты, другие банковские продукты и услуги, но информация об этом находиться только на официальных сайтах и каналах самого банка, а большинство школьников об этом не информированы.

Возможно, что продвижение банковских продуктов среди школьников требует серьезных затрат, и при этом не генерирует быстрой прибыли, но если банк рассматривает долгосрочную стратегию развития, то время показывает перспективность данного направления.

Для увеличения продаж своих банковских продуктов кредитным организациям необходимо запускать рекламные кампании для молодежи, например привлекать для этих целей популярных у этой аудитории видеоблогеров, коммуникация через которых дает охват и доверие.

Большое значение имеют сайты банков: удобство использования и привлекательное цветовое оформление. Специалистами отмечается, что неудобная структура сайта вкупе с неудачным стилистическим и цветовом оформлением, негативно откладывается в подсознании потенциального клиента, даже не смотря на стабильные финансовые показатели банка.

Чтобы заинтересовать потенциального клиента, даже существующие детские карты можно выпускать не со скучным внешним оформлением, а например объявить конкурс среди школьников на создание нового яркого, необычного дизайна карты, или запустить опцию индивидуализации пластика.

Также положительный эффект дали бы выездные семинары банков в школы, и экскурсии школьников в отделения банков для ознакомления с банковскими продуктами и повышения финансовой грамотности. Хорошую обратную связь формируют спонсорство и поддержка различных школьных, научных, культурных, и спортивных мероприятий, с возможностью присуждения именной стипендии наиболее талантливым школьникам.

Нет сомнений в том, что конкуренция между банками за молодых клиентов с каждым годом только будет усиливаться. Активная работа банков со школьниками, дает еще и образовательный эффект – в виде повышения уровня финансовой грамотности в будущем: согласно исследованиям, проведенным в разное время в Великобритании и Австралии, дети, которые пользуются дебетовыми картами, во взрослом возрасте относятся к кредитным картам осторожнее своих сверстников. Они четко понимают разницу между собственными и заемными средствами, и менее склонны к импульсивным тратам [4]. Это будет выгодно и самим банкам: клиент, умеющий грамотно планировать расходы, станет дисциплинированным заемщиком.

Есть все основания полагать, что в условиях новой экономической реальности те кредитные организации, которые уже сейчас прилагают активные усилия в данном направлении в выстраивании коммуникаций со школьниками, в ближайшем будущем смогут увидеть возможность вырастить из них лояльных и полноценных клиентов

ЛИТЕРАТУРА

1 Три угрозы, с которыми столкнутся казахстанские банки. 02.04.2020 17:58 [Электронный ресурс] - URL: https://kapital.kz/finance/85953/tri-ugrozy-s-kotorymi-stolknut-sya-kazakhstanskiye-banki.html [дата обращения 02.04.2020]

2 Глава Kaspi.kz показал инновации и назвал 2020-й годом развития МСБ-партнёров Kaspi.kz 29 ноября 2019 [Электронный ресурс].URL: https://forbes.kz/finances/finance/glava_kaspikz_pokazal_innovatsii_i_nazval_2020_-_godom_razvitiya_msb_partnerov_kaspikz [дата обращения 14.03.2020]

3 Для 3,6 тысячи выпускников Павлодарской области прозвенел последний звонок, 25 мая 2019, 14:12 [Электронный ресурс]-URL: https://www.zakon.kz/4970944-dlya-3-6-tysyachi-vypusknikov.html [дата обращения 01.02.2020]

4 Финансовые услуги и продукты. Учите финансам с дошкольного возраста Выпуск №1, 28 декабря 2017 г. [Электронный ресурс]. - URL: http://spb.rbcplus.ru/issue/5a4507997a8aa963ffb5dbb8 [дата обращения 12.01.2020]

21 Секция. Құқықтану
21 Секция. Юриспруденция

СЕМЬЯ И ПРАВО В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

ЕВДОКИМОВА А. А.
ученик 9 класса, СОШ № 39, г. Павлодар
ОРУМБАЕВА А. Б.
учитель истории, СОШ № 39, г. Павлодар

Семейное право – отрасль права, регулирующая имущественные и личные неимущественные отношения в сфере брачно-семейных отношений. Также можно сказать, что семейное право – это область практики, связанная с правовыми вопросами, касающихся семейных отношений, такими как усыновление, заключение брака, развод и опека над детьми.

Государства имеют право определять «разумные формальные требования» к браку, включая возраст и правоспособность, и большинство государств, например, не разрешает однополым парам вступать в брак.

Аналогичным образом, законы любой страны регулируют различные правила и процедуры развода и другие вопросы семейного права.

Семейное право функционирует на основе следующих принципов:

- добровольность брачного союза;
- принцип единобрачия;
- принцип равенства прав супругов в семье;
- принцип разрешения внутрисемейных вопросов по взаимному согласию;
- принцип взаимопомощи и ответственности перед семьей всех ее членов;
- принцип укрепления семьи;
- принцип недопустимости вмешательства кого-либо в дела семьи;
- судебная защита прав членов семьи;
- приоритет семейного воспитания детей;
- забота о благосостоянии и развитии детей;
- обеспечение приоритетной защиты прав и интересов несовершеннолетних и нетрудоспособных членов семьи.

Конституция Республики Казахстан в статье 27 установила, что «брак, семья, материнство, отцовство и детство находятся под защитой государства» [2].

Велением времени стало укрепление, расширение правовых гарантий защиты прав субъектов семейно-брачных отношений, а также смена приоритетов в семейно-правовом регулировании. Семья – первичная ячейка общества, поэтому государство относится к ней с особой заботой, по мере сил помогает, защищает ее от незаконного вмешательства с чьей бы то ни было стороны. Разумеется, и государство предъявляет определенные требования к людям, вступающим в брак, создающих семью.

Брачно-семейное законодательство РК регулирует:

- имущественные и личные неимущественные отношения между членами семьи: супругами, родителями, детьми и другими родственниками;
- устанавливает условия и порядок вступления в брак, прекращения брака и признания его недействительным;
- определяет формы и порядок устройства в семью детей-сирот, детей, оставшихся без попечения родителей;
- регулирует порядок государственной регистрации актов гражданского состояния; определяет функции государственных органов, осуществляющих государственную регистрацию актов гражданского состояния [1].

Основным актом семейного законодательства является Кодекс Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье», который был принят 26 декабря 2011 года (этот Кодекс заменил собой ранее действовавший Закон «О браке и семье» от 17 декабря 1998 года).

Законодательство республики не ограничивается положениями Кодекса о браке и включает в себя иные нормативные правовые акты, среди наиболее значимых из которых следует назвать Законы: «О правах ребенка», «О детских деревнях семейного типа и домах юношества», «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности».

Следует отметить, что Республика Казахстан является полноценной участницей мирового сообщества, а отечественный законодатель в регулировании семейных отношений всегда стремился обеспечить соответствие национального законодательства общепризнанным нормам и принципам международного права.

Казахстаном ратифицировано значительное количество международных договоров, регулирующих брачно-семейные

отношения, а нормы национального семейного законодательства приведены в соответствие с положениями таких международных договоров.

Так, Казахстан, учитывая приоритет общепризнанных принципов международного права, еще 8 июня 1994 г. ратифицировал Конвенцию о правах ребенка, тем самым приняв на себя международные обязательства по приведению своего законодательства в соответствие с конвенцией.

Наряду с этим Казахстан присоединился к Конвенциям о гражданстве замужней женщины, о взыскании за границей алиментов, о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам и др.

Законом РК от 12 марта 2010 года ратифицирована Гаагская Конвенция о защите детей и сотрудничестве в отношении иностранного усыновления. С принятием Кодекса о браке положения национального законодательства были приведены в соответствие с правилами Гаагской конвенции, в результате чего в Казахстане были во многом усовершенствованы механизмы усыновления детей – граждан РК иностранными усыновителями. В частности, теперь казахстанские власти получили возможность запрашивать в других странах информацию об усыновленных из Казахстана детях и таким образом осуществлять контроль за их жизнью.

В Казахстане ведется постоянная работа по созданию экономических, правовых, психолого-педагогических и организационных условий и гарантий реализации прав, свобод и законных интересов детей.

Закон Республики Казахстан от 8 августа 2002 года «О правах ребенка в Республики Казахстан» регулирует основные права и обязанности ребенка, защиту прав и охраняемых интересов ребенка. Ребенок имеет право на охрану здоровья, на индивидуальность и ее сохранение, на жизнь, личную свободу, неприкосновенность достоинства и частной жизни, на свободу слова и совести, информацию и участие в общественной жизни, на необходимый уровень жизни, право на имущество, жилище, образование, свободу труда, государственную помощь, на отдых и досуг [3].

В международном праве предусматривается необходимость защиты прав ребенка от следующих посягательств:

а) произвольного или незаконного вмешательства в осуществление его права на личную жизнь, или посягательства на честь и достоинство;

б) всех форм физического или психического насилия, оскорбления или злоупотребления, отсутствия заботы или небрежного обращения, грубого обращения или эксплуатации;

в) экономической эксплуатации и выполнения любой работы, которая может представлять опасность для его здоровья или служить препятствием в получении им образования, либо наносить ущерб его здоровью и физическому, умственному, духовному, моральному и социальному развитию;

г) незаконного потребления наркотических средств и психотропных веществ;

д) всех форм сексуальной эксплуатации и сексуального совращения;

е) бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения или наказания;

ж) всех других форм эксплуатации, наносящих ущерб любому аспекту благосостояния ребенка (ст.ст.16, 19, 32-34, 37 Конвенции о правах ребенка).

Таким образом, ребенок должен быть защищен от всех негативных как физических, так и нравственных воздействий.

Государство полностью или частично несет расходы на содержание граждан, нуждающихся в социальной помощи, в период получения ими образования. Дети из многодетных семей в период получения ими образования пользуются поддержкой государства, которое полностью или частично несет расходы на содержание граждан нуждающихся в социальной помощи. Ребенок имеет право на совместное проживание со своими родителями и законными представителями. Решение о разлучении принимается только судом в исключительных случаях и лишь в той мере, в какой это необходимо в целях защиты ребенка.

Родители обязаны содержать и воспитывать своих несовершеннолетних детей. При отсутствии соглашения об уплате алиментов, алименты на несовершеннолетних детей взыскиваются судом с их родителей ежемесячно в размере: на одного ребенка одной четверти, на двух детей - одной трети, на трех и более детей - половины заработка и (или) иного дохода родителей. За злостное уклонение более трех месяцев родителя от уплаты средств на содержание несовершеннолетних детей, а равно нетрудоспособных детей, достигших 18-летнего возраста, предусмотрена уголовная ответственность по ст.136 УК Республики Казахстан.

В Кодексе о браке и семье РК прописано, что родители несут ответственность за обеспечение в пределах своих способностей и финансовых возможностей условий жизни, необходимых для его физического, психического, нравственного и духовного развития».

Основные права ребенка по Кодексу РК:

- право жить и воспитываться в семье;
- на общение с родителями и другими родственниками;
- выражать свое мнение;
- на имя, отчество, фамилию;
- на защиту;
- на закрепление имущественного права.

Семейные ценности в Казахстане формируются на стыке традиций и современных реалий. Институт семьи подвержен влиянию двух трендов: традиционализации и глобализации. Первый – патриархальный - связан с сохранением, воспроизводством семейных отношений на основе духовно-культурных, этнических, религиозных ценностей, которые формировались исторически. Второй тренд – глобализационный – ведет к замещению традиционных семейных ценностей новыми, направленными на формирование эгалитарного типа семьи.

Глобализационные процессы, которые оказывают влияние на трансформацию семьи, показывают сложность сохранения традиционных ценностей в современных условиях информационной эпохи. Но в этих же условиях наблюдается и тенденция к абсолютизации традиционных семей и их исключительного права на семейные отношения. Эта модель была работающей до тех пор, пока женщина оставалась вне рынка труда, пока она была экономически зависима от мужчины. В современном Казахстане женщины активны во всех сферах, совмещают свои профессиональные обязанности с семейными, имеют возможность участвовать в политике, принятии решений на всех уровнях. Эти процессы влияют на патриархатную модель семьи, трансформируют ее в новую, эгалитарную. Эгалитарная модель признает равенство прав и возможностей и мужчины, и женщины выполнять разные семейные роли: быть добытчиком экономических средств, главой домохозяйства, реализовывать равные права и возможности. В эгалитарной семье решения принимаются совместно (не только супругами, родителями, но и при необходимости – детьми), действует своеобразная модель семейной демократии.

Отношение казахстанцев к росту разводов, связанно с тем, что современные женщины все чаще не намерены терпеть неравные

отношения в браке, насилие, безответственность супруга. Коме того, их экономический статус порой не уступает мужскому. Женщины решаются на развод, не драматизируя ситуацию [5].

Количество браков в РК за январь–сентябрь 2019 года составило 104 тысячи. Ранее их количество из года в год сокращалось, в то время как количество разводов увеличивалось. Впрочем, число разводов выросло и в текущем году – сразу на 9,2 %, до 45,2 тысячи.

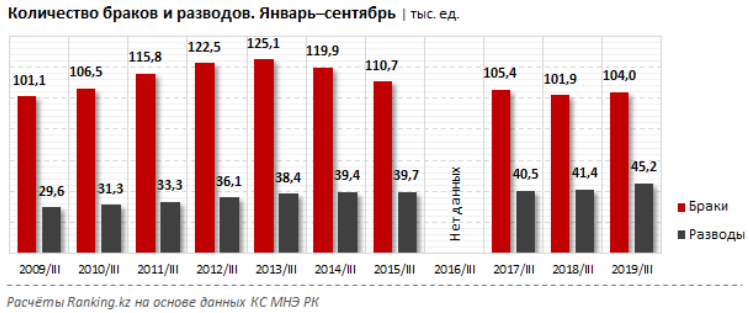

Рисунок 1

Среди регионов РК наибольшее число бракосочетаний за январь–сентябрь 2019 года наблюдалось в Алматы (13 тыс.), а также в Туркестанской (10,5 тыс.) и Алматинской (10,4 тыс.) областях. Рост по отношению к аналогичному периоду был отмечен в 10 из 17 регионов РК, причём самый заметный – в Шымкенте: на 19,6 %, до 5,9 тыс. зарегистрированных браков.

Самое заметное число разводов среди регионов РК также приходится на Алматы: 5,5 тыс. На второй строчке Алматинская область (5,1 тыс.), на третьей – Карагандинская (4,1 тыс.). Количество разводов сократилось за год лишь в 2 регионах из 17 по РК. Максимальный рост был отмечен на юге: в Кызылординской (на 24,7 %, до 1,6 тыс.), Жамбылской (на 22,5 %, до 2,4 тыс.) и Алматинской (на 19,2 %) областях.

Количество браков и разводов. Январь–сентябрь (тыс. ед.)		
	Браки	Разводы
Казахстан	**104,0**	**45,2**
Акмолинская	3,6	2,2
Актюбинская	5,0	2,0
Алматинская	10,4	5,1
Атырауская	3,7	1,1
ВКО	7,2	3,6
Жамбылская	5,8	2,4
ЗКО	3,5	1,7
Карагандинская	7,8	4,1
Костанайская	4,1	2,6
Кызылординская	4,2	1,6
Мангистауская	4,0	1,3
Павлодарская	3,9	2,4
СКО	2,6	1,5
Туркестанская	10,5	2,7
г. Алматы	13,0	5,5
г. Нур-Султан	8,5	3,5
г. Шымкент	5,9	2,1
Расчёты Ranking.kz на основе данных КС МНЭ РК		

Рисунок 2

Количество разводов на 1000 браков увеличивается 8-й год подряд. За январь–сентябрь 2019 года показатель составил уже 435 разводов, годом ранее – 406. В городах количество расторжений на 1000 браков растёт 7-й год подряд и за последний год увеличилось с 438 до 453 разводов.

Количество разводов на 1000 браков в сельской местности поразительно быстро сокращает разрыв с городами. Если за последний год в городах их количество выросло на 3,4 %, то в сельской местности рост был сразу на 17,5 %, с 334 до 392 разводов на 1000 браков. В сельской местности этот показатель растёт 8-й год подряд.

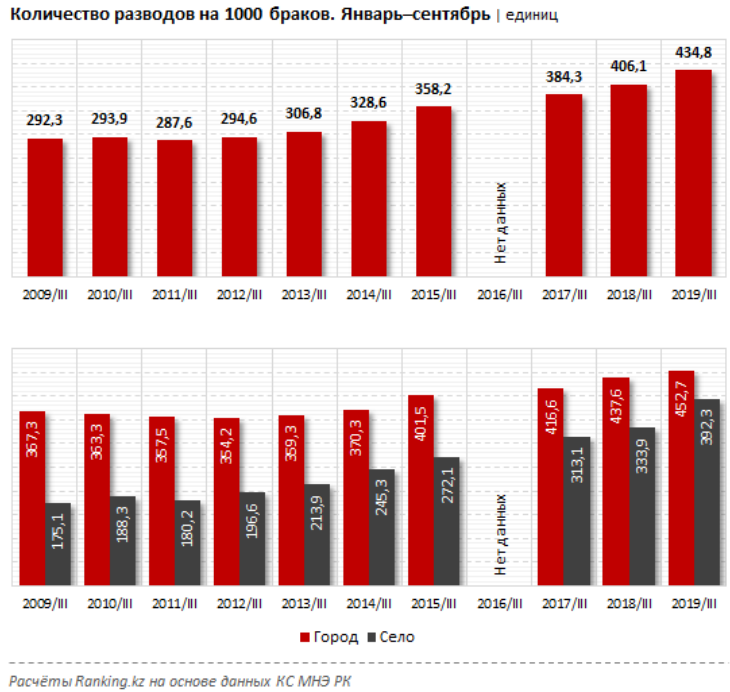

Рисунок 3

Распад семьи, безусловно, сильное потрясение и для супругов, и для детей. Хочется, чтобы таких случаев было как можно меньше [6].

ЛИТЕРАТУРА

1 Кодекс Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье» с изменениями и дополнениями по состоянию на 27.12.2019 г.

2 Конституция Республики Казахстан: принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года, с изменениями и дополнениями по состоянию на 23.03.2019 г.

3 Закон Республики Казахстан от 8 августа 2002 года № 345-II «О правах ребенка в Республике Казахстан» с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.04.2019 г.

4 Лекция Нестеровой А. А. доктора психологических наук, профессора кафедры социальной психологии Московского Государственного Областного Университета в Институте Семейного Воспитания (г. Нур-Султан, Республика Казахстан).

5 Национальный доклад «Казахстанские семьи – 2019» ОФ «Институт равных прав и равных возможностей Казахстана» на сайте http://arasha.org.kz/publication_pdf.php

6 Статья «Количество браков и разводов. Январь–сентябрь 2019» на сайте http://ranking.kz/

МЕДИАЦИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

ЕСМАКАЕВА Г. Б.
учитель истории и географии, СОШ №21, г. Павлодар
КУАТОВА Д. Е.
ученик 10 класса, СОШ № 21, г. Павлодар

Одним из важных шагов в совершенствовании правовой системы должно стать развитие одного из элементов восстановительного правосудия – медиации. Закон «О медиации», который регулирует общественные отношения в сфере организации медиации в Республике Казахстан, определяет ее принципы, процедуру проведения и статус медиатора, был принят 28 января 2011 года. Понятие «медиация» происходит от латинского «mediare» и означает буквально «посредничать». Медиация – это метод посредничества в разрешении спора, цель которого состоит в содействии сторонам в самостоятельном урегулировании спора к взаимному удовлетворению и к обоюдной пользе. Эффективность подобного урегулирования достигается благодаря раскрытию посредником – медиатором в спорящих сторонах способности к кооперации и коммуникации.

Существует одна древняя восточная притча, где говорится о том, что один человек оставил в наследство трём сыновьям семнадцать верблюдов. Половина верблюдов должна была отойти старшему сыну, треть - среднему, а девятая часть младшему. Братья принялись делить наследство, но не смогли договориться ведь семнадцать не делиться ни на два, ни на три, ни на девять. В конце концов, сыновья обратились за советом к мудрецу. Обдумав положение, мудрец сказал: «Поглядим, что выйдет, если вы возьмёте моего верблюда». Таким образом, у сыновей оказалось восемнадцать верблюдов и они смогли поделить их между собой как завещал отец. Девять, шесть и два в сумме дают семнадцать. Один верблюд оказался лишним. Братья вернули его мудрецу.

Как и задача с семнадцатью верблюдами, переговоры могут казаться безнадёжными. Тогда, подобно мудрецу, медиатор помогает посмотреть на проблему под свежим углом зрения и найти восемнадцатого верблюда.

Цель медиатора - привести стороны к соглашению. Медиатор не примет за стороны решения, он лишь помогает им совместно прийти к нему.

Сама по себе медиация как посредничество, хотя и не облечена в соответствующую правовую форму, существует везде: в семье, на производстве. Вот еще пример. Скажем, первый руководитель организации видит, что на определенном участке возник конфликт между работниками. Он вызывает их к себе, выслушивает претензии и, пока спорная ситуация не вышла за рамки конфликта только двух лиц, предлагает разрешить вопрос каким-то конкретным, наиболее безболезненным образом, безусловно, мирным. Это тоже медиация.

Каковы же главные преимущества медиации?

1 Медиация ориентирована только на конструктивный поиск взаимовыгодных решений.

2 При разрешении спора с помощью медиации достигнутые договоренности отвечают реальному положению вещей, что делает их осуществление обоюдно приемлемым и естественным.

3 При проведении медиации обстановка, организация, регламент и содержание процесса могут быть определены индивидуально.

4 Сфера частных интересов сторон полностью защищена, поскольку процесс медиации является конфиденциальным.

5 Медиация помогает сэкономить время, деньги и эмоциональные силы участников спора.

Существует ряд проблем, связанных с медиацией в РК.

Во-первых, проблемы организационного характера в деятельности медиатора. По результатам опроса статистика показала, что большая половина нашего населения не знает что такое медиация, отсюда и вытекает одна из основных проблем «торможение» развития медиации в казахстанском обществе, из-за не информированности общества.

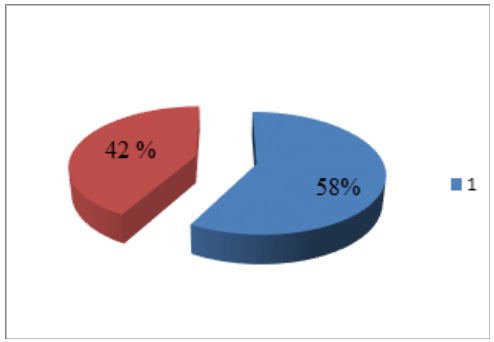

Рисунок 1

На рисунке 1 отображены результаты опроса, на котором объект бордового цвета означает количество человек, а именно 42 % которым известно, что такое медиация. Объект синего цвета означает количество человек, а именно 58 % которые не знают что такое медиация.

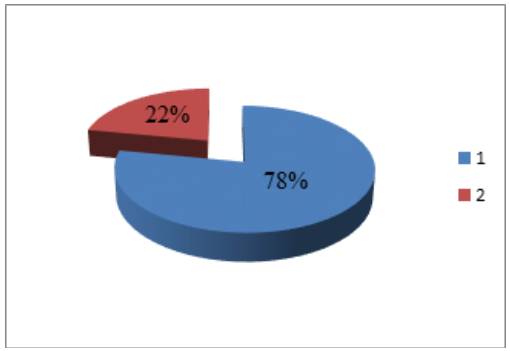

Рисунок 2

На рисунке 2 отображены результаты опроса, мы видим объект синего цвета, который означает количество человек, а именно 78% которые обратились бы к услугам медиатора, после того как им разъяснили что такое медиация, каковы ее преимущества, а объект бордового цвета означает количество человек, а именно 22% которые не обратились бы к услугам медиатора.

Возможное решение в данной ситуации:

Пропаганда медиации в программах среднего и высшего образования путем внедрения дополнительного курса обучения;

Пропаганда медиации в средствах массовой информации (социальные ролики, репортажи, серийные передачи).

Определенные проблемы имеются в области подготовки медиаторов.

В настоящее время в Казахстане подготовку медиаторов ведут порядка 20 организаций медиаторов, но сказать точно на каком качественном уровне ведется такая подготовка, никто не может.

Одной из проблем является отсутствие законодательно закрепленного государственного контроля. Организация медиаторов являются частными, самоуправляемыми то, как было показано выше из опроса населения, у народа вызывает сомнительность, недоверие к таким организациям. На наш взгляд, необходимо возложить государственный контроль за их деятельностью на органы юстиции и внести соответствующие изменения и дополнения в Закон РК «О государственном контроле и надзоре».

Например, в п.3 ст. 7 Закона РК «О медиации» закреплено положение о том, что не допускается вмешательство в деятельность медиатора при проведении медиации со стороны участников, государственных органов, иных юридических, должностных и физических лиц, кроме случаев, предусмотренных законами Республики Казахстан, Но случаи, как таковые в законе не оговариваются. Более того, они не оговариваются в законодательстве. На наш взгляд здесь необходимо конкретизировать норму, с тем чтобы в законе четко были оговорены случаи, когда такое вмешательство допускается.

Конфиденциальность закона о медиации в ч.3 ст. 8 где указывается что, за разглашение участником медиации сведений, ставших ему известными в ходе медиации, без разрешения стороны медиации, предоставившей эту информацию, влечет ответственность, установленную законами Республики Казахстан. В соответствии с законодательством, а именно с Кодексом РК «Об административных правонарушениях» предусмотрена мера наказания как административный штраф в размере равном 20 месячным расчетным показателям.

Мы считаем что, данную меру наказания нужно ужесточить, к примеру заменить лишение права лицензии заниматься определенной деятельностью.

Ответственность медиатора:

Ни Законом РК «О медиации», никаким иным нормативно-правовым актом, за исключением Кодекса об административных нарушениях в части ответственности за разглашение сведений, ставших известными в процессе медиации, не урегулированы вопросы основания и видов ответственности медиатора. В то же время требование об условиях, объеме и основаниях ответственности медиатора, в качестве существенных условий договора о проведении медиации выдвинуто в статье п.8 ч.2 ст. 21 Закона «О медиации». В свою очередь, статья 393 Гражданского кодекса РК определяет, что договор считается заключенным, когда между сторонами, в требуемой в подлежащих случаях форме, достигнуто соглашение по всем существенным его условиям.

При этом существенными являются условия о предмете договора, условия, которые признаны существенными законодательством или необходимы для договоров данного вида, а также все те условия, относительно которых по заявлению одной из сторон должно быть достигнуто соглашение.

В настоящее время практически во всех договорах о проведении медиации эту норму стараются обходить фразой, что условия, объем и основания ответственности медиатора определяются законодательством, но как мы уже отмечали, какой-либоиной прямой ответственности медиатора, за исключением ответственности за нарушением принципа конфиденциальности законодательством не предусмотрено.

На наш взгляд, п.8 ч.2 статьи 21 Закона РК «О медиации» необходимо либо исключить в качестве существенного условия договора о проведении медиации, либо конкретизировать какую именно ответственность имеет ввиду законодатель и каковы ее основания.

Одной из основных проблем является соглашение, которое заключается между сторонами при проведении медиации, в письменной форме и подписывается сторонами.

Здесь проблема заключается в том, что органы следствия не принимают незаверенные соглашения.

Думаем нужно менять форму соглашения. Так как деятельность медиатора может осуществляться как на профессиональной, так и на непрофессиональной основе, а медиатором является физическое лицо, то соглашение нужно удостоверять подписью медиатора и печатью организацией медиаторов.

Следующая проблема заключается в том, что во-первых, не всегда доступна информация о работающих медиаторах. Во-вторых, в уголовном процессе, обращение к медиатору не является основанием для приостановления уголовного дела, и на практике это приводит к таким случаям, когда обвиняемый, к которому применена мера пресечения – арест, обращается через администрацию учреждения с просьбой предоставления медиатора. Администрация учреждения, в свою очередь, направляет заявление обратившегося в организацию медиатора, определенное время уходит на все эти процедуры, и если дело обвиняемого уже передано в суд, то стороны попросту не успевают привлечь медиатора.

Мы считаем, что в данном случае в уголовно-процессуальный кодекс РК нужно внести изменение, а именно о приостановление уголовного дела при обращении к медиатору.

Явным пробелом законодательного регулирования является вопрос о том, как принудительно исполнить условия заключенного в порядке медиации соглашения, если одна из сторон оказалась недобросовестной. Вот в этих случаях сила закона должна быть применена немедленно и неотвратимо.

Как нам кажется в данной ситуации медиативное соглашение нужно «наделить силой» исполнительного документа. А именно внести в закон РК «Об исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей», добавить в перечень исполнительных документов медиативное соглашение.

В целом, основной проблемой развития медиации является отсутствие комплексного и системного подхода, как в законодательном регулировании данной процедуры, так и в практической деятельности государственных органов и гражданского общества. Мы надеемся, что в скором будущем медиация будет восприниматься обществом как полезный и довольно привычный способ разрешения споров, возникающих из правоотношений.

Как мысчитаем, для дальнейшего развития медиации в нашем обществе необходимо пропагандирование медиативной деятельности в средствах массовой информации (телевидение, газеты, социальные сети).

В завершении хотелось бы отметить, что развитие в нашей стране альтернативных инструментов урегулирования спора, в числе которых медиация, будет признано мировым сообществом как серьезный шаг на пути к вхождению в число самых конкурентно способных стран мира.

ЛИТЕРАТУРА

1 Романовская С. «За медиацией – будущее!» / /BR – «Безупречный обзор»-2014 – № 12 С. 58.

2 Закон Республики Казахстан «О медиации» // Вестник медиатора, 2011 - № 1.

3 BoulleL., NesicM. Mediation: principles, process, practice. London, Dublin, Edinburgh: Butterworths, 2001. P. 9-13 [на англ. яз.].

4 Актюбинский вестник [Электронный ресурс]. – URL: https://avestnik.kz[дата обращения 15.02.20].

5 Национальная палата медиаторов [Электронный ресурс]. – URL: http://www.mediation.kz[дата обращения 1.03.20].

КРИМИНАЛИСТИКА

ОРУМБАЕВА А. Б.
учитель истории, СОШ № 39, г. Павлодар
ТОКАЛОВА А. В.
ученик 9 класса, СОШ № 39, г. Павлодар

Криминалистика – это наука, которая изучает и обобщает опыт борьбы с преступностью, разрабатывает средства, приемы и методы раскрытия и расследования преступлений.

Предмет науки криминалистики состоит из двух частей. Первая часть включает три группы закономерностей:

1) закономерности механизма преступления;

2) закономерности возникновения информации о преступлении и его участниках;

3) закономерности собирания, исследования, оценки и использования доказательств.

В отличие от предмета объектом науки криминалистики служат преступная деятельность и деятельность правоохранительных органов по раскрытию и расследованию преступлений, составляющие их различные процессы и отношения, свойства и признаки.

Поскольку правовую основу науки криминалистики составляют уголовное и уголовно-процессуальное законодательства, то их общей задачей и будет задача криминалистики – содействие своими средствами и методами делу борьбы с преступностью.

Но совершить идеальное преступление не так то просто. Ведь каждую секунду мы выдаем сами себя. Оставляя различные следы.

Их изучает трасология – раздел криминалистики о следах. Причем о любых: следы рук, ног, зубов, крови.

Для криминалиста важны любые следы. Например, по следу обуви можно рассказать не только марку кроссовок и размер ноги, но и пол вес рост, направление движения и тип особенностей походки. Если след оставлен на плоской поверхности, то его фотографируют, а потом снимают специальной пленкой или прибором под названием следоскоп. Если след оставлен на земле, то его в лабораторию забирают вместе с грунтом.

Формулы по которой определяют рост:

Рост= 3,1 * длина стопы + 4* ширина стопы + 53

Но преступники оставляют не только свои биологические следы, но и следы инструментов например отмычки. Чем меньше следов тем спокойнее и опытней был преступник.

Следы шин тоже могут много рассказать. Это зависит от скорости машины и степени изношенности шин.

Рисунок 1

Зная все это преступники стараются избавиться от всех следов.

Но вот от невидимых следов избавиться сложно. От запаха избавиться практически невозможно, способность чувствовать запах есть даже у бактерий. Этот раздел изучает одорология.

Ежегодно в судах рассматривают десятки дел, где в качестве доказательств фигурируют запаховые следы. Одежда потерпевшего, стул, на котором сидел убийца, даже кровь жертвы может впитать запах преступника. На различных материалах запах держится по-разному. С ткани, бумаги, дерева он не выветривается до полугода. С пластмассы, стекла, железа улетучивается за несколько

часов. Неожиданно долго держит запах преступника кровь жертвы. Высыхая, она как бы «консервирует» его, накрывает своеобразным «саркофагом». Для экспертизы важно, как долго преступник контактировал с предметом. «Чтобы запах перешел на какую-либо поверхность, нужно минимум 30-40 минут. Хотя есть исключения. Когда человек совершает преступление, он волнуется. Нервное психофизическое состояние способствует обильному потоотделению. Поэтому иногда хватает даже непродолжительного контакта, чтобы запах перешел на предмет.

Но запах преступника мало сохранить – его еще нужно извлечь. Для этого используют криогенно-вакуумный метод. Снизу банку нагревают, сверху – охлаждают. Конденсат, который образуется из-за разницы температур, оседает на салфетках. Это и есть чистый запах исследуемого предмета. Препарат для экспертизы готов. Мы переходим в соседнее помещение – зал проведения ольфакторного (то есть обонятельного) исследования. Здесь из представленных образцов собаки-детекторы должны выбрать один. Ведь обонятельная система 100 квадратных сантиметров, в то время пока у нас только 4. И это не только овчарки, это могут быть любые собаки. Итак колбы с запахом расставляют по кругу и кинолог с собакой обходит каждую из них. Проводят исследование обязательно два эксперта: один водит собаку, второй прячет запаховые образцы и задает направление. Собака бежит по кругу, засовывая нос в каждую банку. У одной, в которую положили салфетку с запахом «экспериментальных», садится – это значит, что она нашла эталонный образец. Затем собаку уводят за дверь, а руководитель экспертизы меняет банки с запахами местами. Собака опять садится у нужного конуса. Но чтобы удостовериться в точности «показаний», в исследовании должны принять участие три собаки. Если эталонный образец находит только одна из них, экспертиза дает отрицательный результат.

Но конечно это далеко не все разделы криминологии. Когда нам говорят, что то о розыске преступников, то многие из нас представляют фоторобот. Этим занимается габитоскопия.

Это самый худший фоторобот в истории, но самое главное, что по нему удалось найти преступника.

Рисунок 2

Пожалуй, самые растиражированные фотороботы пришли к нам с дикого запада это плакаты Живым или мертвым где написана цена за поимку. А вы знаете кто платит деньги за поимку преступников. Сами преступники, когда преступников выпускают под залог, в случае если они сбегают это залог оплачивает их поиски. Но сейчас преступников ищут не по рисунку, криминалисты составляют портрет на карточках или пленке. Для этого созданы специальные программы вроде Faces. Составить портрет по показаниям потерпевших это очень просто. Да и тем более из-за стресса, люди не могут дать точного описания. При этом преступник может одеть очки, бороду, усы, маску.

Но на месте преступления еще остаются отпечатки пальцев. Их изучает дактилоскопия. Их легко оставить, и трудно удалить. Они формируются еще до нашего рождении. Каждый отпечаток это набор волн или дуг, петель или завитков. Это и отличает дин отпечаток от всех остальных. Раньше преступники, что бы избавиться от отпечатков срезали верхний слой кожи с пальцев. Но когда раны зарастали, на них появлялись те же узоры. Но мало кто знает, отпечатки сами меняются, нужно всего подождать пару лет. Так же соотношение узоров у каждых народов разное. Например, отпечатки эскимосов по большей части состоят из завитков, а у европейцев и русских в том числе из петель.

	Завитки	Петли	Дуги
Эскимосы	72,2%	26,9%	0,8%
Японцы	45,6%	52,76%	1,81%
Евреи	42,7%	53,0%	4,2%
Итальянцы	36,46%	58,44%	4,72%
Русские	32,12%	61,3%	6,15%
Немцы	26,6%	66,13%	7,27%
Норвежцы	25,65%	66,95%	7,4%

Рисунок 3

Но что делать, если на месте преступления не осталось следов, и нет свидетелей.

В 1929 году люди Аль Капоне переодевшись в полицейских, убили семь человек. На месте преступления остались только пули и гильзы. Они были выпушены из автомата Томсона 45 калибра, но в то время такие автоматы имели почти все банды. Огнестрельное оружие изучает баллистика. Главное выяснить из чего и, как стреляли. Пули, гильзы и отверстия фотографируют. Потом строят из входного отверстия и входного примерную линию, и вычислят, откуда стреляли. Пороховые газы расскажут о расстоянии выстрела. А так же на каждой пули есть нарезы это индивидуальная печать ствола, его оставляют нарезные стволы. Пули отправляют в лаборатории, там их вращают на 360 градусов и фотографируют. Получается развертка баллисты находят оружие и выстреливают из него в пули улавливатель, а потом сравнивают рисунок с рисунком пули с места преступления, если рисунки совпадают, то оружие найдено. Автоматы Томсона которые нашли у банды Аль Капоне оставили тот же рисунок, что и на месте преступления. Так криминалисты смогли посадить убийц. Это был первый случай в истории, когда нарезное оружие поспособствовало следствию. Теперь преступники пытаются как можно быстрее избавиться от оружия.

Но, не смотря на все это, люди оставляют свою ДНК даже не шевелясь. Чтобы опознать человека потребуются всего 8 клеток. Люди похожи друг на друга на 99,9 %, но 0,1 процент делает каждого уникальным. Биоматериал нужно как можно быстрее протестировать в лаборатории, это может быть волос или маленький кусочек кожи. Затем реагентом разрушают клетки и освобождают ДНК, материал сканируют приборами. По ДНК можно узнать пол, этническую принадлежность, группу крови. А если оно есть в базе

данных, то и самого человека. По закону должны сдавать ДНК все, кто был осужден за тяжкие преступления.

Из этого можно сделать вывод, что совершить идеальное преступление не просто. Но, тем не менее, это удается.

По сей день за решеткой находиться Бретфорд Кинг, он был полицейским, а позже преподавателем криминалогии. Он всегда задавал своим студентам составить план идеального преступления. Потом у его жены появился поклонник, который звонил, а однажды прислал записку на которой было приглашение на ужин(записка была набрана буквами из газеты). А потом она была найдена мертвой перед домом. Расследование показало что снайпер стрелял из соседней конюшни, там нашли гильзу 22 калибра, а в реке неподалеку оружие. Собака вышла на след и описав дугу вернулась к дому. Это означало, что преступник поделал круг и вернулся на место преступления и наблюдал за полицией, но никто его не заметил. Пули тоже были деформированы. ФБР через 10 месяцев после убийства решили изучить это письмо. Такие записки оставляют те, чей подчерк может быть опознан. То есть убийца был хорошо знаком с жертвой. Позже выяснилось, что когда звонили его жене, его не было рядом. А кто хорошо был знаком с жертвой, разбирался в криминалистике, и искал способ совершить идеальное преступление. Бретфорд Кинг. Не смотря на то, что обвинения базируются только на косвенных уликах, он был арестован и приговорен к пожизненному заключению.

Любое идеальное преступление прекращает быть таковым, когда его раскрывают криминалисты. Но все же идеальные преступления бывают, но нам обещают, что их обязательно раскроют.

ЛИТЕРАТУРА

ЭЛЕКТРОННЫЙ РЕСУРС:
1 https://ria.ru/20190729/1556874890.html
2 http://www.tamognia.ru/faq/detail.php?ID=1540777
3 http://be5.biz/pravo/k015/12.html
4 http://be5.biz/pravo/k043/7.html
5 https://w.histrf.ru/articles/article/show/daktiloskopiia

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ РЕФОРМАЛАРДЫҢ ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫНА ӘСЕРІ

ТУЛЕБАЕВА Б. Т.
Қазіргі Әлемдегі Қазақстан пәнінің модератор мұғалімі, ХББ Назарбаев Зияткерлік мектебі, Павлодар қ.
ЕЛЬГУНДИНОВА А. Е.
оқушы, ХББ Назарбаев Зияткерлік мектебі, Павлодар қ.

Қазақстан әлемде орын алып жатқан жаһандық өзгерістердің негізінде ғасырдың ортасына қарай әлемнің ең дамыған 30 елдің қатарына кіруге ұмтылады, осыған орай «Қазақстан-2050» бағдарламасы қалыптасып, мақсаттардың біріне 2050 жылға қарай мықты мемлекеттің, дамыған экономиканың және жалпыға ортақ еңбектің негізінде қоғам құру жатқызылды [1]. Бұл ретте өсудің ресурсқа қажетсінетін моделінен неғұрлым таза, инновациялық және әртараптандырылған үлгіге көшуге ұмтылады. Осы мақсатқа қол жеткізу қарқынды экологиялық өсуге, барынша ашықтыққа және, ақыр соңында, жақсы жұмыспен қамту мен экономикалық мүмкіндіктерге тең қол жеткізуге ықпал ететін одан әрі елеулі реформаларды талап етеді. Қазақстан экологиялық реформаларды еңгізуді экологиялық саясатты дамытудан бастап, бірнеше кезеннен өтті. 90-шы жылдардың басында XX ғасырдың 30-шы жылдарының басынан бастап Кеңес кезеңінде қалыптасқан қоршаған ортаны қорғаудың экономикалық тетігі негізінен жұмыс істеді. Дәл сол жылдары бұрынғы КСРО аумағында ормандарды қалпына келтіруді қамтамасыз ету үшін орманның тұқымдық құрамына, орналасу ауданына, көлік жолдарынан алыстығына, сүректің сапалық сипаттамаларына байланысты сараланған сипатқа ие Орман ресурстары үшін ақы енгізілді. Орман төлемдері жүйесі шығын принципі бойынша қалыптасты, мемлекет бекітті және іс жүзінде осы уақытқа дейін әрекет етеді. Су ресурстарының тапшылығы Қазақстан бойынша 1991 жылдың басында жер үсті, содан кейін жер асты көздерінен өнеркәсіптік қажеттіліктер үшін су алу үшін төлемді енгізуді анықтады. Табиғи ресурстарды пайдаланғаны үшін кейбір төлемдер өзекті сипатқа ие болды. Бұл экономикалық тетік 1995 жылы «қоршаған ортаны қорғау туралы» ҚР жаңа Заңы қабылданған кезде ішінара реформаланды. Бұл заң табиғатты ұтымды және тиімді пайдалануды ынталандыратын төлемдер мен субсидиялар түрінде қоршаған ортаны қорғаудың негізгі экономикалық құралдарын анықтады [2]. Алайда, қазіргі таңда

экономика және ірі өнеркәсіптің қарқынды дамуына байланысты үкімет бірқатар жаңа экологиялық реформаларды әзірлеуге мәжбүр болды. Мәселен, 2015-2017 жылғы ауа сапасы мониторингінің деректерін талдауы бойынша, зерттелген он жеті қалада (21-ден) PM10 үшін Дүниежүзілік Денсаулық сақтау ұйымының (ДДҰ) жылдық шекті мәнінен асып түскенін көрсетті [3]. Ауаның ластануы Қазақстан халқының денсаулығына зиян келтіреді, бұл экономика мен халыққа айтарлықтай қаржылық және әлеуметтік шығындарға әкеледі. 2018 жылы National Laboratory Astana Қазақстан қалаларында ауаның ластануы (орта есеппен) жыл сайын мезгілсіз 27915 өлімді туындататыны, ал денсаулық сақтау саласындағы ауаның ластануынан туындаған қосымша шығын жылына 2.9 миллиард АҚШ долларынан астам (ІЖӨ-нің 1.82 %-ы) бағаланды [4]. Осыған орай, экономиканы, қоғамды және заңнаманы экологияландыру біртіндеп «жасыл экономикаға» көшу саясатына айналды, ол болашақ ұрпақты көптеген жүзжылдықтарға тұрақты даму ресурстармен қамтамасыз етілетін парадигма ретінде орнықты дамуға қол жеткізу жолдарының бірі болуға тиіс.Жасыл экономикаға көшу реформасымен қатар Қазақстанның YEҰ-мен ынтымақтастығы тағы бір маңызды қадам болды. Қазақстан алғашқылардың бірі болып Халықтың экологиялық ақпаратқа қол жеткізуі, қоршаған ортаны қорғау саласында шешімдер қабылдау және сот төрелігі туралы Орхус конвенциясына қол қойып, оны ратификациялады. Орхус конвенциясының барлық ережелері Қазақстан Республикасының заңнамасына енгізілген. Қазақстандағы егеменді даму жылдары қоғамды экологиялық жаңғыртудың жаңа мемлекеттік саясатын қалыптастыру және жүзеге асыру жылдары болды, оның жалғасы Қазақстан Республикасының 2007-2024 жылдарға арналған орнықты дамуға көшу тұжырымдамасында өз көрінісін тапты [5]. Осы тақырыпты тандаған себебім - бұл «Қазақстан-2050» бағдарламасының қазіргі таңда өзекті зерттеу саласына айналуы болып табылады. Сонымен қатар, бұл тақырып менің болашақ кәсібімен байланысты және мені еліміздің экологиялық жағдайы қызықтырады. Зерттеудің мақсаты- экологиялық реформалардың экономикаға тигізетін әсерін анықтап, қазіргі кезде өткізіліп жатқан реформалардың тиімділігін зерттеу және болашақта туындайтын экологиялық мәселелердің шешу жолдарын ұсыну. Зерттеу жұмысының мақсатына жету үшін, жұмыс барысында қазақстандықтардың осы мәселеге көзқарасы сауалнама арқылы анықталды. Жұмыс барысында келесі зерттеу

әдістері қолданылды: ФОРСАЙТ талдау, талдау, жалпылау, қорытындылау, статистикалық ақпаратты талдау. Зерттеу жұмысы 5 бөлігінен тұрады: кіріспе, негізгі бөлім, қорытынды, қосымшалар, пайдаланған әдебиет тізімі. Зерттеу гипотезасы- егер мен экологиялық реформалардың экономикаға тигізетін әсерін дұрыс тұжырымдасам, оның болашақта даму статегиясын болжай аламын. Зерттеу барысында құралған гипотезаны тексеру үшін негізгі зерттеу сұрақтары қойылды:

Қазақстан экологиялық реформаларды еңгізуде қандай кезендерден өтті?

Экологиялық реформаларды жүзеге асыру Қазақстан экономикасына қалай әсер етеді?

Қазақстанда экологиялық мәселелерді шешудің қандай экономикалық жолдары бар?

Қазақстан экологиялық реформаларды еңгізуде қандай кезендерден өтті?

Қазақстанның экологиялық қауіпсіздігінің бірінші тұжырымдамасы 1996 жылы қабылданды, онда Қазақстан Республикасының экологиялық саясаты ұлттық қауіпсіздіктің бір бөлігі ретінде жеке адамның, қоғамның және мемлекеттің қолайсыз тоталитарлық әсерден, дүлей зілзалалардан, өнеркәсіптік авариялар мен апаттардан қорғалу дәрежесімен анықталады. Тұжырымдамада шөлейттенумен және онымен байланысты кедейлікпен күрес, қоршаған ортаға шығарындыларды азайту, биоәртүрлілікті сақтау, ауыз суға қол жеткізуді қамтамасыз ету, сондай-ақ республикада өнеркәсіптік өндірістің өсуіне байланысты туындайтын экологиялық проблемалар да ескерілді. Жалпы, ол қазақстандық мемлекеттіліктің бастапқы кезеңінде өзінің оң рөлін атқарды. Сонымен қатар, онда экология саласындағы саяси стратегияның кейбір маңызды сәттері ескерілмеген.Экологиялық саясатты реформалау XXI ғасырдың басында, зерттеушілер мен ғалымдар экономиканы, заңнаманы және қоғамды экологияландыру туралы сөз еткенде басталды. 2003 жылғы желтоқсанда ҚР Президентінің № 1241 Жарлығы бойынша Қазақстан Республикасының экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету және елдің орнықты экологиялық дамуы жөніндегі мемлекеттік-саяси шаралар кешенін айқындау мақсатында Қазақстан Республикасының 2004-2015 жылдарға арналған экологиялық қауіпсіздігі тұжырымдамасы мақұлданды, ел Үкіметі екі ай мерзімде Тұжырымдаманы іске асыру жөніндегі 2004-2006 жылдарға арналған іс-шаралар жоспарын әзірлеп,

бекітті. Осы сәттен бастап Қазақстан Республикасының барлық мемлекеттік органдары өз қызметінде тұжырымдаманың ережелерін басшылыққа алуы тиіс [1].

Экологиялық қауіпсіздіктің жаңа тұжырымдамасы Конституция, Қазақстан Республикасының заңдары және республиканың өзге де нормативтік құқықтық актілері және экологиялық қауіпсіздіктің бұрынғы тұжырымдамасы негізінде, осы саладағы соңғы халықаралық-құқықтық келісімдер мен конвенцияларды ескере отырып, біздің республикамыздың саяси ерекшеліктері мен оның экономикалық әлеуетін ескере отырып әзірленді [6]. Тұжырымдамада өтпелі кезеңдегі экономикасы бар экологиялық неғұрлым осал ел ретінде жаһандық және өңірлік интеграциялық процестерде экологиялық қауіпсіздік басымдықтарын сақтау мен мүдделерді қорғауға ерекше назар аударылды. Ол мемлекеттің және кешеннің экологиялық саясатының стратегиясын, экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және табиғат пайдалану салаларының тұрақты дамуын, қоршаған ортаны және халықты оңалтуды қамтамасыз ету жөніндегі құқық қорғау шараларынәзірлеуге бағыттайды. Экологиялық реформаларды жүзеге асыру Қазақстан экономикасына қалай әсер еттеді?

1990-шы жылдан бастап, Қазақстан элокогиясын жақсартып, экологиялық жағдайдың мониторингін өткізу үшін ғылыми-өндірістік бірлестіктер құрылды. 2005 жылы қабылданған «Мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс туралы» заң ҒӨБ-ға әлеуметтік жобаларды мемлекеттік бюджет көмегімен жүзеге асыруға мүмкіндік берді. Мемлекеттік тапсырысты өткізуге арналған қаражат республикалық бюджеттен де, облыс әкімдіктерінің бюджетінен де бөлінді. Қазақстан Республикасының дін және азаматтық істер министрлігінің мәліметінше әлеуметтік жобаларды іске асыруға 2003 жылдан бастап республикалық бюджеттен 42,8 млрд.теңге, жергілікті бюджеттен 31,2 млрд. теңге бөлінді [7]. Экологиялық реформаларды асыру үшін қажетті инвестициялардың жалпы көлемі орта есеппен 2014-2050 жылдар аралығында жылына 3-4 млрд. АҚШ доллар құрайды. Ірі жылдық Инвестициялар 2020-2024 жылдарда ЖІӨ-нің жалпы көлемінің шамамен 1,8 %-ын талап етеді. 2018 жылдың қорытындысы бойынша Қазақстан Республикасының қоршаған ортаны қорғауға бөлінген инвестиция жылына 2,5 есеге артып, 80,2 млрд теңгені құрады. Бұл осы салаға күрделі қаржы салу тарихында рекордтық мән. Бұған дейін инвестициялардың ең жоғары сомасы 2014 жылы – 78,7 млрд теңге

болып белгіленді. 2017 жылы қоршаған ортаны қорғауға салынған инвестиция сомасы 32,5 млрд теңгеге тең болды, бұл ретте жылдық өсім тек 0,9 %-ды құрады [7]. Қазақстанда экологиялық мәселелерді шешудің қандай экономикалық жолдары бар?Қазақстанда алғаш рет жасыл экономикаға көшу қажеттілігі 2012 жылы Президент Н. Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050 «Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» Жолдауында айтылды. Президент өз сөзінде: «...барлық дамыған елдер баламалы және жасыл «энергетикалық технологияларға инвестицияларды ұлғайтуда. 2050 жылға қарай оларды қолдану барлық тұтынылатын энергияның 50 %-на дейін өндіруге мүмкіндік береді. Тұжырымдамаға сәйкес республикада жасыл экономикаға көшу үш кезеңде жүзеге асырылады: 2013–2020 жж. - ресурстарды пайдалануды оңтайландыру және табиғат қорғау қызметінің тиімділігін арттыру, сондай – ақ жасыл инфрақұрылымды құру; 2020–2030 жж. – суды ұқыпты пайдалануға бағдарланған ұлттық экономиканы қайта құру, жаңартылатын энергетика технологияларын дамытуды ынталандыру мен ынталандыруға және кеңінен енгізуге, сондай – ақ энергия тиімділігінің жоғары стандарттары негізінде құрылыстар салуға; 2030-2050 жж. - табиғи ресурстарды қайта жаңғырту мен орнықтылық жағдайында пайдалануды талап ететін «үшінші өнеркәсіптік революция» қағидаттарына ұлттық экономиканың Жасыл экономикаға көшу мәселелері Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерімен және қолданыстағы бағдарламалық құжаттарымен реттеледі [8]. Қазіргі таңдағы экологиялық реформаларды жүзеге асыру Қазақстан экономикасына әсерін қаншалықты түсінетіндігін анықтау мақсатында сауалнама жүргізілді. Сауалнамаға Павлодар қаласының химия-биология бағытындағы Назарбаев Зияткерлік мектебінің 9-12 сынып оқушыларының қазақ және орыс сыныптарының 80 оқушылары қатысты. Экологиялық реформалар жайлы білімдерін арнайы 100 % орта есеппен 50 % пайызды көрсеткені анықталды. Сонымен қатар, 80 оқушылардың жартыға жуығы бұл бағдарламаны зерттеп тануға қызығушылықты танытты. Алынған нәтижелер анализ жасауда үлесін қоспақ. Тақырыптың негізі экология, экономика бағыты болғандықтан, келесідей сұрақтарға сауалнама жауап алынды. «1.Экологиялық реформаларды білесіз бе?/ Знаете ли Вы о экологических реформах?» деген сұраққа оқушылардың 50 %-ы жоқ деп жауап берді. Яғни, экологиялық реформалар, бағдарламалардан еш хабары жоқ деген болжау жасауға болады. Бұл

көрсеткіш кез-келген адамды ойландырады. Сауланаманың келесі сұрағы «Қазақстан экономикасына қалай әсер етуі мүмкін?/Как экологические реформы могут повлиять на экономику Казахстана?» деген сұрақта қатысушылардың 66,7 % өте жағымды әсер етеді деп жауап берген. Бұл әрине бізді қуантты. Себебі, сауалнамаға қатысушылар маңыздылығын түсінеді. Қазақстан экономикасына әсері орташа және төмен деп 16,7 % санайды. Осы арқылы біз әлі де экологиялық мәселелерді қозғап, экономикаға әсерін кең ауқымда жариялауымыз қажет екендігі анықталы.«Экологиялық реформалардың қайсысы маңызды деп ойлайсыз? / Какие из экологических реформ являются самыми важными?» деген суалнама сұрағында қатысушылардың 66,7 % жасыл экономикаға көшу деп көрсеткен. Бұл қатысушылардың экологиялық мәселелердің маңыздылығын түсінетіндігін көрсетеді. Сауалнамаға қатысушылардың 16,7 %-ы экологиялық кодекстің құрылуы және экологиялық министрліктердің арнайы салық енгізуі жауаптарын тандаған. Бұл да маңызды болып табылады. Бірақ, қатысушылар мәселені тиімді шешу жолы – жасыл экономикаға көшу арқылы экология және экономика мәселесін шеше алатындығын көрсетеді. Экологиялық реформалардың Қазақстан экономикасына әсері тиімділігі, нәтижелері жайлы нақты жауаптарды алу үшін сауалнамада ашық сұрақтар қойылды.«Осы уақытқа дейін енгізілген қандай реформаларды білесіз? / Какие уже введенные реформы вы знаете?» деген сауалнамаға қатысушылар келесідей жауап берді. Экологиялық заңнамалық реформалар, рұқсат етілмеген жерге қоқыс лақтырғаны үшін айыппұл, целлофан қалташалардан бас тарту сынды жауаптар жазылды. Бұл арқылы біз Қазақстан қоғамы экологиялық мәселелер толғандыратындығын және экономикалық мәселелерді шешу жолы екендішіг көруге болады.«Еңгізілген реформалардың қандай жағымды/жағымсыз нәтижелерін білесіз? / Какие положительные и отрицательные результаты введенных реформ вы знаете?» деген сауалға қатысушылар келесідей жаап берген. Жағымды: Баламалы энергетикаға өту экология ластануын тоқтатады; Шикізаттық экономикадан диверсификацияланған экономика өту тездетіледі; Жұмыскерлер қайта оқудан өтуі тиім болады; Мұнай-газ бен қазба байлықтар экспорты кемиді. Жағымсыз: қазіргі кезде реформалардың жұмыс жасамауы, халықтың экологиялық сауатының төмендігі, адамдар экологиялық мәселелрге немқұрайды қарайды. Жауаптарды саралай келе, біздің әлі де мәселені көре, біле отыра немқұрайлылық танытуымыз

алаңдатады. Сауалнаманың соңғы сұрағында қатысушылар жағымды және жағымсыз жақтарын көрсетуі арқылы біз болашаққа болжау жасап, нақты іс-әрекеттерді айқындай аламыз. Қорытындылай келе, зерттеу барысында жоғарыда айтылған мақсатқа сай экологиялық реформалардың экономикаға деген әсері анықталды, зерттеу сұрағына жан-жақтан толық жауап беріліп, зерттеу гипотезасы расталды. Бүгінгі таңда біздің мемлекетіміздің алдында дамыған отыз мемлекеттің қатарына кіру деген мақсат тұр, осы мақсатқа қол жеткізу экология мен экономиканы қатар бір деңгейге қою қажет. Осы мақсатқа қол жеткізу үшін үкіметіміз жасыл экономика моделіне көшуде, еліміздің экологиялық мәселесін өзгерту үшін бірқатар заң жобалары мен бағдарламалар жүзеге асырылуда. Оның ішінде «Рухани жаңғыру», «Мәңгілік Ел» деген бағдарламалар азаматтар арасында экологиялық мәдениетті күшейту арқылы қоршаған ортаны қорғау, пайдалы қазбаларды тиімді пайдалану және жаңа технологияларды қолдануға ынталандырады. ФОРСАЙТ талдауын қорытындылай келе қоршаған табиғи ортаға қамқорлық жасау, оның бар байлығын адам игілігі үшін мейлінше ұтымды пайдалану, қорғау және көркейту ісі бүгінгі күн талабына сай туындап отырған келелі мәселе. Дархан табиғат қаншама бай болғанымен, оның сан алуан ресурстарының қай-қайсысы болмасын шексіз емес екендігін күнделікті өмірдің өзі дәлелдеп отырған тұста экологиялық үздіксіз білім беруді, азаматтардың қолдауын күтетін қоғамдық тұжырым деп білеміз. Ал, бұл іс-шара халықтың жаппай экологиялық мәдениетін көрсететін белсенділік қабілетінсіз мүмкін емес. Сондықтан да экологиялық білімі мен тәрбие қоғамның әрбір мүшесіне табиғатты қорғауға немқұрайдылықпен қарамауды үйретіп, қоғам мүшесін әрқашанда қоршаған ортаны қорғауға дағдыландыруды көздейді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Дүрмекбаева Ш., Мемешов С. Қазақстандағы экология жағдайының қалыптасуы. «Фолиант» баспасы. Астана-2014

2 Қуатбаев А.Т. Экология және қоршаған орта проблемалары. Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы – 2011

3 Концепция развития гражданского обзщества в РК (2006-2001 годы). Утвержденный указом Президента РК от 25.06.2006 года. №154. http://online.zakon.kz/document/?doc_id=30014253#pos=0;0

ПРАВА РЕБЕНКА В СКАЗКАХ НАРОДОВ МИРА

ШТЕРЦ Т. В.
учитель истории, Северная СОШ, Иртышский р-н, Павлодарская обл.
КУКИНА О. В.
ученик 8 класса, Северная СОШ, Иртышский р-н, Павлодарская обл.

Сегодняшние дети – это будущее страны. Благополучие граждан возможно только в цивилизованном правовом государстве. А это значит, что важным становится правовое воспитание подростков и детей, которые лучше воспринимают информацию не через слова, не через маленький жизненный опыт, а через сочувствие, сопереживание героям сказок, игр, песен, литературных и киногероев. А это приводит к выводу, что главными проводниками в область правового знания, понимания, воспитания для младших школьников должны выступать сказочные герои.

Нам кажется, что сегодня в казахстанском обществе очень востребован правовые знания. А идеи, как по – новому их преподнести детям, причем даже самым маленьким, занимают многих.

Конвенция о правах ребенка 21 век назван Веком ребёнка. В календаре существуют специальные дни, которые призваны напомнить нам об этом: 1 июня - Международный день защиты детей. 20 ноября – Всемирный день прав ребёнка.

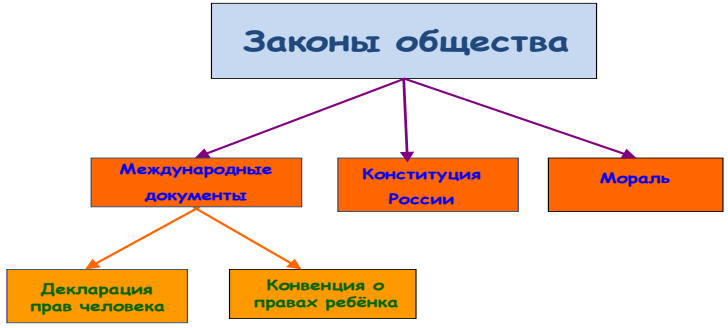

Рисунок 1

Существует несколько документов, закрепляющих права человека. Как мы видим из схемы, наряду с ними стоит и мораль, продуктом которой являются и сказки. В контексте нашей темы мы выделим документ международного значения - «Всеобщая

декларация прав человека», где закреплены гражданские, политические, социальные, экономические права, принадлежащие каждому человеку. Принята 10 декабря 1948 г. ООН. Цель ООН - борьба за мир и сотрудничество между государствами. Основная идея этого документа состояла в том, что человечество должно давать детям лучшее из того, что оно имеет. Но этот документ носил необязательный характер для государств. ООН стала разрабатывать большой документ о правах детей, чтобы сделать их обеспечение обязательным для государств. Таким документом стала «Конвенция о правах ребёнка». Принята 20 ноября 1989 г. ООН. В ней говорится, что государства, подписавшие ее, взяли на себя обязательства заботиться о здоровье, благополучии, образовании и всестороннем развитии. В Конвенции 54 статьи.

Сокращённый перечень прав ребёнка (приводится из Конвенции о правах ребёнка) [5, с. 1-102].

Многие из школьников, особенно в младшем и среднем школьном звене, не знают о своих правах. Можно ли дать основы правовой культуры маленьким гражданам? Как донести до малышей столь непростую тему? Ответ простой - посредством сказки! За основу берем статью Конвенции. А затем подбираем художественную литературу, сюжет которой отражает определенные социальные явления. Используем наглядные пособия, иллюстрации к сказкам, схемы. Прекрасной базой для изучения прав ребенка служат сказки «Первый шаг Алдара Косе» - статья об «Эксплуатации детского труда» [3, с. 6], «Ер -Тостик» - «Ребенок имеет право жить вместе с родителями» [4, с. 44], «Три сына бедняка» – «Каждый ребенок имеет право выражать свои взгляды, мысли» [4, с. 94] и т.д.

Основополагающими документами при изучении проблемы является Конвенция о правах ребенка.

Рисунок 2

Вспомните сказку Ер -Тостик.Там есть такие слова.
- Вот вижу твой путь я опасный, Ер – Тостик:
Безводные степ лежат пред тобою.
Пройти через степ нельзя кулану-
Тебе на коне их придется проехать
Пустыня песками твой путь преградила,
Пустыней лететь и орлу невозможно [4, с. 55]..

Какое право было нарушено? Главное право каждого человека – право на жизнь, и маленький человек – ребенок – тоже имеет право жить. Каждая страна, говорится в Конвенции, должна заботиться о новорожденных, помогать их мамам, строить больницы и поликлиники, где добрые врачи спасут, вылечат маленького, если он заболел.

Рисунок 3

В казахской народной сказке «Красавица Кункей» [4, с. 123].

Ребенок, как и любой другой человек, имеет право на собственную личную жизнь, на свою тайну. Никто не имеет права вмешиваться и силой переделывать жизнь человека по-своему.

В английской народной сказке «Как Джек ходил счастье искать» [1, с. 62]. нарушают права ребенка. « – Но все бы ничего, кабы не карлик на крыше. Как завопит он и «А подать – ка его сюда! А подать – ка его сюда!»

Рисунок 4

Никто и никогда не смеет оскорблять и мучить ребенка. Есть люди, готовые дразнить и обижать детей за то, что они другой национальности, религии, другого цвета кожи. Встречаются взрослые, которые жестоко наказывают за шалость, непослушание или бьют, пользуясь своей силой. Каждое государство, подписав Конвенцию, обещает защитить своего маленького гражданина и покарать того, кто жестоко обращается с детьми.

«– Рубите ей голову! – крикнула Королева. – Пусть выносят приговор, а виновата она или нет – потом разберемся!» Так распоряжалась Королева из сказки Л. Кэролл «Алиса в стране чудес». Какое нарушение прав человека она нарушала? Никого нельзя наказывать без суда. Любой человек, в том числе и ребенок, считается невиновным до тех пор, пока не доказана его вина. Если тебя в чем-то подозревают, пусть сначала докажут! Один человек не имеет права признать другого виновным, осудить, а тем более – наказать. Это может сделать только суд. В суде у человека, которого обвиняют, должен быть защитник, знающий законы, который будет ему помогать.

«Волшебник ругался и просил, умолял, угрожал, засыпал мальчика обещаниями, но Алладин словно прирос к каменной ступеньке ». Слова из сказки Алладин и волшебная лампа. Арабская народная сказка [2, с. 5].

Ребенок не отвечает за провинность родителей, что бы они ни совершили. Может быть, они нарушили закон или обидели кого-то, все равно нельзя упрекать, унижать, наказывать ребенка за то, что у него «такие» родители. Государство не допустит, чтобы дети страдали из-за проступков родителей.

Но каждая сказка заканчивается хорошо. И мы осознаем, что нарушение прав человека наказуемо, всегда находится защитник или сам человек начинает защищать свои права. А это значит, что каждый из нас должен знать, какие права у нас есть, что делать если их нарушают – защищать себя самому или искать защиты у более сильного, в нашем случае – это родители, школа, органы опеки и государство.

Каждый ребенок имеет право на счастливую жизнь!

2 В сказках народа мира: анализ нарушаемых и соблюдаемых прав человека.

Многие из школьников, особенно в младшем и среднем школьном звене, не знают о своих правах. Можно ли дать азы правовой культуры маленьким гражданам? Как донести до малышей столь непростую тему? Ответ простой - посредством сказки! В них человеческие пороки выставлены на позор, осуждены хитрецы, лжецы, обманщики, лентяи и невежды. В сказках добро побеждает зло, правда побеждает произвол. Основная мысль сказки в том, что человек должен за свое преступление получить наказание по заслугам, что наказание является естественным последствием его преступления. возраста.

Таблица 1

Сказки	Соблюдение прав	Нарушение прав
«Как Джек ходил счастье искать» английская народная сказка	Статья 27 Конвенции. Право на достойный уровень жизни каждый ребенок имеет право на уровень жизни и условия, необходимые для полноценного физического, умственного и духовного развития; государство обеспечивает создание этих условий	Статья 1. Ребенком является каждое человеческое существо до достижения 18-летнего возраста. Статья 2. У всех детей равные права независимо от национальности, пола, религиозных и политических убеждений ст. 31, признающая право ребенка на отдых и досуг, право участвовать в играх и развлекательных мероприятиях, соответствующих его возрасту, и свободно участвовать культурной жизни и заниматься искусством право на отдых и досуг, разумное ограничение рабочего дня право на имя, прозвище карлик Статья 8. Право на сохранение своей индивидуальности. Статья 17. Право на доступ к информации. Статья 19. Право на защиту от всех форм насилия. Статья 27. Право на достойный уровень жизни. Статья 28. Право на образование. Статья 31. Право на отдых и досуг. Статья 32. Право на защиту экономической эксплуатации и выполнение опасной для жизни работы.
Биннори	Право на неприкосновенность личности, защиту от эксплуатации и насилия - статья 19 Конвенции, каждый ребенок имеет право на защиту своей личности от любых видов эксплуатации и насилия; государство обеспечивает неприкосновенность личности ребенка.	Статья 1. Ребенком является каждое человеческое существо до достижения 18-летнего возраста. Статья 2. У всех детей равные права независимо от национальности, пола, религиозных и политических убеждений Ст. 6. каждый ребёнок имеет неотъемлемое право на жизнь. Государство обеспечивает в максимальной степени выживание ребёнка. Ст. 37 Право на недопущение лишения свободы незаконным или произвольным образом Ст. 19, 33, 34 Право на защиту от всех форм физического и психологического насилия, грубого обращения или эксплуатации, от пыток и жестокости, бесчеловечных или унижающих достоинство Ст. 16 Право на неприкосновенность жилища, тайну корреспонденции, на защиту закона от незаконного посягательства на честь и репутацию Статья 9. Право на общение с обоими родителями. Статья 19. Право на защиту от всех форм насилия. Статья 27. Право на достойный уровень жизни. Статья 31. Право на отдых и досуг. Статья 32. Право на защиту экономической эксплуатации и выполнение опасной для жизни работы.

Таким образом, в сказках мы видим большое количество нарушений прав

человека. Практически нет сказок, соблюдались бы все нормы Конвенции. Причем, что интересно, права соблюдаются в сказках. Где главными героями являются взрослые люди, а если участниками событий становятся дети, то там больше всего нарушений. Много нарушений в сказках связано с героями, физически или психологически недееспособными: Маугли, падчерицы, сироты и т.д. эти герои наиболее уязвимы, и в сказках это хорошо отражено. И в современном мире есть дети, живущие исключительно в трудных условиях, и такие дети нуждаются в особом внимании. Это:

– Дети, оставшиеся без попечения родителей

– Безнадзорные и бездомные дети

– Дети-инвалиды

– Дети, оказывающиеся в иной трудной жизненной ситуации, которую они преодолеть самостоятельно не могут. Им всем нужна помощь.

Самой часто нарушаемой статьей является право на жизнь, право на образование, право на справедливое вознаграждение за труд, свобода волеизъявления. Но все равно рано или поздно обидчики будут наказаны, а добро восторжествует. И этим сказка отличается от реальности.

Права есть, как у взрослых, так и у детей. Но не стоит забывать, что кроме прав у каждого есть и обязанности перед обществом. Личные права есть у каждого человека. Иногда они нарушаются, но они у нас есть! За их исполнение и нужно бороться –

обращаться за помощью к гражданам, общественным организациям, государственным властям и даже ко всему человечеству. Права есть, как у взрослых, так и у детей.

Главное право – право на любовь и защиту, гаранты этих прав – мама и папа. В

современном обществе у каждого человека с рождения много прав. Но не стоит забывать, что кроме прав у каждого есть и обязанности перед обществом. Ведь именно общество создает человеку условия для жизни и развития его личности. Отстаивая свои права, не стоит забывать, что у других людей есть тоже такие же права, как и твои. Уважай чужие права!

ЛИТЕРАТУРА

1 Английские народные сказки.- Москва, 1992. - С. 9-62.

2 Арабские сказки. - Москва, 1989. - С. 5.

3 Алдар Көсе Алматыкітап, 2007. - С. 6-15.

4 Казахские сказки. - Алматыкітап, 2004. - С. 44-123.

5 Конвенция о правах ребёнка. - С. 1-105.

6 Маньшина Н. А. Система работы школы по защите прав и законных интересов ребенка. Волгоград : Учитель, 2007.

7 Пропп В. Я. Исторические корни волшебной сказки. – С-Петербургский университет, С-Пб, 1996.

8 Шабельник, Каширцева Ваши права. – М., 2011.

9 Юдин Ю. И. Дурак, шут, вор и чёрт (Исторические корни бытовой сказки). – Москва, 2006.

МАЗМҰНЫ

12 Секция. Педагогика
12 Секция. Педагогика

Вертепа Н.
Организация подвижных игр
на перемене с младшими школьниками 3
Қайролла А., Хажихан Б.
Менің түсінігімдегі Рухани жаңғыру.....9
Қайыртасова А., Хажихан Б.
Мағжан шығармаларының тәрбиелік маңызы 15
Магауин К. М., Токтаганов Т., Бекболат А., Елжан Е.
ARexperiment – AR технологиясы бойынша химия пәнін оқыту 24
Машрапова А. С., Каиргельдина Л. К.
Жаһанданудың Қазақстанның білім жүйесіне әсері 28
Мұратбай Б. Қ., Мұратбай Д. Қ.
Социальная адаптация и профориентация учащихся
с особыми образовательными потребностями 35
Омарова Н. Д., Ерубаева А. Т.
Тәрбиелі ұрпақ – ұлт кепілі 42
Попандопуло А. К., Марта Д.
Педагогическое наследие Абая в современном образовании 47
Сагандыков Е. С., Әнуар Ә.
Садақ ату өнері – жауынгершілікке тәрбиелеудің құралы ретінде 52
Тулебаева Б. Т., Туленов Д. Ж.
Назарбаев зияткерлік мектептерінің білім саласына қосатын үлесі.....56

13 Секция. Психология
13 Секция. Психология

Ахметова М., Середкин В. П.
Интеллект-карта как средство борьбы
с клиповым мышлением 61
Кудай-Бергенова К., Середкин В. П.
«Клиповое мышление» как массовое поверхностное
восприятие информации 66
Кенжебаева Г. С., Мухатаева Г. Т., Басепова Ж., Островский Ж.
Арттерапия – как средство коммуникации детей
младшего школьного возраста 70
Кусаинова А. У., Темиртасова А. Т.
Инстаграмм как отражение внутреннего мира 77

14 Секция. Өнертану
14 Секция. Искусствоведение

Жакупова Ж. М., Жакупова А. Ж.
Создание интерьера своими руками 85
Кульмаганбетова Р. А., Жұмажан М.
Екібастұз шаһарындағы – би өнерінің озық үлгілері.....93
Нечай В. Д., Антоненко И. В.
Украшение для интерьера из подручных материалов 102
Опря О. В., Кульбекова Ж. С., Дощанова А. Н., Хабиева Г. К.
Восточные элементы в архитектуре г. Уральска 108
Пайзахметова Н.
Қазақ, өзбек, түрік халықтарының ұлттық киімдеріндегі
ою өрнектерді зерттеу 113
Таирова З. А., Махмуджанова Д. З.
Қазақтың ұлттық ойындарының бала дамуына пайдасы 117
Фредина А. В., Ланг Т. Ф.
Оживший пластилин в увлекательном мире мультяшек 124

16 Секция. Мәдениеттану
16 Секция. Культурология

Ахметжанова Н. Қ., Нұрлыбек Т. Ә.
Ұлтымыздың тыйымдары мен ырымдарының бала тәрбиесіне әсері ...131
Куантаев А., Аужанова Г. Г.
Абай в переводах павлодарского поэта В. Семерьянова 137
Кульмаганбетова Р. А., Қанаш М., Қанаш М.
«Ата ерлігі – балаға мұра» (Ұлы жеңіске – 75 жыл) 143
Майлина Д. Е.
Жас ұрпақтың ұлттық құндылықтарды насихаттаудағы рөлі 148
Сатыбалдинов Е. А., Бектемір Ә. Н.
Жылқы малының қасиеті 156
Ускенбаева Г., Сарсенбаева А. Е.
Ұлы Абайдың мәдени мұрасы 164
Халелова Ш. Д., Шлегель Е. Э.
О чем молчат орнаменты 168

17 Секция. Әлеуметтану
17 Секция. Социология

Байжанова А. К.
Үкіметтік емес ұйымдардың жергілікті әлеуметтік жағдайға әсері 174

Ляхов Е. В.
Социальная фантастика от «Сталкера»
до «Синхро» «Диагноз времени» в социологии 180
Тулебаева Б. Т., Спанов А. Д.
Жаһанданудың ұлттық санаға әсері 185

18 Секция. Политология
18 Секция. Политология

Кармен Д. Х., Саурбаев М. М.
Политические репрессии 193
Тулебаева Б. Т., Бақтияр А. А.
Қазақстанның халықаралық имиджін
қалыптастырудағы жастардың әлеуеті 200

19 Секция. Экономика
19 Секция. Экономика

Абайбек Ж. Е., Тулеутаева Т. Б.
Өлкетану мен экономикалық география:
байланысы, қажеттілігі мен ерекшеліктері 206
Амангелді Д. Н., Қайырбекқызы Т.
Өлкелік брендті жоспарлау және дамыту жүйесін енгізу жолдары 210
Базенова Д. Г., Кенжебаева А. Е.
Молодежный рынок труда в Казахстане 218
Жұмабекқызы С., Ержанов К. Е.
Қамыс-пенополиуретанды өндірудің экономикалық көрсетілімі 222
Жусупбай С. F.
Отбасылық бюджет 228
Толеубек А. К.
Шағын кәсіпкерліктің жергілікті экономиканың дамуына әсері 232
Тулебаева Б. Т., Нажмиденова З. Р.
Интернет маркетингтің жергілікті экономиканың дамуына әсері 238
Шаймұрат Д. Е., Байбусунова Н. М.
Павлодар облысындағы жеңіл өнеркәсіптің дамуы 244
Шотпаев А. Е., Тулебаева Б. Т.
Жаһандану дәуіріндегі IT-индустрияның
қызмет көрсету саласына әсері 251

20 Секция. Қаржы
20 Секция. Финансы

Даниял Н. М.
Бизнес без стартовых вложений и обстоятельства реализации
стартап площадки в условиях школьного образования 259
Казакова А. Ю., Ланг Т. Ф., Кафтункина Н. С.
Обучение финансовой грамотности детей за рубежом 266
Ксембаева А. Н., Анкежанова К. К., Аманбаев Б. Б.
Актуальные вопросы информационной безопасности
банковского сектора РК 272
Мукышев Т. М., Демиденко И. А.
Банк и школа. Или как банкирам сформировать будущих клиентов 277

21 Секция. Құқықтану
21 Секция. Юриспруденция

Евдокимова А. А., Орумбаева А. Б.
Семья и право в Республике Казахстан 284
Есмакаева Г. Б., Куатова Д. Е.
Медиация в Республике Казахстан:
проблемы и перспективы развития 292
Орумбаева А. Б., Токалова А. В.
Криминалистика 298
Тулебаева Б. Т., Ельгундинова А. Е.
Экологиялық реформалардың Қазақстан экономикасына әсері 304
Штерц Т. В., Кукина О. В.
Права ребенка в сказках народов мира 311

JAS ǴALYMDAR, MAGISTRANTTAR, STÝDENTTER MEN MEKTEP OQÝSHYLARYNYŃ «XX SÁTBAEV OQÝLARY» ATTY HALYQARALYQ ǴYLYMI KONFERENSIASYNYŃ MATERIALDARY

ТОМ 3

Техникалық редактор З. Ж. Шоқубаева
Корректорлар: А. Р. Омарова, Д. А. Кожас
Компьютерде беттеген: А. Елемесқызы
Басуға 17.04.2020 ж.
Әріп түрі Times.
Пішім 29,7 × 42 $^{1}/_{4}$. Офсеттік қағаз.
Шартты баспа табағы 18,53. Таралымы 500 дана.
Тапсырыс № 3590

«Toraighyrov University» баспасы
С. Торайғыров атындағы
Павлодар мемлекеттік университеті
140008, Павлодар қ., Ломов к., 64.